پێرست:

- بەرەو پوچ گەرایی یان تەعەهود پەزیری 2
- یەك ریژیم.. دوو هەلویست! 5
- مێژوویەکی دەستکرد و سەنگەرێکی.. 8
- کولتوری کوردەواری و پێشیل کردنی مافی ژن 27
- رۆڵی رووناکبیر 33
- سەردانێك لە شاعیرانی تەبعیدی 40
- دوو جۆر ئەدەبیات 41
- هەڵوەدای وت و وێژ... 46
- دوژمنایەتی بەرهەم هینانی سەرمایەداری.. 50
- هونەر چییە و چۆن پێك هات 53
- لە یەکێتی و رێکخراوبوون دایە کە ... 64

بەرەو پووچ گەرایی یان تەعەهود پەزیری

ن: سەعیدی ئەمانی

لە دنیای پر لە هەرا و هوریا و پر کارەساتی ئەمرۆدا گشت هونەرمەندان، بە تایبەت نووسەران و شاعیران، بەرپرسیارییەتیەکی ئەخلاقی گەورەیان سەبارەت بە کۆمەلگاکەیان دەکەویتە ئەستۆ، لەگەل ئەوەدا کە ریگای بەرەو لووتکە گەیاندنی هونەر دەپیون، پیویستە بەشیکی بەرچاوی بەرهەمەکانی خۆیان بۆ دەرخستن و ئاشکرا کردنی دەرد و رەنج و ئاوات و ئارمانەکانی چینی زۆر لیکراو و خەلکی کۆمەلگاکەیان تەرخان بکەن. لە سەرەتای سەدەی بیستی زایینی‌دا، بە تایبەتی دوای شەری یەکەمی جیهانی کە ترس و دلەراوکی، برسیتی، نەخۆشی و پاشاگەردانی ناوچە شەر لیدراوەکان، بە تایبەتی ئورووپای گەمارۆ دابوو، تەنیا نووسەران و هونەرمەندان بوون کە دەرد و رەنج و موسیبەتەکانی خەلکی لیقەوماویان لە نووسراوە و بەرهەمەکانیاندا دەردەخست و ویژدانی مرۆڤایەتیان لی ئاگادار دەکردەوە، لەو پاشاگەردانی و بیدەرەتانیەدا ئەوە ئەوان بوون بە دەربرینی هەستی دلسۆزی مەرهەمیان دەنا سەر برینەکانیان و هاودەردی خۆیانیان لەگەل دەردەبرین.

ئەگەر بەرهەمیکی هونەری یان کتیبی نووسەریك لە گۆشەیەکی ئەم جیهانە دەکەویتە بەر سەرنجی جەماوەریکی بەرچاو و بۆلای خۆیان رادەکیشی یەقینەن ئەوە ئەو شوینەوارەیە کە توانیویەتی بەناخی موناسباتەکانی کۆمەلگادا رۆ بچیّ و بەپیی دەرکی تایبەتی خۆی ببیتە ئاوینەی بالانوینی ئەو پەیوەندی و موناسباتەی کۆمەلگاکەی و ئەو هەلینجراوە زەینیەی خۆی لە شوینەوارەکەیدا دەنوینیتەوە، ئەگەر ئەم شوینەوارە لە کۆمەلگایەکی نابەرابەردا بەرهەم هاتبیت، یان لەناخی دەورەیەکی پر لە کارەساتی میژووییەوە هەلینجرابی و دەرخەری هەوریکی رەشی پر لە بارانی مەینەتی بیت بۆ بەشی هەرەزۆری خەلکی ئەو چاخ و کۆمەلگایە، ئەو کەسانەی دەیخوینەوە و ستایشی دەکەن بە زمانحال و دەربری قسەی دل و ئاواتە سەرکوت کراوەکانی خۆیانی دەزانن. لەم پەیوەندیەدا چەند نموونەیەك دینینەوە: داستانی "ئیسپارتاکووس" بەو هۆیە بە نەمری دەمینیتەوە چون کە ئیستاش هەر ئەو موناسباتە کۆمەلایەتیەی سەردەمەی کویلەداری بە شیوەیەکی دیکە لە سەرتاسەری دینادا بەر پایە و زۆرلیکراوان و کویلەکانی ئەم سەردەمە چاوەری و لە هەولی بەرپا کردنی شورشیکی ترن تا ئەو موناسباتە نوێیەی چەوسانەوەی ئینسان بە دەستی ئینسان لەناو بەریت.

شیعرەکانی لورکا، هەلویستی زۆرینەی نەیارانی ئەم سەردەمەن دژ بە نەزمی حاکم بەسەر بەشی هەرەزۆری جیهان دا، لە قالبیکی هونەریدا و جیی سەرنجە و ریزی لیدەگیری. شوینەوارەکانی سەردەمی شورشی ئوکتوبر وەك:"دایك" و "نینا"…. تا کاتیکی نیزامی چەوساندنەوە و زولم و زۆری سەرمایەداری بەردەوام بیت جیی سەرنج و دغدغەی تیکۆشەرانیکن بۆ ئەوەی بتوانن بە کردەوەیان دەربینن. دوای کارەساتی هەلەبجە "دەربەندی پەپوولە"ی شیرکۆ بیکەس لە سەرتاسەری دنیا لەهەر کۆییەك کوردیکی لیبوو یان ئینسانیکی خاوەن ویژدان و بتوانی بیخوینیتەوە، دەر بەدەر بەدوای‌دا دەگەران. خۆ زۆر لەسەر هەلەبجە وترابوو یان نووسرابوو بەلام ئەمەیان دەربرینیکی هونەرمەندانەی

دەرد و ئازارەکانی گەلیکی زۆرلیکراو بوو کە سەرنجی گشت ویژدانیکی زیندووی بولای خۆی راکیشا و دلنیام تا ئەیامیکی دوور هەر زیندووە. یان شیعرەکانی "ئەحمەدی شاملو" "فروغ فەروخ زاد" کە هەرکامیان باس لە زولم و زۆری و لایەنیکی ئەو ئاکارە نامرۆڤانە دەکەن کە کۆمەلگای ئیمە بە دەستیەوە دەنالینی. واتە دەمەوی بلیم هەرکام لەمانە، ئەگەر خزابانە قۆزاخەی تەنیایی خۆیانەوە و بە نزیك بوونەوەیان لە کۆمەلگا و دەرد و ئازارە کۆمەلایەتیەکان "شووشەی ناسکی تەنیایی‌یان" درزی ببردایە، هەرگیز ئەم پلە و پایە خەیالییەیان بەدەست نەدینا. شوینەواریکی کە دەیخولقینن چەندە لە ئیمان و باوەرمانەوە سەرچاوەی گرتبی بەو رادەیەش پر بایەخ و لەلای بەر دەنگ جیی ریز و سەرنجە. ئەو نموونانەی باسمان کردن هەرکامەیان غولی ئەندیشە و کردەوەی سەردەمی خۆیان بوون و بەرهەمەکانیان چۆراوەی هەستی عەدالەت خوازانەیان بوە. چون یەقینەن ئەگەر تەنیا مەبەستیان هەلویست گرتنیکی روالەتی بوایە، بەرهەمەکانیان ئەو کاردانەوە قوولەی لەسەر خوینەر دا نەدەنا.

ئایا ئەگەر ئیمە پیمان وابی دەبی بە بیانووی نویگەرایی و مۆدیرنیزم و پۆستمۆدیرنیزم و ....، خۆ لەباسی گشت موناسبات و نەخوشین و پەیوەندی‌یە ناعادلانە کۆمەلایەتی‌یەکان بدزینەوە و چاوپۆشیان لی بکەین، شانمان لەژیر باری ئەو بەرپرسیاریەتیەی کە سەبارەت بە کۆمەلگاوە دەکەویتە سەر شانمان، دەر نەکیشاوە؟ ئایا ئیمەی نووسەر و شاعیر پیویستە ئەوە بسەلمینین کە لابردن و چارەسەری ئەو گرفتە کۆمەلایەتیانە، یان ئاماژە پیکردنیان کاری کەسانی سیاسی‌یە و بۆ ئیمە بەزاندنی ئەو سنوورە، لادانە لە ئەرکە پالاوتە هونەریەکان؟ یان دەبی هونەرمەند وەك ویژدانی زیندووی پر هەست و حەساسی کۆمەلگا چاو لی بکەین و ئەرکیکی تریش جیا لە خۆلقاندنی شوینەواریکی هونەری، بخەینە ئەستۆی کە ئەویش تەعەهودیکی ئینسانیە سەبارەت بە خەلکی کۆمەلگاکەی؟

گەورەیی و ریزیکی کە "یاشار کەمال" "عەزیز نەسین" "شیرزاد حەسەن و .... بەلای خوینەرانەوە بە دەستیان هیناوە، جیا لەوەی سادقانە دەرد و ئازارەکانی خەلکیان دەربریوە و قامکیان ناوەتە سەر برینە تەشەن کردوەکانی ئەم کۆمەلگایانە، لە قالبیکی بەرزی هونەریدا، لە چیتردا دەکری بدۆزینەوە؟ بەداخەوە ئیستا بەشیکی بەرچاو لە شاعیران، نووسەران و هونەرمەندانی ئەم چاخە میژوویيە گرینگ و پر کارەسات و ئالۆزە، کە بە بروای من لەهەر سەردەمیکی‌تر پیویستی بە هەلویستی وشیارانە و ژیرانەی نووسەران و هونەرمەندان و شاعیران هەیە، بە بیانوی هونەر لەپیناو هونەردا، جاری خۆ پاراستن لەباسی هەر چەشنە گرفتیکی سیاسی، کۆمەلایەتی و ... دەدەن. لە هەولی ئەوەدان بیر و زەینی بەرەی لاوی هۆگری هونەر و ئەدەبیات بە شیوەیەکی ئاشکرا بە لاریدا بەرن و ئەوان بە چەشنیك لە ئەدەبیات و هونەرەوە سەرقال بکەن کە جیا لە پوچ گەرایی هیچ شتیکی‌تری تیدا بەدی ناکری. ئەم کەسانە خۆیان لەهەر چەشنە تەعەهودیکی ئەخلاقی و کۆمەلایەتی بیدەخل کردوە و خزاونەتە کونجی تەنیایی خۆیانەوە و چاویان لە حاند گشت دیاردە دزیو و رووداوە نامرۆڤانەکان نووقاندووە و هەست بە هیچ بەرپرسیارییەك ناکەن. زۆربەیان مرۆڤەکانی ئەم کۆمەلگایە، لە شوینەوارەکانیاندا، بە شیوەیەکی سەر سوورهینەر، بەشیت، نوقوستان، نەخۆشی دەروونی و گیان لەبەریکی نزمتر لە حەیوان دەشوبهینن و خوینەرەکانیان بەرەو چالی بیهیوایی و خۆکوژی پال پیوە دەنین. لە روانگەی ئەو بەناو هونەرمەندانەدا جیاوازییەك لەنیوان خەلکی هیرۆشیما و ناکازاکی و بکوژەکانیاندا نیە، سەدام و خەلکی هەلەبجە وەك یەك بە نەخۆش و ناسالم دەبینن، باس لە نابەرابەری و چەوساندنەوەی چینایەتی بی‌مانەیە. ئەوەی ئەسالەتی هەیە بەلای ئەوانەوە خولقاندنی شوینەواریکی هونەری چەواشەکارە کە پیویستە سەت جاری بخوینیتەوە و تیی نەگەی!! دیسان بەداخەوە ئەمە پەتایەکە کە بەرۆکی بە هونەر و ئەدەبیاتی ئیمە گرتوە، پیویستە بە چاویکی

کراوەوە بەر پەرچی بدەینەوە و هەولبدەین نەکەوینە بەر تەوژمی شەپۆلی ئەم بۆچوون و دیاردەیە.

ئەدیب و هونەرمەندیکی واقیع گەرا بەردەوام لە هەولیکی بەردەوام و مەبەستدار دایە بۆ خولقاندنی شوێنەواریکی پر بایەخی پیشرەو و بە لوتکەی بە کەمال گەیاندنی هونەری. ئەدیب و هونەرمەندی خاوەن هەلویست و بە دەروەست لەبیری بەدیهینانی فەرهەنگیك دایە کە خاوەنی ناوەرۆکیکی دیاریکراو و بەرزی ئینسانی بیت. نووسەران و شاعیران و هونەرمەندانی خاوەن هەلویست بە دریژایی میژوو گلۆپی بیریان داگیرساندوە بۆ رۆشنکردنەوەی ریگای بە کەمال گەیشتنی کۆمەلگاکەیان.

سەرچاوەکان:

١- برسمند نادر وزین پور

٢- بازتاب کار و طبیعت در هنر محمد تقی فرامرزی

٣- شیعر سهراب سپهری

خوێنەری هێژا

گۆڤاری پێشەنگ بۆ بەرەوە پێش بردنی ئەرکەکانی خۆی پێویستی بە یارمەتی ماڵی ئێوە هەیە. بە هەر رادەیەک و بە هەر شێوەیەک کە بۆتان دەکرێ یارمەتی ماڵی بدەن.

یەك ڕێژیم... دوو هەڵوێست!

ن: سەباح ئیسماعیل

ئەدەب گەلیك جار پیشرەوی تەكاندان و هاندەر بووە بۆ ژیانیكی بالاتر و بە سۆراغی مرۆڤانی گەشە كردوترەوە چووە و كاری تیكردوون و ئاهی فێنكی پشووی بیر و دەروونیان بووە. گەلیك جاریش ماندوویی و سستی و هەنگاونان بۆ دواوە و دەمامكی بێشەرمی داپۆشینی رۆلە نابەجێ و ناقۆلاكان بووە و ویستوویەتی بە تیری بیری كۆن بەگژ چەكی بیری تازە و پیشكەوتنخوازدا بچیت. ئەوەتا نووسەری ناوداری ئینگلیز"ئەلیوت" بە ئاشكرا خۆشی خۆی بە سەركەوتنی فاشیزم لە ئیتالیادا دەربریبوو و لە وتاریكیدا وتبووی:

"زۆر پێخوشحال دەبووم ئەگەر بزووتنەوەیەكی هەمان جۆر لە بەریتانیادا رووی بدایا". ئەمە لە نووسەریكی وەك ئەلیوتی ئەوپەری راسترەو و تاسەر ئێسقان كۆنەپەرست ناگیرێت، چونكە هەلویستی رامیاری و رۆشنبیری و بیری كۆمەلایەتی ئەو شاراوە نەبوو، ئەو بەم شیوەیە خۆی بە خەلكی دەناساند: "من كلاسیكیم لە ئەدەبدا، مەلەكیم لە سیاسەتدا، ئەنگلۆ كاسۆلیكم لە ئایین دا". لەگەل ئەمانەشدا ئەدەب هەمیشە بەرەوپیش چووە و لە خەونەكانی ئینسانەكان نزیك تر بووەتەوە و تیكەل بە ئیش و ئازارەكانیان بووە و تروسكەی گەشی ئومیدی رەش بینیان بووە.

جاك لەندەن و گۆركی و بریخت و ئۆروێلّ و بێهرەنگی و سابت رەحمان و شاملو و گەلیكی دی نموونەی دیار و بەرچاوی ئەم مەیدانەن. هەمیشە ئەدەبەكەیان پیدا گرتن و سوور بوون بووە لەسەر داكۆكی كردن لە مەسەلە گەورەكەی چەوساوەكان. یەكیكی وەكو ئەزنشتاین دەرهینەری فیلمی "زرێ پۆشی پۆتۆمكین" كاتێ

كە "ئیڤانی ترسناك"ی دەرهینا، خرایە ژیر فشار و زەخت و زۆری رژیمەوە.

ئەلیكساندەر ڤادیڤ لە پاش گەرمەی سەركەوتنی شۆرشی ئۆكتوبەر، رۆمانی "شكست"ی نووسی، تیایدا رۆلی حزبی تیدا كەم رەنگ دیار بوو، ئەویش خرایە ژیر فشاری بۆرژوازی دەسەلاتدارەوە و ناچار لەپاش جەنگی نیشتمانیدا "گاردی جەوان-الحدس الفتی"ی نووسی. ئەو رۆمانەش دلی نارازی ئەوانی ئاشت نەكردەوە و هەر بە نووسەریكی رەزا قورس و دژ بە شۆرشیان دەژمارد، ئیدی هیچ بواریكی نەما تەنیا خۆكوشتن نەبیت.

جیگەی سەر سوورمان نەبوو كاتیك، كە ستالین مرد لەنیو كاغەزەكانیدا لیستیك دۆزرایەوە، كە تایبەت بوو بەوانەی جیی دلگرانی رژیم بوون، بەدەستی خۆی لە سەری نووسیبوو (دەست لیدانی قەدەغەیە)، ناوی (چیۆكاكۆڤیچ)ی مۆسیقاژەن و (ئیزنشتاین)ی دەرهینەر و (باسترناك) و (ئیهرە نبیرگ) و گەلیكی دی تیدا دەبینرا.

ستالین لە چلەكاندا لەگەرمەی رەگ داكوتان و بەهیز كردنی بناغەی كۆنكریتی دەسەلاتی بوو، كرابوو بە خوای دەسكردی سەر زەوی، گەیشتبووە رادەیەك ئاگای لە ورد و درشتی رووداوەكانی ناوخۆی ئەوسای شوورەوی هەبوو. لە ئەدەبیشدا بە هەمان شیوە تارمایی سانسۆری رەشی رژیم هەمیشە سیبەری بەسەر

نووسەرانەوە دەبینرا. بۆیە ناچار دەکران لە بەرهەمەکانیاندا ستایش و پیدا هەلگوتن کرۆکی نووسینەکانیان بیت.

سابت رەحمانی ئازەری یەکیکە لەو نووسەرانەی هیچ کات پلە و پایە و ترسان لە رژیمی ئەوسای ستالین چۆکی لەراستی لانەدانی پیدانەدا و جگە لە ناو هینانی ئەو وەکو هەر ئەندامیکی حزبی ئەوکاتە و بێ پیداهەلگوتن و بەرز کرنەوەی، زۆر بە جورئەت و بەبێ ترس و هیمنانە نووسینەکانی بەرەوپیشەوە دەبرد و دژ بە شەپۆلی ئەو رەوتە مەلەی دەکرد.

بۆیە هەتا ستالین لە ژیاندا بوو ئەو نووسەرە مەزنە پیشتگوێ خراوە نرخی نەزانرا و گرنگی پێنەدرا. ئەمە لە کاتیکدا بیرەوەریەکانی ئەم مارشال و ئەو جەنەرال لەسەر جەنگی نیشتمانی بازاری چاپەمەنی پر کردبوو و نووسەرانی وەکو (شۆلۆخۆڤ) و (پۆریس بۆلیڤۆی) و (پۆریس ڤاسیلیف) و (قوستەنتین سیمینۆڤ) و زۆری دی ئەدەبەکەیان تەرخان بوو بۆ ستایش و پیاهەلدان بە جەنگی نیشتمانیدا و نووسەریکی وەکو (میخائیل شۆلۆخۆڤ)، کە یەکیك لە هەرە پیشرەوانی پیدا هەلگوتنە بە قوناغی ستالین و جەنگی نیشتمانی و سەرتاپای ئەدەبەکەی تەرخان بوو بۆ ئەو قوناغە مەبیوە. هەر لەبەر ئەمە بوو لەلایەن دەولەتەوە برەوی پێدرا و گەیەندرایە کەشکەلانی فەلەك. خۆ ئەگەر لیکۆلینەوەیەکی جددی و وردی ئەدەبی ئەم نووسەرە بەرز بە بالا بریوە بکەین، چ لەلایەن شیواز و چ لەلایەن ناوەرۆکیشەوە، دەبینین زۆر لەوە نزمترە کە پیی گەیشتووە، یا خود ئەگەر بالای ئەدەبی ئەو لەگەل هی نووسەریکی وەکو سابت رەحماندا بەراوەرد بکەین، ئەوا قەزەم و کلۆڵ و مایە پووچ دیتە بەرچاو. بۆیە دەبینین تەنانەت نەك هەر میژووی ئینسانەکان بەلکو میژووی ئەدەبیش، کە بەشیکی دانەبراوە لە میژووی ئەوان بە هەمان شیوە دەستکاری کراوە و بەپیی ئارەزو و خەیالی دەسەلاتدارانی نووسراوەتەوە.

شاعیری چیلی (پابلۆ نیرۆدا)، کە بە گەورە شۆرشگیر و هەمیشە دلسۆزی ئینسانەکان ناسراوە و هەلبەستی ئەو بێ پەساپۆرت سنووری ولاتانی بریوە. ئەویش لە جیی خۆیەوە هیچ دریغی لە پیداهەلگوتن بە (ستالین)دا نەکردووە. لە کاتیکدا ئەو لە دەریای خویندا سەولی کەشتی دەسەلاتی لی دەدا و لە داوەتی خوانی لەناو بردنی دلسۆزان و رۆشنبیران بووە و هاوکاری چینایەتی ساز دەکرد و گاسنی دەسەلاتی رەش و خویناوی لە کیلگەی تاوانی پاکسازی حزبەکەیدا دەگیرا و گەلی ئینسانی هۆشیار و شەرافەتمەند مووی سەر و ریشیان لە زیندانە تاریکەکانی سیبیریادا چەرموو دەکرد و ئاوات و ئارەزووەکانیان لەژیر خاکدا دەمردن. نیرۆدا بە شانازییەکی لە رادەبەدەر گەورەوە شیعری بۆ ئەم (پیاوە لاتە) دەهۆنییەوە:

ستالین،
ستالین پشت و پەنایە
نموونە و کەمالی مرۆڤ و میللەتانە،
هەمووی فیر کرد گەورە بن، گەورە بن.

ئەگەر بەمەندە وازی بهینایا رەنگە باجی تاوانەکەی کەمتر ببوایا، بەلام چونکە دۆگاتیزم میشکی وشکی بروای بەستبوو، کاتیك کە شوورەوی هیرشی بردە سەر چیکۆسلۆڤاکیا، ئەم شاعیرە سەلەفییە نەیدەتوانی ئەو هیرشە زالمانەیە تاوانبار بکات و دەست نیشانی ئەو سیاسەتە بکات، کە بەسەر هیرشەکەدا زالە، تەنیا ئەوەندەی گوت کە:

"چیکۆسلۆڤاکیا پووری منە، شوورەویش مامەمە، کاریکی نارەوایە برازایەك رەخنە لە خیزانی خۆی بگریت".

کەچی هەر لەو کاتەدا بوو بریختی ئاوارەی ولاتان، خەلکانی لە وەحشیەتی شەر ئاگادار دەکردەوە:

گەورەکان لە ژووریکا کۆبوونەوە
تۆ ئەی پیاوی سەرجادەکە
مال ئاوایی لە هەموو هیواکان بکە
***
شەر بەریوەیە

ئەمە یەکەم شەڕ نیە
زۆر شەڕی بەر لەم رووی داوە
کاتێ دوایین شەڕ تەواو بوو
سەرکەوتوو و بەزیو هەبوو
لای بەزیوەکان تەواوی خەڵك برسی بوو.
لە لای سەرکەوتووەکانیش هەر تەواوی خەڵك برسی بوو.

لەبری ئەوەی زیاتر نیرۆدا تاوانبار بکەین و بیخەینە بەر دادگای ویژدان و لیپرسینەوەوە، ئەم هەڵبەستەی (فەرەیدونی موشیری)ی شاعیری ئیرانی بە باشترین وەڵام دەزانم:

دەنگی گوللە بەرزە و هاوار و نالە نال بەردەوام و
بریقەی چەك هەتاوی خەجالەت کردووە!
چۆن ئەم هەموو بیدادگەریە نابینی؟
چۆن ئەم هەموو هاوارە نابیسی؟
دەنگی نالەی خویناوی مندالی "عەدەنی" و
هاواری لەرزۆکی دایکی "ڤیێتنامی"یە
کە لە ماتەمی ئازیزانیاندا دەگرین!
چەند رۆژیکی کەش نۆرەی من و تۆیە
کە یا ببینە شینگێری مندالەکانمان
یا رۆلەی خەڵك بکوژین و!
یا بەرەو کەژ،
بەرەو جەنگەك،
بەرەو ئەشکەوت،
هەڵبێین!

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

١- د.عبدالله دەباغ. بەیان ژ (١٤٧)ی ١٩٨٨.

٢- مزکرات بابلو نیرودا. ت/ محمود صبح- بیروت- ت- ١٩٧٨ ص ٤٦٠

٣- پاش چەند سالیك کە ستالین لە کونگرەی بیستی حزبدا بەر هیرشی رەخنەی خرۆشۆڤ کەوت، ئەم یەکسەر پاشگەز بووەوە و بە هەلبەستیکی دی ئەوەی پیشووی رەت کردەوە و بە (ئەم پیاوە لاتە)ی ناوی دەبات.

٤- گۆڤاری ئایندە. ژمارە و سال(؟).

٥- قصائد من برتولت بريخت. ت: د. عبدالغفار مكاوى. القاهرە. ١٩٦٧ ص ١٠٠- ١٠١

٦- و: ئازاد وەلەدبەگی. رامان. ژ (٥٤)ی کانوونی یەکەمی ٢٠٠٠ ل ١٤٢- ١٤٣

مێژوویەکی دەستکرد و سەنگەرێکی دژ بە ئەدەبیاتی پێشرەو
"وڵامێك بە کاك حوسین بەفرین"

رەخنەی مارکسیستی، ئەدەبیات لەسەر ئەساسی بارودۆخی مێژوویی ئەو لێك دەداتەوە، لەم رووەوە بۆ ناسینی خودی ئەم رەخنەیە، ناسینی بواری مێژوویی ئەو پێویستە. (تری اینگلتون)

ن: یونس.م

پێشەکی:

دوابەدوای دەرچوونی یەکەمین ژمارەی دەوری دووهەمی گۆڤاری پێشەنگ، بەریز حوسین بەفرین شاعیر و نووسەر نامەیەکی بۆ پیشەنگ نارد لەژیر ناوی "نامەیەکی کراوە دەربارەی پیشەنگ". دەقی ئەو نامەیە کە لە ژمارەی دووی پیشەنگ دا چاپ و بلاو کراوەتەوە و هەموو کەس دەتوانی بیخوینیتەوە، بێ‌گومان نە تەنیا راو و بۆچوونی کاك حوسین بەفرین وەك تاکەکەس نیە، بەلکو مەیلیکی کۆمەلایەتی‌یە کە ئاوا بەرداشت و لیکدانەوە و تیگەیشتنیکیان هەیە سەبارەت بە رەوتی هونەر و ئەدەبیاتی شۆرشگیرانە، جابۆیە پیویست بە ولامدانەوەیە. نامەکەی حوسین بەفرین گەلیك هەلەی فکیر و خراپ لێ تیگەیشتنی تییدایە، کە بێ‌شك ئەو هەلانە بە ریکەوت و ریزمانی نیە، بەلکو بۆچوون و هەلەیەکی گەورەی فکری و زانستیانەیە کە لایەنگری زۆری لەناو کۆمەلگادا هەیە و کەسانیکی وەك کاك حوسینیش شیلگیرانە نوینەرایەتی ئەکەن و هەولی جیددی و چروپر بۆ لق و پۆپ هاویشتنی زیاتری دەدەن.

بۆ دژایەتیکی ئیدئولوژیکیانە لەگەل ئەم جۆرە بیروبۆچون و هەلە فکریانە، من لە نامەکەی کاك حوسین چەند خالیکم دەست نیشان کردوە و لە ریگای ئەوم بابەتەوە بەپیی تونا ولامیکیان پیی دەدەمەوە ولە روانگەیەکی بە پیچەوانەی ئەم مەیلە کۆمەلایەتی‌یەوە نوکی رەخنە دەگرمە ئەو هەلانەی کە کاك حوسینیش باوەری پییانە و وەك خالی دەست پیکی رەخنەکانی لە پیشەنگ چاویان لی دەکات.

مێژووی راستەقینەی پیشەنگ

حوسین بەفرین لە بەشیك لە نامەکەیدا بە زمانی بێ‌زمانی ئاماژەیەك دەکات بە رەوتی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردستان، کە بێ‌گومان کاك حوسین بە هەلە بۆ ئەو رەوتە چووە و تەنانەت ئاگاداری میژووکەشی نیە، هەر بۆیە دەنوسی:

کاتی خۆی لە دۆلێکی گەورەی نیوان مالوومە و چۆخماخ دا کە پیی دەوترا "قولّی گۆمیّ لەنیوان بریك نووسەر و شاعیر و هونەرمەندی هەردوو بەشی کوردستانی ئەمدیو و ئەودیودا قسە

وباسیك لەپیناوی هینانە كایەی ئەدەبیكی كوردی تازە و شۆرشگیر خۆی سەپاند و ئەیەویست دەرگایەك بۆ خۆی بكاتەوە.

سەبارەت بە چونیەتی سەر هەلدانی ئەدەبیاتی كریكاری كوردستان كە دواتر كانونی هونەر و ئەدەبیاتی كریكاری كوردستانی لی كەوتەوە و پیشەنگیش بو بە گۆڤاری ئەم كانونە، ئەم لیكدانەوەیەی كاك حوسین ریك ئەو هەلە میژوویەیەكە تووشی هاتوە. میژووی هاتنە ئارای ئەدەبی كریكاری لە كوردستان و خۆسەپاندنی ئەدەبیكی كوردی تازە و شۆرشگیر ناگەریتەوە بۆ لەدەوری یەك كۆبوونەوەی ژمارەیەك نووسەر و هونەرمەندی كوردستانی ئیران و عیراق كە بەهۆی زال بوونی دەسەلاتی دیكتاتوریانە لە هەر دوك ولات لە دۆلی "قولی گۆمی". بیٚگومان میژووی ئەدەبیاتی پێشرەو لە كوردستانی ئیران میژوو خەبات و ئەزمونی چینیكی واقعیی كۆمەلگای لە پشتە كە لەدریژەی رەوتی بەرەوپیش چوونی خۆیدا ئەم چەكە مەعنەوییەی چینەكەشی واتە چینی كریكاری لی كەوتۆتەوە. جا لیرەدا بۆ راست كردنەوەی ئەم هەلە فكری و میژوویییەی بەریز حوسین بەفرین من بە كورتی ئاماژەیەك دەدەم بە رەوتی واقعیی ئەدەبی پیشرەو و شۆرشگیرانە لە كوردستان و چونیەتی لەدایك بوونی گۆڤاری پیشەنگ.

لە دەیەی ٤٠ی هەتاویدا لەئیران لەپال ئەوەی كە چینی كریكاری كوردستان بە مانای واقعی شكل و پیكهاتەی خۆی بەدەست دینی و میژوی ئەو چینە لەوێوە دەست پیی دەكات. لەنیو كۆر و كۆمەلی كەسانی شورشگیری ئەو سەردەمە كە بە لانی زۆرەوە كەسانیكی خۆیندەوار بوون لە شارەكانی دەرەوەی كوردستان وەك تاران و ئیسفەهان و تەوریز دەرسیان دەخویند، بزووتنەوەیەكی هونەری نوێ كە بە ئاشكرا خالی جیاوازی زۆری لەگەل ئەدەبیاتی تا ئەوكاتی هەبوو كەوتە جولە و سەری بەرز كردەوە. ئەو بزووتنەوە هونەرییە هەر لە سەرەتای سەرهەلدان و گەرابەستنییەوە، خۆی مەتەعەلیق بە چینی بەش مەینەت و زەحمەتكیش و كریكار و چەوساوە دەزانی و ئەو ئەركەی بۆ خۆی دەست نیشان كردبوو كە دەربری هیوا و ئاوات و داواكارییەكانی چینی بەش خوراو و چەوساوە بیت. لەسەرەتادا گرسینەرانی ئەم بزووتنەوەیە بە شیعر و چیروك دەستیان پیی‌كرد. بەهۆی فەزای پرلە خەفەقان و سانسوری رژیمی پاشایەتی ئیمكان و مەجالی بلاوبوونەوەی بە ئاشكرا بۆ ئەو بەرهەمانە نەرەخسا. هەر بۆیە بە شیوەی دەست نووس یان لەسەر كاسیت ئەم دەست و ئەو دەستیان دەكرد و دەگەیشتنە دەست هۆگرانی ئەم رەوتە. دیارە ئەمە سەرەتای ئەم رەوتەیە كە ئیستا ئیمە پیی دەلین هونەر و ئەدەبیاتی پیشرەوی كوردستان كە كاك حوسین بەفرین و زۆر كەسی‌تر حاشای لی دەكەن و بە مەیلی خۆیان شەرح و تەفسیری دەكەن. ئەو بەرهەمانەی كە خولقاوی ئەو سەردەمە دیاری كراوەن هەروەك وتمان باس كردن لەژیان و خەباتی چینی كریكاری كوردستان تییان دا رەنگی داوەتەوە. بەلام بیٚگومان بەو پاراویەی كە دواتر و ئیستاش هەیەتی نەبوو كەم و كۆری فكری تایبەت بە خۆی هەبووە. بەلام بەوانەشەوە ئەدەبیكی نوی و جیاواز لە ئەدەبیاتی باوی ئەو سەردەمە بوون. ژمارەیەك لەو بەرهەمانە ئەگەر بە تەعبیری ئیستاشمان لە ئەدەبیاتی پیشرەو بیاندەینە بەرباس بیٚگومان خال و لایەنی بەهیزیان زۆرترە لە خالی لاواز یان كریكاری نەبوون. دوای یەكەمین گەرا خستنەكانی كۆمەلە و پیكهینانی ئەم ریكخراوەیە ئەم ئەدەبە هۆگری بوو بۆ بەشیك لەم رەوتە. ئەو ئەدەبە و ئەو رەوتە بونە یەك و ئەو ئەدەبیاتە بوو بە ئەدەبیاتی ئەوسای كۆمەلە. كاك حەمە حوسینی كەریمی كە یەكیك لە رابەران و بونیات نەرانی كۆمەلە لە شیعری دارینەدا بەو ئەدەبیاتە قسە دەكات. بەرای من ئەمانە بە سەرەتاكانی میژووی واقعی ئەدەبی پیشرەوی كوردستان و لەدایك بوونی پیشەنگ دەزانم. بیٚگومانم كە حوسین بەفرین شیعری دارینەی گوێ لی بووە. جا هەر بۆیە لەو شیعرە چەند نمونەیەك دینینەوە بۆ ئەوەی كە ئەو بەریزە لەگەل هەلە میژوویەكەی خۆی ئاشنا بیت و لەدەوری یەك كۆبوونەوەی ژمارەیەك لە نووسەران و هونەرمەندان لە "قولی گومیٚ" بە سەرەتای لەدایك بوونی ئەم رەوتە و پیشەنگ نەزانی هەر رەوتیك و دیاردەیەكی واقعی كۆمەلایەتی زەمینە و پیشینەی میژوویی خۆی هەیە كە لیكولەری شارەزا و ئاگا دەبی سەرەنجی بداتی.

لە بەشیك لە شیعری دارینەدا هاتووە:

... بەر لە هەموو ئەوانە ئیمە چەکمان هەڵگرتووە، چەکمان هەڵگرتووە کە ئەو دەوڵەتە بروخێنین و لەسەر کەلاوەی دەوڵەتیکی دی ساز کەین کە هەژار سەردار بێ، کریکار و جوتیار حوکمیان بەدەست بی کوردەواریش تییدا بەش خوراو نەبێ. ئیمە زەوی و زار مال و دەوڵەت لە چنگی دەوڵەمەند و ئاغا دەردینین و دەیدەینەوە بە ساحیبی خۆی، بە خەلکی زەحمەتکیش و کریکار و جوتیار...

دیارە دەبی لە بیرمان نەچی کە هەم کۆمەلە وەك رابەری بەرەی کریکار و بەش خوراوی کوردستان و هەم ئەو بزووتنەوە هونەریە نوییە لەژیر کاریگەری حاشا هەلنەگری شورشی چەکداری لە کوبا و چین بووە و کەم و کۆری تایبەت بە خۆیان هەبوو بەلام هیچ کەس ناتوانی نکولی لەوە بکات کە رویان لە ئاسویەکی روون بۆ کۆمەلی مرۆڤایەتی نەبووە. هیچ کەس ناتوانی ئەو ئیدعایە بکات کە ئەو بزووتنەوە هونەرییە لە چوارچیوەی تەسکی ناسیونالیستیدا پەنگی خواردبوو ئاسوکەی ئاسویەکی کورت خایەن بوو کە هەرکە کەسیکی تییدا چووە ئاسوکەی لیل و تەم گرتو بووە. ئاسوی ئەم بزووتنەوەیە بە پیچەوانەی کاك حوسین کە پیی وایە ئیستاش هەر دەبی گەل و نیشتمان بێ، نەبووە و بەلکو ئاسویەکی رونتر و جیهانی هەبووە. ئەوەیە کە ئیستاکەش گۆڤاری پیشەنگ پیی پابەندە و هەول بۆ بەهیز کردنی دەدات. ئەوساش و ئیشتاکەش کریکار و دوان لە واقعی ژیانی ئەو چینە هەوینی ئەو ئەدەبە بووە و هەیە.

لە بەشیکی‌تر لە شیعری دارینەدا هاتووە:

دەبی مەکینەیەك دروست بکەین کە لە هەموو شاریك و لە هەموو دێیەکی بنکە و پەلی هەبی. ئەگەر مالی ئاغا پەلی دەوڵەتە، کریکار و هەژاری شاریش پەنای ئیمە بن، ئەگەر دەولەت و دەولەمەند و ئاغا دەستیان لەدەستی یەك ناوە و پشتیان بە یەك بەستووە، کریکار و جوتیار و ئیمەش دەبی دەست لەدەستی یەك نین و بە تەواوی پشت بە یەك ببەستین...

لە بەشیکی‌تری‌دا هاتووە:

ئەگەر هەموو پیکەوە پێ لە عەرز دەدەین گەورەترین بومەلەرزە دەخەینە ولاتەوە، کە قەلای دوژمن دەروخینی، کی ئەو هەموو حاسلە پەیدا دەکا، کی چەرخی هەموو دونیا هەل دەسورینی، کریکار و فەلا و هەموو خەلکی رەنجبەر...

هەر لە شیعری دارینەدا هاتووە:

ئیمە خەلکی خەباتکەر کە ئیمان و بروامان هەیە بە هیزی خەلك و چەکمان هەلگرتووە، هەتا هەتایە بروامان وایە کە هیزی خەلك بەحریکی بەر بەرینە، بنەی نایە، هیچ هیزێ باشاری ناکا...

ئەمانە چەند نموونەیەك بوون لە شیعری دارینە لە نووسینی کاك حەمە حوسینی کەریمی. ماهیەت و پیناسەی ئەو بزووتنەوە هونەرییە نوێیەی کە لە دەیەی ٤٠ هەتاوی‌دا لە کوردستان لە ئارادا بووە لەو چەند فاکتە میژوویی‌یەدا کە هیناومەتەوە دەردەکەوی. دیارە ئەو بزووتنەوەیە نە تەنیا کپ نەبووە و بە لاریدا نەرویشتووە بەلکو لە دریژەی رەوتی بەرەوپیش چوونی خۆیدا خاراوتر و زمانی دوانیشی لەئاست دەرد و ئازارەکانی خەلکی چەوساوە و هەژار پاراوتر بووە و بە وردبینیەکی باشترەوە بۆ ریشەی پەیوەندی‌یەکانی سەرمایەداری چووە. ئەم رەوتە لە کوردستان هاوکات بووە لەگەل رەوتیکی سەراسەری‌تر لەئاستی ئیران دا. دیارە میژوی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری و پیشرەو لەئیران دور و دریژترە و قوناغی جۆراوجۆرتری ناوەتە پشت سەر، هەر لەو کاتەوە کە کریکارانی کوچبەری ئیرانی لە باکۆ لەگەل کۆمۆنیزم و بولشویکە شۆرشگیرەکان ئاشنا بوون وە تا ئیستاکەش رەوتی هونەر و ئەدەبیاتی پیشرەو هەروا بەردەوام بووە. کریکارانی کۆچبەر لەپال ئەوەی کە ئەزمونی بەنرخی خەباتی چینایەتی لە بولشویکەکان فیر دەبوون، لەگەل ئەدەبیاتی ئەو چینەش وەك چەکی مەعنەوی خۆیان ئاشنا دەبوون. دیارە لەگەل گەرابەستنی خەباتی کریکاران بۆ گەیشتن بە مافەکانیان لە ئیران بە حوکمی زال بوونی سیستمی سانسور و خەفەقان و ئیعدام بەسەر کۆمەلگای ئیران دا دوان و خولقاندنی بەرهەمیکی پیشرەو و کریکاری باسی سەر بووە و پاداشتەکەیشی مەرگ بووە. هەر کاتیك بە حاستەم سۆزی هونەریکی پیشکەوتنخوازانە و کریکاری و دژ بە نیزامی لەسەر کار هەلی کردبی دەسەلاتداران و حاکمان چیخیان لە دەوری داوە و شەو خنکینیان کردووە. شەوەی سانسور و تەمەی ژەهراوی چوکی نگریسی لەسەر سینگی هونەرمەندانی

شورشگیردا گرتووە و پشوی لی بریون. هەمیشە و دایم حاکمانی ئیران هەولیان داوە بە پشتیوانی مادی و مەعنەوی و بە کەلك وەرگرتن لە ئامرازی مەزهەب و ناسیونالیزم فەرهەنگ و هونەریك رایج بکەن کە بەگشتی لە خزمەت مانەوە و دریژەدان بە ژیانی نیزامەکەیان دا بی. چ لە کوردستان و چ لە ئیرانیش فەرهەنگ و ئەدەبیاتیان لە چوارچیوەی پیدا هەلکوتن بە عیشقیکی مەسنوعی و ماخولیاییدا بووە یان بەپیی بیری بەرتەسکی نەتەوەخوازی شاخ و کیوەکانی و ئاو و کەسانیکیان لە خەلك زل کردۆتەوە و قەسیدە و شانامەی چەند سەد و بگرە هەزاران لاپەرەیان لە وەسفیان دا نووسیوە، بەشیکی بەرچاویش لە هونەر و ئەدەبیات لە خزمەتی مەدح و سەنای ئیمامان و شیخ و مەلاکان دا بووە. دەولەت و سیستمی زال بەسەر ئیران و کوردستان دا هەولی داوە ئەو ئەدەبیات و هونەرنەماییە رایج و پەرە پی بدات کە ئینسانەکان لەجیاتی بیر لە ریشەی ئەو زولم و زۆریە بکەنەوە کە لییان دەکری و ریگا چارەیەکی ئینسانی و یەکگرتوی بۆ بدۆزنەوە، دەست بەرەو ئاسمان هەلبرن و شوکرانە بژیر بن، چونکە ئەوە باری حەق تەعالایە و لەسەر تەختی نیو چاوانیان نوسراوە. ئەمە چەك کردنی چینی کریکارە لەباری مەعنەویشەوە.

هەروەك وتم لەو کاتەوە کە یەکەمین گەرای بزوتنی چینی کریکار لە ئیران وەك چینی سەرەکی لە کۆمەلگادا و وەك چینیك کە بەرهەم هینەری هەموو سەروەت و سامانەکانی کۆمەلگایە، وەك چینیکی جیهانی کە بۆ بە گۆر سپاردنی نیزامی سەرمایەداری رەوتی بەرەوپیش چوونی خەباتەکەی دەپیوی پیکهات، هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری لەئیران سەرەتای لەدایك بوونی خۆی جەژن گرت. دیارە باس کردن لەسەرجەم ئەو بەرهەمە کریکاریانەی کە لەو کاتەوە تا ئیستا خولقاون و ناوی نوسەرانیان لە حەوسەلەی ئەم بابەتە بەدەرە، بەلام بیگومان میژووی چینی کریکاری ئیران پرە لەناوی ئەو نووسەر و هونەرمەندانەی کە لە بەرهەمەکانیان دا، ئاوات و ئارمانەکانی ئەو چینە رەنگ دەداتەوە. رەوتی هونەر و ئەدەبیاتی پیشرەو لە ئیرانیش هەروەك کوردستان تا سالی ١٣٥٧ ی هەتاوی شۆرشی کۆمەلانی خەلك هەروا دریژەی بە رەوتی بەرەوپیش هاتنی خۆی داوە.

کاتیك کە دەریای بەرینی خروشانی جەماوەری لە مانگی ریبەندانی سالی ١٣٥٧ی هەتاویدا دام و دەزگای رژیمی گەندەلی پاشایەتی رامالی و لەسەر جوغرافیای ئیران پاکی کردەوە، بزووتنەوەی هونەری شورشگیرانە و کریکاری هاوری لەگەل خەبات و تیکوشانی کریکاران و جەماوەری ئازارچیشتو بالای هەلبری و بۆ بە بەشیك لە بزووتنەوەی کریکاری و کۆمۆنیستی ئەو سەردەمی کۆمەلگای ئیران. زۆرن ئەو بەرهەمە هونەریە شورشگیرانەیە لە شیعر و چیروکوە بگرە تا شانۆ و سرود و فیلم کە لە جەرگەی ئەم خەباتەدا لەدایك بوون و گەلیکیش کۆر و کۆمەل و مەحافلی ئەدەبی کریکاری و شورشگیرانە پیك هاتن. بە تیپەر بوونی هەرچی زیاتری زەمان ئەم بزوتنەوە هونەرییە ئیتر خۆی وەکو بزووتنەوەیەکی واقعی کە خاوەن پیشینەو پال پشتی مادی و مەعنەوییە کیشایە ناو ئەم عەرسەیە و بە کۆمەلیك بەرهەمی شۆرشگیرانە خۆی پیناسە دەکرد. واقعی بوونی ئەم بزوتنەوەیە و بەهۆی ئەوەی کە پیگەی مادی بەهیزی هەبوو هەروەها بەهۆی ئەوەی کە ولامی بە خواستیکی واقعی جەماوەری کریکار دەدایە توانی زۆر زوو برەوی زیاتر بە هەلسوورانی خۆی بدا و پەرەیەکی بەرچاو بستینی. بەرهەمەکانی ئەو دەورەیە تا ئیستا ویردی سەرزاری زۆریك لە خەلکی کوردستانە و دەیانلینەوە.

لیرەدا بۆ ئاگاداری حوسین بەفرین یەکیك لەو شیعرەانە دینمەوە کە ئەوکات وتراوە و سەلاکەی بە گویی کریکاران دا دراوە:

بریاری یەکی ئەیار

پونگی خوارد مونجی دەریای کریکار
دژی سەرمایە ئەوەلی ئەیار
سوور بوو بە خوینمان شەقامی شاران
شەقی برد قەلای سەرمایەداران
زنجیری کۆنی هەزاران سالە
دەپچری و جادو حوکمی بەتالە
کریکارم
هاتوومە مەیدان

ئەلیم هەرکارە ئینسانی خولقان
سەد سالە ئەلیم
ئەمە بریارە
بریاری رۆژی یەکی ئەیارە
کریکارانی جیهان یەکگرن
چەرخی چارەنووس لەدەس خۆ گرن
بەرهەم هینەری بژیوی ئینسان
پرولتاریام چینی شۆرش- وان
سەدسالە سەرجار کەوتم و هەستام
دیسان قایم تر هەستام و وەستام
شۆرشی مەزنی ئوکتوبری خوینین
شورشی من بوو ریبازی لینین
تەنوورەی ئاخرە هەستاوە، هەستین
چی دوژمنانی کۆنەپەرستین
پشتم بەر مەدەن دەس دەنە دەستم
بەرەو سوسیالیزم لوزەو ئەبەستم
سنوور نامگرێ لەسەر ئەم ئەرزە
سەرمایەداری دینمە لەرزە
خەباتی شیلگیر کارخانە ومەزرا
لەژیر رابەری پیشەنگی خۆما
رێ دەخەم چەرخی دەولەت دەشکینم
دەولەتی تازەی کریکار دینم
هەموو سالیکیش ئەوەلی ئەیار
هەلی دەبژیرم گشت دەسکەوتی پار
سال بە سال زەینم روشنتر ئەکەم
لە بۆ رابەری خۆم حازر ئەکەم
ئەمپریالیست و فورسەت پەرستان
کە پییان وایە میژوویان وەستان
بلەرزن گەشە و رووناکە ئاسۆ
یەك دەگرین لەدەوری ئالای سووری خۆ
بە لافاوی سوور هەروەك بەهاران
جیهان دەکەینە جیژنی هەژاران

(ریبوار)

ئەم دەورەیەش لەو بزووتنەوە هونەریە نوێیەی کە لە دەیەی ٤٠ی هەتاویدا سەری هەلدا و دریژەی گەیشتە شورشی سالی ٥٧ی هەتاوی لە ئیران من بەو شیعرە پیناسەی دەکەم.

با لیرەدا جەخت لەسەر ئەو راستییەش بکەین کە ئەو بزووتنەوە هونەریە کریکارییەی لەنیو دلی ئەو جەماوەرە کریکار و زەحمەتکیشەدا رەوتی بەرەوپیش چوونی خۆی دەپیوا کە کۆمەلە وەك جەریانیکی خاوەن پیگەی بەهیزی کۆمەلایەتی ریبەرایەتی دەکرد. دیارە ئەو کاتیش ئەو بزووتنەوەیە بۆ برەودانی گەرایش و ئامانجی شورشگیرانە و کۆمۆنیستی لەناو دلی جەماوەردا، بزووتنەوەیەکی هەست پیکراو گەلیك کاریگەریشی لەسەر فەزای ئەدەبی ئەوکات لە کوردستان دانا. خۆ کاك حوسین وەك کەسیك کە ئیدعا دەکات لەمیژ سالە لەگەل دەنگە ناسراوەکانی ئەم رەوتە ناسیاوی هەیە و لەگەلیان تیکەلاو بووە، دەبی ئاگاداری ئەوەش بێ کە چەندین شاعیری شورشگیر خۆیان لەو رەوتەدا دەبینی و گەلیك بەرهەمی چاپکراویشیان هەیە کە لەو سەردەمەدا خولقاون و ئیستاش هەر ماون، بەلام دوای هاتنی بەشیك لە نووسەران و هونەرمەندان بۆ دەرەوە و گیرسانەوەیان لە "قولی گومێ" ئەو کەسانە لە ئیران مانەوە و ئیستاش هەر لە ئیرانن، نمونە هەرە بەرچاوەکانیشیان کە بێگومان حوسین بەفرینیش دەیانناسی شاعیرانی شورشگیر "زاگروس"، "ئابیدەرن" کە زۆربەی شیعرەکانیان کراونەتە سرود و هەر لە سەرزاری جەماوەری خەلکن.

با نمونەیەکیتر باس بکەین:

سرودی ئەنترناسیونال کە سرودی هاوپشتی جیهانی چینی کریکارە هەر لەو دەورەیەدا لەلایەن شاعیری شورشگیر موسلیحی شیخ و ئیسلامی ناسراو بە ریبوار وەرگیردراوەتە سەر زمانی کوردی سالی ١٣٥٩ لە میتینگیکدا لەشاری بۆکان لەلایەن هونەرمەندی گیانبەخت کردوو جەمالی مفتی بۆ یەکەمین جار بە زمانی کوردی وتراوە. هونەرمەند جەمالی مفتی تا ئەو جیگایەی کە من ئاگادار بم زیاتر لە بیست سرودی شورشگیرانەی وتووە کە ئیستاش لە رادیوکانی کۆمەلە بلاو دەکرینەوە، بەفرین دەبی بزانی کە کاك جەمالی مفتی رۆژی ١٢/٤/١٣٦٠ لە شەریکدا

لەشاری مهاباد گیانی بەخت کردوە و بەرهەمەکانیشی دەچنە خانەی هونەر و ئەدەبیاتی پێشرەوەوە، رەنگە جەمالی مفتی لە ژیانیشیدا ناوی "قولی گومێ"ی نەبیستبێ و چەند ساڵ دوای گیانبەخت کردنی کاك جەمال ئەو نووسەر و هونەرمەندانە بەهۆی بارودۆخی کوردستان پەرەوازەی ئەوێ دەبن. با بۆ راست کردنەوەی مێژووە دەستکردەکەی حوسێن بەفرین نمونەیەکی مێژوویی دیکە بێنینەوە.

هەر لە سەرەتای ئازاد بوونی شارەکانی کوردستان لە پائیزی ١٣٥٨ی هەتاویدا لە سەرجەم شارەکانی کوردستان و بە تایبەتی لەشاری سنە هونەری شورشگێرانە پەردەی دیلی دری و خۆی دەرخست. لەشاری سنە چالاکی‌یە هونەری‌یەکان تا داگیر کرانەوەی شار هەروا بەردەوام بووە.

هەر لە سەرەتای ئازادبوونی شاری سنەدا نەواریکی سرود بە دەنگی نەجمەی غولامی لەلایەن تیپی موسیقای هاناوە بلاو کرایەوە پێشانگایەکی وێنە و پوستێر لە سالونی پاریزگای ئەو شارە کرایەوە کە بە هەزاران کەس سەردانیان کرد. فیلمی جۆراوجۆر لە سالونەکانی شاردا، سەبارەت بە خەباتی کریکاران لە شورشەکانی ١٩٠٥ و ١٩١٧ی روسیە نیشان دەدران.

فیلمیك لە ریپێوانی خەلکی شاری سنە بەرەو مەریوان کە لەلایەن هاوری کەمالی رەحیمانەوە ساز کاربوو پێشانی جەماوەر درا.

لەو سەردەمەدا هونەری شانۆ گەشەی باشی کرد. بێجگە لەو شانویانەی کە هونەرمەندانی شاری سنە پیشانیان دەدان، تیپیکی شانۆگەری ئاماتوریش لە مەریوان شانۆگەریەکی سەبارەت بە راوەستانی دلیرانەی ٩ کەس کە لە هیرشی یەکەمی کۆماری ئیسلامی‌دا لە پادگانی مەریوان تیرباران کران هینایە سەرشانۆ.

لە دریژەی ئەم هەولدانە هونەریانەدا هونەرمەندان بیریان لە یەکگرتن کردەوە و بەم بۆنەوە لە تیپی موسیقای هانا و تیپی شانۆی شار و شاعیران و کەسانی هونەرمەند کۆریك بەنیوی "کۆری گەشە پیدانی هونەر و فەرهەنگی کورد" پیك هات. ئەو کورە هەیئەتیکی ناوەندی بۆ خۆی هەلبژارد و گەشەدان بە هونەری شورشگیرانەی وەك پیناسەی خۆی دیاری کرد.

دیارە لە شارەکانی دیکەی ئیران و کوردستانیش کوری دیکە دامەزرابوون لە شارەکانی مهاباد، سەقز و مەریوان کوری هونەری هەبوون پەیوەندی پتەویان پیکەوە هەبوو. ئەو کورەی کە لە سنە پیك هاتبوو لەگەل باقی کورەکانی شارەکانی دیکە پەیوەندی دەگرت و بۆ یەکگرتن بانگەوازی دەکردن.

نەورۆزی ٥٩ شاری سنە میوانداری هەزاران میوان بوو کە بۆ دیتنی کوردستان هاتبون. لەم کاتەش دا کۆری گەشە پیدانی هونەر و فەرهەنگی کورد دەوری خۆی گیرا. چەندین فیلم و پیشانگای وینە و نەقاشی نیشان دران. لەم مەراسماتەدا هونەرمەندانی تورکەمەن و قەشقایی بە دەعوەتی کور... بەشداریان کرد و بەرهەمیشیان پیشکەش کرد.

کوری... بۆ راگەیاندنی بەرینی ئامانجەکانی و بۆ گەشەدان بە هونەری شورشگیرانە لە کوردستان بلاو کردنەوەی گۆڤاریکی لە دەستوری کاری خۆیدا دانابوو.

گۆڤاری هەرگیز دەرنەچووی"گەشە" ئورگانی کۆری گەشەپیدانی هونەر و فەرهەنگی کورد، یەکەمین ژمارەی لە مانگی خاکەلیوەی سالی ٥٩دا لەلایەن "کور..."وە ئامادە کرا و بە خەتیکی جوان تایپ کرا و ئامادەی چاپ بوو کە هیزە سەرکوتگەرەکانی کۆماری ئیسلامی گەیشتنە دەروازەی شاری سنە. ئەندامانی کۆر، هەموو توانای خۆیان نایە پیناوی گەشەدان بە بزووتنەوەی جەماوەری و موقاومەتی شورشگیرانەی شار و بە بۆنەی دەسپیکردنی شەری ناوشارەوە نەیانتوانی کۆرپەی "گەشە" پەروەردە بکەن و بەوجۆرە "گەشە"ش بوو بە یەکیك لە قوربانیانی پیناوی ئازادی و شۆرش.

هاوریانی ئەو کورە لەکاتی شەردا وەکو پیشمەرگە شەریان دەکرد و وەکو هونەرمەندیش لە مەراسمی ریزگرتن لە گیانبەخت کردوان دا بە بابەتی هونەری بەشداریان دەکرد.

دواتر و دوای داگیرکردنەوەی شارەکانی کوردستان لەلایەن رژیمی ئیسلامی‌یەوە زۆر لە ئەندامانی ئەو کورە لە شار هاتنە دەر و بوونە ئەندامانی کانوونی هونەری کریکاری کوردستان و گۆڤاری پیشەنگیان دەرکرد.

دوای ئەوەی ژمارەیەك لە شارەکانی کوردستان کەوتنەوە دەست رژیم جم و جۆلی هونەریش تا رادەیەك کپ بوو. هونەرمەندان و

نووسەران نەیانتوانی بە شێوەی پێشو درێژە بە چالاکی‌یە هونەری‌یەکانی خۆیان بدەن. زستانی ساڵی ٦١ ژمارەیەك لە هونەرمەندانی شورشگێر کە لە ریزەکانی کۆمەڵەدا بوون و زۆربەشیان ئەندامانی پێشووی کوری گەشەپیدان بە هونەر و فەرهەنگی کورد بوون هەستان بە دەرکردنی گۆڤاریك بەنیوی "هونەری ئینقلاب" بە زمانی فارسی، کە بە داخەوە هەریەك ژمارەی لی دەرچوو.

ئەم گۆڤارە کە پاشکوی خەبەرنامەی ژمارە ١٧٨ی دەنگی شورشی ئیران "رادیوی کۆمەڵە" بوو بە ریکەوتی ٢٧ی رەشەمەی ساڵی ١٣٦١ی هەتاوی دەرچوو.

بە پیویستی دەزانم بۆ ئاگاداری کاك حوسین و خوینەرانی ئازیزی پیشەنگ چەند بەشیك لە سەروتاری ئەم گۆڤارە بینمەوە:

لەم وتارەدا کە لەژیر ناوی "وتەیەك بە بۆنەی دەرچوونی یەکەمین ژمارەی هونەری ئینقلاب"دا چاپ کراوە هاتووە:

یەکەمین ژمارەی هونەر و ئینقلاب لە رۆژگاریك دا بلاو دەبیتەوە کە بزووتنەوەی ئیمە لەگەل گەلیك ئاسۆ و ئەرکی نوی هەم لە بواری نەزەری و هەم لەلایەنی عەمەلی‌یەوە بەرەوروویە. لە دەربرینیکی گشتی‌دا ئەم ئەرکانە جیا لە بەشداری هەمەلایەنە لە خەباتی چینایەتی و ریبەری کردنی لایەنە جۆراوجۆرەکانی خەباتی چینی کریکار شتیکی‌تر نیە. ئەو ئەرکانەی کە لەسەرجەم بوارەکانی خەباتی چینایەتی‌دا چاوەدریە بەسەر وەدی هاتنی سەربەخۆیی هەمەلایەنەی نەزەری و عەمەلی چینی کریکار.

... لە بارودۆخیك دا کە هونەرمەندانی شورشگیر زۆرتر لە جاران بەریزی ئیمە پەیوەست دەبن و لەم ریگایەوە هونەر و لی‌هاتویەکانی خۆیان لەگەل بزووتنەوەی بەهیزی سەردەمی ئیمە یانی بزووتنەوەی چینی کریکار جۆش دەدەن و سەرنجام لە سەردەمیکی نوی‌دا کە هونەری شورشگیرانە بووە بە بانگەشەی رزگاری مرۆڤ لە بەندی سەرجەم ستەمەکان و لە بەندی کویلەتی کریگرتە...

ئیستا لە کوردستانی شورشگیردا، لە هەل و مەرجیك دا کە کۆمەلە وەك نوینەری بەرژەوەندی‌یەکانی کریکاران و زەحمەتکیشانی کوردستان ریبەرایەتی بزووتنەوەیەکی شورشگیرانە و هەلسووری بەدەستەوەیە و بواری راستەقینە بۆ شکوفا بوونی هونەری شورشگیرانە تەیارە، بە سەرنج دان بەو شتانەی کە لە سەرەوە وتران، پیویستی دەرکردنی گۆڤاریکی هونەری کە بتوانی چەکیك بی بۆ خەباتیکی ئیدئولوژیك لە بواری هونەر و هەروەها ئامرازیك بی بۆ خستنە روی بەرهەمی هونەری هونەرمەندانی شورشگیر، زیاتر لە هەرکاتیکی‌تر هەست پیّ دەکری.

ئیمە بە دەرکردنی یەکەمین ژمارەی "هونەری ئینقلاب" ئەو کارە دەست پیی دەکەین و بەوجۆرە بانگەشەی هەموو ئەو نووسەران و شاعیران و هونەرمەندانەی کە دلیان بۆ ئازادی و دیموکراسی و سوسیالیزم لیدەدا دەکەین کە هەلسووراوانە هاوکاریمان بکەن و... بە ناردنی نەزەرات و پیشنیارەکانی خۆیان گۆڤاری هونەری ئینقلاب بکەن بە بواریکی هەلسوور لە خەباتی فکری لە جەهەت شکوفا بوونی رئالیزمی پرولیتری و جۆشدانی هەرچی پتەوتر و بەربلاوتری هونەر لەگەل شورش...

بۆ ئاگاداری حوسین بەفرین گۆڤاری "هونەری ئینقلاب" دوو ساڵ و نیو پیش پیك هاتنی کانونی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردستان و دەرچونی گۆڤاری پیشەنگ لە "قولی گۆمیّ" بەو خەت و ریبازە دەرچووە. دەبی بەریز بەفرین چاك ئاگاداربیّ کە بەریوەبەرانی گۆڤاری "هونەری ئینقلاب" دواتر بوون بە بەریوەبەرانی گۆڤاری پیشەنگ و کانوونی..."

بۆیە دەلیم کاك حوسین دەبی باش ئاگادار بی چونکە ئەوکات ئەو بەریزە نزیکایەتی لەگەل کۆمەلە هەبووە و لە نزیکەوە ئاگاداری بارودۆخی ئەوکاتی ئەو بزووتنەوە هونەریە شورشگیرانەیە بووە و تەنانەت هاوکاری گۆڤاری خەبەرنامەشی کردووە کە ئەوکات کۆمەلە دەری کردووە. بۆ وینە لە خەبەرنامەی ژمارە ١٣٨ بە ریکەوتی ١٣٦٠/٦/٨ شیعریك بە ئیمزای ح: بەفرین چاپ کراوە لەژیر ناوی پیشمەرگەی کاروانی نویّ بۆ شەهید ناسر و هاوریّکانی.

دیارە هەروەك وترا "هونەری ئینقلاب" بە داخەوە هەر تەنیا یەك ژمارەی لی دەرچوو.

هیرشی دژی شورشی ئیسلامی بۆسەر دەستکەوتەکانی خەلك کە لە جەرگەی ئەو شورشەدا بە دەستیان هینابوو، هەر لە سەرەتای

سەقامگیر بوونی‌یەوە دەستی پێی کرد. شارەکان کەوتنەوە دەست رژیمی ئیسلامی و دەورەیەك لە خەفەقان و ئیعدام و کوشت و بر بالی رەشی بەسەر ئیران بە کوردستانیشەوە داگرت. خەلکیکی یەکجار زۆر لەو شورشگیرانەی کە پیناسە و ناوەرۆکی ئەو رژیمە تازە بە دەسەلات گەیشتویەیان بۆ دەرکەوتبوو تەبلیغ و بانگەشەیان لەدژی دەکرد گیران و راپیچی بەندیخانەکان و ئیعدام کران. دیارە لەریزی ئەو کەسانەدا هونەرمەندانی شورشگیر کە خۆیان بە ئەندامیکی بزووتنەوەی هونەری شورشگیرانە و پرولیتری دەزانی بەرچاو دەکەون کە بە دەستی ئینسان کوژانی کۆماری ئیسلامی کوژران. وەك هاوری کەریمی بلوری و هاوری کەمالی رەحیمیان و چەند کەسیکی تر. لایەنە سیاسی‌یەکان وردە وردە لە شارەکان پاشەکشەیان پیکرا و زۆربەشیان پەرینەوە ئەودیوی سنووری عیراق. بەشیك لە هیزەکانی کۆمەلەش هاتنە ئەودیوی سنوور لە شوینیك بەنیوی "قولی گۆمێ" سەقامیان گرت. دیارە پیشەنگانی ئەو بزووتنەوەهونەریە شورشگیرانەیەش هەروەك وتم ئەندامانی کۆمەلە بوون، بۆیە ئەوانیش ویرای هیزی پیشمەرگە هاتن و لەو شوینە گیرسانەوە کە میژووە دەسکردەکەی کاك حوسینی لی دەست پیدەکا.

بە سەرنج دان بەوەی کە هونەر و ئەدەبیات و فەرهەنگی پیشرەو لەدریژەی رەوتی بەرەوپیش چونی خویدا دەبی بە روانگە و بۆچوونی خەباتی لە ئاشتی نەهاتوی چینایەتی و ئامانجی بەرزی کۆمۆنیستی و کریکاری بخاری و پەروەردە بکری، ژمارەیەك لە هونەرمەندان و نووسەرانی شورشگیر و کۆمۆنیست کە پیشینەیەکی پرشنگداریان پال پشت بوو خاوەنی پیگەی مەعنەوی بەهیز بوون و لە گۆرەپانی شورشی سالی ٥٧ی هەتاویدا گەلیك ئەزمونی بەکەلکیان وەرگرتبوو توانیبویان هونەری کریکاری وەك واقعیکی کۆمەلایەتی چینی کریکار دەست نیشان بکەن و گەلیك بەرهەمیشیان خولقاندبوو لە هەمان حالیشدا بە لەبەر چاو گرتنی ئەم راستی‌یە کە چینی کریکار وەك بەرهەم هینەر و هەل سورینەری کۆمەلگای مرۆڤایەتی و وەك تاکە چینیك چارەنووسی بەشەر دیاری دەکات، ئەرکی میژوویی و ئیدئولوژیکی ئەوەیە کە بۆ پیکهینانی ئال وگۆری بنەرەتی لەسەرجەم پەیوەندی‌یەکانی سیستمی ناعادلانەی سەرمایەداری و ئال وگۆر لە سەرجەمی ئەو موتابولیسمانەی کە سەرمایەداری پیی پابەندە تیدەکۆشی و لەم ریگاوە دەبی خاوەنی دەنگی رەسا و ئەدەبیاتی تایبەتی خۆی بی، لەدریژەی کاریك کە لە دەیەی ٤٠ی هەتاویدا شانیان نا بۆژیر، هەستان بە دانانی ناوەندیك بەنیوی "کانونی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردستان" کە ئەو ناوەندە گەلیك چالاکی هونەری ئەنجام دەدا و گۆڤاریکیشی بەنیو پیشەنگ دایە دەرەوە.

بەیاننامەی کانونی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردستان بە ریکەوتی جۆزەردانی ١٣٦٤ بلاو دەکریتەوە و یەکەمین ژمارەی پیشەنگیش بە ریکەوتی پائیزی هەمان سال لە چاپ دەردەچی.

دیارە هەروەك بەفرینیش ئاماژەی پیدەدا بلاو بوونەوەی بەیاننامە هەم لایەنگر و هەم نەیار پەیدا دەکات. بەرچاوترین ناوەندیك کە ئەوکات بە خشکە موخالفی ئەم رەوتە ئەدەبی‌یە بووە یەکیتی نووسەرانی کوردستان بووە کە لە خری ناوزەنگ بوون. دیارە ئەوان پییان وابووە کە دەبی ئەو رەوتەی کە دامەزرینەرانی "کانوونی... " گرتویەتە بەر زیاتر سەرنج بدەنە مەسائیلی نەتەوایەتی و گەل و نیشتمان تەوەری چالاکی‌یەکانی کانوون بێ. دیارە ئاغای بەفرینیش دەچیتە ئەو خانەوە کە ئەوساش و ئیستاش بە چەند قات زیاتر نەیاری رەوتیکە کە نیوی ئەدەبی کریکاری و پیشرەو بووە و مەسائیلی نەتەوایەتی و چوارچیوەی بەرتەسکی فکر و بۆچوونەکەی هانی داوە کە بە قولی خۆی خالە جیاوازەکانی لەگەل برادەرانی هەلسووری ئەو رەوتە دەربری. بەلام ئەگەر لە دنیای واقع دا بە دوای ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەدا بگەرین، ئەو راستی‌یەمان بۆ دەردەکەوی کە کاك حوسین و کەسانی وەك ئەو ئیستاش نایانهەوی ئەو راستی‌یە قبول بکەن کە خەلکی کوردستان لە سەروی ستەمی نەتەوایەتی ستەمیکی چەند قات زیاتریان لی دەچیت ئەویش ستەمی چینایەتی‌یە. کوردستان کۆمەلگایەکی چینایەتی‌یە کە راست و چەپی خۆی هەیە. وە ئەگەر کوردستان چینی کریکاری هەیە دەبی ئەدەبیاتی تایبەت بە خۆشی هەبی. بۆ دەبی ئەم چینە واقعی‌یە لە بواری مەعنەوی‌یەوە چەك بکەین.مەبەستی من لە هینانەوەی ئەو بەلگانە و زۆر لەسەر

رویشتنی ئەوەیە کە کاك حوسین بەفرین لێی حالی بێ کە کاکی خۆم ئەو میژووەی کە جەنابت بۆ ئەدەبیاتی بە قەولی خۆت "مایە پوچی" کریکاری کوردستانی ئیران و هەروەها گۆڤاری پیشەنگ دایدەتاشی و بە "بریاریکی حیزبی" هەلدەسەنگینی، دەستکردی خۆتە و لە دایك بووی بیر و خەیال و لیکدانەوەی ناواقعی خۆتە و ئەمرۆکەش زۆر ناشارەزایانە تەبلیغی پیوە دەکەی و تیئوری بێبناغەی بۆ دادەریژی و دەیهینی‌یە سەر کاغەز.

لە بیرمان نەچی هەر رەوتیك و دیاردەیەکی کۆمەلایەتی کاتیك دەکەویتە جولە و دەبیتە خاوەنی پیگەی مادی بەهیز کە خاوەنی بواری میژوویی خۆی بی و لە پروسەیەکی میژوویی‌دا ئەو ئیعتباری بەدەست هینابێ. هیچ رەوتیك و دیاردەیەك کە پیی لەسەر عەرز بی و ولامی خواستیکی دیاری کراوی چینیکی کۆمەلگا بداتەوە، لەخۆوە ناتوانی بچیتە خانەی پروسەی رەوتیکی رەسن و خاوەن پیگە و ناتوانی رەوتی گەشە و بەرەوپیش چوونی خۆی بپیوی ئەگەر کۆمەلیك فاکتەر و هۆکاری عەینی و کۆمەلایەتی پال پشتی نەبی و میژووکەی پیك نەهینن. خۆ بەپیی ئیدعایەك کە کاك حوسین دەیکا دەبی بەسەر ئەدەبیاتی مارکسیستی‌دا زال بی، جا بۆیە لێی دەپرسم ئایا پیت وانیە ئەم تەحلیلە گەرمە میژوییەی جەنابت لەگەل ئەسلی دیالکتیکی هەر دیاردە و رەوتیکی کۆمەلایەتی کە هەیانە ناتەبایە و نەگونجاوە. داکیشانی رەوتیکی ئەدەبی نوێی کوردی کە نزیکەی ٤٠ سال میژوی پال پشتە و گەلیك بەلگەی زیندوشی هەیە بۆ بریاریکی حیزبی، یان داکیشانی میژووی چینی کریکاری کوردستان بۆ بریاریکی حیزبی بۆ کاك حوسین کە ئیدعا دەکات لەناو جەرگەی روداوەکان دا بووە و لەرەوتی بەرەوپیش چوون و پاشەکشەکانی ئەم رەوتەدا چاوەدیر بووە و ئاگای لە مار و مێرو هەیە چ دەگەیەنی بیجگە لەوە کە بەریزی بەهۆی ئەودیوە و دیو کردنی سنوری ئیران و عیراق ماندویەتی دایگرتبێ و خەویکی قورس ئیختیاری لەبیر و چاوەکانی زەوت کردبی. ئاخر ئایا بریاری حیزبی لە کاتیك دا کە خۆی لە تاراوگەیە دەتوانی ببیتە موتوری رەوتیك و وەرێی خا. دیارە کۆمەلە ئەو رەوتەی بەهیز کرد و ئەو رەوتە لەگەل ئال و گۆرەکانی کۆمەلە توشی ئال و گۆر هاتووە و پاراوتر و بە زمانیکی خالستر دواوە بەلام بێگومان ناتوانی بریاری کۆمەلە بی. جا ئەگەر بە بریار بایە کۆمەلە وەك جەریانیك کە خاوەنی پیگەی بەهیزی کۆمەلایەتی‌یە و دەتوانم بلیم ئیستا بۆ بەشیکی بەرچاو لە خەلك بۆتە ئیدئولوژی، بریاری دەدا شورشیك بەرپا بی و حکومەتیکی دلخوازی خۆی دامەزرابا. با کاك حوسین لەبیری نەچی کە رەوتی ئەدەبیاتی پیشرەو لە کوردستان بەو ئاستە گەیشتبوو کە کانون دابمەزری و گۆڤاری پیشەنگ دەربچی نەك بریاریکی حیزبی بی و ئەندامانی ئەرکی حیزبی‌یانە دەبی بەریوە بەرن.

ئەگەر کاك حوسین وەستانی چەند جاریکی پیشەنگ بۆ بەلگەی ئەم ئیدعایە دینیتەوە، دەبی بلیم کە ئەمەش خۆی بە پیچەوانە لی حالی بوونی مەسەلەکەیە. رەوتیکی وەك هونەری پیشرەو بیگومان لە سەرکەوتنەکان، پاشەکشەکان و هەوراز و نشیوەکانی خەباتی کریکاران لەئاستی جیهانی‌دا کاریگەری وەردەگری. لە قوناغیك دا کە چینی کریکار ئاوا بەهیز دەبی کە ئیدعای دەسەلاتی سیاسی بکات وەك شورشی ئوکتوبر و کۆمۆنی پاریس رۆمانی نینا و سرودی ئەنترناسیونال لە دایك دەبن. جابۆیە بێگومان ئال و گۆرەکانی ناو کۆمەلە بە تایبەتی و ئەو وەزعیەتەی کە بەسەر کۆمۆنیزم لەئاستی جیهان دا هاتووە بەگشتی کاریگەریان لەسەر پیشەنگ و رەوتی هونەری کریکاری لە کوردستان و جیهان داناوە. وەستانی جارجارەی پیشەنگ نەك بۆ هۆی ئیکس پایەربوونی بریاری حیزبی و چونی دامەزرینەرانی کانوون و بەریوەبەرانی پیشەنگ بۆ دەرەوە کە ئەوەش خۆی کاریگەری ئال و گۆرە جیهانی‌یەکانە، بەلکو کاریگەری ئەو رکود و پاشەکشەیەی کە دوای روخانی ئوردەگای سوسیالیزم بەسەر بزووتنەوەی کۆمۆنیستی و کریکاری لەئاستی جیهان دا سەپا. بەلگە میژویی‌یەکان ئەوەمان پێ دەلین کە هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری و پیشرەو وەك چەکی مەعنەوی چینی کریکار بەرەوپیش چوون و پاشەکشەکەی پەیوەندی بە ئەو بارودۆخەوە هەیە کە چینی کریکاری لەهەر ولاتیك یان جیهان تیبدایە.

بە کورتی دەتوانم بلیم ئەو بریارە میژوو و دەستکردەی کاك حوسین بەفرین سەبارەت بە میژووی ئەدەبی کریکاری کوردستانی

ئیران بازاری کەسادە و فیشەکی بریارەکەی مەرمی تیدا نیە و دلی پیشەنگ و میژووکەی هیچ کات ناپیکی.

جیاوازی پیشەنگ لەگەل گۆڤارە کوردی‌یەکانی دیکە!

یەکیکی‌تر لەو مەسەلانەی کە بەریز حوسین بەفرین لە نامەکەیدا باسی دەکا و لەم بوارەش دا قژی هەلەیەکی‌تر شانە دەکات، ئەوەیە کە بەریزی پیی وایە کە گۆڤاری پیشەنگ هیچ جیاوازیەکی لەگەل ئەو گۆڤارە کوردی‌یانە نیە کە تا ئەوکات دەرچوون و پیشەنگیش هەر بە هەمان مەجرادا ری دەپیوی کە باقی گۆڤارەکانی‌تر تا ئەوکات پیواویانە و دەشی پیون. ئەوەتا بۆخۆی دەلی:

... رۆژگار دواتریش سەلماندی کە ئەوان هیچیان بۆ نەکرا و شتیکی جیاوازیان بەرهەم نەهینا و گۆڤاری پیشەنگیش لەچاو گۆڤارە کوردی‌یەکانی‌تر جگە لە ناوەکەی جیاوازی‌یەکی ئەوتۆی نەبوو.

بەداخەوە کاك حوسین سەبارەت بەم مەسەلەیەش زۆر راستگویانە بۆ مەوزوعەکە ناچیت و لەم بابەتەشە و قەناعەت و تیگەیشتن و هەلسەنگاندنی شەخسی خۆی تیئوریزە دەکات و دەیهەوی بەرامبەرەکەشی باوەری پیّ بینی. هەر کەسیك کە تەنانەت زۆر سەرەتائیش لەگەل ئەدەبیات و شیوازەکانی ئاشنایەتی هەبی، لە یەکەم چاوخشاندنی‌دا بەسەر لاپەرەکانی ژمارەکانی دەوری یەکەم و دووهەمی پیشەنگ دا بەو ئاکامە دەگات کە جیاوازی بنەرەتی هەیە لەنیوان پیشەنگ و گۆڤارە کوردی‌یەکانی دیکە. ئەو خەت و ریباز و ئامانجانەی کە پیشەنگ بۆخۆی دیاری کردون ریك بە پیچەوانەی ئەو ریبازانەن کە گۆڤارەکانی‌تر بۆ خۆیانیان تاریف کردووە. ریبازەکەی پیشەنگ ریبازیکی تەواو چینایەتی بوە و لەم دید و بۆچوونەوە بۆ ئەدەبیات چوە و بەرەنگاری کیشە هونەری‌یە رایجەکان بۆتەوە، ئەمە ئیتر خەت و ریبازی گۆڤاری پیشەنگ و کانونی هونەر و ئەدەبیاتی کوردستان بوە و کاك حوسینیش نەدەبوایە ئاوا ناشارەزایانە بە پیچەوانە باسی بکات.

با نمونەیەك هەر لە خودی گۆڤاری پیشەنگ بینینەوە. لە بەشیك لە بەیاننامەی کانوونی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردستان دا، ئامانجەکانی پیشەنگ ئاوا پیناسە کراون.

ئامانجی هونەری ئەم سەردەمە، ئامانجی هونەریکە کە بتوانی لە خەباتی کۆمەلا یەتی سەردەمی ئیمەدا بەشدار بی، ناتوانی شتیکی کەمتر لەرەت کردنەوەی مەوجودییەت و ئەرزشەکانی کۆمەلی بورژوایی، وە موژدەدانی سبەی رۆژی بەدوور لە ستەم و چەوسانەوە و دەسەلاتی چینایەتی بیّ...

هونەری کریکاری دەبی ریبوارانی ریگای هونەر، لا یەنگرانی و داهینانی هونەری و هونەرمەندانی هوشیار و خاوەن فەرهەنگی کۆمەل کە لەو هەل و مەرجە مەینەت بار و کپ و نزمە غەیرە ئینسانی‌یەدا و لە دەسەلاتی فەرهەنگی کۆنەپەرەستانەی بورژوایی‌یەوە سەرچاوەی گرتووە، گیرودەی بۆچوونی رەنگارەنگی هونەری گەندەلی بورژوایی بوون، لە زەلکاوی ئەم بوچوونە و لە خۆ خەریك کردن بە هونەریکەوە کە لە ئەنجام دا خزمەت بە پتەو کردنەوەی و دریژەپیدانی ئەم دنیا دیلیەتی و کویلەتی‌یە دەکا، وەگیریتەوە و دەستیان بگری کە بینە سەر شاری هونەریك کە لە خزمەت گۆرینی کۆمەلی بەشەری دایە. (پیشەنگ ژمارە ١)

ئەوەیە ئەو خەت و ئامانج و ریبازە فکری‌یەی کە گۆڤاری پیشەنگ لە باقی ئەو گۆڤارە کوردی‌یانە کە ئەوکات لە ساحەی ئەدەبی‌دا بوون بە روونی جیا دەکاتەوە و حالەتیکی تایبەتی‌تری پیی دەدات. بەلام چاو قوچاندنی کاك حوسین لەئاست ئەم مەسەلەیە بۆ چی‌یە دەبی خۆی بزانی. دەست بردن بۆ چەواشە کردنی ئیدئولوژی کەس یان گروپ و رەوتیکی کۆمەلایەتی بڤەیە و نەکری باشترە.

بە پیچەوانەی گۆڤارەکانی دیکە گۆڤاری پیشەنگ تەواو بە دیدێکی رەخنەگرانەی زانستیانەوە روانیویەتە ئەدەبی ئەوکات و هەر بەم روانگەشەوە چۆتە شەری ئەو موتابولیسمە رایجەی کۆمەلی سەرمایەداری. نووسەران و قەلەم بەدەستانی پیشەنگ بە چاویکی ئاسایی سەیری کۆمەلیان نەکردووە، بەلکو هەولیان داوە واقعی کۆمەلگا، ئاسۆ و ئامانج و هەوراز و نشیوەکانی ژیانی کۆمەلانی خەلکی کریکار و زەحمەتکیش لە بەرهەمەکانیان دا تەرسیم بکەن. بیری نەتەوایەتی بەرچاوی لیل نەکردون و ماخولیا و ئەفسانەیان لە شاخ و کیوی کوردستان نەخولقاندووە. ئەساسی کاری پیشەنگ بەگژدا چوونەوەی سەرجەمی ئەو پەیوەندی‌یانە

بوون کە نیزامی سەرمایەداری بە حوکمی ئەوان بەشی هەرە زۆری کۆمەڵی مرۆڤایەتی بەرەو کویلەتی موتلەق پەل کیش دەکات. با بزانین دیدی رەخنەگرانەی پیشەنگ لە زمان بەریوەبەرانی دەوری یەکەمی چۆن پیناسە کراوە و لەسەر چ ئەساسیك سەقامگیرە:

رەخنەی ئیمە لە جیاتی ئەوەی لە چوارچیوەی کیشەی فەننیدا قەتیس بمینی و بە دەوری خویدا هەلسووری، دەبی پی بنیتە مەیدانی شی کردنەوە و لیکدانەوەی ناوەرۆکی کۆمەلایەتی بەرهەمەکان. رەخنەی ئیمە دەبی دەستکەوتە بەنرخەکانی جوان ناسی و رەخنەی مارکسیستی بەدەستەوە بگری و بیانکاتە چرای ریگای خۆی. رەخنەی مارکسیستی راستییەکانی ژیانی کۆمەلایەتی و واقعیەتی عەینی میژوویی بە پیوانەی حەقیقی بوونی زەینی هونەرمەندانە بە پیوانەی حەقیقی بوونی رەنگدانەوەی ئەدەبی و هونەری ئەو راستییانە دادەنی.

(پیشەنگ ژمارە ١)

بە کورتی ئەمانە ئەو خالانەن کە جیاوازی دەخەنە نیوان پیشەنگ و باقی گۆڤارە کوردییەکانیتر.

بەرچاوترینی ئەو گۆڤارە کوردییانەی کە لەو سەردەمەدا دەردەچوون و خوینەریان هەبوون و دەکری ئیشارەیەکیان پیی بکەین بریتین لە: گۆڤاری سروە کە قەرارگای رەمەزانی کۆماری ئیسلامی ئیران لەشاری ورمێ دەری دەکرد و ئیستاکەش هەروا دەردەچی، گۆڤاری کاروان بوو کە لە عیراق دەردەچوو. لەشاخ گۆڤاریك دەردەچوو بەنیوی نووسەری کوردستان کە یەکیتی نووسەرانی کوردستان لە خڕی ناوەزەنگ دەریان دەکرد. هەروەها لە ئوروپا لەلایەن مەلبەندی رۆشنبیری کورد لە لەندەن گۆڤاریك دەردەچوو بەنیوی پەیف. ئایا کاك حوسین بەفرین وەك کەسیکی خاوەن ئەزمون و شارەزا لە ئەدەبی کوردیدا وەك کەسیکی سەربەخۆ کە ئیدعا دەکات سەر بە هیچ ریکخراویکی دیاری کراوی کوردستانی نیە تاکو تەعەسوبی سازمانی بیگری،پیی وانیە لەنیوان هەر بە تەنیا ئەو ٥ گۆڤارەدا جیاوازی فکری و بنەرەتی هەیە.

من خۆم بە کەسیکی مارکسیست دەزانم و کەسیکی ئەنترناسیونالیسم و باوەرم بە دروشمی کریکارانی جیهان یەکگرن و ئازادی و بەرابەری و حکومەتی کریکاری هەیە، کاتیك لەگەل برادەرانی ریکخراوە کوردییەکانیتر دادەنیشین بە زەردەخەنەیەکەوە دەلین مەسەلە ئەوەیە ئیمە هەموومان هەر کوردین و بە زمانی کوردی قسە دەکەین و دەنوسین، بەلام من پیم وایە وانیە راستە هەردوکمان کوردین بەلام خۆ خاوەنی ئیدئولوژی جیاواز هەین یان نا، ئایا روانگەکانمان سەبارەت هەر بەو زمانە کوردییەش کە جەنابتان وەك خالی هاوبەشی نیوانمان چاوی لی دەکەن و دەیکەنە ئەساسی و بنەما بۆ نزیکایەتی زیاتر جیاوازی هەیە یان نا. جابۆیەمن پیم وایە کاك حوسینیش ئاوا بۆ مەسەلەکە دەچی هەر ئەوەی دیوە گۆڤاریك بە زمانی کوردی دەردەچی ئەوەی پیباشە و وەك نوقتە عەتفیك بۆ میژووی رۆژنامەگەری کوردی هەلیدەسەنگینی. بۆی گرینگ نیە خەت و ریبازیان چ بێ و بە چ زمانیك بنوسن سوور یان... هەر بە تەنیا بە کوردی دەرچی.

بێگومان دەرکردنی گۆڤاری پیشەنگ هەر ئەوە نەبوو کە گۆڤاریکیتر بە زمانی کوردی دەرچی و نیوی بە لیستی رۆژنامە کوردییەکان زیاد بی، بەلکو گۆڤاریك بە زمانی کوردی دەرچوو کە ئامانج و ریبازی چینایەتی و مارکسیستی هەبوو. گۆڤاریك بو کە ئەو فکرە پال پشتی بوو کە لانی کەمی خواستەکانی روخاندنی نیزامی سەرمایەدارییە. گۆڤاریك دەرچوو کە چنگی خستە ناودلی کۆمەل و لاپەرەکانی خۆی بە دەربرینی دەرد و ئازارەکانی کریکاران پر کردەوە. گۆڤاریك بو کە پاریزەری چەکی مەعنەوی کریکاران بوو. گۆڤاریك بوو کە بە هەلکردنی ئالای ئەدەبی پیشرەو گەلیك نووسەر و هونەرمەندی شورشگیری لە گیژاوی ئەدەبی زال و باو ئەدەبی دەستە وەستان و رازی بوون بە هەر چارەنووسیك کە سەرمایەداری تەبلیغی بۆ دەکات رزگار کرد. دەنگیکی تایبەت لەنیو باقی دەنگەکان و بە زمانی سور دەدوا.

هەرکام لەو گۆڤارانەی کە تا ئەوکات دەرچوون بە پیشەنگیشەوە بەپیی خەت و ریبازی نووسەران و بەریوەبەرانیان پاریزەری بەرژەوەندی جەریانیك یان کۆر و کۆمەلیك و چینیکی کۆمەلایەتی بوون، جا بۆیە بەو ئاکامە دەگەین کە بێشك جیاوازیشیان تەنانەت لە زمانی دەربرینی شتەکانیش دا هەبوبی.

ئەوە تەنیا بە پیوانەکەی کاك حوسێن کە هەمووی ئەو گۆڤارانە وەك یەکن و جیاوازی فکری و نەزەرییان نیە و ئامانجیکی دیاری کراوی هاوبشیش کە بریتی بی لە خزمەت کردن بە "گەل" و "نیشتمان" دەپیکن.

مەسەلەی گەل و نیشتمان!

مەسەلەی گەل و نیشتمان بۆ کاك حوسێن زۆر گرینگە و دەستەی بەریوەبەرانی پیشەنگ ئاموژگاری دەکات کە دەستم بە داوینتان گەل و نیشتمان لەبیر نەکەن ئامان. هەڵبەت نەك ئەوەی کە مەسەلەی نەتەوایەتی بۆ ئیمە گرینگ نەبی و ئەهەمیەتی پێ نەدەین نەخێر وانیە و کاك حوسێنیش بۆخۆی زۆر بە باشی ئەوە دەزانی، بەلام بۆچوون و روانگەکانمان سەبارەت بە نەتەوە و نەتەوەی کورد کە جەنابی مەبەستیتی جیاوازە تەنانەت ریگا چارەکانیشمان یەکتر ناخوینەنەوە، دوو روانین و چارەسەر بۆ مەسەلەیەکی دیاری کراوی کۆمەلایەتی.

بەریز بەفرین لە بەشیکیتری نامەکەیدا دەنوسی:

بۆیە هیوادارم لەمەوبەدوا ئەم گۆڤارە لەسەر ئەرزی واقع جیی پیی خۆی بکاتەوە و بیروبۆچوونیکی ریبازی واقعی (ریالیستی) خۆی گۆش بکات و خزمەتی گەل و نیشتمانەکەی بکات و...

کاك حوسێن مافی بێ ئەم لاو ئەولای خۆیەتی کە چۆن بیر دەکاتەوە و بە چ شیوەیەك بۆ مەسەلەکان دەچی، ئەوە مافی هەر تاکیکی کۆمەلە. بۆ جەنابی مەسەلەی نەتەوایەتی و خزمەت کردن بە زێد و نیشتمان لەسەروی مەسەلە چینایەتێکەیە کە من باوەرم پییەتی. ئەو پیی وایە کوردە بۆیە ئەوە وەزعیەتی، بەهۆی سیاسەتی دیکتاتورانەی ولاتانی داگیرکەری کوردستان ئەو چارەنووسەی پیی براوە بەلام من پیم وایە بەرلەوەی کە مرۆیەك بم ناوم کوردیی و لە گۆشەیەکی جوغرافیای ئەو جیهانە بەنیوی کوردستن بژیم ئینسان و بەدەستی بونەوەریکی وەك خۆم بەنیوی سەرمایەدار دەچەوسیمەوە. من بەرلەوەی کە بیر لەوە بکەمەوە کە خۆم و زیدەکەم لەدەست دیکتاتوریکی داگیرکەری ولاتەکەم رزگار بکەم، هەولم ئەوەیە کە خۆم و هاوچینەکانم کە کریکار و هەلسورینەری تەواوی جیهان و تەواوی ناز و نیعمەت و ئیمکاناتی بەرینی جیهان بە دەستەکانی ئیمە دیتە بەرهەم لە چنگ دیکتاتوریکی گەورەتر بەنیوی سەرمایە رزگار بکەم، هەر ریك ئەو کاتەش کە زید و نیشتمان و گەلەکەی کاك حوسێنیش رزگار دەبی داری بریای دیتە بەرهەم. لەو مەقولاتە سیاسی وزانستیانە کە دور کەوینەوە دەتوانین بە دروستی ئاماژەیەك بکەین بە دوو شکستی گەورەی چینی کریکار لەئاستی جیهانیدا بۆ ئەوەی کە مەسەلەی "گەل و نیشتمان"ەکەی کاك حوسێن جوانتر روون بیتەوە. ئەمجۆرە قەناعەتەی بەریزی پیشینەی میژوویی هەیە و زۆری وەك جەنابیشی بەو قەناعەتە گەیاندوە کە بە ئاشکرا ئاوا هەلویستیك سەبارەت بە هونەری چینی کریکار بگرن کە سنوورەکانی نەتەوایەتی و فەرانەتەوەیی و گەلیك دەستەواژەی لەم جۆرە دەنیتە پشت سەر و رەوتی جیهانی خۆی دەپیوی.

بۆ کەسیك کە ئال و گۆرەکانی سەدەی بیستەمی خویندبیتەوە و شارەزایی بەسەر میژووی سەرمایەداری و هەروەها میژووی چینی کریکار و هەوراز و نشیوەکانی بی دەزانی کە لە سەرەتای سەدەی بیستەم دا ئەو کاتەی کە ئابووری ئەمپریالیستی ئەوەی کە ئەمرۆکە ئابووری جیهانی و گولوبالیزاشین ناوزەد دەکری هاتە گۆری و بالی بەسەر بەشیك لە ولاتان دا کیشا، بەشیك لە چینی کریکار بە دارشتنی تیئوری جۆراوجۆری دژی کریکاری بەهۆی ئەوەی کە لە سامانی سەرمایەداری بەشیان پێ دەبرا، شانیان دایە بەر ئاشبەتالیك لەریزی کریکاران و شورشی کریکاری. ئەمان بە کردەوە بوون بە موبەلیغی سەرمایەدار و بانگەشەی کریکارانیان دەکرد کە لە دەوری سیاسەتی دەولەتان کۆبنەوە. لەکاتی شەری یەکەمی جیهانیدا ئەو بەشە لە کریکاران، کریکارانی بانگەواز کرد بۆ کۆبوونەوە لە دەوری ئالای بورژوازی ولاتەکەی خۆی و بوونە هۆی ئەوەی کە کریکاران لەشەری مان و نەمان دا بەگژ یەکدا بچنەوە. ئەو بەراستی ناسیونالیستە لە جل و بەرگی سوسیالیزم دا توانی کاریگەری لەسەر لایەنە جۆراجۆرەکانی ژیانی مادی و مەعنەوی کریکاران دا بێ. لە مەیدانی هونەریش دا تەنگی بە بۆچوونی پاراوی کریکاری هەلچنی و بەرهەمەکانی خالی لە ناوەرۆکی کۆمۆنیستی کرد.

لەو بەرهەمە هونەریانەی کە لەو سەردەمەدا خولقاون و بلاو بوونەتەوە ئەگەریش لەئاست موناسبات و سوخت و سازی نیزامی سەرمایەدار نارەزایەتی‌یەك دەربراوە بە مانای واقعی ئیعترازیکی شورشگێرانە نیە. بۆ نموونە لەو بەرهەمانەدا ئەگەر باس لە کریکاریکی بیکار دەکات، تەنیا و تەنیا نالەی ئەو کریکارە لەو بەرهەمەدا رەنگ دەداتەوە نەك سیاسەتی دژی ئینسانی سەرمایەداری. ئەو بەرهەمانە هیرش ناکەنە سەر ئەو فەزا وەحشیانەیەی کە ئەو نیزازی سەپاندنی بەسەر چینی کریکاردا بەرەوا دەزانی.

میژوو ئەوەمان پیٚ دەلی کە دوای شورشی ئوکتوبر لە روسیە ئەو بۆچوونە پاشەکشەی پیکرا و مەجالی سەر بەرز کردنەوەی پیی نەدرا، بەلام بەداخەوە ئەمەش خۆی کاتی بوو دوایی سەر لەنوی زال بوونی سەرمایەداری لە روسیە و پشت کردنی حیزبی کۆمۆنیست لە ئامانجە کۆمۆنیستی و کریکاری‌یەکانی، دیسان ئەم بۆچوونە ناسیونالیستی‌یە لە بەرگی سوسیالیزم دا سەری هەلداوە و برەوی سەند و نووسەران و پیشرەوانی کریکاری کە بۆ رزگار کردنی هونەر و مەعنەویاتی چینی کریکار لە خوارفە و بەندی کویلەتی هەولیان دەدا و بەرهەمیان دەخولقاند دایە بەر گالتە. ئەو بۆچونە ئەوکات و ئیستاکەش شکستی ئیمە لە شورەوی بە چاومان دا دەدەنەوە. ئەم بۆچوونە فکری‌یە باوەری بەوە نیە کە چینی کریکار بە ئاسۆی سوسیالیزم و کۆمۆنیستی‌وە دەتوانی ئال و گۆری بنەرەتی لە ژیانی مادی و مەعنەوی کۆمەلگای ئینسانی‌دا پیك دینی، بۆیە دەکەویتە مەدح و سەنای سەرمایەداری.

دووهەم بۆچوونی ناسیونالیستی کە لە بەرگی سوسیالیزم دا سەر هەلدەدا و خۆی دەکیشیتە ناو لایەنە جۆراوجۆرەکانی ژیانی کریکاران بە هونەر و فەرهەنگیشە هەلدەگەریتە بۆ پاش شکستی گەورەی چینی کریکار لە شورەوی. دوابەدوای مەرگی رابەری گەورەی کریکاریمان لنین دەسەلاتی حیزبی کۆمۆنیست کەوتە دەست ئیستالین و پەیرەوانی، ئیستالیێی روانگەو بۆچوون و لی تیگەیشتنی خۆی لە کۆمۆنیزم بەسەر حیزب دا زال کرد و بەمجۆرە ئەو حیزبە نە تەنیا کریکاری و کۆمۆنیستی نەما بەلکو پشتی کردە هەموو بۆچوونەکانی لنین و باقی ریبەرانی و بو بە حیزبیکی دژی کریکاری.

سەرمایەداری دەولەتی لە شورەوی، ئەگەر لە مەیدانی مادی و چەوسانەوەی کریکاران دا، بە گرتنی ژیستیکی سوسیالیستیٚ‌وە بەخۆی، لەجیاتی ئەوەی هەنگاوی بە کردەوە بۆ نەهیشتن و لەناو بردنی چەوسانەوە و ژیانی کولەمەرگی چینی کریکار، کریکارانی بەشە جۆراوجۆرەکانی بۆ کار کردنی زیاتر و خزمەت کردنی زیاتر بۆ پیشکەوتوتر کردنی ئامرازەکانی بەرهەم هینان بانگەشە دەکرد و تەنیا و تەنیا رەقەبەرایەتی لەگەل ئامریکای لەبەر چاو بوو وە پیی وابوو دەبی لە بەرهەم هینانی خەلوز و پولا و چەك و چولی نیزامی وەپیش ئامریکا بکەوی و بەمجۆرە گەرای ناسیونالیستی‌یەکی دەمار گرژانەی بەسەر ئەوان دا زال کرد و بەردەوام فەزای بۆ دووبارە بەرهەم هاتنەوەی دەخولقاند، لە مەیدانی مەعنەوی و فەرهەنگیشەوە بە روالەتیکی سوسیالیسیٚ‌وە، هەر بیر وباوەر و خەت و ریبازی ناسیونالیستی و سەرمایەدارانە بوونی خۆی رەواج پیٚ دەدا و بۆ ئەم کارەش ئیمکاناتی بەرینی تەرخان کرد و بە کردەوە ژیر پیی ئەدەبی پیشرەوی راستەقینەی خالی دەکرد و پیشرەوانیشی خستە بەر زەبر و زەنگ.

سەرمایەداری دەسەلاتدار لە روسیە لەجیاتی ئەوەی کە بوار و ئیمکاناتی گونجاو و شیاو بۆ گەشەی هونەری پیشرەو و کریکاری، بۆ رەخنە گرتنی شورشگێرانە لە نیزامی کویلەتی سەرمایەدار و بۆ ئیعتراز کردن بە سەراتاپای سەرمایەداری، ریگا بۆ رەخنەی قوول لە چەوسانەوە و نابەرابەری خۆش بکات و مەجالی سەر بەرز کردنەوەی پیٚ بدا، لەجیاتی ئەوەی کە ریگا بۆ هونەری کریکاری ئاوالەتر بکات تاکو روحی ئومانیستی و ئینسان دوستی کۆمۆنیستی جیی پیی هونەری رایج کە ئینسانەکان بۆ ژیر دەستە بوون بانگەشە دەکات و ناسیونالیزم پەرەپیٚ دەدات، لە جل و بەرگی سوسیالیستی‌دا، هەولی چروپری دەدا تاکو ناسیونالیزمی روسیەی سەنعەتی و پیشکەوتوو لە بواری ئابووری و نیزامی‌یەوە بکاتە ئامانج و خەت و ریبازی هونەری و فەرهەنگی. ئەمجۆرە کردەوانە دەولەتی سەرمایەداری لە شورەوی بیجگە لەوەی کە

کرێکارانی تووشی سەر لێشێواوی و سستی دەکرد و لە دەروونەوە سەرکوتی دەکردن، بەرهەمە هونەریەکانیشی پڕاوپڕ دەکرد لە درۆ و ریاکاری و جوانناسی لە روانگەی کرێکارانەوە بەرەوپێش نەدەچوو.

بەرهەمە هونەرییەکانی روسیەش لەگەڵ باقی ولاتانی سەرمایەداری جیاوازی نەبوو ناسیونالیزمی روسی لە بەرگی سوسیالیستیدا روحی سەرمایەدارانە بوونی خۆی بە ئەوکی هونەردا کرد و کردی بە هونەری باو و رایج.

دیارە ئەم میراتە ناپیرۆزە پەل و پۆی خۆی هاویشت و پەلی هاویشتە ولاتانی جیهان، بە ئیران و کوردستانیشەوە. لەلایەن حیزبە چەپە ناسیونالیستەکانی ئیرانەوە وەك تودە و چریك و شاخە جۆراوجۆرەکانی ئەم بۆچونە هاتە نیو کرێکارانی ئێران. دیارە لە کوردستانیش دا رەنگی دایەوە. ئەو دوو بۆچونە لە عالەمی واقع دا هەر دووکیان ناسیونالیستین و لە مەیدانی خەباتی چینایەتیدا کیشەیەکی زۆریان لەسەرە. لە گۆرەپانی پان و بەرینی فەرهەنگ و هونەردا لایەنی جۆراوجۆر دەستیان داوەتە هەلسووران، بیجگە لە ژمارەیەکیان کە بە ئاشکرا دیفاعی سەرسەختانە دەکەن لە نەزمی مەوجود و بەشان و بالی هەلدەلین و بۆ ئەم کارەش ئیمکاناتی مادی و مەعنەوی بەرچاویان لە ئیختیار دایە، چەندین جۆر هونەرمەند هەن کە خۆیان بە سوسیالیست دەزانن و پییان وایە ئالای سوری کرێکاری بەهۆی بەرهەمەکانی ئەوانەوەیە کە بەردەوام دەشەکیتەوە، بەلام بە کردەوە بە هەموو وجودیانەوە لە خزمەت "گەل و نیشتمان" و ناسیونالیزمی چەپ دان. هەلبەتە ئەمە بۆخۆی هۆی ئەوەیە کە بزووتنەوەی کرێکاری و کۆمۆنیستی بە درێژایی تەمەنی خۆی کاریگەری بەرچاوی لەسەر کۆمەل داناوە بۆیە ئەمرۆکە ژمارەیەك لە نووسەران و هونەرمەندانی وەك کاك حوسین بەفرین لەژیر ناوی سوسیالیزم و کرێکارەوە ناسیونالیزمی خۆیان دەشارنەوە و فیزیکی رادیکال بە خۆیانەوە دەگرن.

بیگومان گۆڤاری پیشەنگ ناچیتە ئەو خانەوە و هەروا باوەری بە مارکسیزم وەك عیلمی رزگاری دەری مرۆڤایەتی و سنووری بەندی تەواوی هەیە لەگەل ئەم گەرایش و بۆچوونە و تا ئەو جیگایەش کە بۆی دەکری لەقاوی دەدا و رسواشی دەکات.

هونەر و ئەدەبیاتی پێشرەو و شۆرشگێر چی‌یە؟

دیارە ئەگەر خوێنەر نامەکەی بەفرین بەوردی بخوێنیتەوە بە سەنگ وسوك کردنیکی تەنانەت سەرەتاییی بۆی دەردەکەوی کە ئەو نامەیە بیانوویەکە بۆ جەنابی تاکو لەم ریگایەوە دژایەتی توندی خۆی کە دژایەتیکی بن کۆل و بێ‌ئەساسە لەگەل هونەر چینی کرێکار دەربڕی و دیارە ئەمە بۆ کاك حوسین سونگەیەکە کە دەتوانی لەوێوە دژایەتی لەگەل گەلیك مەسەلەی ئەساسی‌تر دەربڕی.

نەفی کردنی ئەدەبی چینی کرێکار بۆ بەریزی نە بە هەلکەوتە نە بەهۆی هەلەی لەفزی و زمانەوانی، بەلکو مینبەریکی دیکەی لەپشتە و دەیهەوی بەمجۆرە ریگە خۆشکەری بکات بۆ دەربرینی. جا بەو چەند هۆیە من لەم بەشەدا لەنگەریکی توند دەگرم و بە کورتی ولامی هیندیك لەو مەسەلانە دەدەمەوە.

کاك حوسین ئیدعا دەکات کە هەر لە سەرەتای دامەزراندنی کانوونی هونەر و ئەدەبیاتی کرێکاری کوردستان و دەرچونی گۆڤاری پیشەنگ دژایەتی قولی هەبووە لەگەل ئەو خەت و ریبازەی کە بەریوەبەرانیان گرتبویانە بەر. بەلام ئیستا دوای نزیکەی ٢ دەیە لەو کاتە ئاشکراتر و بە کردەوە دژایەتی ئەو خەت و ریبازە فکرییە دەکات. هونەر و ئەدەبیاتی کرێکاری دەداتە بەر گالتەجار و بە توندی دژایەتی دەکات. پیناسە یان خود ئەو تەعریفانەی کە بەریزی بۆ هونەر و ئەدەبیاتی کرێکاری دەیان دات بە دەستەوە بەمجۆرەن.

چونکە کیشەی لەدایك بوونی ئەدەبیك بەناوی ئەدەبی کرێکاری زۆرتر قسەو باسیکی سیاسی هەلئەگرت تا ئەوەی داهینانیکی رەوتی ئەدەبی بیت.

یان دەلی:

چونکە زاراوەی ئەدەبی کرێکاری قسە وباسیکی بێ‌بناغە و مایە پووچە و لە قسە وباسیکی توندرەوانەی وردە بورژوازی زیاتر نیە و....... تەنیا لە قسە وباسی سیاسەت و حیزبایەتیدا قابیلی

قسە لەسەر کردنە، بەلام لە بواری ئەدەبی و هونەری ئەدەبی‌دا هەر قابیلی باس نیە.

ناوبراو دوای ئەوەی کە لەبیر و خەیالی شیواوی خوی‌دا ئاوا هونەری پیشڕەوی پیناسە کرد و دایە بەر لۆمە و هێرشیکی ئیدئولوژیکیانە، دەکەویتە ئاموژگاری و نەسیحەت کردنی بەریوەبەرانی گۆڤارکە و لەدەوری ناجی و رزگار دەری ئیمەدا خۆی دەر دەخا و هوشدارمان پیی دەدا و پیمان دەلی:

... هەندیك قسە و باسی خۆمتان بۆ دەنووسم، بە ئومیدی ئەوەی شایەتیکی بێ‌مەبەستی سەر ئەو گۆڤارە بیت دەرهەق بە رابردوش و بۆ ئایندەش ئەگەر ویستی درزیك بخاتە سەر کردنەوەی دەرگایەکی ئەدەبی مرۆڤانە.

ئەوجار هیوامان بۆ دەخوازی دەستی دوعامان بۆ هەلدەبری بۆ ئەوەی کە سەرکەوتوو بین و دەلی:

بۆیە هیوادارم لەمەوبەدوا ئەم گۆڤارە لەسەر ئەرزی واقع جیی خۆی بکاتەوە و... سەرجەم ئەم دروشمە بریقەدارانەی وردە بورژوازی گەرەکی‌یەتی ئەم وەلای بنێ پەردەی خەیالی رەنگاورەنگ توور بدات و ژیان و ژیانی چینایەتی بەچاوی واقعی سەیر بکات و...

من دواتر دەچمە سەر ئەو بەشە لە قسەکانی کاك حوسین بەلام با ئیستا بزانین هونەر و ئەدەبیاتی پیشرەو کریکاری چی‌یە کە جەنابی ئاوا لێبی قەلسە و ئەو سوننەتانەی دەداتە پال، کە لە عالەمی واقع دا وانیە.

لەو رۆژەوە کە بوونەوەریك بەنیوی ئینسانی ئیستا لەسەر گوی زەوی پەیدا بوو جەبری سروشت و رەوتی هەلدان و گەشەکردنی میژوویی بەوەی گەیاند کە دەبی بۆ زیندوو مانەوەی خۆی کاریگەری لەسەر دەوروبەر و سروشت دانی، لەدژی بارودۆخیك کە تییدا دەژی لەدژی ئەو هۆکارانەی کە بەرەومەرگی بەشینەیی و تییدا چوونی یەکجارەکی دەبەن ئالای بەرامبەرکی کردنی بەرز کردۆتەوە، بۆ ئەوەی کە بتوانی بەسەری‌دا زال بی و بۆ بەدەست هینانی پیداویستی‌یەکانی مانەوەی ئال و گۆر تییدا پیك بینی، ئەمە رەوتی بەرەوپیش چوونی سروشتە کە قوناغی جۆراوجۆری ناوەتە پشت سەر. جا باسەکەی ئیمە دەگەریتەوە سەر ئەو قوناغەی کە نیزامی فیئودالی مەلزوماتی تییداچوونی خۆی بەرهەم هینا و پەیوەندی‌یەکانی کار و بەرهەم هینان کاریکی وای کرد کە سەرمایەداری جیگای نیزامی فیئودالی بگریتەوە. مەکۆی سەر هەلدانی ئەم نیزامە تازەیە ولاتی ئینگلیسە. بەمجۆرە سەرمایەداری جیگای نیزامی پیش خۆی گرتەوە و دەسەلاتی بەسەر ئامرازەکانی کار و بەرهەم هینان دا بەدەست هینا. سەرمایەداری وەك نیزامیك کە لەسەر ئەساسی کار و سەرمایە پیك هاتووە لە هەناوی خوی‌دا چینیکی دژ بەخۆی پەروەردە کرد کە ئیمەین واتە کریکاران. ئەو دوو چینە دوو بەرژەوەندی جیاواز و دژ بە یەکیان هەیە و شەریکی لە ئاشتی نەهاتوویان لەنیوان دایە. کریکاران گۆر هەلکەنانی نیزامی سەرمایەدارین.

چینی کریکار وەك هەلسوورینەری کۆمەلی ئینسانی لە موناسبات یان خود پەیوەندی‌یەکانی نیزامی سەرمایەداری نە تەنیا هیچ قازانج و بەرژەوەندیکی نیە، بەلکو پەیوەندی‌یەکانی ئەو نیزامە و هەولی بۆ گەیشتن بە بەرژەوەندی زیاتر کریکارانی بە تاك و بە کۆمەل مەحکوم بە تییدا چوونی بەشینەیی کردووە.

دیارە چینی کریکاریش لەئاست ئەو چارەنوسەی کە سەرمایەداری رەقەمی بۆ لیدان بیدەنگ نەبوون و دەستیان داوەتە خەباتیکی دور و دریژ. ئەو چینەش هەولی داوە کاریگەر خۆی هەبی لەو سوخت و سازانەی کە لە کۆمەلگادا هەیە و هەولی داوە بە قازانجی خۆی بیگۆری، هەولی داوە ئەو پەیوەندی‌یە زالمانەیەی کە نیزامی سەرمایەداری لەسەری دامەزراوە و سەرگوی زەوی بۆ زۆربەی دانیشتووانی کردۆتە دۆزەخ. ژیر و ژور بکات و لەسەر ویرانەکانی موناسباتیکی ئینسانی و عادلانە لە بوارەکانی ئابووری، کۆمەلایەتی، سیاسی و فەرهەنگی دامەزرینی. پیشرەوانی ئەم بزووتنەوانەش میشکیان بە ئایدولۆژی مارکسیستی زاخاو دراوە و بەپیی ئەم ئیدئولۆژی‌یە ئالترناتیوی ئینسانیان دارشتوە. سەرمایەداری نەتەنیا لە بواری ئابووری و سیاسی‌وە بەلکو هەولی داوە لە بواری مەعنەویشەوە کریکاران چەك بکات و فەرهەنگ و هونەریك رایج بکات کە ئینسانەکان دەستەمۆ و گوی رایەل بارین و ئیعترازو نارەزایەتی دەربریان بۆیان بڤە بی. بەلام لەپال ئەوەی کە پیشرەوانی بزووتنەوەی کریکاری و

کۆمۆنیستی کریکارانیان بۆ گەیشتن بە عەدالەت و ئازادی لەدژی سەرمایەداران بانگەواز و ریکیان دەخستن، هونەرمەندان ونووسەرانی شورشگێر و کریکار هەولیان ئەوە بووە فەرهەنگ و هونەری پیشرەو کە دەربری دەرد و ئازار و ئامانجەکانیان بێت برەو پێ بدەن و هونەر وەك چەکیکی بەکەلکی مەعنەوی چینی کریکار بینەنە ناو جەرگەی خەبات و تیکۆشانی کریکاران. ئەدەبی پیشرەو لەگەل یەکەمین چەخماخەکانی بەرهەلستکاری کریکاران لەبەرانبەر سەرمایەداران لی‌درا و بە دریژایی ئەو میژوویەش گەلیك بەرهەمی هونەری بە پیز خولقاون کە هیچ کات کۆن نابن چونکە تا کاتیك کۆمەلگای چینایەتی‌یە ئەو بەرهەمانە تازەیی و مەوزوعیەتی خۆیان لەدەست نادەن. کاتیکیش سیستمی سەرمایەداری جیهانی بە گۆری میژوویی خۆی سپیردرا ئەو بەرهەمانە و سەرجەمی میژووی چینی کریکار لە مەدرەسەکان و زانکۆکان دا وەك وانەی میژووی راستەقینەی کۆمەلگای ئینسانی دەوتریتەوە. دیارە ئەدەبیاتی کریکاری و پیشرەو وەك خەباتی چینەکەی گەلیك هەوراز و نشیوی بریوە و گەلیك سەرکەوتنی بەدەست هیناوە و گەلیك جاریش پاشەکشەی زۆری پیکراوە و تەنانەت کپیش بووە، بەلام سکلی ئەو ئەدەبیاتە هەر کە چکولەترین شنەی ئال و گۆر بە قازانجی کریکاران یا نەسیمی ئازادی هەلی کردبی بووە بە گریکی بەتین و توان و وزەی بەخشیوە بە کریکاران لەسەنگەری شورشی سوردا. نمونەکەشی شورشی کریکارانی فەرانسە واتە کۆمۆنی پاریس و شورشی کریکاران لە شورەوی واتە شورشی کریکاری ئوکتوبر، کە گەلیك بەرهەمی ئەدەبی باش خولقاون.

بێ‌شك هونەر و ئەدەبیاتی کریکاریش وەك سەرجەم شیواز و سەبکە ئەدەبی‌یەکانی‌تر کۆمەلیك شوناس و پیناسی هەیە کە بەپیی ئەو تایبەتمەندی و پیناسانەیە کە بەرهەمە ئەدەبی‌یەکان دەچنە ناوخانەی ئەدەبیاتی پیشرەوەوە. من هەول دەدەم بە کورتی باس لەو پیناسە مارکسیستی‌یانە بکەم.

ئەلف. نارەزایەتی:

ئەدەبیاتی پیشرەو، ئەدەباتیکی نارازی‌یە، نارازی بە هەموو ئەو یاسا و ریسا دژی ئینسانی‌یانەی کە بەشی هەرەزۆری کۆمەلی خستۆتە دوای کویلەتی نوی سەردەم ئیمە. ئەو ئەدەبیاتە لەئاست هەموو کردەوە و موناسباتی نیزامی سەرمایەداری جەسورانە نارەزایەتی توندی خۆی دەردەبری و جەماوەریش لە دەوری ئەو نارەزایەتی‌یەی خۆی کۆدەکاتەوە. روحیەی ئیعتراز و نارەزایەتی دەربرین لە بەرامبەر چەوسینەران و تالانکەرانی داهاتی رەنج و ئارەقەیان لەنیو جەماوەری کریکاردا بەهیز دەکات. ناهیلی خەلك رازی بەوبەشە بن کە سەرمایە بوی بریونەتەوە. بۆیە ئەدەبیاتی چینی کریکار ئەدەبیاتیکی دەستەمو و گیژ و ویژ نیە کە شەپۆلەکانی چەوسانەوە هەموو گیانی ورد بکات بەلام هیچ نەلی، بەلکو رەوتیکی سەر بزیوە و هەمیشە دەنگی نارەزایەتی هەلدەبری.

ب: ئال و گۆر

ئەدەبیاتیکی نارازی بەردەوام لەبیری ئال و گۆری ئەو وەزعیەتە دایە کە پیی نارازی‌یە، بۆیە ئەدەبی چینی کریکار بە ستونی فوقەراتی مەسەلە کۆمەلایەتی‌یەکان دا دەچیتە خوار و رەخنەیان تی‌دەگری و بە حوکمی ئەوەی کە نارازیشە هەول بۆ ئال و گۆر لە ژیرخان و سەرخانی کۆمەلگا دەدات. دەیهەوی ئال و گۆر لەسەرجەم پیکهاتە کۆمەلایەتی‌یەکان دا پیك بینی. ئال وگۆر لە وەزعی مەوجود لە وەزعی ژیان و چارەنووسی جەماوەری خەلك لە ئامانجەکانی ئەدەبی شورشگیرە. ئەدەبی شورشگیر لەئاست دیاردە زیانبارەکانی کۆمەلگادا دەستەو ئەژنو دانانیشی و بیر لەوە دەکاتەوە کە ئال وگۆری ریشەیی بە قازانجی چینی کریکار پیك بینی. ئال وگۆر ئەساسی کاری مارکسیستەکانە ئال وگۆر لەدنیای عەین و زەین. ئیستوان مەزارش دەلی: کەسیك کە بەردەوام لەبیری ئال وگۆری بنەرەتی‌دا نەبی ناتوانی مارکسیست بی. بۆیە خولقاندنی فەزای ئال و گۆر پیکهینان لە نیزامی مەوجود لە بەرهەمە ئەدەبی‌یە پیشرەوەکان دا پیش شەرتیکی سەرەکی‌یە.

پ: دژایەتی لەگەل گەرایشاتی دواکەوتوانە

دەکری بەرهەمیك هەم نارازی بی هەم لەبیری ئال وگۆردا بی بەلام نەچیتە خانەی ئەدەبیاتی چینی کریکار. بەرهەمیکی هونەری شورشگیر دەبی لەئاست مەیل و بۆچون و گەرایشاتی عامە پەسەند و دواکەوتوانەی ناو کۆمەل دژکردەوە لەخۆی نیشان بدات.

دەبی لەئاست ناسیونالیزم و مەزهەب، کلتوری پیاوەمزنی و سەرجەمی ئەو بۆچوونانەی کە بە جۆریك لە جۆرەکان ئینسانەکان دەکیشیتە ژیر باری بچوکترین چەوسانەوە هەلویست بگری.

روحیاتی ناسیونالیستی لە ئینسانەکان دا کە دەبنە هۆی چەند دەستەگی لەنیوان ریزی کریکاران دا، خلتەی بۆچوونی مەزهەبی کە روحیەی قەناعەت هینان بەو وەزعیەتە و وەعدەی ژیانی خۆشتر بە جەماوەر لەنیو خەلکدا بلاو دەکاتەوە، دەبی لە ئەدەبیاتی پیشرەودا هیرشی ئیدئولوژیکییان بکریتە سەر. دەبی گەرایشاتی پیاوەمزنی و عادەتی پیاوانە بوون و ژیردەستەیی ژنان و ئەو فەرهەنگەی کە خزمەت بە مالەوەی ئەم گەرایشاتە دەکەن لە ئەدەبیاتی چینی کریکاردا لەقاو بدرین. دەبی هونەری پیشرەو ئەو بانگەشەیە بکات کە کریکاران خواستی هاوبەشیان هەیە و دەبی وەك پەیکەریك لە بەرامبەر نیزامی ناعادلانەی سەرمایەداری راوستن. ئەوەش یەکیك لە تایبەتمەندییە هەرە گرینگەکانی هونەری چینی کریکارە.

ت: روحیەی کاری بەکۆمەل

بزووتنەوەی کریکاری و کۆمۆنیستی، بزووتنەوەیەکی کۆمەلایەتییە کە بە پانتایی جیهان لە ئارادایە. لە سەردەمی ئیمەدا سەرمایەداری لە دریژەی رەوتی خۆیدا جیهانی بۆتەوە و بەهۆی پیشکەوتی تکنولوژی و ئامیرەکانی پەیوەندی گشتی جیهان بۆتە ئاواییەکی چکولە، لەهەر گۆشەیەکی ئەم ئاواییەدا بزووتنەوەیەك بۆ قازانجی سەرمایە مەترسی بەبار بینی دەولەتانی سەرمایەداری ناکۆکیەکانیان لەسەر قازانجی زیاتر دەخەنە لاوە و هورۆژم دەبەنە سەر ئەم بزووتنەوەیە و سەرکوتی دەکەن. دەبی ئالترناتیوی کریکارانیش ریکخستنی کریکارانی جیهان لەدەوری ئالایەکی واحد بی، کاری کۆمۆنیستی بەتاك سەمەرەی نابی. بۆیە دەبی ئەدەبی چینی کریکار لەم قوناغەی خۆیدا کریکاران بۆ یەکگرتن و هاوپشتی زیاتر بانگەشە بکات. شورشی کریکاری و بنیات نانی کۆمەلگایەکی ئازاد و بەرابەر پیویستی بە یەکگرتنی سەرجەمی کریکاران هەیە. هونەر و ئەدەبیاتی چینی کریکار لە سەردەمی ئیمەدا دەبی سنووری هەرچی نەتەوە و نژاد و رەگەز و جنسە بشکینی و لە پەنا هەلسووراوان و پیشرەوانی کریکاری پیکەوە مەلزوماتی ئەو یەکگرتنە بینە مەیدان. ئەمە ئەرکیکی جیهانییە کە ئەدەبی شورشگیر دەبی کاری رۆژانە و جیددی بۆ بکات.

ج: زمانی نووسین

ئەدەبیاتی پیشرەو نەتەنیا لەبواری فکری و بنەماییەوە دەبی لەگەل ئەدەبیاتی باو و زال جیاوازی هەبی، بەلکو لەبواری زمانی نووسینەوە دەبی لەگەل ئەو ئەدەبیاتە رایجە جیاوازی ریشەیی هەبی. دەبی زمانیك بی تییدا ریزی بەرامبەر، عاتفە و ریز گرتن لە ئینسانەکان تییدا دەستی بالای هەبی. دەبی لە زمانی بەسوك چاو لیکردن، زمان عەوام و دەرك و کۆلان، زمانی ئاغا و رەعیەتی، گەورە و بچوکی، نوکەرمەنشانە و بەرگەراجی دورەپەریز بیت. زمانیك بی کە ئینسانەکان بە بەکار هینانی هەست بە ئەوە بکەن لە بەرامبەر یەکتردا یەکسانن، هەموو ئینسانەکان دەبی لە یەك ئاستی ژیان و گوزەران دا بن، زمانیك بی کە بەدور لە لەحنی تەحقیر و سوکایەتی پییکردن. بە کورتی زمانی ریزگرتن لە ئینسانیەت بی بەبی لەبەر چاو گرتنی پلە و مەقام و جنسیەت.

ئەمەیە ئەو پیناسانەی ئەدەبیاتی چینی کریکار کە کاك حوسین پیی وایە هەرنەبووە و هەر نیشە. ئایا ئاوا ئەدەبیاتیك کە لەسەر ئەساسی ئومانیسمی سوسیالیستی و عەدالەتی کۆمەلایەتی دامەزرابی بیبناغە و مایە پوچە. ئەدەبیاتی چینی کریکار چییە بیجگە لەوەی کە راستییەکانی ژیانی ئینسان بە باشترین و راستگۆترین شیوە دەردەبری. بە پیچەوانەی کاك حوسین کە پیی وایە ئەدەبیاتی چینی کریکار قسە و باسیکی سیاسییە، من پیم وایە ئەدەبی پیشرەو ئەسل و بنەماکەی لە کۆمەلگادایە. ئەگەر باوەرت بەوە هەبی کە چینیکی کۆمەلایەتی هەیە کە ناوی کریکارە و دژایەتی لەئاشتی نەهاتویان لەگەل سەرمایەداری هەیە و ئەو چینە خاوەنی میژوو و خەت و ریبازی خۆیەتی دەبی باوەرت بەوەش هەبی کە ئەو چینە خاوەنی ئەدەبیاتی خۆیەتی. ئەدەبیاتیك کە بەزمانی ئەو قسە دەکات و راستییەکانی ژیانی کۆمەلایەتی خەلك دەخاتە روو. سەرمایەداری ئەدەبیاتی تایبەت بەخۆی هەیە، مەزهەب ئەدەبیاتی تایبەت بەخۆی هەیە، ناسیونالیزم ئەدەبیاتی تایبەت بەخۆی هەیە، کریکاریش خاوەنی ئەدەبیاتی خۆیەتی. کاك

حوسێن خەریکە لەژێر ناوی ئەدەبیاتی ریالیستیدا خزمەت بە ئامانجێکیتر دەکات. باشە ئەگەر گۆڤاری پێشەنگ هەروەك خۆی لە سەرەتای دەرچوونی یەکەمین ژمارە دەوری یەکەمیدا رایگەیاندوە کە وەك چەکێکی مەعنەوی کریکاران بەرەنگاری نیزامی سەرمایەداری دەبێتەوە چون نەیتوانیوە درزێك بخاتە سەر کردنەوەی دەرگایەکی ئەدەبی مرۆڤانە. مەگەر ئەدەبیاتی پێشرەو تا ئەو رادەیە لەبەر چاوی کاك حوسێن دژی ئینسانییە کە ئاوا قسەیەك دەکات. دەبوایە کاك حوسێن بۆ ئیسپاتی ئەو قسەیەی نمونەیەکی لە بابەتە چاپکراوەکانی نێو پێشەنگ هێناباوە. من پێم وایە تاکە گۆڤارێکی کوردی کە تا ئیستا بە زمانێکی پاراوی کۆمۆنیستی دەرگای ئەدەبێکی ئینسانی خستۆتە سەرپشت پێشەنگ بووە.

مـن پێم وایە پێشەنگ لەسەر ئەرزی واقع سەقامی گرتووە چونکە خەباتی چینی کریکارم پێرەوایە. نە جیهانی لەخۆی کردۆتە ماخولیا و نە کۆمۆنیزم، بەلکو بەپێی واقعگەرایەکی سوسیالیستی یا خود ریالیزمێکی سوسیالیستیانە هەنگاوی هەلگرتوە و ئەگەر قراربێ ئەو پەردەیەی کە کاك حوسێن پێی خەیالییە لەخۆی تور هەلدات، یانی ئەوەی کە ببێ بە گۆڤارێك وەکو ئەو هەزاران بە هەزار گۆڤارەی کە بە زمانی تایبەتی خۆیان پاساو بۆ سەرمایەداران دێنەوە و ئەو نیزامە دژی ئینسانییە بە ئەبەدی و ئەزەلی لەقەلەم دەدەن، کە بێگومان هیچ کات پێشەنگ تووشی هەلەیەکی ئاوا گەورە نایەت.

ئاموژگارییەکانی کاك حوسێن نە تەنیا نابنە لایەلایە بۆ ئەوەی لەسەررانی ئەدەبیاتی بورژوازی تووشی گێژوی و سستیمان بکەن بەلکو دەبنە هۆی ئەوەی کە زیاتر لەسەر پەرەپێدان بە ئەدەبی پێشرەو کە بانگەشە بۆ مرۆڤایەتی و بەرابەری و ئازادی و کۆمەلگایەکی یەکسان دەکات سورتر بین و لەگەل ئەدەبی باو سنوور بەندیکمان هەروا بەردەوام بن، با جەنابی کاك حوسێنیش پێی وابی لە عالەمی خەیال دا دەژین و پێمان بە عەرزەوە گیرنابی.

پێشەنگ هەنگاوێکی بەکردەوە!

ئێمە کە هەستاین بە دووبارە دەرکردنەوەی گۆڤاری پێشەنگ نە لە سەرەتادا و نە ئیستاکەش کە ژمارە ٣ی دەردەچی هیچ کاتمان پێمان وانەبوو و نیشە کە ئەو گۆڤارە وەرزییە دەتوانی مەلزوماتی ئال وگۆری قول و بنەرەتی بە قازانجی زۆرینەی دانیشتوانی سەرگۆی زەوی پێك دێنی و مارکسیزم و ئەدەبیاتی چینی کریکار وەك جەریان و رەوتێکی کۆمەلایەتی کە بە بارستانی جیهان لە ئارادایە بناسێنی و ئال وگۆری گەورە و بەهێز و ریشەیی لە جیهانی عەین و زەین دا پێك دێنی و ئێمە دەتوانین نەقش و رۆلی مونجی کریکاران لەریگای گۆڤارەکەمان بگێرین. بەلام لەبیرمان نەچی کە پێمان وایە هەنگاوێکی بەکردەوەیە و لەو بارودۆخەدا گرینگیشە کە دەتوانی ولامی ژمارەیەك لەو پرسیارانەی کە کەسانی وەك حوسێن بەفرین دەیانهێنیتە ئاراوە بداتەوە. ئێمە ناتوانین وەك بورژوازی کە ئیمکاناتی بەرینی تەبلیغاتی و فکری هەیە و هەر رۆژەش تەبلیغاتی دژی کریکاری و کۆمۆنیستی بەرهەم دینێتەوە و هێرش دەکاتە سەر کریکاران و بە بیانووی جۆراوجۆر خەلکی سەر گۆی زەوی قەتلی عام دەکات، بۆ ئامانجە ئینسانییەکانی خۆمان هەولبدەین و کریکاران لە دەوری ئالاکەمان بەسیج بکەین، بەلام پێم وایە هەر بەو ئیمکاناتە کەمەوە کە هەمانە لانیکەم دەتوانین وەك رەوتێکی زیندوو کە پشت ئەستور بە زۆرینەی کۆمەلە لە بەرامبەر ئەدەبیاتی بورژوازی کە مرۆڤ بەرەو تێیدا چوونی بەشینەیی دەبات و تەبلیغاتی رەوا بوون ئیدعا بوونی خۆی دەکات، دەنگ هەلبرین و ئەدەبیاتی چینی کریکار بناسێنین.

چاندنی تووی ئاگاهی سوسیالیستی لەنێو جەماوەردا بە هەر رادەیەکیش بێ، بێگومان کاریگەری خۆی دادەنێ و ئامانجی چینایەتی خۆی دەپێکێ. ئێمە پێمان وایە لە ئاست سەمپاشی گەرایشی ناسیونالیستی و لیبرالیزمی سەرمایەداری و سەرمایەداری کە بە ئەدەبیاتی خۆیان دەیکەن بۆ زۆر هونەرمەند و نووسەر کە باوەریان بەهێزی کریکاران و روخانی سەرمایەداری هەیە هیوایەك بین. دیسان تەئکیدی دەکەینەوە کە ئێمە پێمان

وانیە پیشـەنگ و چـەندانیکی وەکـو پیشـەنگ دەتوانـن شورشـی کـریکاری وەری بخـەن و مەلـزوماتی هاتـنە مـەیدانی جـەماوەری خـەلك بـە شـیوەیەکی یـەکانگیر دابـین بکەن، بەلام هەنگاویکە کە هـەلمان گـرتووە تـاکو بـتوانین ئـەرکی چـینایەتی خۆمـان بـەجێ بگەیەنین.

وتەی ئاخر

مـن هـەولم داوە بـە کورتی میژووی واقعی پیشەنگ بدەمە بەرباس کـە بێ‌گومـان لـەکاتی خۆیدا و لـە سـەردەمیکی دیاری کـراودا بەپـیی بـنەما فکـری سـەنگ و سـوکی بابەتـەکانی کاریگـەری بەرچاوی دانـاوە لەسـەر هۆگرانی ئەدەبیاتی پیشرەو لە هەردووك دیوەکـەی کوردسـتان (ئـیران و عـیراق). ئـیمە هـەر دیـد و بۆچوونیکمان بێ و هەر روانگەیەکی رەخنەگرانەمان بیت نیسبەت بـە هونـەر و ئەدەبـیاتی کـریکاری نـاتوانین مـیژووەکەی چەواشـە بکـەین. من وەك خۆم پیم وایە پیشەنگ لە دەوری دووهەمـی‌دا ئاڵ وگۆری تـیدا پـیك هـاتووە، ئەو ئاڵ و گۆرە بێ‌گومان ئەوە نیە کە کـاك حوسـینەکان ئاواتـیانە و بۆمانی دەست نیشان دەکەن ئەوەی کـە ئـەم دەورەیەش گۆڤارەکەمان جەختی لەسەر دەکات خۆ قەتیس نەکـردنەوە لـە چوارچـیوەی بـاوەر و بیرۆکەیـەکی بەرتەسـکی ناوچەیی‌یە. ئاسۆی ئیستامان هەمان ئاسۆی پیشووی پیشەنگە کە ئیسـتاکەش بۆمـان قـابلی دیفاعـە. ئـیمە هـەر نـیویك بـۆ ئەدەبیاتەکەمان دانـێن چ هونـەر وئەدەبـیاتی کریکاری، ریالیزمی سوسیالیستی و هونەر و ئەدەبیاتی پیشرەو و... لەم واقعیەتە کەم ناکاتـەوە کـە ئـیمە خۆمـان سـەر بـە هونەر و ئەدەبیاتیك لە قەلەم دەدەین کە لانی‌کەمی داخوازەکەی نەمانی نیزامی لەسەر کارە. جا هـەر نـیویکی بۆ دابنێین بە بروای من ئەگەر لەم راستایەدا هەنگاو هەلیـنین فەرقی نیە.

تـا ئـەو جـیگایەی کـە هەلدەگەریـتەوە سـەر سـوننەتی مـارکس و ئیـنگلس، ئـەوان هـەموو بەرهەمیکـیان (لـە یونانی کۆنەوە هەتا سـەردەمی خۆیـان) دەخویـندەوە و دەیانناسـی کاتـیك کـە لـە مارکسـیان پرسی کە هۆگری کام شاعیری، ئاماژەی بە هاوڕێیانی نـیزیکی خـۆی وەك: هایـنە، ویـرس و فردیـناندفریلگراس نەکـرد، بـەلکوو نـاوی شکسـپیر، ئاشـیلوس و گوتـەی بـرد. مـارکس بـۆ خویـندنەوەی ئەو بەرهەمانەی کە دەیانخوینیتەوە ئەو خالانەی لەبەر چـاو بـوون، مەسـەلەی جوان ناسـی، سـەرنج دان بە بەریوە بردنی یاسـا و پروسە میژوویی‌یە کۆمەلایەتی‌یەکان، رادەی سەرنج دان بە مـرۆڤایەتی و دژایـەتی لەگـەل مەزهـەب، کـە لـەو بەرهەمانـەدا رەنگـیان داوەتــەوە، نـەك کـریکاری و غەیـرە کـریکاری بوونـی بەرهەمەکان.

مـن وەك خـۆم پـیم وایـە کـە پیشـەنگ لەم دەورەیەدا لەم پیناوەدا هـەنگاو هەلگـرێ کە مارکس لەبەر چاوی بوو، بێ‌گومانیش هەروا دەبێ.

سەرچاوەکان:

١- بەیاننامەی کانوونی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردستان

٢- دوو وتـار بـە نـیوەکانی:"رەمـزی بەهـیز بووغان بناسینەوە" و "چەند دیمەنـیك لـە هونەر لە کوردستانی شۆرشگیردا (بەیادی نەورۆزی ٥٩)" ن: شاعیری شۆرشگیر ریبوار

٣- چینی کریکار و هونەر و ئەدەبیات ن: فەرەیدون نازری

روون کردنەوە:

لەگەل داوای لیبوردن لە خوینەرانی پیشەنگ کە چەند هەلە لە چەریانی کاری فەننی ژمارە ٢ی گۆڤارەکەماندا روویدا بە مجۆرە هەلەکان راست دەکەینەوە

١-بابەتی "شاملو لەبەر خۆیەوە " سەرچاوە گۆڤاری سەردەم سەر بە دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

٢-لەناو جەرگەی خەباتی کریکاران دا...، سەرچاوە پەیامی کۆمۆنیزم

کولتووری کوردەواری و پێشێل کردنی مافی ژن

ن: عوسمان رەحمانی

بە لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی پیوەرەکان، نرخەکان، دیاردە کۆمەلایەتی‌یەکان، نیشانەکان و ئەو سومبولە هاوبەشانەی کە کولتووری میللەتیك یان ولاتیك پیك دینن و هەروەها بە تویژینەوەی رەوتی گورانکاری‌یەکانیان و بە لەبەر چاو گرتنی جۆری حاکمیەتەکان و هەلس و کەوتی حاکمان، تا ئاستیك جیّ و شوین و مافی تاك و کۆمەلایەتی ئینسانەکان بەگشتی و بە تایبەتی ئینسانی ژنمان بۆ دەردەکەویّ. تان و پۆیەکانی پیکهینەری کولتوور وەك ئورگانیسمیك هاوکات لەگەل گورانکاری‌یەکانی کۆمەل دا بەردەوام لەحالی گۆران دایە و بە تیپەر بوونی زەمان و پیداویستیە نویّیەکانی ئینسان شیوە و شیوازی نویّ بەخۆیەوە دەگریّ. ئەم شیوەیە بە خویندنەوەی وردی لایەنەکانی کولتوور و سومبولە هاوبەشەکانی مەوجوود لەهەر سەردەمیك دا تا ئاستیك سیمایەکی کەم تا زۆر روون لە کولتووری ئەو سەردەمە و جیگا و بەرژەوەندی تاك لە کۆمەل و پیوەندی ئەو لەگەل دەسەلاتی حاکم دا نیشان دەدا.

بۆ نموونە کولتووری سکۆلاری رۆژئاوا، لە سەردەمی رۆشنگەری‌دا دەستی پیکرد کە بیروبۆچوون و باوەری نوێی فەیلەسوفەکان و زانایان و گەشەی ئابووری بنەمای ئەم کولتوورەی بنیاد نا. لەدریژەی ئەم رەوتە نویّیەدا بە خەباتی دریژماوە و بەردەوامی کریکاران، کۆمۆنیستەکان، زانایان، تویژەران و نووسەرانی شۆرشگیر، هونەرمەندانی ژن و پیاوی پیشرەو و پیشکەوتنخواز و

ئینسـان دۆسـت، دەسـتی رژێمە مەزهەبییەکان و حاکمیەتی کەنیسە لـە دەست درێژی بۆسەر ماف و ئازادییە تاك و کۆمەلایەتی‌یەکان کـورت کرا. هەروەها ژنان و پیاوانی بەرابەری خواز و ئازادیخواز بە خـەباتی سـەختی خۆیـان توانیـان بەشێك لـە مـافی بەرابەر بەسەر حکوومـەتـەکان، بـە تایـبـەت لە رۆژئاوا بسەپینن. ئەم کولتووره بە دەرکـی ئـازادی "تـاك" و کەرامەتی ئینسانی تاك دەستی پێکرد. کولـتوورێك کـە مافی تاك و رێزگرتنی لەتاك لەناوەند و بەرنامەی کولـتوور و داهێنـانی کولتووریدا دانا. بیرو باوەرێك کە ئینسان و ئازادیە تاك و فەردیەکانی لەکۆمەل دا بە رەسمی ناسی.

کۆمـەل و کولـتووری کۆمـەلگا بەرهـەمی ئینسـان و رەوتی بەرەو پـێش چـوون و ئاکـامی هەلسـوورانی فکـری و زەیـنی ئینسـانە. ئەسـاس و چـۆنیەتی یـان ئاسـتی پێشـکەوتوویی کولـتوور و فەرهەنگی هەر میللەتیك لەدابین بوون و لەبەر چاو گرتنی ماف و جێ و شـوین و ئاسـتی ئازادیـەکانی تـاك دایـە. لـەم پێوەندیەدا تەنـیا بزووتـنەوەی کـرێکاری و سوسیالیسـتی ئەمیـندار و گرانتی ئازادی و مـافی بەرابەری ئینسانەکانە! چونکە بزووتنەوەی کرێکاری و سوسیالیسـتی، پـێوەری ئـازادی کۆمـەلگای بەشـەری بە پێوەری ئازادی ژن هەلدەسەنگێنی.

کولـتووری زال بەسـەر کۆمـەلگای کـوردەواریدا، بـە تـەواوی نـا ئینسـانی و دژ بـە سەربەسـتی و ئـازادی تـاك دارێـژراوە و پەیـرەو دەکـرێ. بـە خوێـندنەوەی کولـتووری کـوردەواری کـە پیاوسـالاری سەرمایەدارییە و تا ئاستێکی زۆر پاشماوەی کولتووری فیودالیش بـاو و بەردەوامـە، جیـاواز لـە پێشیل کردنی ماف و توندوتیژی بە ئاشـکرا لـە دژی ژنان، بە شیوەی نهێنیش ژنان قوربانی بێدەنگی توندوتـیژی کولـتووری نائینسـانی حـاکمن. توندوتـیژییەك کە لە هـەموو لایەکـەوە بەسـەر ژنـان دا سـەپیندراوە، لەلایەن کۆمەلگا، بـنەمالە، یاسـا، داب و نەریـت و تەنانـەت لەلایـەن خۆشـیانەوە. بـەهۆی زال بوونـی بـاوەرە سوننەتیەکان و حاکم بوونی مەزهەب و بـە تایـبـەتی دەخالـەتی مەزهـەبی ئیسلام لـە ژیـانی سیاسـی و کۆمەلایـەتیدا، پـیاوان بـە خـاوەن ئیختیار و بەهێز دادەنرین و لە لایـەکی دیکـەوە چـونکە دەسـەلاتی ئـابووری لەدەسـت پیاو دایە، بوارەکـانی ئـەنجام دانی توندوتیژی لەدژی ژنان، لەخۆیدا ئامادە و رەخساوە.

دیـاردەی توندوتـیژی لـەدژی ژنان کە رەنگدانەوەی کولتووری زالی پیاوسـالاری، سـەرمایەدارییە، لـە هەموو کۆمەلگاکان دا هەیە و بـەریوە دەچـێ. ئـەم سـتەم و توندوتـیژییە لـە کولـتوورە جۆراوجۆرەکـان و داب و نەریـتە جۆراوجۆرەکان دا، جۆر و شێوازی جیاوازی هەیە. بەلام بە هەر شێوەیەك بێ، یەك ئامانج رەچاو دەکا. ئـەویش ئەوەیـە کـە پـیاوان توندوتیژی وەك ئامرازێك بۆ سەپاندنی دەسەلاتی خۆیان بە کاری دینن بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانیان. ستەم و توندوتـیژی لەسـەر ژنـان جـیاواز لـە شـێوەی میکانـیکی، واتـە لـێدان، بـە شـێوەی دەروونـیش بـەرێوە دەچـێ. بـە هـەمان رادە کە توندوتـیژی جسـمی زیـانی جسـمی بـە ژنان دەگەیەنی، توندوتیژی دەروونـیش زیـان بـە روح و نـەفس و رەوانـیان دەگەیەنی و تووشی گیروگرفتی جۆراوجۆریان دەکا.

شێوەکانی توندوتیژی و هەلاواردن لەدژی ژنان

توندوتیژی جسمی:

لێدان یەکێك لەو نەریتە بەردەوام و باوەی کۆمەلگای کوردەوارییە کـە لەلایـەن پـیاوان واتـە بـاوك، بـرا، مـێرد و تەنانەت دۆست یان دلـدارەوە دژ بـە ژنـان بـەرێوە دەچـێ. لـە بـنەمالەدا تەنانـەت بـرا چـکۆلەش لـە خوشـکی گـەورە دەدا و ئەمری بەسەردا دەکا. لێدان لـەخۆیدا ئـەوە دەگەیەنی کە لێدراو بە ئینسان دانانرێ و حیسابی حـەیوانی مـالی بـۆ دەکـری کـە سەرپیچی لە فەرمانی خاوەنەکەی کـردووە. ئەگـەر ئـەم هەلویسـتەی پـیاو بەرانـبەر بـە ژن لـەباری ئینسـانیەوە لـێك بدەیـنەوە، ئـەوا لێدەر دوورە لە ئینسانیەت چون ئینسـان بریتی‌یە لە بوونەوەرێکی خاوەن شعوور و دەرك و هەستی ئینسـانی و بـۆ چارەسەری کێشەکان پەنا بۆ شعوور و مەنتیق دەبا نـەك لـێدان. لـێدان مانـای لاوازی و نـەبوونی دەرکـی ئینسـانی و

ئەخلاقی ئینسانیيە. لیدان جیاواز لە ئازاری جسمی و شکاندنی دەست، لاق، پەراسوو و هتد بووەتە هۆی سەقەت بوون و کوشتنی ژنانیش.

توندوتیژی دەرووونی:

توندوتیژی دەروونی وەك سووکایەتی، ئیعانە، بەکار بردنی لەفزی ناشیرینی وەك سەڵیتە، سۆزانی، قاحبە، پەتیارە، بەرەڵا، زەعیفە و بێعەقل و...، زیاتر لە توندوتیژی جسمی باوە. توندوتیژی دەروونی بە پێچەوانەی توندوتیژی جسمی وەك لیدان، شوینەوارەکەی خیرا دەر ناکەوێ، بەڵکوو لە دریژماوەدا شوینەوار و ئاسەواری روخینەر و زیانبار دادەنێ. بۆ نموونە باوترین توندوتیژی دەروونی نەدواندنی ژن و ئیهمال کردنی لەلایەن پیاوەوەیە کە ژنان عەزاب دەدا. هەروەها خانە گومانی یان هەمان دلپیسی پیاو، بێبەش کردنی ژنان لە پیکەوە خەوتن، نەبوونی ئیجازەی چوونە دەرەوە، بەرگری لە کار لە دەرەوەی ماڵ، یان دەرکردنی ژن و ناردنەوەی بۆ ماڵی باوك، بەشیکی دیکەی توندوتیژی دەروونیيە کە لەلایەن پیاوەوە بەسەر ژن دا دەسەپێ و بەردەوام بەریوە دەچێ.

هەرچەندە پیاوان بۆ بردنە پیشی ئامانجەکانی خۆیان دەست دەدەنە کردەوەی توندوتیژی بۆ مەبەستەکانیان، بەڵام ئەمە تەنیا توندوتیژی نییە کە دەسەڵاتیان بۆ دابین دەکا، بەڵکوو خودی ژنانیش بە جۆریك یارمەتیان دەکەن. ژنان لە ترسی پیوەری دەستکرد و ریاکارانە و یەك لایەنەی ئەخلاقی، واتە لەترسی ئابرو و یان ترس لە تەنبێ و توندوتیژی، تەسلیمی خواستە نارەوا و نامەنتیقیيەکانی هاوسەرەکانیان دەبن و لە ئاکام دا ئەمە خۆی دەرمان و زیانی سەختی دەروونی بە دواوە دەبێ. بیجگە لەمانەی کە باسمان کرد، کولتووری باو و حاکمی کوردەواری بە رەسمی ژن بە ئینسانی تەواو و سەربەخۆ ناناسێ و سیفات و پیوەر یان نیشانەی ناسینەوەی بۆ داناوە. ژنان وەك ملکی پیاو یان خاوەندار پیناسە دەکرین. وەك دایك، خوشك، براژن، ئامۆژن، خالۆژن، مەلاژن، باوەژن و خیزان و ... هتد.

بەکار هینانی وشەی سووك وەك سەرکۆنە کردن و توندوتیژی دژ بە ژنان لەلایەن کۆمەڵگاوە ویردی زمانی گەورە و بچووکە وەك: قاحبە، لەچك بەسەر، زەعیفە، بێحەیا، پەتیارە و روهەڵاڵاو و... پیوەری نرخاندن یان بە باش دانانی ژنانیش لەخۆیدا سووکایەتیە بە ژنان. بۆ نموونە ژن و کچیك کە گوێ رایەڵن و بە تەواوی لە ئەمر و نەهی باوك و برا و میرد دان و مەوجوودیەتی خۆیان لەبەر هینانەدی پیوەرە پیاوسالارانەکان نەفی دەکەن، بەم پیوەرانە پیناسە دەکرین: خانم، پاکداوین، شەرمن، نەجیم، بەحەیا، بەشەرەف، هەڵویستەکەی پیاوانە و مەردانەیە. کاتیك کە پیاوان و کوران بەشەڕ دین، هیچ کامیان پەلاماری کەسایەتی یەکتر نادەن و بەڵکوو جنیو بە ژن و دایك و خوشك و کچی یەکتر دەدەن و ئەویش رەنگدەرەوەی ئامراز بوونی جنسی ژنان و زەبوونی و دارمانی باری ئەخلاقی کۆمەڵگایە.. هەروەها بۆ سووکایەتی بە یەکتر هەمان ئەو وشە سووکانە بەکار دینن کە بۆ ژنانیان داناوە وەك: ژنانی، کراسی ژنان لەبەر بکە، ژن سفەت، لە ژن کەمتر، بەژن بم و ژن رەنگ و...

ژن لە هونەر و شیعر و ئەدەبیات و گۆرانی کوردیدا، جیاواز لەوەی کە بووەتە پەسا و کەرەسەی هۆنینەوە و رازاندنەوەی شیعر و بابەتەکانیان، ئەو راستیە حاشا هەڵنەگرەش بەیان دەکا کە وەسیلەی خەملینەر و نەوازشکەری جنسیەتی پیاون. بەشی زۆری شیعر و گۆرانییەکان پیکهاتووە لە وەسفی ئەندامانی لەشی ژن و تەنانەت جنیودان بە میردەکەی و هیوای هەتیو کەوتنی مندالەکانی. ئەمە لە حالیك دایە کە ژنان نەك هەر مافی بەرابەریان لەم بارەیەوە نیە، بەڵکوو بە تاوان دادەنرێ و ئەگەر ژنیك بە پیاویك بڵێ خۆشتم دەوێ، هەزاران سووکایەتی پێدەکەن. ژنان دەبێ گۆرانی پیاوەکان بلینەوە و خۆشیان وەسفی خۆیان بکەن بۆ پیاوان. مانای ئەم نەریتە ئەوەیە کە ژن کالایەکی جنسییە بۆ کەلك لێوەرگرتن، بۆ رابواردن و بوونەوەریکە لە خزمەت هەوەسی جنسی پیاوان دا. لە شانۆ و سینەمادا ژن نەك

وەك کەسایەتیەکی سەربەخۆ، بەڵکوو لەویش دایك و خۆشك و کچ و ژنی ئەم و ئەوە و دەوری مالدار، خزمەتکار، چێشت لێنەر و فیتنە و نامووس پاریز دەبینی.

چەوساندنەوە و هەڵاواردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی ژن:

هەروەك ئاماژەی پێکرا، ژن لە کۆمەڵگا و کولتووری پیاوسالاری کوردستان دا، وەك مرۆڤی سەربەست و سەربەخۆ ناناسرێ و یان دایك، ژن، خوشك، هاوسەر، براژن یان دەزگیران و دلداری ئەم و ئەوە. مافیك کە ژن هەیەتی تەنیا بۆ زیندوو مانەوە و خزمەت کردنی پیاوە. ژنان لە کولتووری کوردەواری‌دا نەفەقە وەردەگرن، بەخێوکەری مندالی پیاون، سیغە دەکرین، کلفەت و کارەکەر و مەیتەرن، نامووس پاریزی بنەماڵە و نەتەوەن، مالدار و کاسەی هەوەس و کەرەسەی رامینەری جنسی پیاون، کالای جنسین و دەفرۆشین، دەکردرین و دەگۆردرینەوە ژن بەژنە و گەورە بە بچووکیان پێ‌دەکری، بەهەشتی نادیار لەژێر پێ‌یان دایە، خانم و پاریزەری سامانی پیاون.

ئەگەر رێ و رەسمی زەماوەند کە بەشێکە لە کولتووری کوردەواری بخەینە بەر لیکۆڵینەوە و حاڵەتەکانی باس بکەین، بە روونی بۆمان دەردەکەوێ کە ژن ئامراز و کالای جنسی‌یە و لە هیچ مافیکی ئینسانی و کۆمەڵایەتی بەهرەمەند نیە. مەزهەبی ئیسلام لێرەدا دەوری سەرەکی دەگێرێ و بە تەواوەتی دژ بە ئینسان بوونی ژنە. ئیسلام ژن بە سەرچاوەی فەساد دادەنی و بە توندی کونترۆلی دەکا. لە ئیسلام دا ژن وەسیلەیەکە بۆ جێ‌بەجێ کردنی مەیل و هەستە جنسیەکان و خواستەکانی پیاو و ئەرکی سەرەکی مندال بە دنیا هینانە. لە ئیسلام دا جنسیەت و نیازی جنسی ژن پیس و چەپەڵە و دەبی سەرکوت بکری. نابی بە دەنگی بەرز پێ‌بکەنن، قسە بکەن، نامەحرەم نەیان بینی، بە بێ‌ئیزنی مالەوە نەچنەدەر، خەتەنە بکرین و ئەگەر دلداری‌یان کرد دەبی بەردەباران بکرین و بدرینە بەر قەمچی و شەلاق. لەزەتی جنسی کە بەشێکی گرنگە لە سروشتی مرۆڤ، بە پیسترین و شەیتانی‌ترین پیوەندی دادەنری و پاش جووتگیری دەبی ژن و پیاوەکە خۆیان بشون و لەش پیسی دەر بکەن.

لەم کولتوورەدا ژن مەوجوودیکی حەرامە و دەبی مەلایەك حەلالی بکا (مارە کردن). تا مێرد نەکا، لە مافی لەزەتی جنسی مەحروومە و تەنانەت تاوانە و ئەگەر شتی وا بکا و پێی بزانن، ئەوا سووك و ریسوا دەبی و بە زۆریش بۆ ریزگرتن لە نامووسی بنەماڵە دەکوژرین. ئازادی هەڵبژاردنی هاوسەری نیە و جیا لە باوك و برا، دەبی ئیزنی عەشیرەکەشی لەسەر بێ. بەهۆی ئەوەی کە ژن لە باری ئابوورییەوە خاوەنی معاش و مافی خۆی نیە و بەستراوەتەوە بە باوك و براوە، باوك وبرا بەرانبەر بە پارە دەیفرۆشن بە کریار کە باوکی کور بێ و ماوەیەك چەقە چەقی مەعامەلەیە تا ریك دەکەون. پاش ریکەوتن و دوای ماوەیەك زەماوەندی بۆ دەکەن. کچ دەرازیندریتەوە و وەك کالایەکی جنسی بە سواری ماین یان دوو پیاو دەستی دەگرن و دەیبەن بۆ مالی زاوا. سەر و چاوی بە قوماشیکی سوور داپۆشراوە و حەقی نیە لایبا تا جەنابی زاوا هەڵی دەداتەوە. جگە لەمەش، ئەگەر ئەم کچە پەردەی بەکارەتی نەبێ، لە بان بەربووبیتەوە یان کەوتبی و یان بە جۆریك لەدەستی دابێ، ئەوا ریسوایە و دەبی چاوەرێی قەمچی و بەردەباران و مەرگ بێ. ئەمە لە حالیك دایە کە هیچ جۆرە مەرجیك بۆ کور نیە و سەربەستە. ئەگەر پەردەی هەبوو، وەردەگیری و دواتر ئەگەر لە ئیمتحانی کاری ناومال و ولامدانەوە بە هەموو خواستەکانی پیاوەکەی و مالی خەزوورانی دەرنەچوو، دەکەویتە بەر لیدان و سووکایەتی و لە ئاکام دا یان دەری دەکەن و یان دەتۆری و دەچیتەوە مالی باوکی. ئەوانیش چوون پارەیان وەرگرتووە، بە هەمان شێوە و بە توندوتیژی بەرەو رووی دەبنەوە و بە زۆر دەینیرنەوە بۆ جەهەننەمی مالی میردەکەی. ئەمجارە دەبی کۆیلەیەکی تەواو بێ و هەموو ناوەرۆکی کولتووری پیاوسالاری قەبوول بکا. بەلام سەرپیچی کرد، هیندەی لی دەدەن تا دەمری و یان چونکە هیچ پەنایەك بۆ خۆی نابینی، خۆی دەسووتینی و یان

خۆی دەکوژێ. خۆکوشتن بووەتە دیاردەیەکی باو و ڕیگای ڕزگاری لە ژیانی ژنانەی ژێر حاکمیەتی کۆمەلگا و کولتووری ئیسلامی، پیاوسالاری سەرمایەداری کوردستان دا.

دزیوترین و نائینسانیترین هەلاواردن و ستەم لەسەر ژنان و پیشێل کردنی ئازادی و سەربەستی و مەوجوودیەتی ژن وەك ئینسان، بەڕیوە بردنی نەریت و یاسای کۆنەپەرەستانەی حیلەی شەرعیە کە بە کوردی "جاش" بۆ کردنە و لە ئیسلام دا هاتووە. ئەگەر کەسیکی هەژار لە حالی تووڕە بوون دا هەلەیەك بە زاریدا بێ و وشەی تەلاق بەکار بهێنی، مەلا و شیخ و دەسەلاتدارانی هەلپەرەست بە هەلی دەزانن و دەلین تەلاقی کەوتووە و ژنەکەی لی حەرامە و دەبی جاشی بۆ بکرێ. بەم شیوەیە ژنی کابرای داما و بۆ مایەك لە کەسیك یان لە خودی مەلا مارە دەکرێ و پاش چەند ڕۆژیك تەلاقی دەدا و دیسانەکە لە میردەکەی خۆی مارەی دەکەنەوە. لیرەدا مەلا هەم بۆ تەلاق دان و هەم بۆ مارە کردن پارە وەردەگرێ و زۆر جاری واش بووە کە جاشەکە ژنی کابرای تەلاق نەداوەتەوە و یاسا و شەرعیش ئەو حەقەی پێدەدا.

ناسینی ریشەی توندوتیژی لەسەر ژنان و پەی بردن بە هۆکارەکانی ئاوا دیاردەیەکی نائینسانی، دەتوانی دەوریکی گرنگ و کاریگەری هەبی لە دۆزینەوەی ریگاچارە و ریگاکانی بەربەرەکانی کردنی و کۆتایی پێهێنانی. چونکە هەر دیاردەیەکی کۆمەلایەتی هۆکاری کۆمەلیك هۆی جۆراوجۆرە و توندوتیژی لەسەر ژنان ریشەی لە هۆی جۆراوجۆر دایە. لیرەدا دەتوانین ئاماژە بە چەند هۆیەك بکەین کە رای دەروونناسەکانیشی لەسەرە، هۆی تاك، بنەمالەیی و کۆمەلایەتی. هۆکارەکانی تاك لە راستیدا گیروگرفتی روحی و دەروونی تاکی ئازار دەرە و حەزی لە توندوتیژیە. ئەمجۆرە کەسانە لەبار قەوارەی کەسایەتیەوە تووشی خەلەل و نەخۆشی هاتوون کە بەرەو توندوتیژی خولقاندن دەیانبا. ئەم حالەتە بەرهەمی باری پەروەردە و فیرکردنی کۆمەلایەتی و رەنگدەرەوەی کولتووری باو و حاکمە و هۆی نەبوونی بەرنامە و پەیرەوی زانستی و ئەخلاقیە.

هۆکاری بنەمالەیی توندوتیژی لەسەر ژنان ریشەی لە پەروەردەی بنەمالە و دەورانی مندالی دایە، کە گەورە بوون، وەك رەوش و عادەت بەکاری دیننەوە. زۆربەی کەسانیك کە هاوسەرەکانی خۆیان ئازار دەدەن یان لەگەل ژنانی دیکەدا رەفتاری توندوتیژیان هەیە، لە مندالیدا شاهیدی توندوتیژی جۆراوجۆر بوون. بارودۆخ و چونیەتی ژیانی تاك لە دەورانی مندالیدا دەوری گرنگ و کاریگەری هەیە لەسەر داهاتووی. ناکۆکی نیوان دایك و باوك، کیشەی نیوانیان و لیدان لە دایك، دەبیتە هۆی ئەوە کە مندالیك کە شاهیدی ئەم رەفتارانەیە لە تەمەنی گەورە سالی خۆیدا دووپاتیان بکاتەوە و بەرانبەر بە هاوسەرەکەی خۆی دەست بداتە توندوتیژی جۆراوجۆر. هەروەها کەسانیك کە لە مندالیدا بەردەوام لەلایەن دایك و باوك و یان کەسانی گەورەوە سووکایەتیان پێدەکری و ئازار دەدرین، چونکە لەو کاتەدا لاوازن و بێدەسەلات و کاتیك گەورە بوون و بە ژن هینان دەگەنە دەسەلات، تیدەکۆشن عوقدەکانی مندالی خۆیان هەلریژن و قەرەبووی بکەنەوە.

دەور و نەقشی کۆمەل لە پیکهاتنی توندوتیژی جۆراوجۆر دژ بە ژنان و کاریگەری نائینسانی لەسەر ژیان، زادەی باوەری حاکم و پیویستی قازانج و بەرژەوەندی چینی دەسەلاتدارە. باوەرە نائینسانیە کولتووریەکان و داب و نەریتە مەزهەبی و پیاوسالارانەکان کە یاسای ئیدارە کردنی ولات و کۆمەلگان، ژنانیان کردوەتە کویلە و گوی رایەلی میرد و ئینسانیکی بێئیختیار. ئەم باوەرە ئیسلامی و دواکەوتووە دژی بەشەریانە سەرەکیترین کاریگەریان لە خولقانی ئەم گرفت و دیاردەیەدا هەیە. بەپیی یاسا ئیسلامیەکان کە حاکمە، ژن بە نیوە ئینسان، بێعەقل، زەعیفە، سەرچاوەی فەساد و مەلکی پیاو و پیاوان بە خاوەن ئیختیاری تەواو و مالکی ژن دادەنی. یاسای حاکم و یاسا ئیسلامیەکان دەستی پیاویان لە ژیردەستە کردن و چەوساندنەوە و

ئازاردانی ژن دا ئاواڵە کردووە و تەنانەت بووەتە شعووریکی کازب بۆ ژنانیش و ژمارەیەکی زۆر لە ژنان ئەم ستەمانە بە رەوا دەزانن. بۆ نموونە زۆربەی ئەو ژنانەی کە لەلایەن مێردەکانیانەوە دەکەونە بەر توندوتیژی و ئازاردان و سووکایەتی، لەبری ئەوەی کە پێ لەسەر مافی خۆیان داگرن و بۆ وەدەست هێنانی تێبکۆشن، بە شێوەیەك و بە بیانووی جۆراوجۆر حاشای لێدەکەن. ترسان لە گوناه و سزای بێبناغەی خوا و رۆژی قیامەتی دەستکردی حاکمانی پیاوسالار، ترس لە پەرەسەندنی گرژی و ناکۆکیەکان، قەبوول کردنی بێحورمەتی و لێدان و توندوتیژی بۆ نیگەران نەبوونی دایك و باوك و برا و خزمان و کەس وکار، پاراستنی نهێنیەکانی بنەماڵە کە هەمان پێشێل کردنی خودی ژنان و مافی ژنانە بەشێکن لەو هۆ و هۆکارانە کە ریگا لە ژنان دەگری دەست لە مافیان هەڵبگرن.

دیارە سەرەرای سەرکوت و کوشتار، شەلاق و بەردەباران، شکەنجە و زیندان و سووکایەتی بە ژنان لەلایەن تاك و بنەماڵە و کۆمەڵ و دەوڵەتەوە، ژنانی کوردەواری وەك ژنانی ولاتانی دیکە درێژەیان بە خەبات داوە و ئەم خەباتە بە شێوازی جۆراوجۆر بەردەوامە. ژنانی کورد لە بەشە جۆراوجۆر و پارچەکانی کوردستان دا جیاواز لە خەباتی کولتووری و کۆمەڵایەتی لە ریکخراوەکانی تایبەت بە خۆیان، شان بەشانی پیاوانی کۆمۆنیست و شۆرشگێر و ئازادیخواز لە خەباتی سیاسی و چەکداریش دا بەشداریان کردوە و بە کردەوە بێبناغە بوونی یاسا و نەریتی مەزهەبی و پیاوسالاری و بوونی خۆیان وەك ئینسانی داهێنەر و بە توانا سەلماندوە. دیارە خەبات بۆ پاشەکشە بە کولتوور و یاسا و نەریتی پیاوسالاری و سەپاندنی یاسای نوێ کە پشتگیری مافی رەوا و بەرابەری ژنان لەگەڵ پیاوان بکا، بە شێوازی جۆراوجۆر پێویستە. لە هەمان کات دا دەبێ ئەوەشمان لەبیر نەچێ کە تەنیا بە لەناو چوونی سیستم و حاکمیەتی نیزامی پیاوسالاری سەرمایەداری کۆتایی بە ستەم و چەوسانەوەی ئینسان بەدەستی ئینسان بەگشتی و ژنان بە تایبەتی دیت. لەم سەردەمەی ئێمەدا ئەساس و ریشەی ستەم لەسەر ژنان لە سیستمی سەرمایەداری دایە و ئەم سیستمە بەردەوام بۆ کەڵەکە کردنی هەرچی زیاتری سەرمایە لەدەست سەرمایەداران و پاراستنی نیزامی سەرمایەداری، بەردەوام کولتووری مەزهەبی- پیاوسالاری بەرهەم دینێتەوە. هەتا ئەو رۆژەی کە یاسا مەزهەبی و قانوونە دژی ئینسانیەکانی سەرمایەداری لەژیان و چارەی خەڵك دا دەخالەتیان هەبێ، ئازادی و رزگاری ئینسان بەگشتی و ژنان بە تایبەتی نامومکینە. تەنیا ریگای رزگاری یەکجاری لە کۆمەلگای سوسیالیستی و سوسیالیستی کردنی ئامرازی بەرهەم هێنان دایە. ئەمەش تەنیا لە ریگای بزووتنەوەی کریکاری و سوسیالیستی و بە خەباتی بەردەوام و یەکپارچەی ژنان و پیاوانی کریکار و زەحمەتکێش وەك چینی کریکار و بە هاوپشتی و پشتگیری کۆمۆنیستەکان، ئازادیخوازان، فەرهەنگیانی ئینسان دۆست و بەرابەری خواز دەستەبەر دەبێ.

رۆلی رووناکبیر "لە یادی ئیدوارد سەعید"

و: ب– مازیار

ئیدوارد سـەعید، توێـژەر، رەخـنەگری ئـەدەبی و بەرگـری‌کەری شـێلگیری مـافی دیاری‌کردنی چارەنووسی‌خەلکی فەلەستین، رۆژی چوارشـەمە رێکـەوتی٢٤ سـپتەمبەر پـاش بەربەرەکانی‌یـەکی زۆر لەگـەڵ نەخۆشـی سـەرەتان، لـە تەمـەنی ٦٧ سـاڵیدا کۆچی دوایی کرد.

ئیداورد، لە فەلەستین لە دایك بوو، لە ساڵی ١٩٨٤ پاشی کوچ پـێکردنی زورەمـەلی لـە زیدەکـەی، لـە گـەڵ بـنەماڵەکەیدا چـووە قـاهیرەی پـێتەختی ولاتـی میسر ولەوی نیشتەجی بوو. ئیدوارد لە سـەردەمی تـازە لاویـدا رێی‌ئامـریکای گـرتەبەر و پـاش ئـەوەی خوێـندنی لـە بواری ئەدەبیاتدا تەواو کرد، دەستی‌کرد بە ووتنەوەی وانـەی ئەدەبـیاتی پراتـیکی وئەدەبـیاتی ئینگلـیزی لـە زانکـوی کلۆمبیایی نیویورکدا.

ئـیدوارد، وەك یەکـیك لـە سیماناسـراوەکانی رووناکـبیری پێشـکەوتنخواز، یەکسـانی خـواز، مـرۆڤ دۆسـت و مۆدیـرن لـە راگەیەنەگشـتی‌یەکانی رۆژئاوا وجیهاندا دیار بوو. ئیدوارد، یەکیك لـەو رووناکـبیرە دەگمەنانـە بـوو کـە هـەتا دواسـاتەکانی تەمـەنی دیفـاعی لـە مافی‌مـرۆڤ و ئـازادی بیرکـردنەوە کـرد و هەرگیز لە ئاست هـیچ دەوڵەتـیکدا سـەری دانەنـواند، لـە هەمووی گرینگتر ئـەوە بـوو کە ئیدوارد، هیچ پلەوپایەیەکی دەوڵەتی وەرنەگرت هەتا وەك توێــژەر ، رەخــنەگرو بیرمــەندێکی ئــازاد، لــە بەرامــبەر دەسەلاتداران و زاڵماندا دیفاع لە حورمەتی بەهامرۆییەکان بکات و رای‌گشتی کومەڵگای مرۆڤایەتی بە دژی نابەرابەری، زۆڵم وزۆر، رەگەزپەرســتی، خورافــاتی نەتــەوەیی و ئایــینی، فاشــیزم، شەروچەوسـانەوەی نـیزامی سـەرمایەداری و ئیمپریالـیزم هـان بدا. لـەم رووەوە دەتوانین راشـکاوانە بڵـێین کـە ئـیدوارد، یەکـیك لـە پێشرەوترین و بوێرترین رووناکبیرانی جیهان بوو.

ئـیدوارد، یەکـیك لەوسـیما بەناوبانگـە رەخـنەگرانە بووکـە سیاســتەکانی ئیمپریالــیزمی ئامــریکا و کوودەتاکــان و دەسـتدریژی‌یەکانی لـەو ولاتـانی جۆراجـۆری جیهان و داگیرکرانی فەلەسـتین لەلایـەن ئیسـرائیلەوە دەدایـە بـەر رەخـنە. لـەبوارەکانی لێتوێژینـەوە، رامیاری، کۆمەلایەتی وئەدەبی، کتێب، ووتاربێژی و ووتاری پڕبایەخی لە پاش خۆی جی‌هێشتووە.

ئیدواردسـەعید، لەریـزی یەکـەمین نووسـەر گەلـێکدا بـوو کـە راشـکاوانە فـتوای خومـەینی بۆکوشتنی سەلمان روشدی ئیدانە کرد و دیفاعی لە ئازادی نووسین و دەربرین، کرد.

ئیدوارد، وەك مامۆسـتایەکی میوان لە زیاتر لە ١٥٠ زانکۆ و پـەیمانگای وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، ئورووپا وکانادا وانەی ووتۆتـەوە. ئـیدوارد لە بواری مۆسیقاشدا یادگاری گەلێکی لەپاش خۆی بەجی‌هێشتووە و پیانۆ ژەنێکی زۆر باش بوو.

سـەعید تاکـاتی رێکەوتنـنامەکەی ئۆسـلۆ، نوێنـەری ئیفتخاری مەجلیسـی فەلەسـتین و ناسـراوترین و شـیلگیرترین رووناکـبیری

پارێزەری مافی دیاری کردنی چارەنووسی خەڵکی فەلەستین بوو. ئیدوارد بۆ نارەزایەتی دەربرین بە ڕێکەوتننامەی ئۆسلۆ سازشی نوێنەرانی فەلەستین، لەگەڵ نوێنەرایەتی دەوڵەتی ئیسرائیلدا، دەستی لە نوینەرایەتی مەجلیسی فەلەستین کێشایەوە. سەعید خوازیاری ئەوە بوو، دەوڵەتێکی سەربەخۆی سێکولار و دیموکراتیك لە فەلەستین پێك بێت و بەردەوام لەگەڵ ئەوەی کە بەدژی دەوڵەتی داگیرکەری ئیسرائیل نارەزایەتی دەردەبری، تاقم وگروپە ئاییینیەکانی ئیسرائیلی و فەلەستین دەدایە بەر رەخنە.

ئیدوارد سەعید، وەك توێژەر، ئیدئۆلۆگ و یەکێك لە تیوری دارێژەکانی مەسائیلی سیاسی نێونەتەوەیی، زۆر کتێبی نوسیوەو لە پاش خۆی بە جێی هێشتووە.

بۆ وێنە" رۆژهەڵات ناسی"، " راپۆرت گەلیك لە مەڕ ئیسلام"،" جیهان، دەق ورەخنەگر"،" لۆمەی زوولم لێکراو" ،" پاش عەرش"، سیاسەتی نەهێشتنی خاوەنداریەتی"،" کەلتوری وئیمپریالیزم"،" بیرەوەریەکان"،"خوێندەوەیەك لەمەر ئۆپێرا"،" رۆڵی رووناکبیر"و...

ئیدوارد، لە کتێبی " رۆڵی رووناکبیردا ، هاوکات لەگەڵ ئەوەی کە لەسەر رۆڵی گرینگی رۆشنگەری کۆمەڵایەتی رووناکبیری پێشرەو و پێشکەوتنخواز پێدادەگرێ، ئەم رووناکبیرانە دەداتە بەر رەخنە کە هزر و لێکۆڵینەوەکانی خۆیان لە بەرامبەر پلەوپایە و پارە و دەسەڵاتدا مەزاد دەکەن. سەعید، ئەو رووناکبیرانەی کە بە گوێرەی هاتنی با شەن دەکەن دەداتە بەر رەخنە. ئەو رووناکبیرانەی کە لە کۆمەڵگای ئیمەدا، زۆر و زەوەندن. رووناکبیر گەلێك کە رۆژێك دیفاع لە خومەینی، رۆژیکیتر لە خاتەمی، زیندووکردنەوەی پاشایەتی لە ئیران و، یان دیفاع لە هێرشی سەربازی خۆیناوی ئامریکا و هاوپەیمانەکانی بۆ سەر ئەفغانستان و عێراق و داگیرکردنی ئەو وولاتانەو دیفاع لە ئەگەری هێرشی سەربازی بۆسەر ئیران دەکەن. بەم پێیە ئەم کتێبەی ئیدواردسەعید، پڕبایەخ، فێرکەر، لەبارە و بۆئەوە دەبێ بخوێندرێتەوە. بۆ رێزلێنان لە ئیدواردسەعید، رووناکبیرێکی خەباتکار کە بیروباوەر گەلێکی جیهان داگری هەبوو، پێکەوە چاوێك بەسەر کتێبی " رۆڵی رووناکبیر" ی سەعیدا دەخشێنین.

* * *

هەوڵدان بۆ پێوەرێکی جیهانی و دانسقە، وەك بنەمایەی سەرەکی، لە پێناسە کردنی من بۆ رووناکبیر رۆڵکێی گرینگی هەیە: یان واباشترە پێوەندی دوولایەنەی نێوان جیهانی و خۆجییی، تایبەتی و ئیستا. کتیبە سەرنج راکێشەکەی" جۆن کری"، بە ناوی رووناکبیران و جەماوەر: شانازی بەخۆەکردنە و جیاکاریەکانی لە نێوان رووناکبیرانی ئەدەبی١٨٨٠-١٩٣٩، پاش نووسینی گووتارەکانم، لە ئامریکادا بلاوکرایەوە. بەڵام سەرەرای تەواوی ئەنجامە دڵساردکەرەووکانی، ئەم کتێبەم بە تەواوکەری کارەکەی خۆم زانی. لە روانگەی (کری)دا، رووناکبیرانی ئینگلیزی وەك گسینگ، ولز، ویندهام لیوایز، رقیان لە پێکهاتنی کۆمەڵە جەماوەریەکان، بوو، و بەداخ بوون بۆئەم کۆمەڵانە وەك"خەڵکی ئاسایی"، پەراویزنشین، کە زەوقی چینی مام ناوەندیان هەیە، بە پیچەوانەوە بڕە و بە ئەرستۆکراتیەتی زاتی، رابردوویەکی" باشتر"، و کەلتووری چینی سەرەوە دەدەن. بە بڕوای من، رووناکبیر(لە جیاتی لۆمەو تەشەرلێدان) تائەوجێگایەی کە دەگونجێ دەگەرێتەوە بۆ گشت، کە بە هەرێمی سروشتی رووناکبیر دەژمێردری. گرفت بۆ روناکبیر وەك ئەوەی کە کری دەڵێ بە گشتی گرفتی کۆمەڵگای جەماوەری نیە، بەڵکوو زیاتر نیزیکەکان(محرم ها)، پسپورەکان، گروپە هاوبیرەکان و پیشەییەکانن (ئەوانەی کە لە شیوەکانی پێناسەکردنی والتەر لیپمەن دا، بە بیرمەندانی سەرەتای ئەم سەدەیە، و دارێژەرانی رای گشتی ناوبراون) کە دەکەنە گشت گەرا و کۆمەڵ هان دەدەن بۆ ئەوەی پشت بە تاقمێکی گچکەی مەزنتر لە کەسانیکی هەمووشت زان کە لەسەر کورسی دەسەڵاتن، ببەستن. مەحرەمەکان (خودیەکان) بەرژەوندی تاقمیکی تایبەت پەرە پیدەدەن، بەڵام رووناکبیران دەبێ کەسانیك بن کە ئیمتیازی

ناسیونالیزمی نیشتمان پەروەرانە، بیرکردنەوەی گشتی و، هەستی چینایەتی، رەگەزی یان نژادی بخەنە ژێر پرسیارەوە.

جیهانی بوون، بە واتای قەبوول کردنی مەترسیە بۆ تێپەراندنی ئەو باوەرە سادانەی کە، رابردوو(پێشینە)، زبان و نەتەوە بۆی دەستەبەر کردووین و لەزۆر بواردا ناهێڵن لە راستی کەسانیتر تیبگەین. هەروەها جیهانی بوون، ئەوکاتەی کە باسی سیاسەتی دەرەوە و کۆمەلایەتی دێتە ئاراوە، واتای گەران بە دوای و پشتیوانی کردن لە پێوەریکی دانسقە بۆ هەڵس وکەوتی مرۆڤ دەگەینێ،...

ئەمە گیانی دژایەتیە کە، لە جیاتی هاوئاهەنگی و گونجان منی زۆر سەیر بۆلای خۆی کێشاوە، لە بەرئەوەی کە بەسەرهاتی حەماسی، ویستەکان و، ململانی ژیانی رووناکبیری لە دژایەتی کردنی پاراستنی هەل و مەرجی ئیستا دەژمیردرێ. کاتیك کەوا دێنە پیش چاو قورسایی خەبات لە پێناو گروپە بێبەشەکان و ئەوانەی وا نوێنەری تەواویان نیە، بە شیوەیەکی نارەوا لە دژی خودی ئەوانە. رابردووی من لە سیاسەتی فەلەستینییەکاندا، ئەم هەستە قولتر و پتەوتر دەکا. هەم لە رۆژئاوا هەم لە جیهانی عەرەبیدا، مەودای نێوان هەژارو دەوڵەمەند بەردەوام روو لە زیاد بوونە و، ئەم مەسەلەیە کەمتەرخەمیکی بیرتەسکانەی لە ناو ئەو رووناکبیرانە دا خولقاندوە کە پشتیان بە کورسی دەسەلات بە ستووە، ئەمە بەراستی ترسناکە.

چ شتیك دەتوانی ئەوەندەی "کۆتایی میژوو"ی فۆکۆیامایان"وەن بوونی چیروکە رەسەنەکان" لیۆتارد یەك دووسال دوای ئەوەی بە تووندی مێشکی هەموانیان داگیر کرد، بێ رەونەقتر و دوورتربێ لە راستی؟ دەکری هەر ئەم خاڵە سەبارەت بە پراگماتیست (کردەوەگەراکان) و واقیع گەرا سەرسەختەکان بڵیین کە ئەفسانە گاڵتەجاریەکانی وەك" سیستمی نویی جیهانی" یان"رووبەرووبوونەوەی شارستانیەکان" یان داهێنا......

ئایا رووناکبیران بەشیکی زۆر لە خەلکن یان تاقمیکی بچووك، بەلام هەلکەوتوو لەوان پێك دەهێنن؟ لە هەناوی وەلام بەم پرسیارەدا، دوو پێناسەی بەناوبانگی سەدەی بیستەم، کە ناکۆکیەکی بنەرەتیان لە گەلێ یەکتردا هەیە، خۆی حەشاردراوە. ئانتونێو گرامشی مارکسیست کردار گەرا(پراکتسیت)، رۆژنامە نووس و یەکیك لە فەیلەسووفە پربایەخە سیاسیەکانی ئیتالیا، کە لە نیوان سالەکانی١٩٢٦-١٩٣٧ لە زیندانی مۆسۆلینیدا بوو، لە" یاداشتەکانی زیندان"ی دادەنووسی:"بەم پییە دەکری بلیین کە گشت مرۆڤەکان رووناکبیرن، بەلام هەموویان لە کۆمەلگادا رۆلی رووناکبیر نابینن". شیوە ژیانی گرامشی خۆی، دەرخەری رۆلیکە کە ئەو بۆ رووناکبیرانی داناوە. گرامشی وەك زماناسێکی پراتێکی بە ئەدەب، هەم ریکخەری بزوتنەوەی چینی کریکاری ئیتالیاو هەم، لە کاری رۆژنامە نووسی خۆیدا، هوشیارترین رەنگدەرەوەی تۆیژەرە کۆمەلایەتیەکان بە حیساب دەهات کە ئامانجیان نەك تەنیا وەری خستنی بزوتنەوەیەکی کۆمەلایەتی، بەلکو دروست کردنی ریکخستنیکی کەلتووری بوو کە لەگەل ئەو بزووتنەوە کۆمەلایەتییەدا بیتەوە.....

رۆلی رووناکبیر، دەربرینەکانی، ئامانج و بیروراکانی ئەو بۆ کۆمەلگا، زیاتر بە مانای بەهیز کردنی حەزە نە فسیەکان لەریگای ستایش کردنی پیگە و پلەو پایە نیە. ئەوان زیاتر مەبەستیان خزمەت کردن لە داوینی برۆکراسیە بەهیزکان و جیگیر بوون لە تەنیشت کاربەدەستە، دەست و دل ئاوالەکان نیە. رۆلیرووناکبیر خودی پراکتیکە و پیوەندی بە جۆریك هۆشیاریەوە هەیە کە بە گومان، دەستە و یەخە و بێوچان خەریکی لیکولینەوە و توێژینەوەی ئەقلانی و دادوەری سۆرالیە(ئەخلاقی).....

بەریوە بردنی ئەرکیکی لەم چەشنە زۆر گرانە: رووناکبیر بەردەوام لەنیوان تەنیاییو وابەستە بوون دا وەستاوە. لەکاتی دوایین شەری کەنداوی فارسدا، بەدژی عیراق، زۆر گران بووکە لە هاولاتییانی ئامریکایی تیبگەینین کە ولاتە یەکگرتوەکانی

ئامریکا نە هیزیکی بێتاوان و بێلایەن بووە(سیاسەت داریژەرەکان هێرش بۆ سەر ڤیتنام و پانامایان لە بیر خۆیان بردیۆوە) و نە لەلایەن هیچ کە سیکەوە جیا لە خۆیان وەك ژاندارمی جیهان دیاری نەکراوە. بەلام، بە بڕوای من، لەو کاتەدا ئەمە ئەرکی رووناکبیران بوو کە خاك و خول لەسەر لەبیرکراوەکان لادەن، پیوەندییە حاشا لیکراوەکان دامەزرینن و، سەرنجی خەلکی بۆ شیواز گەلی دیکەی جیا لە شەر راکیشن کە دەیتوانی بەر بەشەر وئامانج و دەرئەنجامەکانی شەر، واتە لە ناو بردنی مرۆڤ، بگرێ.

لە بوارگەلی لیکولینەوە وەك زانستە مرۆییەکان و زانستە کۆمەلایەتییەکان، دەستەیەکی گەورە لە لیکولەرەوە بە ناوبانگەکان روویان کردە ئەمریکا. هەندیك لە وانە، وەك زمان ناسانی گەورەی لاتین و لیکولەرەوەکانی ئەدەبیاتی پراتیکی، لیوسپیتزەر و ئەریك ئاورباخ، بە لیوەشاوەیی خۆیان و زانیارییەك کە لەسەر دنیای کۆن وەدەستیان هینابوو، زانکۆکانی ئامریکایان دولەمەند کرد. کەسانیکی تر لە نیویاندا دەکرێ ئیدوارد تیەلەرو ورنەر فون براون ناو بەرین، وەك ئامریکائیگەلیك کە خۆیان تەرخانی ئەوە کرد بوو کە لە کیبەرکیی سەربازی و فەزایی(ئاسمانی) لە بەرابەر سۆڤییەتدا براوە بن، چوونە لیستی شەری ساردەوە. هەروەها، هەر بەو شیوەی کە بەم دواییانە دەرکەوتووە، دوای شەر، نیگەرانی رووناکبیر بە ناو بانگە ئەمریکییەکان لە زانستە کۆمەلایەتییەکاندا ئەوە بوو کە نازییە ناسراوەکان وەك بەشێك لە خەباتی مەزنی سەربازی و بە ئیعتباری(بە لەبەر چاوگرتنی) دژە کۆمۆنیست بوونیان بۆ کار کردن لە ئامریکا لکیان لیوەرگرن......

لە سەدەی بیستەمدا، بە زیاد بوونی ژمارەیەك لە پیاوان و ژنانی سەر بە گروپیکی گشتی بە ناوی رووناکبیران و یان رووناکبیر(بەریوە بەران، مامۆستایان، رۆژنامە نووسان، زاناکان، ووتار نووسەکانی سەربە یەکیتیە پیشەییەکان، ئەو راویژکارانەی کەلە بەرامبەر وەرگرتنی حەقدەستدا بیرورِاکانیان پیشکەش" کەن) مرۆڤ ناچارە بە گومانەوە بروانیتە ئەو مەسەلە کە ئایا بەراستی کەسیکی رووناکبیر دەست دەکەوێ کە هەلگری پەیامیکی سەربە خۆبیت، یان نا.

لە ئاکامدا، ئەمرۆ رووناکبیر زیاتر لە مامۆستایەکی ئەدبیاتی تەرك کەوتوو بە، داهاتیکی باشەوە دەچێ، کە هیچ حەزناکات لە گەل جیهانی دەرەوەی پۆلی وانەوتنەوەکەی خۆی دەرگیر کات. جا کووبی بە لگە دەهینیتەوە کە کەسانی لەم چەشنە خاوەن نووسینکی بێخوینەرن کە زۆرتر بۆ چونەسەر لە شوینە ئەکادمیەکان دەنووسرین نەك بۆ گۆرینی کۆمەلگا.

هەروەك لە قسەکانمدا ئاماژەم پێ کرد، رووناکبیر نموونەی پەیکەریکی بێگیان نیە، بە لکوو پیشەیەك، وزە و هیزی شیلگیر و خودرەیی تاکە کە وەك دەنگدانەوەیك دیار و مولتەزیم، لە زبان و لە کۆمەلگادا، لە گەل باس وخواست گەلیکی فراوان کە تەواوەتیان لە کۆتاییدا لە گەل تیکەلەیەك لە رۆشنگەری، رزگاری و ئازادی دا پیوەندییان هەیە، دەستەو یەخەیە. مەترسیەکی بێ هاوتا کە ئەمرۆ کە، چ لە رۆژئاوا و چ لە جیهانی ناروژئاوا، هەرەشە لە رووناکبیر دەکا، نە زانکۆ و قوتابخانەیە، نە پەراویزی شارەکانە و نە سات و سەودای ترسناکی رۆژنامە نووسی و دەزگاکانی بلاو کردنەوە، بە لکوو مەیل و شیوازی مامەلەیەکە، کە من ناوی دەینم پیشەگەریی. مەبەستم لە پیشەگەری ئەوەیە کە ئیوە کاری رووناکبیری خۆتان بە کاریك بزانن بۆ خۆ بەخیو کردن، کاریك کە لە نیوان سەعاتی ٩ی بەیانی و ٥ی ئیوارەدا بیت، ئەویش بە چاویك لە سەعات و چاویکی دیکە لەوشتەی کە لە بارەو وەك کردارو رەفتاری پیشەیێ لە قەلەم دەدرێ، نە بارودۆخەکە دەشیوینی و نە لە رێرەوی و چوارچیوە پەسنە کراوەکان لادەدەی، بەلکوو تەنیا خۆت وەك شتیك بۆ فروشتن لە بازارو، لە شایستەتر لە هەمووان، دەناسینی و، بەم پییە کەسیکی بی گیچەلو، ناسیاسی و وەك دەلین" واقعی" ت. سێیەمین

گوشاری پشەگەری بریتیە لە کشانی ناچاری بە رەولای دەسەلات و فەرمانـرەوایی. پەیوەسـت بـەوەوە و، بـەرەولای داواکاریـیەکان و ئیمتیازەکانی دەسەلات و، راستەو خۆ کارکردن بۆ دەسەڵات.

مەسـەلەکە بەمـە کۆتـایی نایـەت. دەسـەڵاتە چـربووەکان لـە کۆمـەڵی مـەدەنی ئامریکا، وەك حیزبی کۆماری خواز و دیمکرات بـە پیشەسـازییەکان یـان تایبەتـیەکانی وەك ئـەوان کـە لـە لایـەن پیشەسـازی، نـەوتی و کۆمپانیا هاوبەشـەکانی جگـەرە و تووتـن دادەنـرین و پاریـزگاریان لـیدەکرێ، ون ئـەو دام و دەزگا گەورانەی کـە لـە لایـەن رۆکفلیرەکـان، فوردەکـان و، ملۆنەکانەوە دامەزران، هـەموویان پسـپۆرە ئەکادمیەکانـیان بـۆ لیکولیـنەوە تویژیـنەەی بەرنامــەکانی داهــاتووی پــروپاگەندەی سیاســی، خســتوتە کــار. هەلبەت ئـەم مەسـەلەیە، لـە سیسـتمیکی بازاری ئازادا، بەشێکە لەوشتەی کـە بـە کـرداری ئاسـی ناودەبـرێ و، لە هەموو ئورووپاو رۆژهەڵاتی دووریش روو دەدات.

بۆرسـەکانی لیکولیـنەوەیی و فیرکـاری، بوارەکانی تویژینەوە و یارمەتـیە مالـیەکان بـۆ بلاوکـرانەوەی نوسـینەکان و، هــەروەها پیداویسـتیەکانیان بۆ پیشکەوتنە پیشەییەکان و بە رەسمی ناسینی ئـەم پسـپورە ئەکادمـیانە لـە لایـەن کۆمپانـیا و دامــەزراوەکانی لیکولینەوە، بۆیان دابین دەکرێ.

رۆناکـبیری ئەمـرۆ دەبێ ئاماتور بیت، کەسیك کە بروای وایە بۆ بـوون بـە ئەندامـیکی بـیرەوەرو دلّسـوزی کۆمەلگایـەك، ئـەرکی سەرشـانیەتی مەسـەلە ئاکادمـیەکان تەنانەت لە هەناوی فەنیترین و حرفەییتـرین کاریك کە وولاتەکەی بەرەورووی بۆتەوە(لەپیوەند بـە دەسـەلاتەوە، شـیوەی رەفـتاری دوولایەن لەگەل هاوولاتیاندا و، هـەروەها پـیوەندی گرتن لە گەل کۆمەلگاکانی تر) بینیتە گۆرێ. سـەرەرای ئەمـە، گیانی روونـاکبیر وەك ئاماتوریك، دەتوانی دەست وەربداتـە یـەك نەواختیـیەکی حـرفەیی ئاشـکرا کـە زۆربـەمان لـە گەلـیدا بـەرەو رووین، و ئـەو کـارە شتیکی زیندوتر بنچینەییتر، بگـۆرێ. تـا فیردەبـێ لـە جیاتی ئەوکارەیکـە داوایـان لی کردۆە، لـەخوی بپرسـێ کـە ئـەم کـارە بۆ چی بکەم، کێ قازانجی لێ دەبا، چـۆن دەکـری سـەرلەنۆی ئـەم کـارە لـە گەڵ پروژەیەکی شەخسی و ئەندیشە نوییەکاندا گرێ بدرێ......

لـە دووسـالّی رابـردوودا، راگەیەنـەکان، چـەند جـاریك داوایـان لـیکردووم تـا وەك راویژکـاری مـەعاش خۆری ئەوان کاربکەم. ئەم داواکاریـیانەم قـبوول نەکرد، چوونکێ ئەم کارە بۆم مانای قەتیس مانـەوە لـە چوارچـیوەی کەنالـیکی تەلەفـزیونییا گۆڤـاریك و، هـەروەها کارکـردن لە چوارچیوەی زمانی سیاسی باو و چەمکە لە قالـبدراوەکانی هـەمان بازاری فرۆشتنە، دەگەیەنێ. هەر لە بەرئەم هۆیانـە، مـن هەرگـیز هۆگریم بە راویژکاری دەولەت بۆ وەرگرتنی مـەعاش نـەبووە، چوونکی نازانی پاشان چ کەلکیك لە بیرراکانی تۆ وەردەگیرێ. دووهەم، ئەم مەسەلەیە بۆ من روون و ئاشکرایە کە، بـۆ وەرگـرتنی حەقدەسـت، جـیاوازیەکی زەق لەنـیوان راسـتەوخۆ پیشـکەش کـردنی زانسـت دا هەیـە، ئەگـەر، لـە لایەك، زانکویەك داوات لـیبکات قسە بۆ هەمووان بکەیت، وەیان لە لایەکی ترەوە، داوات لـیبکەن کـە بـۆ کۆمەلیکی دیاری کرا لەبەرپرسانی رەسمی قسـە بکەیـت. هەربە هۆی ئەم جیاوازیەوەیە کە هەمیشە من ووتار بـیژیەکانی زانکـوم پەسـند کـردوەوو و وەلامـی رەدم بـەوانی تـر داوەتـەوە. و سـێیەم، بـۆ سیاسـی تـر بـوون، هـەرکات داوایـان لیکردبیم بۆ گرووپی فەلەستینییەکان، ویان لە لایەن زانکویەکی ئەفریقای باشووروە بانگیهشت کرابم تا بەدژی رەگەز پەرستی ویان ئازادی ئەکادمیك قسەبکەم و ووتار بخونیمەوە(ووتار بیژی بکەم)، ئەو شتەم وەك مەسەلەیەکی ئاسایی پەسند کردوە.

لـە کۆتاییـدا، مـەیل و بیرۆکەگەلـیك دەبزوینـن کـە بەراسـتی جیگـای پەسـەندم بـەن، لـە بـەهاو بـنەما گەلـیك دەکـەن کە بروام پییانە. لـەم رووەوە، مـن خـۆم لـە چوارچیوەی کاریکی ئەدەبی کە دەورەی پسپورییەکەیم بینیوە قەتیس ناکەم.

ئاکـامی وەهـا چـوار چیوەدار بوونـیك، تەنیا بـەو هۆیـەی کـە بەلگەنامەی وانە ووتنەوەم لە بواری ئەدبیاتی مودیرنی ئورووپا و

ئامریکام هەیە، بەر بەستیکە بۆ خۆم کە خۆ بە مەسائیل و بابەتەکانی سیاسەتی گشتی‌یەوە خەریك نەکەم. من لەسەر بابەت گەلی بەر بلاوتریش قسە دەکەم و دەشنووسم، چوونکی وەك ئاماتوریك، بەڵێنی گەل و ئیلزاماتیك هانم دەدەن کە لە کارێیك کە پسپوریم تییدایەو بەرتەسکە، واوەترن.

هەلبەت من بە ئەنقەست هەوڵ دەدەم هەتا گۆیگری تازە و زۆرتر بۆ ئایدیاگەلیك(روانگەگەلیك) پەیدا بکەم کە هیچ کات ئەوانم لە پولی وانە ووتنەوەدا، نەووتۆتەوە...

لە راستیدا من تا ئەو جێیە دەچمە پیش کە بڵێم، دەبێ رووناکبیر بە دریژای تەمەن دەستەویەخەی شەریك بێت لە گەل هەموو خاوەن هۆشیارییەکان یان کتیبە پیروز کراوەکان کە تالانکاریان لە رادەبەدەر و سەرە رۆییەکەیان تەحەمموولی هیچ دژایەتیەك، و بە دڵنیایشەوە هیچ جۆرە هەمەچەشنی و جۆراوجۆرێکە ناکەن. ئازادی لە ئاشتی نەهاتووی بیرورا و دەربرینیش، سەنگەرە سەرەکییەکەی قەڵەمرەوی نائایینی رووناکبیرە: بەرگری نەکردن لەوە یان تەحەمموولی دانووستانی ژیر بە ژیر لە گەل هەر کام لە بنەماکانی ئەودا، لە راستیدا خیانەتە بە پیشەوکاری رووناکبیری. هەر بەم هۆیەوەیە کە بەرگری کردن لە کتیبی"ئایە تە شەیتانیەکان" ی"سەلمان روشدی"، هەم لە بەر نووسراوەکە خۆی و هەم لە بەر هەریمەکانی‌تری دەست دریژی کرانە سەر ئازادی رادەربرینێ رۆژنامە نووسەکان، چیروك نووسەکان، ووتار نووسەکان، شاعیران ومیژوو نووسەکان، وەك مەسەلەیەکی گرینگ و سەرەکی هاتۆتە گۆرو دەرکەوتووە.

ئەمە تەنیا بابەتیکی پیوەندیدار بە دنیای ئیسلامەوە نیە. بە لکوو بابەتیکە کە لە جیهانەکانی مەسیحیەت و مووسایشدا بوون و وینەی هەیە. ناکری بە شیوەیەکی کە بۆنی هەلاواردن و جیایی لێ بێت، لە هەریمکیدا بە دوای ئازادی بەیاندا بگەریی و لە هەریمیکی دیکەدا پشت گوێی خەی. چوونکی لەگەل ئەو فەرمانرەوایانەی ئیدعای دنیایی بۆ پاریزگاری لە خواوەندن، لەهەر کوییەك بن، نا توانری هیچ منازرەیەك بکرێ، لە حالیکدا کە بو رووناکبیر، گەران بە دوای مونازەری ئاستەم و دژواردا بنەمای سەرەکی پراتیکە. لەم گۆرەپان و پیگە دایە کە رووناکبیران بە راستی بە بێ سرووش و ئیلهام دەست بە کار دەبن...

من خۆم لە یەکیك لە دژوارترین مەسەلە هاوچەرخەکان، فەلەستین، لەگەل ئەم خووە دەستەویەخەبووم، لە جیگایەکدا کە ترس لە دەربرینی روانگەی راستگۆیانە لە مەر یەکیك لە گەورەترین بێدادیەکانی میژووی نوێ بۆتە هۆی ئەوەی کە زوریك لەو کەسانەی کە ئاگاداری راستین و لە پیگەو شوینیکدان کە دەتوانن خزمەتی پیکبەن، بە لەرزوکی و دلەتەپەوە هەنگاو هەلدەگرن، و چاو و زمانی خۆیان دەقۆچێنن.

سەرەرای فەوتان و بەدناو بوون، کە هەموو لایەنگریکی راشکاوی ماف و خودموختاری فەلەستین بۆ خۆی دەستی دەکەوێ، راستی شایستەی ئەوەیە کە لە لایەن رووناکبیریکی بویر و دلسوزەوە بوترێ و پەردەی لەسەر لابیرێ. تەنانەت ئەو ئاکامە ئوسولیەی کە لە راگەیندراوەکەی ئۆسلۆ، لە سیزدەی سپتەمبەری ١٩٩٣، لە لایەن ریکخراوی رزگاری بەخشی فەلەستین و ئیسرائیل مۆر کرا، زیاتر ئەم راستیە دەسەلینی. ئەو دلخۆشیە گەورەیەی کە لە ریی ئەو قەلەمبازە زۆر بەرتەسکەوە دروست بوو، ئەو راستیەی شاردەوە کە، لە جیاتی دابین کردنی مافەکانی فەلەستینەکان، لە راستیدا ئەم بەلگەنامەیە بەردە وامی دەست بە سەراگرتنی ئیسرائیلی بە سەر، سەر زەوییە داگیر کراوەکاندا جیگیر کرد. رەخنەگرتن لەم راگەیندراوە، لە راستیدا بە واتای وەستان بە دژی" هیوا"و"ئاشتی" دادەنرێ.

لە میانەی سێیەم ساڵی راپەریندا، کە سیاسەتەکانی بەرپرسە رەسمیەکانی فەلەستین لە ئامریکا ببونە مایەی پەریشانی و ئالوزی من، روانگەکانی خۆم بە شیوەی روون و ئاشکرا لە کۆبوونەوەکانی عەرب دا باس کرد. من هەرگیز خەباتم جێ

نەهێشت، و روون و ئاشکرایە کە لایەنی ئیسرائیل یان ئەمریکام نەگرت و، هاوکاری ئەو دەسەلاتانەم نەکرد کە ئیستاش ئەوان بە سەبەبکاری سەرەکی خەم و مەینەتیەکانی خۆم دەزانم. بەم جۆرە، هەرگیز پشتگیری سیاسەتەکانی دولەتە عەرەبیەکانم نەکرد و تە نانەت بانگهێشتنە رەسمیەکانی ئەوانیشم قبوول نەکرد.

تەواوی سیستەمە گووتاریەکان، لە قوتابخانەی بە قەرار پراکتیکی(کردارگەرایی) کۆتایی ئایدئولوژییەوە بگرە هەتا میراتگرە لە ناو چوو، و تیژتیپەرەکانی ئەم چەند سالەی دوایی ئەو، واتە قوتابخانە کۆتایی میژوو، لە دژایەتی کردنی کۆمۆنیزم سەرچاوەیان گرتبوو. بە دوور لە بەرگریەکی ناکارامە لە ئازادی، دژە کۆمۆنیزمی پیکهاتوو لە ئامریکا، دەبیتە مایەی پشتگیری نهینی و پەلامارەدرانەیCIA لەو گرووپانەی کە وەك پیویست نائاورتەیی نەبوون.

دەکری دروست بوونی گرووپ گەلیکی وەك گوریی ئازادی کەلتووری کە نەك تەنیا بلاوکردنەوەی جیهانی کتێبی" خوای ناکام" چالاکییەکی بەرچاوی هەبوو. بە لکوو یارمەتی مالی بەرچاوی بە بلاوکراوە گەلیکی وەك EncoYter "یش کرد"، دزە کردنە ناو یەکیەتیە کریکاریەکان، ریکخستنە زانکۆیەکان، کلیساکان و زانکۆکان، لەوانە بژمیردری.

بێ گومان زۆریك لەوکارە سەرکەوتوانەی کە لەژیرناوی دژایەتی کۆمۆنیزم دا بەریوە چوون، لە لایەن پشتیوانەکانیانەوە وەك بزووتنەوەیك تۆمار کران. ئەو لایەنانەی کە سشتایشێکی" کەمتریان دروست کرد بریتی بوون لە: یەکەم، نە بوونی بنەما لە گفتوگوو مناقشەی رووناکبیری کراوە و گفتوگۆیەکی کەلتوری پیشکەووتوو کە لە ریگای کەرەسە سیستمیەکانی ئینجیلی و، لە کۆتاییدا (لەوپەری) ناعەقلانیدا، دەبێ و نابێ‌کان(پیشرەوانی" تەندروستی سیاسی، ئەمرۆ) دەرکەوت، دووەم، سیما جۆراوجۆرەکانی خود-چەواشەکاری ئاشکرا کە هەتا ئەمرۆکە دریژەی هەیە. ئەمانە هەردووکیان، لە گەڵ نەریتە قیزەوونەکانی وەرگرتنی پاداشت و ئیمتیاز گەلیك لە گرووپیك، پیکەوە ڕێ دەکەن، مەگەر ئەو کاتەی کە تاکە ریگای خۆی بگۆرێ کە لەو حالەتەدا پاداشتی خۆی لە پشتیوانیکی نوێ وەردەگرێ.

من زۆر جاران دووپاتم کردوتەوە کە رووناکبیر بە شیوەیەکی ئارمانی، رۆلی رزگاری دەری و رۆشنگەری دەگیری، بەلام هەرگیز وەك ئەمبیتراکت یان خوادیانی بێ‌گیان و دەست پێ رانەگەیشتوو کە دەبێ خزمەتیان بکرێ، رۆل ناگیرن.

لە پڕ ژمارەیەکی کەم لە رووناکبیرانی عەرب پەییان بە رۆڵی تازەی خۆیان لە ئەورووپا و ئامریکا، برد. ئەوان سەردەمانیك مارکسیست گەلیکی خەباتکار(زوربەیان لایەنگری تروتسکی بوون) و پشتیوانانی بزوتنەوەی فەلەستین بوون. پاش رووداوی شۆرشی ئیران، ژمارەیەکیان بوون بە ئیسلامی. ئەم رووناکبیرانە سەرەرای هەندێ گەرانی تازە، لیرە و لەوێ، کە بە دوای خودایانی تازە وە بوون بۆ خزمەت کردن، بەو رادەیەی کە خواکان رایان دەکرد ویان دەخرانە لاوە، لاڵ و بێ زمان دەکەوتنەوە.

***

لە دەست دانی بیرمەندیکی وەك ئیدوارد سەعید، بۆ کۆمەلگای مرۆڤایەتی و تەواوی کریکارانی کەلتووری پیشرەو، مولتەزیم، خەباتکار و وەفادار بە ئامانج و بنەماکانی خەباتی مرۆیی و کۆمەلایەتی و ئازادیخواز، بە خەساریکی گەورە

دژمیردرێ. چوونکی بە داخەوە، کەسانی وەك ئیدوارد سەعید، کە تەواوی ژیانی خۆیان بە سەر بەرزییەوە تەرخانی خەبات و روشنگەری سیاسی، کۆمەلایەتی و کەلتوری بکات، بە تایبەت لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، لە پەنای گوپچکەی C-I-A و موساد، بە ئازایەتی و بویریەکی زۆر و بەر دەوام پێداگرانە بەرگری لەمافی دیاری کردنی چارەنووسی خەلکی بێ بەش و زۆلیکراوی فەلەستین هەستێ، سیاستە نامرۆییەکانی دەولەتی ئامریکا و ئیسرائیل و رژیمە، زالم و تروریست و دیکتاتورەکانی دیکە، وەك کۆماری ئیسلامی بداتە بەر رەخنە و لە قاویان بدات ژمارەیان زۆر نییە.

ئیدواردسەعید، سەربە جیهانی یەکسانی خواز بوو، وبێ گۆمان لە دەست دانیشی هەموو بیرمەندان و مرۆڤە رادیکالّ و پێشکەوتوو وئازادیخوازو وەشوێن کەوتوانی یەکسانی و تەواوی خەباتکارانی رێگای ئازادی و بەرابەری ماتەم بار کرد.

بەرز و بە رێز بێت یادی ئیدواردی خۆشەویست.

رۆلی رووناکبیری، نوسەر: ئیدوارد سەعید: وەرگیر: دوکتور حەمیدی

عزدانلو: ناشر: ئینتشاراتی ئاموزش، تاران، چاپی یەکەم ١٣٧٧

سەردانیك لە شاعیرانی تەبعیدی

ن: برتولت برێشت

سەردەمیك کە لە خوولیاکانیدا سەردانی مەنزلگەی شاعیرانی تەبعیدی هەلکەوتوو لە لیواری مالی مامۆستایانی دوور خراوە کە دەنگی قسەوباس و پیکەنین دەبیستڕا، کرد، لە ریگادا بە "ئویدیوس" گەیشت کە بە دەنگیکی تا رادەیەك بەرز دەیوت:"باشتر وایە کە دەست لەسەر دەست دانەنیی، تۆ هیشتا نەمردووی، کێ چ ئەزانی؟ رەنگە دیسانیش بگەرێیتەوە بۆئەوەی کە هیچ شتیك گۆرانکاری بەسەردابێ، بیجگە لە خۆت".

بەلام ئەوکات دیتی کە "بیجویی" کە غروری لە چاوان دەباری نیزیك کەوتەوە و بە پیکەنینەوە وتی:"بەلا بەسەر ئەو کەسەدا دەباری کە باس لە بێعەدالەتی دەکات" و هاوریکەی "تۆ- فو" بە هیواشی وتی:"دەزانی کە تەبعید، شوینیك نیە کە "برتنی" لەبیر بەریتەوە". "ویون" لیبراوانەتر رووی لەوان کرد و پرسیاری کرد کە "مالیك کە تییدا دەژی چەند دەرگای هەیە؟".

دانتە دەنگی هەلبری و وتی:"شیعرەکانت پرن لە هەلە هاوریکەم، چاو لیبکە چ کەسیك دژی تۆیە؟" و ولتر لە دوورەوە هاواری کرد:چاوەدیری پوولەکانت بکە، ئەگینا پشتت تێدەکەن کە لە برسان بمری!". هاینە دەنگی هەلبری وتی :" جاروباریك گالتەش بکە". شکسپیر بانگ دەکات "سوودی نیە، کاتیك یەعقوب هات ئیتر ئیجازەی نووسینم نیە". اوریپید ئامۆژگاری کرد کە: ئەگەر کار کیشایە دادگا، کەسیك بەناوی وەکیل بدۆزەوە چونکە کەس گوی بە یاسا نادا" دەنگی پیکەنین بۆ ساتیك برا و لە سووجیکی تاریکەوە دەنگیك هات کە "ئای، کەسیکیش شیعرەکانی هەموو لەبەرە و کەسیك کە بزانی ناخریتە ژیر چاوەدیری" دانتە بە هیوری وتی:"ئەوانە کەسانیکن کە لەبیر کراون. نەتەنیا لەش و گیانیان بەلکو کارەکانیشیان لەناو چوە." دەنگی پیکەنینکە برا هیچ کەس توانای دیتنی ئەوبەری نەبوو، ئەوکاتە بوو کە سیمایەکی تازە خۆی دەرخست.

دوو جۆر ئەدەبیات

ئەو باسە قسەکانی ژان ریکاردۆیە لە ئە نجوومەنیکدا کە لەسالی ١٩٦٤ لەسەر بانگهیشتی رۆژنامەی "کلارتە" لە پاریس ساز درابوو و کۆمەلیك لە نووسەرانی بە ناوبانگی جیهان و خاوەن رایانی فەرانسە بەشداریان تیدا کرد. لە جەریانی کاری ئەو ئە نجوومەنەدا کۆمەلیك مەسەلەی جۆراوجۆر هاتنە بەر باس بەلام گرینگترین تەوەری باسەکان وەلام بەو پرسیارە بوو کە ئەدەبیات دەتوانی چ بکات؟
زۆر بوون و پەرەگرتنی ئامرازەکانی راگەیاندن و میدیا (رادیو و تلویزیون و سینەما و چاپەمەنی و...) بلاو کردنەوەی کتیبی جۆراوجۆری لیکۆلینەوەیی سەبارەت بە خەلك ناسی و کۆمەلناسی ئەم پرسیارەیان خولقاندوە کە ئایا لە جیهانی ئەمرۆدا ئەدەبیات، داستان و شیعر کاریکی لەدەست دێ یان نا؟ ژان ریکاردۆ لەم وتارەیدا هەول دەدا وەلام بە چەند لایەنیکی ئەم پرسیارە بداتەوە.

ن: ژان ریکاردۆ
و: بێستون

ئەدەبیات دەتوانی چ بکات؟ ئەوە پرسیاریکی باشە، بەلام باشترین پرسیار نیە. سەرەرای ئەوەش ئەگەر پرسیاریکی باشە، بە بروای من لەم رووەوەیە کە لەسەر چەمکی ئەدەبیات نیشانەی "استفهام" دادەنی و رەنگە سەرجەمی ئەو رستانەی کە "استفهام" و "ئەدەبیات" لە شوینیك کۆ دەکاتەوە گەلیك پرسیاری بە کەلك بن، بەلام تیکرای ئەم پرسیارانە بە بروای من پالپشتی پرسیاریکیترن کە شیاوتر و گونجاوترە، سەرەکیتر و ئەسلیتر ئەوەیە و پیش ئەوانە دەبی بیتە گۆری ئەویش ئەوەیە "ئەدەبیات چیە؟"

کە وابی بە تیگەیشتنی من پرسیاری "ئەدەبیات دەتوانی چ بکات؟" رستەیەکی روون نیە. چونکە هینانە گۆری پرسیاری دووهەم بەستراوەتەوە بەو گریمانەیە کە ولام بە پرسیاری یەکەم بدەینەوە. پەیوەندی بەم گریمانەوە هەیە کە ئیتر هیچ گرفت و ناروونییەك سەبارەت بە "ناوەرۆکی" ئەدەبیات بۆ ئیمە بەجێ نەمابی و ئیستا کاتی ئەوە هاتوە کە باس لە کاریگەری و توانایی ئەدەبیات بکەین. واتە بە مانایەکیتر، ئەگەر مەسەلەیەك دەبی چارەسەری بکەین، بە چاوکراوەیی لیی بروانین و بەجۆرە دەست بدەینە چاوپۆشی کردنیکی پسپۆرانە.

شکم لەوەدا نیە کە مەبەستی بەڕیوەبەرانی ئەم کۆڕە بەجۆرە بووبێ و ئەگەر باس لەم گریمانەیە دەکەم بۆ ئەوەیە کە بە خێرایی رەدی بکەمەوە و مەسەلەکە بە هەموو پانتایی راستەقینەی خۆی لەبەر چاو بگرم کە:

- ئەدەبیات چیە؟

-ئەدەبیات دەتوانی چ بکات؟

- لە جیهانیك دا کە ئەدەبیات هەژارە، دەتوانی چ بکات؟

- ئەدەبیات چیە؟

جیگای سەر سوورمان نیە کە وەلامی ئەم پرسیارە لە خودی ئەدەبیات دا بێ: واتە نووسین و خویندنەوە. بەلام شیاوی ئەوەیە کە بەجۆرە باسیکمان هەلخراندوە لە دەرەوە بۆی بڕوانین و بە شیوەیەکی دامالدراو لیی بکۆلینەوە. ئەوە هەر ئەو باسەیە کە "ژان پل سارتر" لە کتیبی بە ناوبانگی خۆیدا بە ناوی "ئەدەبیات چیە" مەترەحی کردوە. باسی سارترم کرد و دەمەوێ کە ویرای قسەکانم گەلیك جاران یادی بکەمەوە. بەم هۆیە چونکە رووبەرووی خۆی گەلیك پرسیار سەبارەت بە ئەدەبیات دینمە گۆری ناتوانم لە دەربڕینی پیچەوانەی ئەو خۆم بپاریزم. ئەم جیاوازیيە روانگەیەش لەگەل ریزی زۆرم دا روو بە خۆی دەری دەبڕم و بەلام بەشی کردنەوە و تۆژینەوەی گونجاو.

"رولان بارت" کە لەریزی رەخنەگران و خاوەن رایانیکە کە ئەگەر بمانەوێ لە رەوتی ئەورۆی ئەدەبیات ئاگادار بین نابی کارەکانی پشت گوێ بخەین، لە یەکیك لە وتارەکانی دوایین کتیبی خۆیدا دەلی کە لە بواری زمان دەتوانی دوو جۆر شیواز هەلبژیرێ.

یەکەم شیواز ئەوەیە کە زمان وەك ئامرازیك سەیری بکەین. لەم روانگەوە زمان دەربڕین و گواستنەوەی شاهید، یان شیکردنەوەیان پەروەردە کەلکی لی وەر دەگیری. هەر بۆیە بنەمای کار لەو پەیامەدایە کە دەردەچی. کە وابی بنەرەتی کار شتیکە لە دەرەوەی زمان و زمان تەنیا پالپشتی گواستنەوەیە. نووسەران واتە کەسانیك کە شیوازیکی ئەوتۆ لە بەرانبەر زمان دا دەگرنە بەر ناوی "نووسەر" یا "روناکبیر" یان لەسەر دابنێ و پیشنیار دەکات کە ئەوان وەك "نویسا" چاوگی "نووسین" بناسینین. بەلام خودی من بەهۆی ئەوەی کە زمان لەم پەیوەندیيەدا وەك ئامرازیکی ئاشکرا بۆ گواستنەوەی هەوال کەلکی لی وەرگیراوە، پیشنیار دەکەم کە وەك "راپۆرت چی" و بەرهەمی کاریشیان "هەوال" یان "راپۆرت" نیودیر بکەین.

شیوازیکیتریش شیوەی کەسانیکە کە بە هیچ جۆر زمان وەك هەلگری گواستنەوەی شاهید یان شیکردنەوە یا پەروەردە حیسابی بۆ ناکەن و وەك ئامرازیك سەیری ناکەن بەلکو وەك جۆریك لە "مصالح" قەبوول دەکەن و لەم "مصالح"ەش دا بە وردبینی و تاقەتی لە رادەبەدەروە کار دەکەن. بە بروای ئەوان بنەرەتی کار، لە دەرەوەی زمان نیە، ئەسلی کار خودی زمانە.

نووسین بۆ ئەوان لە حوکمی ئیرادە بە گەیاندنی فلان هەوالی لەپیش دا ئامادە کراو نیە، بەلکو هەمان گەلالەی بەهرە وەرگرتن لە زمان وەك فەزایەکی تایبەتی نووسین و دارشتنە.

بە پەیرەوی لە رولان بارت پیشنیار دەکەم کە ئەم دەستەیە بە نووسەر و بەرهەمەکانیشیان بە "ئەدەبیات" بناسینین.

بەم پێیە، لیرەدا من بە گشتی لە بارودۆخیکی نالەباردا بەسەر دەبەم، نەك لەم رووەوە کە دەبی پیچەوانەی روانگەکانم لەگەل یەکیك لە هەلکەوتەترین کەسایەتیيەکانی ئەمرۆیی بە ئاشکرا بینمە گۆری، زیاتر بەم هۆیەوەیە کە پاش دەربڕینی ئەم ئیدیعایە کە بنەرەتی کار لەناو خودی زمان دایە، ئیستا هەر ئەو زمانە وەك ئامرازی گەیاندنی ئەو هەوالە بەکار دینم. بە واتایەکیتر لەم رووەوە کە من لە "زمان" کەلك وەردەگرم هەتا بلیم کە نووسەر کەلکی لی وەرناگری. رەنگە بەهۆی ئەوەی کە زۆربەی خۆینەران زمانی نووسەر لە حوکمی شتیك دا چاو لی دەکەن کە وا نیە، نووسەر ناچار دەبی کە لە زمانیکیتر کەلك وەربگری هەتا زمانی خۆی، بەوجۆرە کە هەیە لە دەرەوە نیشانی بدات، واتە ناچار بی کە

لـە ئەدەبـیات بترازی هەتا بۆ کەسانێك کە ڕەنگە لە ناوەوە هەستی پێنەکەن بیناسینی.

بـەلام مەبەسـتی مـن ئەوەیـە کـە لە پەرەگرتنی هەڵەیەك پێشگیری بکـەم. پێش دەست پێکردنی بابەت، ژمارەیەك لە وتەکان و دەستە واژەکـان شـی بکەمـەوە بـۆ ئـەوە بـوو کـە پـاش بیسـتنی زۆربـەی قسـەکانی ئەم کۆڕە تێگەیشتم کە لە بابەتی وێکچو و بە دەمزەدی جۆراوجۆر قسە دەکری و یان لە بابەتی جۆراوجۆر بە دەمزەدی وەك یەك.

بـۆ وێـنە "ژان پـل سـارتر" لـە کتێبی ئەدەبـیات چـیە؟ جیاوازی لەنێوان شیعر و پەخشان دادەنـێ. پەخشـان یـان (ئەدەبـیات)ی زمـانی لـە ڕوانگـەی "سـوود"ی ئاشـکراوە لـێك داوەتـەوە. سارتر دەلـێ:"مەبەسـت لە پەخشان هەر بۆ سوود وەرگرتنە، من پەخشان نـووس بـەجۆرە تـاریف دەکـەم، کەسـێك کـە لـە وشـەکان کـەلك وەردەگـرێ" و لـە چەندین پەرەیەکیتردا دەلێ:"ئەگەر دەمزەدەکان بە شێوەی ڕستە و بە مەبەستی ئاشکرا کردنی مانا شان بە شانی یـەکتر کۆببـنەوە، بـە ناچـار تەسمیمـێکی دوورتـر لـە دۆزیـنەوە و تەنانـەت لەوپـەری زمانـەوە، دەخالەتی تێیدا هەبوە. تەسمیم لەسەر ئەسـپاردنی ئاکـامی وەدەسـت هـاتوو بـۆ کەسـانیتر. وە هـەر لەو تەسمیمەوە کە دەبی سەبارەت بە هەر شتێك هۆکار و بورهان هەبی و هـەر ئـەو هـزرە کەمالـەی کە بە ئاسانی لەبیر دەبەنەوە، بەردەوام ئـەو حوکمـە دەکـات. ئەگینا قاعیدە ئەوەیە کە لە تێکرای لاوانێك کـە مەبەستی نووسینیان هەیە ئەم پرسیارە ئوسولیە بکری. ئایا شتێکیان بۆ وتن هەیە؟ کە ئامانج لەوە ئەوەیە "شتێك کە بایەخی وتـنی هـەبی". تـاریفی پەخشـان لە ڕوانگەی سارترەوە بەجۆرەیە و بـەلام شیعر زمـان وەك ئامـراز و کەرەسـە حیسـابی بـۆ ناکـات و سـارتر خـۆی دەلـێ:"شـاعیر لـە وشـە کـەلك وەرناگری" کە وابوو دەتوانـین ئاکـام وەرگـرین شـتێك کـە مـن نـاوی دەنـێم ئەدەبیات، سـارتر نـاوی دەنـێ "شـیعر" و شـتێك کـە مـن بـە "هـەوال" یان "ڕاپۆرت" لێکی دەدەمەوە، سارتر بە "ئەدەبیاتی" دەزانی.

ڕەنگە ئەم هێما و مولاحزاتانە وەك وردەکاری بێبایەخ و ململانێی دەمـزەدی بـە حیساب بێت، بەلام لە ڕاستیدا لە بنەڕەتی بابەتەکە نـیزیك دەکاتـەوە. سـارتر لـە شـوێنێکیتری ئـەو کتێـبە واتـە "ئەدەبیات چیە؟" دەلی کە لە ڕوانگەی شاعیرەوە شێوازی ڕواڵەتی و هەیئەتی وشە گرینگی هەیە ئەوکات نموونەیەك دێنێتەوە.

"فلورانـس" نـاوی شـارە و ناوی گوڵ و ناوی ژن. کە وابی دەتوانی لـە یـەك سـاتدا هـەم گوڵشـار بـی و هـەم ژنشـار و گوڵـزار بـی و شـتێکی سەرسـوور هێـنەر کـە بـەجۆرە سـیمای دەردەخا، سیلاوی ڕووبـاری دەبـی و گەرمایـەکی کـەم و سووری ئالتوونی و سەرەنجام خۆی بە خەجالەتی و ڕازاوەییەوە تەسلیم دەکات و بە دەرکەوتن و لەناو چوونی شینەیی و بەردەوام، بە پشکوتنی پڕ لە خوبایی خۆی بـۆ هـەتا هەتایـە درێژەی دەدا. کاریگەری شاراوە و کانوونی ژیانی تایـبەتی بەسـەر ئـەو کۆمەلـەوە زیاد دەکات. بۆ وێنە بۆ فلورانس سـەرەرای ئەوانـەش ژنـێکە، ژنـێکی ئەکـتەری ئامـریکایی کـە لـە فـیلمە دەنگدارەکـانی سـەردەمی کۆرپـەیی مـندا دەور دەبـینی و منـیش هێچـم لـەو لـەبیر نـەماوە بێجگە لەوەی بەرز بوو، وەك ئەو دەستکێشـە درێـژە سـپیانەی کـە لە هێندێك سەما و هەلپەرکێدا لەدەسـت دەکـرین و هەمیشـە کەمێکـیش مـاندوو بـوو، هەمیشـە خۆپارێـز و داوێـن پـاك بـوو، هەمیشـە مـێردی هـەبووە وە نمـەك نەشناس بوو، من خۆشم دەویست و ناوی فلورانس بوو.

سـارتر دواتـر ئاکام وەردەگری "چونکە وشە، کە بۆ پەخشان نووس ئامـرازێکە هـەتا خـۆی پێ دەربخات و خۆی بخاتە ناو جیهانەوە، بۆ شاعیر ئاوێنەیەك کە سیمای ئەو بۆ خودی ئەو دەگەڕێنێتەوە."

گەورەتـرین ڕۆمـان نووسـانی ئـەو سـەدەیە وەك مارسـل پروسـت، کلودسـیمون، الـن روب گـرییە، ڕەمـون ڕوسل، جیمز جویس، هەر بـەم شێوەیە ڕەفتاریان لەگەل زمان کردوە. ئێستا ئایا دەکری ناوی "شـاعیرییان" لەسەر بنێن؟ بێگومـان ناو نانێکی ئەوتۆ "سست و لاواز بێ"، بـەلام ئـەم نووسـەرانە هـەموویان خۆیـان بـە "ڕۆمـان نـووس" دەزانن، لەم ڕووەوە ئێمەش، بە ڕێزگرتن لە بەرهەمەکانیان،

وەك رۆمـــان نـــووس ناویـــان دەبـــەین و رۆمانەکانیشـــیان بـــە "ئەدەبیات" دەزانین.

ئەمرۆ ئەدەبیات دەتوانی چ بکات؟

بەدوور نیـە کـە ژمارەیـەك لـە هۆگـرانی نـزیك لـەو قسـەیەی مـن بـرەنجین، بـەلام هەرگـیز مـن لـەبیری ناکـەم کـە ژمارەیـەك لەوانـە ماوەیـەك ئـیدیعایان دەکـرد کـە زەوی بێجوولەیە و خۆر بە دەوری ئەودا دەسووری.

ئیسـتا کـە بۆ خولقینـەری ئەدەبیات، واتە نووسەر، بنەرەتی کار لە خودی زمان دایە و ئیستا کە ناوەرۆکی کتیب لە هیندیك لایەنەوە هـەر "پـیکهاتە"کەیـەتی، کـە وابـی هـیچ ناوەرۆکـیك لـە پیش دا نـەبووە و هـیچ ناوەرۆکـیك بەسـەر بابەتیکیتردا زال نـیە. مـەرگی مرۆڤـیك یـان دەهـەزار مـرۆڤ زیاتر لە جوولەی توپەلە هەوریك لە ئاسمان گرینگی نیە.

ئـەم دەربرینـەی رولان بـارت دەبـی بـەم دیدەوە چاو لی بکری:"بۆ نووسـەر، نووسـین، بکـەری لازمـە." واتە نووسەر شتیك نانووسی، بـەلکو تەنیا دەنووسی و تەواو. رەنگە مەبەستی موریس بلانشوش هـەر ئـەوە بیـت کـە دەلـی: دەبـی لـە قوولایـی بوونـیدا ئەم خالە هەست پێبکەی کە شتیکی بۆ "وتن" نیە.

وا تـیدەگەم کـە ئـەو کـۆر و کۆمەلـە بـەوجۆرە کـە پیویسـتە لـە مەبەسـتی ئـیمەش تێناگـەن. بـۆ ویـنە ئەگـەر وابـیر بکریتەوە من دەمـەوی روانگەیـەك لـە بـواری هونـەر بـۆ هونەر دەربرم، بە هەلە دەچـن. لـە کۆتـایی قسـەدا ئیشـارە بەو بابەتە دەکەم. دوو بۆچوون هەیـە کـە بـە بـروای من بۆ قەبوول کردن نابی: هونەر بۆ هونەر و هونـەر بـۆ ئینسـان. بەلام ئەگەر نووسەر پیش نووسینی کتیبەکەی شـتیکی بـۆ وتن نیە ئەم قسەیە بەو مانایە نیە کە کتیبیش شتیك دەرنابـری، روون تـر بلـیم: پیکهاتەی زمـان بـە روالـەت لەگـەل پیکهاتەی فـیزیکی جیهان گونجاو نیە، یان ئەگەر بەوی بابەتەکە ئاسـانتر بکـەم دەلـیم کـە "شـتە سروشـتییەکان" و "شـتە نووسـراوەکان" خـاوەنی پـیکهاتەیەکی وەك یـەك نـین: ئەمـیان پیکهاتەیەکە بێواسیتە و ئانی و ئەوەشیان پیکهاتەیە بە واسیتە و بۆ داهاتوو.

کـە وابـێ بیجگە لە شیوەی نووسین، بیجگە لە شیوەی هەولدان بۆ دروسـت کـردنی زمـان بەپـیی کارکـردیکی تەواو، چۆن دەکری لە پـیکهاتەی زمـان بکۆلدریـتەوە و بدۆزریـتەوە؟ بـەلام ئـەم شـیوە نووسـینە جیهانـیکی نـوی هەلدەخـرینی کـە ریکخـراوەکەی هـەر پـیکهاتەی زمانـە وئـەم جیهانە خەیالیـیە کە لەریگای نووسینەوە بەدەسـت هـاتوە ریکخـراوەکەی خـۆی دەخاتـە بەرانـبەر پـیکهاتەی جـیهان و پرسـیاری لەسـەر دەخۆلقـینی. ئەدەبیـات شـتیکە کە بە جـیهان دەلـی:"ئایـا تـۆ هـەر ئـەوەی کـە دەنویـنی؟" یـان بـە واتایەکیتـر، هـەروەك وتوومانـە باشـتر جیهانمان پـێ دەناسـینی و ئاشکرای دەکات.

ئەدەبیات شـتیکە کـە جیهان بـە محـەکی زمـان هەلدەسەنگینی و پرسـیاری لەسـەر دەخۆلقینی. هەر بۆیە بە بروای من ئەگەر نووسەر زمـان لـەبیر بکـات واتـە ئەگـەر وەك ئامـراز سـەیری بکـات یـان تێبکۆشـی کـە کـاولی بکات، بە هیچ شیوەیەك ناتوانی پرسیاری لەسـەر دروسـت بکـات بـەلکو بـە پیچەوانە خۆی لە پرسیار کردن بێبەش کردوە.

نموونەیـەك دیـنمەوە. ژان پـل سـارتر لـە وت و ویژیکـدا لەگـەل رۆژنامـەی "لومونـد" ئـیدیعا دەکـات کـە دەتوانـی بەرهەمـەکانی کافکـا لـە ولاتـی گینە بخوینیتەوە بەلام بەرهەمـی "روب گرییە" نـاتوانی. لـە روب گـرییە دەگـەریم، چـونکە بـە بـروای مـن بەرهەمـەکانی ئەم نووسەرە گەورەیەی سەردەم بەوجۆرە کە پیویستە نەخویـندراونەتەوە بـەلام سەبارەت بە کافکا لانیکەم دەبی بلیم کە هیچ کـەس بەو رادەیە هەولی نەداوە کە تەنیا نووسەر بێ، هەروەك لـە نـاورۆکی ئـەو نامەیـەدا کـە لـەم دواییانـەدا دۆزراوەتـەوە دەردەکـەوێ:"پیشـەی کارمـەندی بـۆ مـن قـورس و گـرانە، چونکە

کۆسپی سەر ریگای گەیشتن بە گەورەترین ئارەزوو و ئامانجی ژیانمە کە ئەدەبیاتە. چونکە من هیچ نیم مەگەر تەنیا ئەدەبیات نەبی و نامەوی و ناتوانم شتیکی‌تر بم، کار و پیشەکەم هەرگیز ناتوانی هاندەرم بێ، بە پیچەوانە تەنانەت ئیمکانی هەیە هەست و هۆشم بە تەواوی بشیوینی. "و لە چەند رستەی دواتریدا دەلی:"هەر شتیك کە ئەدەبیات نیە، ئازارم دەدات و لیّی بیزارم، تەنانەت لە وت و ویژیش سەبارەت بە ئەدەبیات." هەربەم هۆیەیە کە کافکا پرسیاری لەسەر جیهان خولقاندوە.

ئەدەبیات لە جیهانیك دا کە برسی‌یە دەتوانی چ بکات؟

ژان پل سارتر لە وت و ویژیکدا لەگەل رۆژنامەی لوموند بە دلنیایی تەواوەوە دەلی:"لەئاست منالیکدا کە دەمری کتیبی "تهوع" قورسایی‌یەکی نیە." بە ئاشکرا دەلیم: ئەم تەرازویەی کە لە لایەکیدا کتیبەکان و لەلایەکی‌تریشیدا منالانی مردوو دادەندرین بە بروای من راست نیە. چونکە رەنگە کە من بە قسەی نووسەریکی‌تری وەك هوسیمانس، هەر ئەو خالە بە شیوەیەکی پیچەوانەی ئەو دەربرم:"لەئاست بەرهەمیکی هونەری، مەرگی منالیك چ گرینگیەکی هەیە؟" بە تیگەیشتنی من پیوانەیەکی ئەوتۆ لانی‌کەم دەتوانی تیت بگەیەنی کە ئەم دوو دیاردەیە کە لەئاست یەکتر دادەندرین لە راستی‌دا بۆ بەراوەرد کردن نابن. پیشتر وتم کە دوو روانگە بە لای منەوە وەرناگیری: هونەر بۆ هونەر و هونەر بۆ ئینسان. چونکە هونەر هەر ئینسانە، سەرفەسلیکی لیکترازاوە کە بەهۆی ئەوەوە یەکیك لە جۆرەکانی شیرەدەرە بەرزەکان بە پلەی ئینسان گەیشتبێ. کە وابی لەو واتایەدا کە مەبەستی منە، نووسین چیە؟ ئایا بیجگە لەوەیە کە ئینسان دەبی بوونی هەبی (یان بە دەربرینیکی ساکارتر ئینسان دەبی بتوانی بخوینیتەوە)، واتە دەبی لە برسان نەمری؟ ئەدەبیات تەنیا بەهۆی بوونی‌یەوە هەر ئەو شتەیە کە نیشان دەدات برسیەتی ئینسانەکان، سەرشۆری و ریسوایی‌یە.

هەروەها ئاشکرای دەکەم: ئایا ئیمە بەرانبەر بە بوونەوەرانیك کە لە دەرەوەی ئەدەبیاتن، هیچ هەست بە نیگەرانی دەکەین؟ مەگەر ئەوەی کە رۆژانە هەزار هەزار لەو بوونەوەرە بێ‌بەزەیی‌یانە لە کوشتارگای "ویلت"ی پاریس دەکوژرین؟

بەلام سارتر لە دریژەی قسەکانی خۆیدا دەلی:"ئەدەبیات پیویستی بە گشتی بوون و جیهانی بوونی خۆی هەیە. کە وابی نووسەر ئەگەر دەیەوی کە روو بە هەمووان قسە بکات و تیکرا بەرهەمەکانی بخوینەوە دەبی لە ریزی زۆرایەتی‌دا قەرار بگری لەریزی دوو میلیارد کەسی برسی."

هەروەك ئیشارەمان پیکرد ئەگەر ئەدەبیات ناوەرۆکیکی لەپیش دا داریژراوی نیە، کە وابوو خوینەرانیکی لەپیش دا ئامادە کراویشی نیە و شیوازی گشتی و جیهانی بوونیشی هەر لەوە دایە. بەلام نابی ئیمە "گشتی بوون" و "زۆرایەتی" مان لی تیك بچی.

بە هیچ جۆریك بە ریکەوت نیە، کە ئەدەبیات بۆ چەوساوەکان هەست پی‌نەکری. چونکە ئەدەبیات بیجگە لەوە دەتوانی چ شتیك بەوان بلی کە بەهۆی ئەو کەلەبەرە هەست پینەکراوە، ئەوان رەگەزیکی دواکەوتوون و نابی کە بەجۆرە بێ؟ بەجۆرە بە بروای من، نە تەنیا ئەدەبیات دژی ئازادی ئینسانەکان نیە، بەلکو تەنانەت وەك هونەر هەر ئەو شتەیە کە، مانای راستەقینە بەو ئازادی‌یە دەبەخشی.

بەلی ئەدەبیات، ئەدەبیات وەك هونەر دەتوانی گەلیك کار بکات، دەتوانی ئینسان بخولقینی و بەم هۆیەیە کە ئەگەر بەردەوام، بوونی نەبی پیتان دەلیم کە لەم حالەتەدا بوونی ولاتانی دواکەوتوو، سیاسەت، ژیان مانەوە یا مردن، هیچ گرینگیەکی نیە.

سەرچاوە: کتیبی ئەرکی ئەدەبیات کۆمەلیك وتار

وەرگیران و ئامادە کردنی بۆسەر زمانی فارسی ئەبولحەسەنی نەجەفی

هەڵوەدای وت و وێژ، پێکەنین و ئازادی پوویەندە

ن: نەسیر کووشا

و: پەیمان

وە وتەی ئالکۆس:

"بینە بەرچاو کە ژیان بەردەوامە و تۆ ونی بەهار بەگشت پەنجەرە کراوەکانیەوە لە ریدایە و تۆ ونی کچان بە کراسە رەنگاورەنگەکانیانەوە لەسەر نیمکەتی باخە گشتیەکان دانیشتوون و تۆ ونی لاوان لەکاتی نیوەرۆدا مەلە دەکەن و تۆ ونی داری گوڵ کردوو بەسەر ئاودا دەچەمیتەوە و تۆ ونی ئەم هەموو ئالایە بەسەر گویسوانەکانەوە دەشەکینەوە لە شەقامی "ئوستاد Stade" سان ئەبینن جەماوەریکی بێ‌ئەژمار ئالا سوورەکان بە دەستەوە دەگری واتە خەونەکانی بەدەستەوە دەگرێ بە بانگی بەرز وشەی هاورێ دەلیتەوە و تۆ ونی. دواتر کلیلیك کە بە ئەدریت و هۆدەیەکی تاریك دوو زار کە لە تاریکیدا بە یەکەوە پەیوەست دەبن و تۆ ونی دوو پەیکەر بینە بەر زەین کە یەکتری ئەگرنە ئامیز و تۆ لەژیر گلدا ئارامت گرتوە وە دوگمەکانی کۆتەکەت کە ماوەیەکی دوور و دریژ پتر لە خۆت لەژیر گلدا دەوام دینن وە ئەوکاتەی دلت کە ئەم هەمووە دنیای خۆشویستوە جیا بوویتەوە گوللەیەکی کە ریگای کەوتە دلتەوە، جیا نابیتەوە.

...

هەر ئەو شەوە ئەوان "ئالکۆس"یان قۆلبەست کرد. "ئالکۆس" کەسی ئاشکرا نەکرد. "ئالکۆس" سێ‌شەو و سێ‌رۆژ بە هەڵواسراوی مایەوە "ئالکۆس" وەك تیکۆشەریك مرد. ئەو وەك هاورێیەکی راستەقینە مرد. ئەو لە ئاخرین ساتەکاندا هاواری کرد:"هەزاران ئەستیرە لە قوولایی وجوودی ئیمەدایە. ئیوە ناتوانن بیانکوژن" وە "ئالکۆس" ئەستیرەکانی بەخشییە ئالای شەر.

.... وە وتەی یانیس ریتوس

ئاە ئەم با ساردە سرە وتنی نیە ئەلوورینێ و ئەلوورینێ و ئەلوورینێ. دەنگەکان و سەفحەی میژوو تیك هەلدەلین و تیکەل دەبن بلیسەی گشت گرکانەکانی دینا پیکەوە دەلکێنێ لیرەواریکی گەورەی هیواکان ئەجوولینێ ئالای وەزارەتخانەکان ئەدرینێ ساتیك دەویستێ بۆ ئەوەی قەیتانی کەوشەکانی لەپشت مالیکی سووتاوەوە توند کاتەوە و دەروات، دەروات، دەروات. وە چ سالانیك رۆیشتوون و ئەو ئیستاش هەر کۆتایی نەهاتووە بە هەنگاوی بلیند لە پەنجیرەی مالە سووتاوەکانەوە تیدەپەری ئەو کەوشی نا قۆلای کوژاوەکانی لە پیدایە لە شەقامە قیل تاو کراوەکاندا دەنگی پییەکانی دەبیستری. هەنگاوەکانی لەو بیابانە رووتەنەدا کە تۆوی ئیسقای تیدا چیندراوە هەنگاوەکانی بەسەر کویستانی گەورەی پر لە کەللە سەر و قەل و دال، هەنگاوەکانی لەناو سەرنگەر و سەربازخانەکاندا لە کاتی شەودا وە لە کاتیکدا کە شەپیوورەکان کاتی خامۆشی لە سەربازخانەکاندا رادەگەیەنن دەنگی هەنگاوەکانی باشتر دەبیستری. وە دایە گەورە "لنی" دەست لە کارەکەی هەلدەگری و سەر بەرز دەکاتەوە و گویی بۆ رادەدیری وە سیبەری دەستی کە دەرزییەکەی راگرتووە بەسەر دیوارەکەوە نەخش دەبەستی سیبەری دەستی دەمانچەیەکە کە لەودیو دیوارەوە دلی "فاشیست"ی کردۆتە نیشانە.

بالا بەرز، رەش تالە کراسیکی چینی زۆر خاوین و شەروالیکی جینی کالەوە بوو لەبەردا. پاییز و زستان کۆتیکی سوورمەیی یەخە بچووك و یەخە هەلگەراوە، قەد باریك و گەردەن فەراز.

گەردنیکی کە هیشتا جیگای هیچ تاسمە و برینیکی پیوە دیار نیە. پیدەکەنی پیکەنینەکەی هاواریکە. لەگەڵ پیکەنینەکەیدا ئاسمان شین دادەگەری. ئیستا هیچ کەس نازانی کە خویندکاری دەورەی کۆمەڵ ناسی لە یەکێ لە دانشگاکانی فەرانسە بوە و بە هەوای شورش و بەشداری کردن تیدا بە نیوەچڵی بەجیی هیشتوە. ئیستاش کەس نازانی کە ئەو دەیتوانی قازییەکی پایەبەرز و یان پاریزەریکی لیهاتوو بیت. فەوقی لیسانسی لە دانشگای تاران وەرگرتوە، و هەر رۆژە لە شوینیك کاری کردوە و هیچ رەنج و ئازاریك چۆکی پیدا نەداوە. زمانی فەرانسەوی بە لای خۆیەوە و لە ئەنجوومەنی ئیران و فەرانسە فیر بوە و رووی کردۆتە ئەو ولاتە، لە فەرانسە پیش خزمەت بووە، کریکاری کردوە و لە هۆدەیەکی تەنگ و تاریك دا زەردە لەسەر لیوو چاوە گەشەکانی بریوەتە هیواکانی سبەینیی داهاتوو، چاوەروانی ئەوە بوە ئاسمان ساوبیتەوە و یان لەگەڵ ... شایەد ئەستیرەیەك سوور و گەش بە بەرۆکییەوە. بۆ دابین کردنی بژیوی رۆژانە لە هیچ کاریکی پر لە ئازار و رەنج ناپرینکیتەوە. ئیستا جیگای هیچ چەشنە تاسمە و برینیکی بە ئەستۆوە دیار نیە. مەگەر بەهۆی نووشتانەوە بەسەر کتیبەکاندا جار جارەیەك بیشێ.

ئەو هاوینە لە سەرانسەر ئوروپا لە دارستانە چرەکانی ئالمان، ئەو سەفەری دارستان و دەریا. ئەو کە زادەی بیابان و کەویرە باش دەزانی دەریا یانی چی. تەرایی چ تامیکی هەیە. گەردنی بەرزی بە دوو چاوی کراوەوە و بە پیکەنینیك لەسەر لیو بە گشت لایەکدا دەگیرێ. نا! ئیستا جیگای هیچ چەشنە تاسمە و برینیکی پیوە دیار نیە.

بە ئارامی کتیبەکان لەسەر شتەکانی هاورێ بەرایم دادەنێ. دەکشیتەوە. چاوم تیبریوە. پیدەکەنم. پیدەکەنێ.

بە شۆرش پەیوەست بووە لەگەڵ گشت شۆر و پیکەنینیدا لە ئیمە گەورەترە، ریش و سمیلی هاتووە ریش دەتاشی و بەغیلیان پیی دێ. سیگار ناکیشی و ئیمە دەکیشین. کە لە یەك نزیکتر دەبینەوە، دەڵی: "هاورێ ئەگەر بتوانی وەلای نێی..." دەلیم ئەگەر وەلای نەنیم؟ پیم دەڵی:"خۆ ئیمە وەلا نانێی" دەلیم....

هیشتا زووە تا فرمیسك لەچاومدا کۆ ببیتەوە، گریان سەر بدەم. نازانم واتای تەرك یان جیا بوونەوە یانی چی. دواتر پیدەزانم. کاتیکی کە ئەمیر و مەجید و بیهرووز و داریوش و باقی هاورێیان ئیعدام دەکرین، پیی دەزانم کە جیابوونەوە یانی چی. وە یان ئەوکاتەی کە جەعفەر بە جیگای تاسمەوە چەند برین بە گەردنەوە دەبینم.

سالی ٦٠ هەموو چاوەری بوون. دەڵی: رەفیق زۆر دژوارە ئینسان دۆستەکەی لە شەقام ببینی و رووی نەداتی. وە یان هەر وا سەربنیتەوە و براوت. بەلام ئەو تاقەت ناهینی و پیدەکەنی. بە دەنگی بەرز. دیتە پیشێ. کاتیك دەگریم، کاتیك کە بیهروز و ئەمیریان ئیعدام کرد و داریوش مرد، دەگریم. دەگرێ. دەلیت: رەفیق هیندیك لە شتەکان لە دەرەوەی ئیرادەی ئیمەن. یانی کە دەبی لە بەرانبەریاندا چۆك دادەین؟، دەلیت: نا، خۆراگر بە و هەول بدە بیگۆری، بنەرەتی شتەکە ئەوەیە کە دەبی ببی. بنیادەم دەبی هەول بدات بیی بمرە و ببە. ئەوان بوون. وە پوویەندە مرد وبوو. رەفیق بمرە و ببە. سالە سەختەکانی سەرتای شەست تیپەر دەبی، ماوەیەکە کە نەمدیوە. لە نزیکی مەیدانی بەهارستان کاتیکی کە چاوم بریوەتە کتیبی حەلاج ماسینیون لەناو ویترینی کتیب فرۆشی مەنووچهری، دەستیك دەکەویتە سەرشانم. لە ئامیزی دەگرم. ماچی دەکەم. شەش مانگ بو کە گومم کردبوو.

...

خۆزگە هەر گوم دەبوو. کاتیکی گوتیان شوینەواری نیە، هاوسەرەکەم وتی: گوم بووە، شوینەواری نیە، نەیان کوشتوە، سیماش وتی جەعفەر دوو رۆژە کە دیار نیە. سەد خۆزگە گوم دەبوو. ئەی نازانین.

لە چاپخانە کار دەکەین. کاتیك کە دی و لە پلیکانەکان دیتە خواری هەموو گەش دەبینەوە. لە داریوش دەکوتم. دەڵی: چیە؟

دەلیم: هات پیم دەلی مەیکە بە هەرا، رووی مەدەیە. بۆتە بەرپرسی کرینی چاپخانە. شەوانە وردە کاغەزەکان دەباتە ناو لیتۆگرافی و لە سەریان دەخەوێ.

من تەنیا شەوانە کار دەکەم، ئەویش رۆژانە. شەوانەش نایەلم بخەوێ. من بە رۆژدا لەنیو عەمباری کتیب فرۆشی‌یەکەی ئەکبەردا دەخەوم و ئەویش بە شەو لەنیو لیتۆگرافی‌یە سارد و شیدارەکەدا دەنوێ. تا دەمەو بەیانی کتیب دەخوینیتەوە. لە سالی ٦٢وەوە دەستی بە وەرگیران کرد. یانی پیشتریش ئەو کارەی کردبوو بەلام نەك رۆمان و فەلسەفە. "بابا گوریو" هەوەلین وەرگیرانیتی کە بە چاپ دەگات.

دوای وەرگیرانی چەند شوینەواریکی‌تر سپیدە دەمانی فەلسەفەی بورژوازی هۆرکهایم هەوەلین کتیبیکی فەلسەفی‌یە کە تەرجمەی دەکات و کۆتایی ئەو کتیبانەشە کە بە چاپیان دەگەیەنیت وە یان بە چاپ دەسپیردرین. ئیستا ئیتر گلدمن و باختین بە تەواوی زیهنیان داگیر کردوە. تەواوی هەست و هۆشی چۆتە سەر کۆمەلناسی، رۆمان (ئەدەبیات)، هاورێ! لەژیر عەرزیش بێ فیلمی سووکایەتی "ژان لۆك گدار" بەدەست بینە ببینین. بەهۆی گلدمنەوە ئیمەش گشت شوینەوارەکانی مالرو دەخوینینەوە. وە بەهۆی جەعفەرەوە دەبینە ئەوینداری سەر نەویشتی بە شەر و دژی بیرەوەری. رەفیق ئیتر تەنیا بە چەك و تەنیا بە توند وتیژی ناکری ئەمانە بگۆرین. مەسەلەکە لەوە ئالۆزترە. بۆ هەرچی روونتر هەست کردن بە نەزمی چەپەلی سەرمایە و گشت بۆن و بۆسارەکانی ئەو "مامووت"انەی ئەمرۆ دەسەلات دارن پیویستە لە ئەسلی مەسەلەکە حالی بین. پیویستە سەرەتا خاوەنی بۆچوونیکی غەنی و تەواو عەیار و مۆدیرن بین. پیویستە بزانین مەسەلە چیە و دوایی لەم کەرەسەیە واتە: (مارکسیسم) کەلك وەربگرین.

بە توندی سەوداسەری لوکاچ و گلدمن و کۆمەلناسی رۆمانی (ئەدەبیات) بوە. زۆر شاد بوو کاتی بیستی کە کۆمەلناسی رۆمانی (ئەدەبیات) وەکوو گرایشیك لەنیو کۆلیجی کۆمەلناسی‌دا بە رەسمی ناسراوە و بۆتە کتیبیکی دەرسی.

پیدەکەنی. باختینی دۆزیوەتەوە. سەوداسەری وت وویژ، پیکەنین و ئازادی. رەفیق! پیویستە مارکس ئیپیکووری (بە چیژ و هۆگریەکی تایبەتی‌یەوە) بخویندریتەوە. پیدەکەنی. و ئیستاش جیگای تاسمە و برینیك بە گەردنیەوە دیار نیە. لە چاپی خانەیەکی بێناو کە ئیمە ناوی مستەفا پایان مان لیناوە چاوەرێیە. شەممە و سێشەممە زۆرکەس رویشتن بۆ دەرەوە وا!. دەلیم: بریویانەیان ماندوو بوون؟ دەلی: نا رەفیق. پیدەکەنی. لەسالی ٦٤دا هەوەلین مال بەکرێ دەگری و کەل و پەلی بۆ بەدەست دینی. بەلام لە کەمتر لە سێمانگ دا زیاتر لە دە مال، دەگۆری. لە زۆر شوین خەریکی کارە، زۆربەی کارەکان لە پەیوەند لەگەل شوینە چاپەمەنیەکان دایە. شەوانەش ئارام دادەنیشی و سەرگەرمی وەگیرانە. بۆ ریك و پیك کردنی رستەیەك چەندین جار سەردانی ئەبولحەسنی نەجەفی، رەزا سەید حسینی و کەسانی‌تر دەکات. هیچ کات لەکاری فیربوون ماندوو نابیت. نەسریکی رەوانی بە دەست هیناوە. سەرگەرمی وەرگیرانی فەلسەفە و رەوشی رۆمانە. شیرین و سەرنج راکیش. تۆدرۆف، ئیپیکا، باختین، دریدا، یاکوبسینی... بۆ وەرگیرانی خەتیك جاری وایە دەبی بیست کتیب بخوینیتەوە و سەردانی چەندین سەرچاوە بکات.

کاتیك بە یەکەوە چاو لە فیلمی نوستالژی تارکوفسکی دەکەین بە بەزەردە خەنەیەکەوە فرمیسك لە چاویدا حەلقە دەبەستی. پیی دەلیم زۆرکەس رەنگە لە دنیایەدا وەك تۆ غەریبە بن! لە غەریبە بوونی دلت گیرا، وانیە؟ ئەلیت نا رەفیق، یەك رستەی، تەنیایەك رستەی "..... دایکی هەوا ئەو شتەیە کە بە پیکەنینی تۆ سافتر ئەبیت" دواتر لە سالی ١٣٧٦ دایکی بەهۆی سەکتەی قەلبی‌یەوە گیانی لەدەست دەدات و خوشکیشی سەرەتان دەگریت و هەر لەو کاتەدا کە فرمیسك لە چاویدا پۆنگی خواردوە پیدەکەنی بە

گەردنیکی بەرزەوە کە جیگای هیچ تاسمە و برینیکی پیوە دیار نیە.

جیا لە دەستیك مۆبلی حەسیری و تەختوخابیك کە نازنینیشی لەسەر دەخەوێ شتیك لە مالە چووکەکەیدا نیە. کتیبی ئەگەر مندالی کچتان هەیە (لەلایەن کچانی مندالەوە) وەردەگێرێ بۆ دایکی و کچە بچکۆلانەکەی نازەنین، رەفیق! حەیفە درۆ و دەلەسە لە میشکی نازەنین بئاخنن. دەبی بچیتە قوتابخانەی مۆسیقا. حەتمەن ئیستا نازەنین زۆر گەورە بوە و زۆریش تەنیایە. قەد وبالای لە بابی دەچێ، بالا بەرزە. لەسەری کۆلانیك لە نزیك مەیدانی شۆرش رووبەرووی ژاندارمەی پیشوو کە جیگای دەست بە ئاوی موعتادان و شەوزیندەداران و کۆپین فرۆشەکان و دەلالەکانە، مالیکی چووکەی فەقیرانەی بە کری گرتوە کە شەو تا بەیانی چرای دیوەکەی دایسێ. کات ژمیر دووی شەو بە بترییە کی چووکە لە پەنجیرەکەی دەدەم. سێجار، دەرگا دەکاتەوە، هیچ کات دەرگا داناخاتەوە. دواتر شوینی نەهینی کلیلەکەم پێنیشان دەدات. کاتیك تەواوی دەرگاکان داخرابین، کاتیك تمەنیکت پوول لە گیرفاندا نەبیت یان پیویستیت بە زەردە خەنەیەك، چشتیکی گەرم بیت، پیویستە تەنیا چەند کەرەت بە قامك لە شووشەی پەنجیرەکەی بدەی. حەتمەن دەیکاتەوە. بە زۆر کارگم دەرخوار دەدات. بە نازەنین دەلی: "بابە گیان! تاریفی باشیەکانی کارگی بۆ بکە".

ئەگەر هەستت بە مەترسی کرد، فرمیسکت چاوی تەر کردی، پیویستە تەنیا چەند پەلەپیتکە لە شووشەی پەنجیرەکەی بدەی. دەیکاتەوە. هەموو خۆشیان دەوێ: کریکارەکانی چاپخانە، لیتۆگرافی و سەحافی کاتیك ماوەیەك دیارنا بیت هەموویان....

سەد خۆزگە گوم دەبوو. سەد خۆزگە قەت نەیان دەدۆزیەوە. هەر نەبیت دلمان بەوە خۆش بوو کە رۆژیك دەگەریتەوە. ئەو ناکەسانە بەبێ هۆ لە ئیرانشارەوە بردیانە شەهریار. شەهریار، ئێرانشار، ئارمانشار، ئدیپ شەهریار، ماکیاولی، سپیدە دەمانی فەلسەفەی بورژوازی، ئاخوندی بورژوا، سەودایی پوویەنەدە، وت و ویژ، پیکەنین و ئازادی، سەودایی پیکەنین، ئازادی و دوایەش جگای تاسمە بە گەردنیەوە و ئەودەستانەی بە گوشینی گەرووی دەیانەوێ بیگریەنن. ئەگەر لە رووسیە باختینیان سانسۆر کرد، ئەگەر لە مەجارستان لۆکاچیان وادار کرد بچیتە ژیر فەرمانی حیزبەوە تا بتوانی زیندوو بمینیتەوە و هەروا فیلسوف، لە ئیرانیش موختاریان بە نەهینی کوشت و پویەندەیان خنکاند، غەفاری حوسەینی، زالزاد، سەعیدی سیرجانی، سولتان پوور و زۆر کەسی دیکەش ...نا... زانیاری و تیکۆشانی چینایەتی لەژیر توندترین فشاری چینایەتیدا لە چاپ دەدرێ و پوویەندە هیچ کات کتیبەکەی لەپشت ویترینی کتیب فرۆشیەکانەوە نابینیت. دەستی کریکارانی سەحافی بە شیرازەوە ویشك دەبی کاتیك کە موحسینی ئەوی لە ئیدارەی پزشکی قانوونی دۆزیەوە بە گەردنیکی بەرزەوە بەهۆی گوشاری تاسمەوە رەش هەلگەرابوو وە پیکەنینیك، پیکەنینیکی کە ئاسمانی دەکردە سامال پیکەنینیکی کە زۆرجار نازەنین نەقاشی کردوە و سروودی جیهان بەریوەیە. پیکەنینیکی پر زایەلەی کە کۆمەلگای دژی پیشکەوتن و حاکمیەتی عەدلی ئیسلامی وەلەرزە دینێ و رۆژیك دەیرووخینی. پیکەنینێ کە دنیا دادەگریت. پیکەنینی، پیکەنینەکانی پویەندە.

سەرچاوە: گۆڤاری "ئافتاب"

دوژمنایەتی بەرهەم هێنانی سەرمایەداری لەدژی هونەر

ن: ا.س. واسکز
و: ب.سوهەیل

بەرهەم هینانی سەرمایەداری لەگەل زۆربەی لقەکانی بەرهەمی مەعنەوی دوژمنایەتی هەیە، بۆ وینە دوژمنایەتی لەگەل شیعر و هونەر.

مارکس لە سەرتاسەری بەرهەمەکانیدا زۆرجار باسی پەیوەندییەکانی نیوان هونەر و نیزامی سەرمایەداری کردوە. لەم رووەوە کە بۆ ئەو لایەنی جوانکاری ناسینی حەوزەکانی بنەماکان، بوونیەتی ئینسانی بوو، سروشتییە کە عەلاقە بە چارەنووسی هونەر وەك رەنگدانەوەی هیزی داهینەرانەی ئینسان لە کۆمەلگای سەرمایەداریش دا هەبوو. مارکس پاش دەستنیشان کردنی ناوەرۆکی چەوسینەرانەی بەرهەمە مادییەکانی نیزامی سەرمایەداری، وەبیر دێنێتەوە کە بەرهەم هینانیکی ئەوتۆ، لەگەل چەند بەشیکی دیاری کراوی بەرهەمی مەعنەوی لە چەشنی هونەر و شیعر دوژمنایەتی هەیە و لە روانگەکانیدا سەبارەت بە زیدەبایی لەسەر دوژمنایەتی سەرمایەداری لەگەل هونەر پیی داگرتوە کە پەیوەندی نیوان بەرهەمی مادی و بەرهەمی ئەندیشەکان ئەوەندەش سادە نیە. چونکە ئەم دوانە وەك دوو جۆر لە بەرهەم پەیوەندییان بە شیوازە جۆراوجۆرەکانی سازمانە کۆمەلایەتییەکانەوە هەیە، مارکس لەسەر ئەم بروایە بوو کە بەرهەمی مادی لەژیر هەل و مەرجی سەرمایەداریدا نەتەنیا هەنگاویك بۆ گەشەی هونەر هەلناگرێ، بەلکو بە ئانقەست کۆسپی دەخاتە سەر ریگا. بە دەربرینی ئەم مەسەلەیە کە بەرهەم هینانی سەرمایەداری لەگەل بەرهەمی ئەندیشەکان دوژمنایەتی هەیە، پی لەسەر ئەوە دادەگری کە ئەم دوژمنایەتیە تەنیا تایبەت بە هونەر نیە، شاراوە نیە کە ئاستی ئەم دوژمنایەتیە لە سەرجەمی بەرهەمەکانی ئەندیشەدا بە شیوەیەکی یەکسان ئاشکرا نابی.

لیرەدا دەتوانین بەپیی لیکدانەوەکانی بناغەکانی مارکسیزم ئیشارە بەم خالە بکەین کە بەرهەمە مادییەکانی سەرمایەداری لەگەل سەرجەمی بەشە جۆراوجۆرەکانی بەرهەمی داهینەرانەی بیر کردنەوەکان بە رادەیەك دوژمنایەتیان ناکات، بەلکو چەند بەشیك لەم بەرهەمە لەو دوژمنایەتیە دەپاریزرین و تەنانەت بەرهەمی مادی بەشیك لەم بەرهەمانە لەبیر ناکات بۆ وینە سەبارەت بە زانست و بە تایبەت زانستی سروشتی، کە لە بواری موناسباتی سەرمایەداریدا بەرهەمەکەی گەشە دەکا و پەرە دەستینی. زانست لە روانگەی مارکسەوە، ئەم هیزە لە ئەندیشەیە کە پشتیوانی گەشەی بەرهەم و مەرجی پیویستی گەشە کردنیەتی و لەم لایەنەوە بەرهەمی مادیش هۆکاری چارەنووس سازی پیشکەوتنی زانستە. داواکارییەکانی بەرهەمی سەرمایەداری، هۆیەکانی گەشەکردنی زانست مسۆگەر دەکات. رەنگە بتوانین بلیین کە چارەنووسی زانستی نوێ بە توندی بە گیروگرفتەکانی زانستییەوە گری دراوە، واتە ئەو گیروگرفتانە کە خۆیان بەرهەمی رەوتەکانی سروشت لە سەردەمی سەرهەلدان و زال بوونی سەرمایەداری دان. دواتر دەبینین کە لقیك لە بەرهەمی ئەندیشە واتە زانست هەروەك ئاکامی گەشەکردوی بەرهەمی مادی پیشکەوتن بە خۆیەوە دەبینی. بەهەر رادەیەك بەرهەمی مادی گەشە کردووتر بێ ئاستی

گەشـە کـردنی زانستیش زیاتر دەچێتە سەری. واتە کارگەری‌یەکانی سروشـت بـە قووڵایی‌یـەکی زیاتـرەوە دەتوانـین لـێ یـان تێ‌بگـەین زانست پێ‌بەپێی بەرهەمی مادی پێشرەفت دەکات و ئەگەر گەلێك ناهەماهـەنگی لـە نـیوان زانسـت و بەرهـەمی مـادی‌دا هەیـە بـەو رادەیـە بەرچـاو نـیە کـە لـە بەشـەکانی‌تری بەرهەمی ئەندیشەکاندا بەرچـاو دەکەوێ. بەهۆی پەیوەندی نیزیکی نیوان زانست و بەرهەم، هەماهەنگی نیوان ئەم دوانە زیاتر دەبێ.

هونـەر و ئەدەبـیات بـە شـیوەیەکی راسـتەوخۆ وەلامـدەرەوەی داخوازی‌یـەکانی بەرهـەمی مـادی نـیە و بەرهـەمی مـادیش بـە شێوەیەکی راسـتەوخۆ کـار ناکاتە سەر دیاری کردنی ناوەرۆك یان رواڵـەتی بەرهـەمی هونـەری و مـەسیری گشـتی گەشـەی هونەریش دیاری ناکات کە نیشان بدات ئایا هونەر لە کۆمەڵگایەکی دیاری کـراودا گەشە دەکات یان نا؟. هەڵبەتە مەبەست ئەوە نیە کە هونەر کـاریکی بە هیزەکانی بەرهەم هینەرەوە نیە. ئەم هیزانە لە ئاخرین لـیکدانەوەکاندا شـوینەواری تایبـەتی خۆیـان هەیـە. بـەلام گەشـە کـردنی بیرکـردنەوە هەرچـەند لـە ئاکام دا بە ژیرخانی ئابووری‌یەوە بەسـتراوەتەوە بـەلام هونـەر و ئەدەبـیات بەشـیك لـە تەواویـەتی کۆمەڵگایـەکی چـروپر دروست دەکـەن کـە لـەو کۆمەڵگایـەدا بە شیوەیەکی زاتـی هـەم بـە بـنەماکانی ئـابووری و هـەم بە تیکرای بەشـەکانی سـەرخانی ئـیدئولوژری‌یەوە گـریی خـواردوە. بەرهـەمی ئەوەی کە هونەر و ئەدەبیات لە حالیکدا کە ئیستاش لەژیر قەید و بـەندی ئـابووری دان، بـە رادەیەکیش سەر بەخۆیی خۆیان هەیە کە زۆر لـە سـەربەخۆیی زانسـت بەریـنترە. ئاسـتی ئـەم سـەربەخۆیی‌یە راسـتەوخۆ بـە ژمـارەی ئاڵقـەکانی نـیونجی گـری خـواردووی نیوان هونـەر و بـنەماکانی ئابووریشی دەکریتەوە، لە ئاکام دا بەرهەمی بیرکـردنە وە و ئەندیشـە هەرچـی لـە بەرهـەمی مـادی دوورتر بێ، لەنـیوان گەشـەی هونەری و گەشە کردنی ئابووری‌دا ناهەماهەنگی زیاتـر سـەر هـەڵدەدا. ناهەماهەنگیـەکی ئەوتۆ دەتوانی بە کۆتایی بگات کە نموونەکەی هونەری یونانیە.

هۆکارەکـانی ئـەم گەشـە کردنە نایەکسانە کە مارکس نەتەنیا هەر لە هونەری یونانی‌دا بەڵکو بە هونەری شکسپیریش روونی کردەوە، دەبـی لـەناو سروشـتی ئاڵقـەکانی نیونجی ژیرخان و سەرخاندا بۆی بگـەریی، نـەك لـەناو هیزەکانی بەرهەم هینەری ماددی‌دا. واتە لەم ئاڵقـە گـری خواردووانـەدا کە مارکس سەبارەت بە هونەری یونانی ئیشـارەی پـیدەکا، مەفهوومیکی تایبەتیە لە سروشت لە روانگەی یونانیـەکانەوە و هـەروەها ئـەو موناسـباتە کۆمەلایەتـیەیە کـە بـە خستنەگەری هـیزی خـەیالی یونانیـەکان، ئوستورە یونانیەکانیان خۆلقاند.

دوژمنایەتـیەك کـە مـارکس لەنـیوان بەرهـەمی سـەرمایەداری و هونـەردا دەیبـینی لەنـیوان بەرهـەمی مـادی و بەرهـەمی هونەری پەیوەندی‌یـەکی مـەنفی بەرقەرار دەکا، بەلام لەم بارەوە، ئەو مەنفی بوونـە ئاکـامی گـری خـواردوی جۆراوجـۆر کـە گەشەی نایەکسانی هونـەر و ئـابووری دەسـت نیشـان دەکـات، نیە، بەڵکو کەم تا زۆر ئاکـامی ئـەو هـەل و مەرجەیـە کـە خـودی بەرهـەم هیـنانی سـەرمایەداری تـیی‌دا قـەراری گرتوە رەوتیکی مەنفی بوونی ئەوتۆ لـە هەل و مەرجی بەرهەمی پیش لە سەرمایەداری بۆ وینە لە هەل و مەرجی کۆمەڵگای یونانی‌دا، نابینین.

هەربۆیــە یاســای گەشــەی نایەکســانی هونــەر و ئــابووری لــە کۆمەڵگایـەکدا کە ئاستی ئابوری نزمە، پشکوتنی هونەر دەتوانی زیاتـر لەو ئاستە بی کە کۆمەڵگای گەشە کردووی ئابووری دەستی پـیی بگـات. نموونەیـەك کـە مـارکس لـە هونـەری یونـانی دەی هینیـتەوە بـە تـەواوی لـەم بـارەوە ئاشکرایە و دروسـتە. لـە هـیچ کۆمەڵگایەکی پیش لە سەرمایەداری، بەرهەمی مادی لە بنەرەتدا دوژمـنایەتی لەگـەڵ هونـەر نـەبوو، تەنانـەت مەبەستەکانیشـی لـە کۆمــەڵگا ســەرەتاییەکانیش دا واتــە ئــەو کاتــەی کــە هونــەر راسـتەوخۆتر پـەیوەندی بـە بەرهـەمی مادی‌یـەوە هـەبوو، بـەجۆرە نـەبوو. لـە بـنەرەتدا دوژمنایەتی بەرهەمەکانی مادی لەگەڵ هونەر تەنـیا لــە نــیزامی ســەرمایەداری‌دا بەرچــاو دەکــەوێ. بەپـیی

روانگـەكانی مـاركس، سـەرمایەداری لـەزاتی خـۆیدا، شـكل بەندییـەكی كۆمـەلایـەتی- ئابووریـیـە كـە لەگـەل هونەر نامۆیە و لەدژیەتی.

كاتـیك كـە لـە كۆمـەلگای غەیرە سەرمایەداریدا بەرهەمی مادی ریگای دژایەتی بەرهەمی هونەری گرتەبەر، ئەم دژایەتیە خەسلەتی بـنەرەتی نـەبوو، واتە ریشەیەكی راستەوخۆی لە سروشتی سازمانی ئـابووری ئـەم دوانـەدا نـەبوو، بـەلكو ریشـەی لـەو رایەلـە چروپرە هـەنگاو بەهەنگاوەوە هەبوو كە هونەری بە بناغـەكانی ئابوورییەوە گرێ دەدا.

سـەردەمیك كـە مـاركس وتـی بەرهـەمی سـەرمایەداری دوژمـنی هونـەرە، ئـەو دوژمنایەتـیە دەیتوانی بە هەلە تەنیا بە رەنگدانەوەی یاسـای گەشـەی نایەكسـانی هونەر و ئابووری لیك بدریتەوە، بەلام ئـەم دیارەدەیـە بـە هـیچ جـۆر رەنگدانـەوەی ئـەم یاسـایە نـیە. لـە راسـتیدا، لازمـەی ئـەم یاسـایە، بـەجۆرە كـە مـاركس روونـی كـردۆتەوە، ئـەوە نـیە كە چەندین جۆری تایبەت لە بەرهەمی مادی خـۆی لـە خـۆیدا دوژمـن یـان بـە گویرەی هونەر بی و ئەم یاسایە لـیكدانەوەی هـەل و مـەرجیك نیە كە شیوازیكی تایبەت لە بەرهەم بتوانی بەم یان بەو شیوە لە هونەردا كاریگەری هەبی. تەنیا شتیك كـە دەكـری لـەم یاسـایە وەربگـیری ئەوەیە كە چونكە هونەر لەسەر بەخۆییەكی نیسبی بەرخوردارە، لەم رووەوە ئیمكانی هەیە كە بێسـەرنج دان بـە جۆریك بەر لە زال بوونی بەرهەمی مادی هونەر بە پلەیەك لە گەشەكردن كە بەرزتر یان نزمتر لە گەشەی هیزەكانی كۆمەلایـــەتی- ئابووریـیـــە بگـــات. روانگـــەی دوژمـــنایەتی سـەرمایەداری لەگـەل هونـەر، پەیوەندیـیـەكی راسـتەوخۆ لەنـیوان ئـابووری و هونـەر دادەمـەزرینی كـە پەیوەندییەكی مـەنفییە، بەو مانایـە كـە بەرهـەمی سـەرمایەداری بەپـیی زاتـی خـۆی، لەگـەل هونەر، نەگونجاوە.

گەشـەی نایەكسـانی هونـەر بـە سـەرنج دان بـە بەرهـەم هیـنان، بە بوونـی خۆی دریژە دەدا، چونكە هەرچەند راستە كە هونەر تەنانەت كاتـیك كـە بەرهـەمی سـەرمایەداری لـە لوتكـەی دەسـەلات دایە، دریـژە بـە گەشـە كـردنی خـۆی دەدا. بـەلام ئەم گەشەكردنە بەهۆی ئابوورییەوە نیە بەلكو بە جیاواز لەو دەخولقی. بەلام ئەم راستییە كـە هونـەر دەتوانـی بـەجۆرە دریـژە بە ژیانی خۆی بدات بە مانای نـەمانی دژایـەتی نـیوان بەرهـەمی مادی و بەرهەمی هونەری نیە، چـونكە دژایەتـیەك كە ئیمە باسی دەكەین ئەو جیاوازییە بێبناغە و لـەناو چـوونە نـیە كـە ئیشـارەی پێدەكری كە بتوانی بە گۆرانی ئاسـتی خەسـلەتی بەرهـەمی سەرمایەداری لەناوخۆی ئەو نیزامـەدا بەسەریدا زال بێ. بە پیچەوانە ئیمە باس لە دژایەتیەكی بنچینەیی دەكـەین و هونـەر تەنیا هەر ئەوكاتە گەشە دەكات كە بتوانی خۆی لەژیر دەستی سەرمایەداری رزگار بكات.

بڵاو بۆوە:

ژمارە ٦ی گۆڤاری **هەنگاو** بە ریکەوتی زستانی ٢٠٠٣ چاپ و کەوتە بەر دیدەی خوێنەرانی. **هەنگاو** وەرزە گۆڤارێکی وەرگێرانی فیکریی و کلتوریی پێشکەوتنخوازە.

هونەر چییە و چۆن پێك هات

ن: عەبباس سەماكار

و: سەعید ئەمانی

هونەر چیە؟ ئەمە ئەوەڵین پرسیارە، بەر لەمیش، ئەوەیە کە بپرسین هونەر بە چ شیوەیەك و بۆ بەدی هات و لە بنەڕەتدا ئەم پیکهاتەیە لە کوی و چۆن بەشەر کەلکی لی وەرگرتوە؟

بە سەرنج دان بە پرسیاری دووهەم و دۆزینەوەی رازی پیکهاتەی هونەر، دەکری هیوادار بین کە وەلامی پرسیاری یەکەم، واتە کلیلی دەرکی مەسەلەی هونەریش بەدەست بیت. بەلام بۆ ئاشکرا بوونی رازی دەرکەوتنی هونەر، پیویستە تەیار بین، لیباسی سەفەر لەبەر کەین بڕۆین بەرەو سەردەمە دوورەکان، بۆ زۆر دوور. بۆ سەردەمی چاخی بەردینە کە نزیك بە چل تا دە هەزار سال بەرلە ئیستا دریژەی بوە.

هەوەڵین شوینەواریکی کە سەبارەت بە ئینسان بەدەست هاتوە هی ئەو سەردەمانەیە. کە لەنیو ئەشکەوتەکانی لاسکۆ لە مونتینیاك، لە ناوچەی "دووردونی" فەرانسە، و نیو ئەشکەوتەکانی ئالتامیرا، خواروی باشووری زنجیرە چیاکانی پیرنە کە دەکەویتە مەودای نیوان فرانسە و ئیسپانیاوە، هەوەڵین شوینەوارە هونەرییەکانی مرۆڤی سەرەتایی بەسەر دیوارە بەردینەکانیەوە دۆزراوەتەوە.

لەسەردەمی کۆنە بەردینەکان، لە زۆر ناوچەی تری دنیاش ئاسەواریك ماوە: لەوانە، ونوس و یلندورف و ئاسەواریکیتر بە لیوارەکانیدا نووبەوە، نەقاشی و کەندەکارییەکانی ولاتی ئیران و شتی وەك ئەمانە. بەلام ئاسەواری بەجیماو لە ئاشکەوتەکانی لاسکۆ و فون دوگوم لە ولاتی فەرانسە و ئالتامیرا لە ولاتی ئیسپانیا بەلگەگەلیکی پر بایەخی زیاتری بۆ تویژینەوەی مەبەست و نیازە سەرەتایییەکان و دەرك و حالی بوونی دەست پیکردنی بەشەر بە کاری هونەری بەدەستەوە ئەدات. ئەم شوینەوارانە بریتین لە وینەی جۆراوجۆری راوکردن و نەقاشیگەلیك لە دەستی ئینسان.

بە دیتنی ئەم وینە دیوارییانە، ئەم پرسیارە دیتەپیش کە مەبەستی مرۆڤە سەرەتایییەکان لە کیشانەوەیان چی بوە؟ ئایا دار و دیوار و شوینی ژیانی خۆی پیڕازاندوونەتەوە، و بە نیازی یاری و چیژ وەرگرتن لەژیان، ئەم رەسمانەی دەکیشایەوە؟ ئایا پیی وابوە هونەر شتیکی زاتی و سەربەخۆیە. وا کە بتوانی سەربەخۆ لە هەل و مەرجی ژین و بەرێ چوونی ئەو بوونی هەبیت؟ ئایا ئەمانە شوینەواریکی هونەری بە واتای ئەمرۆیییە؟ وە ئایا دەرك و حالی بوونی مرۆڤی سەرەتایی لە هونەر، لە بنەڕەتدا، هەر ئەو دەرکەیە کە ئینسانە ئەمرۆیییەکان لە هونەریان هەیە؟ یان ئەم نەقش و نیگارانە زۆرتر بە مەبەستی پیداویستیە ئینسانەیکانی سەری هەلداوە و شکاندنی تاسەی نیازە نارۆشن و خۆبەخۆییەکانی ئەوی بەدواوە بوە؟

سەبارەت بەمەیان جیاوازی بۆچوون هەیە. یەکیك هونەر بە شتیکی ئەزەلی و ئەبەدی کە لە زاتی بەشەر دایە، و ریشەی لە دەرەوەی سروشتا، دەزانی ئەویتر پیی وایە، هونەر رووداویکی میژوویی و وەلامی بەشەر بە نیازی بیهۆی شتیکە کە، لە بنەڕەت و هەوەڵین خۆدەرخستنەکانیدا، لەگەل ژیانی کۆمەلایەتی حەیاتی بەریچوونیدا گریدراوە. بۆ هەلسەنگاندنی ئەمەی دووهەمیان کە ئەم وتارە پیگەی بۆچوونەکانی لەودا دەبینی، پیویستە کە، بە یارمەتی ئەو زانیاریانەی بەدەستەوەن، چاویك بە هەل و مەرجی ژیانی ئینسانە سەرەتایییەکاندا بگیرین.

با بچینەوە بۆ دەمەوبەیانی میژوو. بۆ ئەو دەم بەیانە تەم گرتو و خەفەی کە مرۆڤ لە کویلەیی چەندین سەدە شەوگاری سروشتی

حەیوانی خۆیەوە سەری بەرز کردۆتەوە و بە بەژنیکی راستەوە لە بارەگای جیهاندا، بۆ دەرگانەی کیوەکان، بە دیمەنگایەکی بەرین لە پیدەشتە مەترسی دارەکان لە بەرانبەریدا، بە پیوە ویستاوە و بە ترس و خۆفەوە سەرنجی داوەتە دنیا نوییەکەی بەرانبەری. بە دەیان هەزار سال بە واتای ئەمرۆیی "بەشەر" کات ماوە و ئەو ئیستاش لە خەوی قورس و قەدیمی، کال و کرچی و ساویلکەیی دەرباز نەبوە و لە ئەندیشەی رەمز و رازیك دایە کە لە بەرانبەریدا بە هەزاران رەنگ و روو بە خۆیەوە دەگری. بەراستی مرۆڤ لەم ساتەدا بیر لەچی دەکاتەوە و بیرکردنەوەی ئەو رۆژەی، سەبارەت بە هونەر، چەندە لەگەل ئەندیشەکانی ئەمرۆدایەك دەگرنەوە؟

لە دەورانی کۆنە بەردینەدا، ئینسان هیشتا دەستی بە وەرزیری نەگەیشتبوو و بەرهەم هینی پیداویستیە خۆراکیەکانی خۆی نیە. لەم دەورەیەدا بەشەر چاو لەدەست و میوانی سروشتە و تەنیا ریگای گوزەران و بەریچوونی، راوی ئاژەلی کیوی و کۆکردنەوەی بەری دار و بنی گیاخۆرسکەکانە. دیارە وەها ئینسانیك دەسەلاتی تەواوی ژیانی خۆی نیە. بەلکو چاو لە دەست و ترساوی سروشتیکە کە جاریك بەدەست ئاوەلایی بە پیریەوە دیت و ماوەیەکیش لە گیژەلووکەی قین و تووڕەیی خۆی دەپیچی. دەبی هەول بدری ژیانی ناسەقامگیری وەها بوونەوەریکی بێپەنا و لەدەیان هەزار سال لەوەوپیشدا، لە ئەشکەوتەکانی لاسکۆ، ئالتامیرا و جیگاکانیتری لەم چەشنەدا بدۆزینەوە تا بتوانین پەی بە مەبەستی ئەو لە بەدیهینانی هونەردا ببەین. هۆگەلیکی زۆر لەبەر دەست دان کە نیشان دەدەن ئەم نەقاشیانەی بەسەر دیوارەکانەوەن بۆ مرۆڤی سەرەتایی رۆلی رازاندنەوەی نەبوە. و دەتوانین بیسەلمینین کە ئینسان ئەم رەسمانەی بۆ جادووکردنی ئاژەل و حەیوانە کیویەکان و زال بوون بەسەریاندا و لە ئاهەنگیکی تایبەت دا، دەی کیشانەوە. هەلبەت ئەم شیوە جادووگەریە شیوەیەکی کال وساویلکانە بوو وە لەگەل جادووگەری دواتری بەشەر لە سەردەمی نوی بەردینەدا، کە دەورەیەکی پیشکەوتووترە، جیاوازی بوە. بۆ نموونە، نەقاش و راوچی سەرەتایی پیی وابووە کە، بەدەست بەسەر داگرتنی وینەی ئاژەلەکە، خودی ئاژەلەکەش راو دەکات. بەلام مەسەلەی گرینگتر ئەمەیە کە چۆن فیری وینە کیشانەوە بوە و پەی بە توانایی "وینە" بردوە و لە چ رەوت و روانگەیەکدا ئەم وینانە کاردانەوەی رەوانیان لەسەر داناوە؟

کۆنترین ئاسەواری دۆزراوە، وینەگەلیك لەدەستی ئینسانە بەسەر دیواری ئەشکەوتەکانەوە. ئەم رەسمانە بە دیواری ئەشکەوتەکان و لە دەورانیکی زۆر بەر لە وینەی راو کردنەکان کیشراونەتەوە. ئیستا پرسیار لیرەدایە کە ئەگەر وینەی راوکردنەکان بە مەبەستی جادوو دەکیشرانەوە، وینەی ئەم دەستانە بە چ نیەتیك بەدی هینراون؟ بەراستی ئەم سەرەتاییترین شیوە رازانە چین کە زۆر لە رەسمی ئاژەلەکان بە دیواری ئەشکەوتەکانەوە کۆن ترن؟

بە سەرنج دان بەو وینانە دەر دەکەوی، بە شیوەیەکی سەر سوور هینەر لە ئەندازە و شیوەدا وەك دەستی مرۆڤ دەچن، بە لەبەرچاو گرتنی ئەم تایبەتمەندیە دەکری وا بیر بکەینەوە کە ئینسانی سەرەتایی، یەکەم جار، بە بێ ئیرادە دەستە رەنگاوی یان خویناویەکەی لە دیوار دابیت و بەم چەشنە یەکەم وینەی بەدەست هینابی. بەلام ئەو بە چەندپاتە کردنەوەی ئەم رەسمی دەستە بەسەر دیواری ئەشکەوتەکەوە بە چ ئاکامیك گەیشتووە و چ هەستیکی لە دیتنی ئەو وینانە تیدا بەدیهاتوە وا نموونەگەلیکی جۆراوجۆر لەم رەسم و وینانە بە دیواری ئەشکەوتەکانەوە دەبیندری؟ باوەر ناکری کە ئەمەش چەشنیك جادووگەری بیت. پیویستە بزانین کە مەودای میژوویی نیوان هەوەلین وینەکانی دەست بەسەر دیواری ئەشکەوەکانەوە تا رەسمەکانی دوایی کە لایەنی جادووگەری و بەریوەبردنی ئاهەنگی رامکردنی راوی هەیە، یەکجار زۆرە، ئارنۆلدهئاوزر دەلی:"دەزانین کە هونەری ناوبراو هی ئەورا و کەرە سەرەتاییانە بوە کە ئیمانیان بە خوا و دنیا و ژیانی دوای مردن نەبوو... مەودای نیوان وینەی دەست و بگرە سەرەتاییترین ئاژەل کیشانەوەی سەردەمی کۆنینە بەردی، زۆر بەرینە و هیچ چەشنە

بەلگەیەکمان لە تیپەر بوونی یەکیان بەسەر ئەویتردا بەدەستەوە نیە... وابیر دەکریتەوە کە دەورەیەك بەر لە جادوو... لە پیشترەوەیە... فۆرمولە جادوویەکان بەر لەوەی کۆبکرینەوە، دەبی کارایی خۆیان سەلماندبیت... ئەوان وینەی دەستەکان بیشك بەبی تویژینەوەیەکی وشیارانە دۆزراوەتەوە و ئینسانی بەر لە جادوو رەنگە، پویوەندی نیوان وینە و راستەقینەی بە شیوەیەکی تەسادفی بەدەست هیناوە." کە وابوو ئەم ئاسەوارە بە مەبەستی جادووگەری بەدی نەهاتوە، بەلکو دەست پی راگەیشتنی تەسادفی‌یە. لەم دەورەیەدا ئینسانی غارنشین ئیستاش بەو رادەیە لە بیرکردنەوە نەگەیشتوە کە لەنیوان بوونەوەری زیندوو لەگەل وینەکەیدا کە بە چەشنیکی تەسادفی پیی گەیشتوە جیاوازی دابنیت. وەها مرۆڤیك کە لەدەست بەیەخە بوون لەگەل ناهەمواریەکانی ژیاندا، مەجالی بیر کردنەوەی بە شیوەگەلیکی ئالۆز بۆ نەرەخساوە، هیشتا ئاشنایی لەگەل واتای جیایی جسم و گیان دا نیە. هیشتا شتیکی بەنیوی "گیان" بۆ دەرك ناکری. روانینی ساویلکانەی ناتوانی پەیوەندی ئەم دووە کە، لە پلەی بیرکردنەوەدا، لە ئاستیکی پیشکەوتووتر دایە حالی بیت. بۆ وینە بوونەوەری گیان دار و بی‌گیان وینەی دەست و دەستی راستەقینە یەکیکە. بەم جیاوازیەوە کە یەکیان دەجوولی و یەکیان ویستاوە. ئیستا بۆچی ئەمەیان ویستاوە و ئەوی‌تریان دەتوانی بجوولی، لە روانگەی عاقلانی ئەوەوە بایەخیکی نیە. "نیبایش و ئاهەنگە ئایینیەکان بە تایبەت ناشتنی مردوو بە تەواوی دەریدەخات کە زۆر دواتر مرۆڤی نوی بەردینە گیان وەك گەوهەریك جیا لە لەش دەرك دەکات... لوویی برول لەمەر سوور پیستیك بەنیوی سبوکسی لە یەکیك لە هۆزە سەرەتاییەکانی ئەمرۆیی‌دا دەگیریتەوە کە ئەم سوورپیستە، کاتیك دیبووی تویژکاریك خەریکە وینەگەلیك دەکیشیتەوە، وتبووی: دەزانم کە ئەم پیاوە زۆربەی گاکۆپارەدارەکانی ئیمەی لە کتیبەکەیدا کیشاوەتەوە. خۆم لەلای بووم ئەوکارەی کرد. لەوکاتەوە ئیتر ئیمە گای کۆپارەدارمان نیە."

ئەم وەك یەك بوونی وینە و بوونەوەرە زیندوە، و چەندپاتە بوونەوەی رەسمی دەستانە بەسەر دیواری ئەشکەوتەکانەوە، دەری دەخات کە وینەی بەدیهاتوو پیویستە لەلای خۆیەوە روانینیکی تایبەتی لە پیکهینەرەکەیدا بەدی هینابیت کە لەژیانی وی‌دا وەك دەرکەوتنی شتیکی تازە چاوی لیکراوە. زۆر ویدەچی، لەم رووەوە دەستی دابیتە دووپات کردنەوە کە دیاردەی "رەسم" بەباشی بناسی. ئەوەندە دەزانین کە ئەم وینە بی جوولەیە، ئەم "ویستانە"، ئەم پایەداری و مانەوەی بوونەوەری زیندوە لە چوارچیوەی ناسکی وینەدا، بە چەشنیك سەرنج راکیش و رەمزاوییە کە ئەو بە توندی جادوو دەکات. شایەد بکری ئەم ئەفسوون کردنە وەك گەرایەکی چیژ دابنیین کە دواتر "چیژی جوانی ناسی" لی بەرهەم دیت. لە راستیدا، بە کەشفی ئەم ئەفسوونەیە کە ئەو لەوە بەدوا بە ئانقەست دەست دەداتە کیشانەوەی نچیرەکانی بەسەر دیواری ئەشکەوتەکانەوە تا ئەوشتەی لەنیو سروشتی بی‌رەحم دا لەگەل ترس و دژواریدا بەدەست دیت، لە چوارچیوەی وینە و رەسم دا کە لەگەل زیندوەکەی‌دا یەك دەگریتەوە بە چەشنیکی هاسان بەدەستی بینیت. ئەمە دەبی شیوەیەك رازی کردنی رەوانی بەدواوە بیت، چۆن ئەم ئینسانە کال و کرچە دیرینە، لەگەل گشت کال و بیرکردنەوەکانی‌دا، دەزانی کە دەست راگەیشتن بەو شتەی زگی تیر دەکات، لەگەل ئەو وینانەی سەبارەت بە راوکردن کیشاویتەوە جیاوازی هەیە. بەلام ئەو بە وینا کردنی نچیرەکەی بەسەر بەردەوە و پیکانی بە نیزە و بریندار کردنی پیی‌وایە نچیرەکەی لە سروشتیشدا بریندار کردوە و یان توانایی بریندار کردنی بەدەست هیناوە.

جورج لوکاچ لە رەخنەیەکدا لە "کروگر" ئاوا دەلی:

"هونەرمەند پیویستە مرۆڤیکی ئاسایی نەبیت، کەسیکی هەلکەوتە بیت. لەگەل ئینسانەیەتی ئیمەدا نزیکایەتیەکی دوور و بیگانەی هەبیت. تەنیا لە وەها هەل و مەرجیکدا وەسوەسە دەبیت کە ژیان بە باشترین شیوە نیشان بدات، بینوینی، دەری بخات.

توانایی لیهاتووی و سەبك و شیوە و دەربرین هیچ شتیك نیە جیا لەم بۆچوونە لەسەر خۆیانە و وردە رەخنانە لەژیان. دەكری بوتری كە تیكدان و پوچەلكردنەوە پیویستە وەك مەرجیكی سەرەتایی لە ئارادا بیت."

كە وابوو، دەتوانری باس لە بەرهەمی سەرنج راكیش، پەیوەندی بە شیوەیەك ئەفسوونی ژیان و وەرگرتنی هیزیكی ویرانگەر و پووچەلكەرەوە بكەین كە مرۆڤی، لە هەوەلین رووبەروو بوونەوەكانیدا لەگەل "نەخش"دا، بە توندی بۆلای خۆی راكیشاوە. ئەم كیشان و سەرنجە، ئەم سەرەتاییە وەرگریە پیچەلاو پووچانە، كە دەبنە هۆی یەكانگیری واتاكان و بەشەر دەگەیەننە جادووگەری، ئەم هونەرە خۆبەخۆ و ئەندیشە زایە، كە لە كال ترین شیوەیدا سەمەرەی فكری ئینسانە، هەستی هەلدەخرینیت. واتە هەر لەم رۆچنە میژووییەوە دەبینری كە مرۆڤ هەر لە بەرەبەیانی سەرەتادا تا ئیستا چۆن هەولی داوە بچیتەوە نیو مەنیەتە میژوویی‌یەكەی و بەدووی خۆیدا بیتەوە. لەم تیكەل بوونەدا هەولی ئەو بۆ رزگار بوون لە تەنیاییەكی ترس هینەر كە سیبەری بەسەر دنیاكەیدا كیشاوە، بگرە ئەگەر لە سەرەتای كاری ناخودئاگایشەوە بیت، دەبینری.

كەرەسەیەكی كە مرۆڤ ئیستا بۆ دەربرینی بی‌دەسەلاتی و ترس لە سروشت دۆزیویەتەوە چیە؟ لە راستی‌دا، هەر ئەو "وینە لە ناكاوەی دەست" و، لەژیر كاردانەوەی ئەودا، نەخشی لە چوارچیوە خراو و كەوتوە ژیر ئیرادەی سەر دیواری ئەشكەوت. بە واتایەكی‌تر، مرۆڤ، بەر لە بەدی هینانی زانستی رەوان، لە ریگای هەنەرەوە پیداویستیە رەوانیەكانی دابین دەكات و ترس لە سروشتیش لەخۆی دەتەكینی. مرۆڤ، بە ئەزموون كردنی هونەر، تواناییەك بەدەست دینی كە ئەساسی زانستی جادووگەرانەی ئەوە. هونەر، خۆی هەوەلین كەرەسەی بردنە سەری ئاستی رەوانی و دەست راگەیشتن بە دنیای بانتر و سەركەوتن بەسەر دنیای حەیوانی و دەسەندە خۆری سروشتە: كەرەسەی رزگار بوون لە گیژاویكی سامناك و هەرەشە ئامیز. بەشەر بەرلەوەی دەستی بە دەرك و ناسینیكی رۆشن لەخۆی، كاریكی كە دەیكات و لە هەل و مەرجی ژینی، بگات، بەهۆی شاخە كە هەستیەكانی هونەر دنیا شناسایی دەكات و دواتر بە لووتكەی خۆناسی و زانستدا دەچیتە سەری. بەم چەشنە، ئینسان دەتوانی بە یارمەتی هونەر، بەسەر ترس لە سروشت و ترس لە دەرەوەی خۆی‌دا زال بیت. بەلام مەسەلەكە هەر لیرە كۆتایی پی‌نایەت. كاتی ئینسان بەم پلەیە لە ئال و گۆر دەگات، گرفتیكی‌تر لەم گۆرانە میژووییەدا روودەدات و دەردەكەویت. هەر بەو چەشنەی كە بەشەر هەنگاو هەلدینی بۆ ئەوەی بەر لە میژوویی خۆی لەسەر دەمانیكی زیریندا بە جیبلیت، تەنیاییە كە دوو لایەن بەخۆوە دەگری.

مرۆڤی سەرەتایی، بوونەوەریكە ژیانیكی بەناچار بە كۆمەلی هەیە كە، لەبەر دژواریە جۆراوجۆرەكانی، پیداویستیەكانی ژیانی، تەنیا لە بازنەی جیگای حەوانەوەو خۆراك و زا و زی‌دا دەخولیتەوە. ژیانی لەم روانگەیەوە بەناچار بەكۆمەلە كە تەنیایی، بۆ ئەو جیا لە تیدا چوون شتیكی‌تر نیە. لە ژیانگە پرمەترسیەكەی سەردەمی سەرەتاییدا، بگەرە بۆ گروپ و دەستە ئینسانیەكانیش، سەركەوتن و زال بوون بەسەر نچیردا و كۆ كردنەوەی خۆراك كە بە شیوەی جەمعی و بەكۆمەل بەریوە دەچوو. هەمیشە سەركەوتنی بە دواوە نەبوە: چ بگا بەوەی وەها ئینسانیك كە بە تایبەتی كاتی پیری هیز و تواناییەكەی لەدەست دەدات و لە بەرانبەر هیزی سروشتا بی‌پشتیوان دەمینیتەوە بیبەویت بە تەنیایی بەسەر ئەمانەدا زال بیت. بەم پییە، بەردەوامی ژیان، پیویستی بە زال بوون بەسەر هیزە سروشتیەكاندا، پیویستی بە پشتیوانی و ئەمنیەت و پیداویستیە رەوانیەكانی‌تر، ژیانی بەكۆمەلی بەشەری توند و تۆلتر كردوە.

لەسەر دەمانی سەرەتایی‌دا، لە بەرەبەیانیكی كە ئینسان لە كویلەیی چەندین سەدە شەوگاری دریژی سروشتی حەیوانی خۆی بە رادەی پیویست مەودای گرت، تەنیایی بەراستی هەراس ئەنگیزە.

ئەم تەنیاییە، بە واتای بێپەنایی لە بەرانبەر هێزە توورە و دەرکیەکانی سروشت، تەنیاییەکی بەکۆمەڵە. لەم هەل و مەرجەدا هێشتا بەشەر رانەهاتوە کە، دوای راوکردن یان هەوڵدان بۆ کۆکردنەوەی خۆراك، لە تەنیاییدا، لە قسە کردنیکی بیدەنگ لەگەل خۆیدا رووبەروو بیت و دنیای تایبەت بە خۆی و ترس و هومیدە بی هاوتاکەی پیك بینی. لەم دەورانەدا، ترس لە دەرەوەی خۆی، یان بە واتایەکیتر لە دەرەوەی بەکۆمەڵی ئەو دایە. ئەوەی کە کەسانیتر دەترسینی ئەویش هەر بەو شیوەیە دەترسینی. کۆی گشت ئەو هیزانەی کە حەیاتی راوکردن دەخەنە مەترسیەوە، تەنیا مانەوەی هەرکامیان لەگەل توند و تیژی و لەناو چووندا رووبەروو دەکات. بە لەبەرچاو گرتنی ئەمانە ئینسان، فەردییەتیکی بەکۆمەڵە کە لە دەمەوبەیانی مێژووەوە تیدەکۆشی بەسەر تەنیاییەکی گشتیدا زال بیت. وەها بوونەوەریکی ترساو، کە بگرە لەگەل خۆشیدا بیر لە شتیك ناکاتەوە، تاکوێ ئەگەری ئەوە هەیە کە بیر لە دیاردەیەکی وەك هونەر بە واتای ئەمرۆیی بکاتەوە؟

حالی بوون لە هونەر، وەکو نهادیکی سەربەخۆ و لەسەر پیی خۆ، دەگەریتەوە بۆ سەردەمانیك کە ئینسان لە دەستگای بیر کردنەوەیدا توانایی دەرکی شتە ئالۆزەکان بەدەست دینی. وەها ئینسانیکیش کەسیکە کە کات و ئیمکانی تەنیایی و دەرکی سەمەرە و کەلك وەرگرتن لەوی هەیە. ئینسانی سەرەتایی لەوەها کات و ئیمکاناتیك بێبەشە. ئەو لە تەنیایی خۆیدا بیجگە لە ترس لە سروشت نیگەرانیەکی دیکە شك نابات کە پییەوە سەرقال بیت. ترس و دلەراوکی سروشت شتیکی گشتییە، نەك تاکە کەسی. واتە "تەنیایی" ئەمریکی گشتییە و هەر کەسە و لە تەنیایی خۆشیدا لەگەل کەسانیتردا ژیان دەباتە سەر تا ئەمنیەتی پاریزراو بیت. بەم پییە، گۆشەگیری و خەلوەت کردنی، ئەو جۆرەی لە نەزەرمانگرتوە، بەلای ئەوەوە بێمانایە. بوونەوەریکی وەك "من" بۆ مرۆڤی سەرەتایی چ مانایەکیتری جگە لە تەنیایی لە بەرانبەر هیزە تورە و مەترسیدارەکانی سروشتا دەتوانی هەبیت؟

"من"ی، فەردییەتی هەر کەسیك، تەنیا ماندوەیەتی. قوول بوونەوە بۆ ناو دەروونی خۆی، دیاردەیەکی دواترە. "فەردییەت" خۆی سەمەرەی سەردەمیکی تایبەت لە وجوودی کۆمەلایەتی بەشەر دایە. "فەردییەت"، حاسلی بیر و میشکی مرۆڤیکی ئاسوودەیە کە شتیکی تەنیا بۆ بە تایبەت بەخۆ کردن پییە. کە وابوو، "من" دەبی مانایەکی سەر بە ئینسانی بەرهەم هین و کۆکەرەوە و کەلەکە کەری زیادە بیت. "من"، وەك مرۆڤیکی خاوەن ئیمتیاز، لە گەلکوو و لە تەنیایی دیتە دەری، ئیتر "من" نیە. بوونیکی ترە کە لە جەستەی ئینسانەوە سەر بەرز دەکاتەوە هەتا بگرە ناخی خودی ئەویش ویران کات. ئەم بوونەی "دیکە" کیە؟ ئایا "تەنیایی" ترسان و خۆف کردن لەخۆش ناژمیردریت؟ ئایا "من"، کاتێ تەنیایە، لەگەل خۆشیدا نامۆ نابیت؟

بەم شیوەیە، مرۆڤیکی کە پیدەنیتە مەلبەندی ئەمجۆرە چەمکانەوە هەم لە تەنیایی دەترسیت و هەم لەلای کەسانیتر پەنا دەباتەوە بەر خۆی، بۆ ئەوەی بە تەنیا بیت. واتە ئینسان هەم لە "تەنیا" بوون دەترسی و هەم دەکەویتە شیوەیەك بیگانە بوون لەگەل "خۆی بەکۆمەلی"دا. ئەمەش راست لە کاتیکدا پیش دیت کە ئەو، لە گۆرانیکی میژووییدا، کاتی رەت بوون لە سەردەمی دەسەندە خۆری راوکەرانە، بەرەو سەردەمانی بەرهەم هینی و لەسەر پیی خۆ راوەستان، "خۆ بەکۆمەلە"کەی بە قیمەتی "خۆیەکی تاکی" تازە دۆزراوە و "خاوەن ئیمتیاز" ون دەکات. واتە دەورانیك دیتە پیشەوە کە دیاردەی گشتی بوونی ترس کال دەبیتەوە و لایەنی تاکەکەسییەکەی بە زەقی خۆ دەنوینی. ئەمە ئەو سەردەمەیە کە ئینسان لە زیادەی کەسانیتر، ئەوی خۆی دیوەتەوە و دەستی داوەتە پاراستنی "من"ەکەی. لەمەوبەدوا، روخساری دەچیتە تەم و غوباریکی دەورانسازەوە و لە پاریزگاری لەوەی کۆی کردۆتەوە بە "تاك" دەمینیتەوە.

لەم حالەتە دایە کە ئینسان دەتوانی لەترسی ئەو بوونەوەرە مەشکووکەی کە لەناخیدا هیلانەی کردوە وەزالە بیت و لەخۆی

بترسی. ئەم تەنیاییە بۆ زاتی بەکۆمەڵی ئەو کوشەندەیە و بەردەوام لـە ناخـەوە گوشـار دیـنی. ئیسـتا، تەنـیایی و ترس، لە دەرەوە، بۆ نـاوەوە گوێـزراوەتەوە. لـە راسـتیدا، لـە گـەڵکوو مرۆڤ لە ئاشنا و پشـتیوانە راوکـەرە پیشـوەکەی، لە "وی دیکە" کە ئیستا وەك ئەو خوازیـاری زیادەیـە و بـەم پێیە، دوژمنیشە، دەترسی و هانا دەباتە بەر ناخی خۆی، تەنیاییەکەی دووبەر دەبیتەوە. ئەو، لە حالیکدا کە ئیستاش بەدەسـت بیڕەحمی سروشتەوە رەنج دەکیشی، رووبەریکی تریش لە ترس دەناسیت: ترس لە "خۆی".

لێرەدایـە کـە دیسـان هونـەر دیـت بـە پـی و سۆراغیەوە تا ئەو لەم ترسـەش نـەجات دات. بەلام ئەمجارە، ئاویزانی هونەر بوون، لەخۆرا نـیە. ئـەمجارە، بـە جیگای نەقاشی، "هونەری بە ریکەوت"، شیعر، "هونـەری ئاهـەنگ و مەبەسـت دار" دیـتە یارمـەتی ئـەو تـا لـەم گـیژاوەی رزگـار کات. مرۆڤ، لەژیانی بە ناچار بە کۆمەڵی خۆیدا، پیویسـتی بـە کەسـانی ترە. بەم پێیە، لە جیگا و شوینی نویشیدا هـەولدەدات لە دەرگای ئاشتییەوە بچیتە ژوور و جاریکیتر "خۆی بـە کۆمـەڵ"ی بدۆزیتەوەز وە لەم ریگا پر کۆسپەدا، ئاویزانی شیعر دەبیت.

ئەگـەر وینەکیشـانی سەرەتایی ولام بە دەرەوە "ترس لە سروشت" بـوو، شیعر، ولام بە ناوەوە و ترس لەخۆیە. روالەتی یەگانەی مرۆڤ، لایەنیکی میژوویی هەیە. بەلام هەر ئەوەندە بەسە پەردەکە لابدەین و تماشای چاوە زیتەکانی بکەین تا فەورەن لایەنی میژوویی یەکەی بدۆریـنی و ببیتە شتیکی پر لە خوین و حازر و هەست پیکراو کە ئەمـرۆیییە. لـە راسـتیدا، مـرۆڤ بـەردەوام "ئەمـرۆیییە". لەهـەر دەورەیـەکی میژووییشـدا چـاوی لـیکەین، هـەر سـەر بـەو سەر و دەمەیـە. مـیژوو پـیکهاتوە لـە کۆبوونـەوەی سـاتەکان، و بـەردەوام گشـتییە. بـەلام تەنـیا هـەر ئـەم "سـاتانە"یە کە دەژیتەوە. بیجگە لەو، هەرچی هەیە ئەفسانەیە، شتیکی هەلینجراو گشتی و مردوو، کـە تەنـیا لـە گۆرەپـانی دەرك و فام دا دەکری سەرنجی بدریتی. لە مـەودای ژیـانی مـرۆڤ دا، جـیا لە هونەر، چی لە میژوو ماوەتەوە؟

ژرژ دوهـامل دەلـی:"گشـت یادداشـتەکانی سـەرفەری شەرکەرانی تـروا، لـە پیچـەلاو پووچـی سـەدەکاندا لـەناو چوە. تەنیا ئیلیاد و ئودیسەیەکە مـاوەتەوە."

بـە یارمـەتی ئەمانەیـە کـە ئینسـان مـیژوو و رابـردووی خـۆی دەناسـیت. میژوو "رابردوو"وە. ئەم "رابردووە" تەنیا لە هونەردایە کە شیوەی "ئیستا" بە خۆیەوە دەگری. ژیان لە بنەرەت دا خۆی لە هونـەردا دەدۆزیـتەوە و ئەساسی ئارمـانی یـان راسـتەقینەی خۆی دروسـت دەکاتەوە. هونەر کەرەسەیە کە دروستی کردوە تا خۆی پی رزگـار بکـات، مـیژوو رزگـار بکات. هونەر شوین پیی ئینسان لە مـیژوودایە. بـەبی ئـەو، مـیژوو لـە تـاریکی سەدەکاندا ون دەبیت. لەگشـت مـەودای مـیژوودا، لەگـەل هونەردایە کە بەشەر هەست بە ئەمنـیەت دەکـات. مـیژوو و رابـردووی بەشـەری، بـەبێ هونـەر، لایەنـیکی تـاریك و ماتـەمین بـە خۆیـەوە دەگـری: تـاریك و رەش. ئاویـنەیەکی بیقوولایـی، بە وینەیەکی لیل و نارۆشن: ئاوینەیەکی کە مرۆڤ ناتوانی روالەتی پیشووی خۆی تیدا تماشا بکات. ئینسان لـە هونـەردا ئارەزووەکـانی ئـەزموون دەکـات: ئـەو ئاواتانەی کە لە ژیـاندا کـەمتر بـواری بەدەسـت هاتنـیان هەیـە. لە هونەردا، گشت خاسیـەکان، بـەو چەشـنەی کـە دەبـی بـن، ئەزموون دەکرین گشت دزیویەکانـیش، بـەو شـیوەی کـە هـەن. لـە هونـەردا، راسـتەقینە ئـەزموون دەکـری: ئـەوەی کـە لە ژیانی تاکەکەسیدا رووی نەداوە، بـەلام بەشـیك لـە راسـتەقینەی ژیانـە. خـەلك ژن بـە بووکۆکـە دەشـوبهینن. واتـە "راستەقینە" لەگـەل شتیکی "دروست کراو و خەیالـیدا" بـەراورد دەکـەن تـا لووتەکەی جوانی هەست پیبکری، یـان، لـە ئەفسـانەدا، ونوس نموونەی جوانییە. ئایا ئەو لە راستیدا بوونـی بـوە؟ یـان پەیکەری لە رادەبەدەری جوانییە؟ ئاواتیکی، کە بەشـەر لـە میشکیدا پەروەردەی دەکات؟ بیرۆکەیەکی کە جوانتر لە راسـتەقینەکانە؟ لووتەکـەی کـەمال خـوازی؟ شـتیکی بـزووتنی خواکانیتـری ئەفسـانەیین؟ بـە چەشـنی خواکـانی المپ کـە غـەرقی لووتکەی بزووتن و جوانین؟ یان خوای ئازار، یان ...؟

هەموو ئەوانە دەری دەخات ئەوەی کە لە هونەردا پیش دێت بە هەلکەوت لەژیانی سروشتیدا روو دەدات و هەیە. هونەر دەربری بێئەوپەری جوانی و بزووتنی دڵخوازانەی ژیانە. بەم پیێیە، بوونی ئەم جیهانە لە هونەرەوە بە کەمال دەگات و هونەرمەند بەبێ پرینگانەوە لە گۆرەپانی قەرەبالغی پیکهاتە پیچەلاو پیچەکانیدا دەرواتە پیش و گوم نابێ. میشکی پرە لە بیرۆکە و خەیالی راستەقینە. هیندیك جار لە خەیالدا راستیەکی داغتر لە خودی راستی حەشار دراوە. کە وابوو، هونەر، کە جیا لە خەیال شتیکیتر نیە، راستەقینەتر لە راستی دیتە بە زەین و لەگەل راستیدا هاوشان دەبیت. مرۆڤ لە گەنجینەی هونەردا کاکل و چوراوەی باشترین ئاواتەکانی بۆ بەرەکانی داهاتوو پاشەکەوت دەکات. لە هونەردا ژیان بە چەشنیك راستەقینە دەکولێ کە، دەرەوەی ئەو، شتیکی ساکار و بێبایخ و نیگەران کەرە. و سروشتیە کە ژیانیکی گەشەدار و رازاوە و نوی زۆر شکۆدارترە لە ژیانیکی یەك دەست و بیبایەخ. بەبی هونەر، ئینسان لەژیان و راستی ئەم دینایە ئەترسی. توانایی زمان لە ویناکردنی ئەو رۆحە سەرشیت و داگیرکەری مرۆڤ حاشا هەلنەگرە. هەر چەشنە من یەتیکی دنیایی، خۆی وەك تویژالیکی ئەم کولیەتە (میژوو)، لە حالەت گەلیکی جیاواز و نوی خوازدا، ئەزموون دەکات. "من"، بە بینینەوەی خۆی لە حالەتە نوییەکاندا، دەستی دەگاتە هیندیك لە زانیاریە میژووییەکان. ئەگەر لەژیر زەرەبینی هونەردا چاویك بە قوولایی میژوودا بگیرین، تویژالیك لەم جیهانە کە "من" بیت، وەك لاپەرەیەك لەم دەفتەرە مەزنە، لەبەرچاوە. چەندە ئەم چەمکە، لەگەل دەرکی یەگانەی "مرۆڤ"دا، کە خۆی کولیەتیکی میژووییە، لەگەل چەمکیکی "یەگانە"ی کە بەشەر دەتوانی سەبارەت بە بوون و نەبوونی ئەو بی خەیال بیت، جیاوازە فەردیەت بە شیوەیەکی سەر سوور هینەر زەریفە و دەورونەقشیکی گەورەی لە ئال و گۆری هەستی یەگانەی میژوودا هەیە. مرۆڤ کاتی بوو بە تاك و توانی لەگەل خۆیدا بکەویتە راویژ و بە ناخی خۆیدا شۆر بیتەوە، توانی

بەرە و پیشەوە بچیت. لە راستیدا پەیکەری خۆیناوی و شیاوی هەست پیکردنی فەرد بەردەوام لە هەولدایە خۆی لە تەم و غوباری یەگانەیی کە سیبەری خستۆتە سەر بوونی میژوویی ئەو دەربکیشی و، لەهەر تویژالیکی زەمانیدا، خۆی بدۆزیتەوە. تەنیا لەم ریگایەوەیە کە کولیەتی ئەو لە یەگانەییە کال و کرچە میژووییەکە رزگار دەبیت و "من"یەت بەدەست دینی. مرۆڤ، بۆ ئەوەی لەلایەنە میژووییەکاندا گوم نەبیت و لەزاتی پرشکۆ و رۆحی ساف و زولالی دوور نەکەویتەوە، لەهەر کوی کە پیدەنیتە گۆرەپانی گوتارەکانەوە، تیدەکۆشی دەستی بگاتە ئەو گەوهەری پەیوەندیە هونەر کە ئەوی بەزاتی تاقانەی وەفادار دیلیتەوە. کە وابوو، هونەر رووداویکی میژووییە. بەم چەشنە و لەم تیپەرینە پر کۆسپەدا، هەستی لە هونەردا بە شیوەیەك لەژینی کال و کرچی راوکەرانە دوور دەکەویتەوە و بە واتاکان دەگات و بەزەین دا شۆر دەبیتەوە کە پیت وایە گشت هەوینی ژین لەو دایە. هەر دەلین ئەو تواناییە سەرنج راکیشەی کە لە وینەی دەستە کیشراوەکانی سەر دیواری ئاشکەوتە سەرەتاییەکان، بەرزدە بووە، لەنیوان گشت سالەکان و ئەو رووداوانەی کە بە میژووی بەشەردا تیدەپەری، گشتی لە میشك و زەینی مرۆڤ دا کۆدەبنەوە و گۆزەی نەخش و وشە دەیدەلینی و ئاژین دەبیتە گیانی ئەم جیهانەوە.

بەم چەشنە، هونەرمەند بە کەشف دەگات. کەشف واتە خولقاندنی هونەری. دۆزینەوەی حەقیقەت دروست کردنەوەی ئەو شتانە نیە کە بوون یان هەیە، بە ئانقەست و ئاگایانە: دۆزینەوەیە کە لەپشت هەولیکی تاقەت پروکینەوە، لە تویی نارۆشنیەکانی ژیاندا لە بەرانبەر مرۆڤ دا خۆ دەردەخەن. کە وابوو، تا ئیرە، هونەر هیچ کات هەلویست گیرانە نابیت. هەلویست گرتن بۆ کات و شوینکە کە ئینسان سەبارەت بە جیهان خاوەن دەسەلات بیت. لە دنیایەکی کە لەهەر ساتیکیدا نەناسراویك دەروێ، هونەر تەنیا توانی راز دۆزانە بیت. رازی رەخنەکردنی هونەریش هەر لەم شتە دایە: واتە، وەك مرۆڤی راستەقینە، لەگەل ژیاندا هەلس و کەوت دەکات و بۆ

ریگاکەی دەگەری. وینەگەری ئەوەیە کە رۆحی مرۆڤیکی راوکەر و غارنشین دەردەخات کە لە بەرانبەر وینەی دەستی خۆیدا وەهم و خەیال دایدەگری. و شیعر رۆحی بۆ خۆ گەرانیکە کە "خۆی ئاشنا" لە گومبوەکاندا دەدۆزیتەوە و لەم راستایەدا پیدەنیتە بەستینی واتا و شتە زاندراوەکانەوە تا تەوایەتی گوتاری و شیوەی دەستەبەندی کردن ببینیت. لەم رەوشەدا ئینسان لەگەل دیاردەیەکیتردا بەناوی "منی سێیەم" رووبەروو دەبیت.

دانتە دەلیت:"مەبەستی هەوەلین کەسیکی کە دەست بۆ کرداریك دەبات، جا لەهەر کاریك دا بیت ئاشکرا کردنی وینەی خۆیەتی". مرۆڤی سەرەتایی، بە دروست کردنی وینەی دەستی خۆی، دەست بۆ کاریکی ئالۆز دەبات کە ساکارترین مانای ئەمەیە کە دەیەوی، خۆی تیدا وینە دەکات. بەلام ئەم "خۆ و وینەیی‌یە" تەنیا ئەو نیە. شتیکی جیاواز لەویشە. "ئەو"ی لە جیگا و شوینی تایبەتی دایە. "ئەو"یکیترە کە پایەدار ماوەتەوە و بزووتنی بە شیوەی نوور پژانیکی تایبەتی لی پەخش دەبیتەوە. بەلام میزان و رادەی ئەم "من"ە نوییە لە کوییە؟ چ لایەنیك دەتوانی بەخۆیەوە بگری؟ ئایا بە گۆرینی "روالەت" دەگۆردریت؟ مرۆڤی سەرەتایی، کە نەیتوانیوە هەموو خۆی لە ئاوینەدا ببینی، بۆچوونی سەبارەت بەم "من"ە چ بوە؟ و ئایا ئەساسەن بۆ بیرکردنەوە لە "من" ئاوینەیەك پیویستە؟ ئایا وینەی دەستی بەسەردیوارەوە خۆی شیوەیەك ئاوینە نیە؟ ئاوینەیەکی کە ئەو لە دەرەوەی ناخیەوە دەنوینی؟ "من"ی لە جیگا و شوینیکی نویدا؟ ئایا ئەم وینەیە راستەقینە نابەخشیتە "لایەنی کال و کرچی من"؟ سەرەتایەك نیە بۆ دەرکیشانی "من" لە قوولایی نارۆشن و نەناسراوی بوونی گشتی، لەناخی "مرۆڤی راوچی"، بۆ ئەوەی لە بەرانبەر "کۆدا" کەسایەتی‌یەکی نوی بەقەدەر "تاکی کال و کرچی سەرەتایی" بداتی؟

مرۆڤ دەکۆشی، بە سەرنج و وردبوونەوە لە وینەی دروستە "خۆی" پیك بینی. بەلام ئەم وینەیە لەو ناچی. واتە شتیکی کەمتر یان زیاتر لە "دەست"ە و لەگەل "ئەوە"کانی‌تری ئەودا کە بە شیوەیەکی زیندوو بە دەروبەریەوە دەجوولین جیاوازیەکی بنەرەتی هەیە. "من" تەنیا لە پەیوەند لەگەل "ئەویکە" دایە کە مانا بەدەست دینی، دەنا دنیا سەرانسەر ئەبیتە "ناخ". و لەوەها جیهانیك دا ئیتر "من" مانا نادات. وینەی دەست تەنیا راست وەك دەرەوەی "من" نیە، هاوتای سروشت و زاتی ئەو لە بەردەم "کۆ"ش دایە. لەم رووەوە، ئینسان بۆ بەدەست هینانی "من"ەکەی پیداویستی بە وەها وینەگەلیك هەیە. مرۆڤ لەم ئاوینەیەدا "خۆی" دەبینی. بەم چەشنە "من"یکی نوی دەدۆزیتەوە. وە بۆ هەوەلین جار "من"ەکەی بە جیا لە کۆ، و لە دەرەوەی ناخی‌دا، تاقی دەکاتەوە. ئیستا ئیمە لەگەل سی من یەت دا رووبەرووین. "من"ی لەناخدا، "من"ی لە دەرەوە، و "من"ی هونەری: کە دروست کراوە، بەلام هیندیك زیاتر لە دوو "من"ەکەی‌تر راستەقینە بەرچاو دی. چونکە هیزیکی تایبەتی لە زات دا کە لەسەر جیهان شوینەوار دادەنیت. لە راستی‌دا، ئەم "من"ە نوییە، دەبیتە هۆی ناسینی "من"ی دەرەوە لەلایەن "من"ی ناخەوە. لە رەوتی پرۆسەی ناسیندا، واتە ناسینی "من" لەخۆی تاك و بە کۆیدا، "نەخش" دەبیتە هۆی یەك بوون و دژایەتی ناخ و دەرەوە. لەم رووەوە، "هونەر" نەك هەر کاردانەوەی ژیان، بەلکوو شتیکی زۆر لەوە زیاترە. راستەقینەیەکی پشکندراو و شکل و بۆچوونیك سەبارەت بە ئاواتەکانی مرۆڤ و ژیانە.

دواتر، مرۆڤ دەگاتە شیعر. تیپەر بوون لە وینەگەری هونەری بە ریکەوت بۆ شیعر هونەری بە ئانقەست واتە رەتبوون لە "رەنگاوی کردنی دەست و بەجیمانی جێپەنجەکان بەسەر دیوارەوە" بۆ شیعر لە گەران بە شوین ئەو تایبەتمەندیە لە راستەقینەی ژیانەوەیە کە بۆ خۆشی بەشیك لەو شیلەیەیە. هەر لەناخی ئەم راستیەوەیە کە "من" دنیا دەناسیت. بە شیوەیەکی کە هیندیك جار لە خەیالی "من"دا راستەقینەیەکی سووتینەرتر لە خودی راستەقینە حەشار دراوە: راستەقینەیەکی رۆشن و جادوویی. و راستی ئەمەیە کە کۆشکی جادوویی شیعر تەنیا بە خشتی زیرینی وشە هەلناچندرێ.

پۆیەکی نادیارو جادوویی سەرەتایی، مەیلیك بە زولالی سەرەتا و قوری هەستیکی دیرین لەنیویدا دەبزوێ تا دیواری کۆشکەکەی میچی ئاسمان کون کا و سەفایەکی نوی بدات بە گیانی بەشەر. لەراستیدا ،هەر کە مرۆڤ زانستی لیکدانەوەی سروشتی بەدەست هینا و توانی دنیا بە شیوەیەکی‌تر لە نەخشی دەست دا ببینی، دەستی دایە هەلینجان. هەر لیکدانەوەیەك، بگرە وەفادارانەترین لیکدانەوەکانی سروشت (وینە کیشانەوە بەسەر دیواری غارەکانەوە)، شیوەیەك هەلینجانە: ناراستەقینەیە و لەگەل عەسل دا جیاوازی هەیە. "هەلینجان" بە هەر رادەیەکیش سەرنج بداتە شتە وردەکان، دیسانیش بابەتەکە گشتی دەکاتەوە، لق و پۆپ و پەر و پۆکەی لادەبا و کاکلی شتەکە دەردەخات. ئەوەی کە ئیمە وەك هەلینجراو دەیبینین لەگەل عەسلیدا جیاوازە و، بەپیی دەرك و زانیاری هونەرمەند ویان لیکدەرەوە، بۆتە ناسروشتی. بەم چەشنە، ئیتر لەنیوان هونەری هەندەسی و شیعردا مەودایەکی ئەوتۆ نیە. هونەری هەندەسی سەرەتای دەست پیکردن و هی مرۆڤی خاوەن ئیمتیاز، کە وینە لەلایەنە سروشتیەکەی دەردەهاوی و لە عەلامەت و نیشانە رەمزی و پاك کراوەکاندا کۆی دەکاتەوە، بەگشتی هەمە لایەنە و هەلینجراوە.

شیعر لەم لایەنەوە پیشکەوتوە کە هەم سروشتیکی هەستی هەیە و هەم لە پالاوتە و هەلینجراوە بیرمەندانە بەشرەیەکان بەهرەمەندە. شیعر، زاتەن، کوللیەتە، شیعر لە دەربرینی تایبەتی‌ترین حالەت شاعیرانەکانیش دا کوللیەتە. شیعر، بە بێ‌رەحمانەترین شیوە، سەرنج دەداتە "تایبەتمەندیەکان" لەم رووەوە، قەت "فەردی" نیە. بەلکوهەولیکە بۆ گشتی‌دان بە "فەردییەت". چاو لە مەولەوی بکەن. کی دەتوانی بلی ئەو لەگەل گشت هەستە "تاقانە"کەی "فەرد"ی‌یە. ئینسان بە شیعر، تەنیاییەکەی دەکاتەوە هی هەمووان تا بەهەست کردن بەوەی کە تەنیا ئەو نیە کە "تەنیا"یە، ئەمجار بەسەر ترس لە تەنیاییە بیرمەندانەکەی‌دا زال بێ. بەم هۆیە، شیعر دەبیتە دەربری زاتی گشتی ژیان. شیعر لە هەولی مرۆڤ بۆ زیندوو مانەوە دەچیت: هەولی مرۆڤیکی کە ئیتر دەست بەزار و کویلەی بژیو نیە. بەلکو هەولی ئینسانێکە کە بە یارمەتی کەرەسەی دروست کراوی دەستی خۆی دەتوانی زگی تێر کاو ئیستا توانایی و کاتی ئەوەی هەیە کە بیر لە شتیکی‌تری جیا لە تێرکردنی زگ بکاتەوە. واتە شیعر هونەری سەردەمی تیری مرۆڤە، و بە بەرەکەتی ئەم توانایی، هەولەیە کە بەشەری خاوەن پلە و پایە، ئینسانی دەست بەسەرداگری زیادەکان، لەخۆی نیشان دەدات تا لە شەریکی شاراوەدا کە گەرەکیەتان و پۆی گەوهەرە بە کۆمەلیەکەی لەناو بەریت رزگار بی و دنیاش لەگەل خۆیدا رزگار بکات. مرۆڤی سەرەتایی بیری لەوە نەدەکردەوە کە ئەوەی بەسەر دیواری ئەشکەوتەکانەوە دەیکیشیتەوە هونەر بێ، شوینەوارەکەی بۆ ئەو نە هونەر بوو، نە زانست و نە میژوو. ئەو تەنیا دەیکشاوە و هیچی‌تر. بەلام شاعیری دوای ئەو بە "مەبەست" بەپیی خواستیکی دەروونی دەیوت: داخوازی زال بوون بەسەر پەریشاندایە.

مرۆڤ، هەر کە توانی بە پلەی بەدی‌هینانی زمانیکی پالاوتە وپاك کراو بگات، بگرە بەرلەوەی دروست کردنی پیتەکان دەست پێبکا، بۆتە شاعیر. ئەگەر وینەکیشی، لە سەرەتاوە، هونەری "بەریکەوت"ە ئەگەر وینەکیشی لە هەولەوە، لەگەل هونەردا لیکدەدرین، ئیستا شیعر بە تەواوی "مەبەست"ە. لەناخی شیعردا مەبەستیکی وشیارانە جیگیرە. کەسیکی کە شیعر دەنووسی مرۆڤیکی بیرمەند و پایە بەرزە. لەم پلە و پایەدا هیچ هونەریکی‌تر ناگاتە پایەی شیعر.

هونەر هەمیشە لە نواندنی ئال و گۆرە میژووییەکاندا پیشەنگە. رەگاژۆی "رنسانس"، بەرلەوەی بتوانی وەك بۆچوونیك بیتە گۆری، لەناخی ئال و گۆری هونەری وینەکیشی و پەیکەر سازی و بیناسازی سەدەی ناوەراستەوە شکلی گرت. بەرلەوە کە تایبەتمەندی رەگاژۆی ژیانی مرۆڤ بە شیوەی رەسمی رابگەیەندری، وینەکیشی، پیشەنگی هونەرە تەجەسومیەکان، ئەوی لە نواندنەوەی مرۆڤی

تازە لە دایك بووی ناخی سەدە تاریکەکانی دەسەلاتی کلیسا، لەبەر رۆشنایی و بواری سروشتی نوێدا، راگەیاند: و سەدەی رۆشنایی دەستی پێکرد.لەوە بەدوا، دوابواری ژیانی مرۆڤ لە وینەکیشیدا، دیسان، سروشتی زیندوو وە ئال وگۆر دیتووی رزگار بوو لە سەدەی کلیسایی و بەپێی نویگەری و سەوداگەری مرۆڤ بوو. ئابسترەش هەر ئەو رۆلەی لە چاخی نویدا گیرا. ئال و گۆری دنیای سدەی نۆزدە تەنیا لەگەل زەینیەت و دەرکیکدا دەهاتەوە کە بیهاوتایی ئابسترەی بزانیبایە. لەوە بەدواوە، مرۆڤ لە گۆرەپانی وینەکیشییەوە کۆچی کرد بۆ دنیای هیل و تەرحی رووت. لە راستیدا، دۆزینەوەی راستەقینەی تەرح، لەگەل دۆزینەوەی بینای سەرەکی شتەکە، ئەساس وینەکیشی لەنیو ئابسترەدا قەراری گرت.

بەم هۆیە، شیعر خۆی مەبەستە، کە هەم لە سەرەتاوە، جیهانی مەبەست دار چاو لیکردوە و بە شوین دەربرینی راستەوخۆی ئەوەوە بوە. بە چەشنیکی کە خۆی ئەیدوزیتەوە. ئینسانیکی کە شیعر دەنووسێ مرۆڤیکی بیرمەندە، مرۆڤیکی مەبەستدار و خاوەن فامە. زەینیەتیکی گشتی کە لەم دەورەیەدا بە دەستی هیناوە شورشیك لە میژوویی بیرکردنەوە دایە. بەم پییە فەلسەفە شتیکی جیا لە کاکلی شیعر نیە و هەوەلین فیلسوفەکانیش شاعیرانن. "گشتی" بوونی شیعر، دەرکی روانگەیەك لە جیهانی، کە پیویستی بە ناسین و دەرکی "کەم و گشت" و بەش بەندنی کردنی چەمکەکانە، لیدەکەویتەوە. مرۆڤی دەرەکی، ئیستا، ناوەکی بۆتەوە. ئینسان، لە کاتیکەوە کە توانی بیر لە مەسەلەی گیان بکاتەوە و ناخی خۆ لە روالەتی جیا بکاتەوە، بواریك دەرەخسینی تا تەنیاییەکەی بەریتە ناخەوە. بەلام ئەو بوونەوەرە تەنیایەی کە، لە قوولایی ناخیدا دەستە و ئەژنۆ دانیشتوە و غەمیکی قورس دایگرتوە بەتوندی دەیترسینی. و شیعر، هونەری مەبەست دار، رادە پەری تا رزگارکەری جیهانی وشیاری ئەو بی. شیعر یەکەمین ناوی شەوە: کلیلی قوفلی دەروازەی رووناکیەکان. مرۆڤ بەهۆی شیعرەوە پیدەنیتە بارەگای راستیەکان و رازاوەییەکانەوە.

کەلامیکی پالیوراو و پاك. کاکلی بیریکی رەوان و رابەر. نوانگەیەکی شورش و یەکەمین پلە و پایەی بەشەر. لیرەوەیە کە مرۆڤ بەرەو دنیاکانیتری دەرك و فام سەفەر دەکات و هەلینجانە شیعریەکان لایەنیکی نوی لە وینەکیشیدا بەدەست دینی. هونەرەکان تەواوکەری یەکترین. سەرنجی هەرکامیان، لە پانتای ئەندیشەدا، لەویتردا بە چەشنیکی گۆراو خۆ دەنوینی. وە باوەر بەم دنیا پر لە نیشانانە زەینییەتیکی ئالۆزتر لە خودی نیشانەکان پیویستە. لە راستیدا هونەر، سروشتی شیکراوە، لەچەنگ عەینیەت راستەقینەی روالەتی خۆی رزگار دەبیت تا، بەپیی بۆچوونی هونەرمەند، راستەقینەیەکی پالاوتە دروست بکاتەوە. بزووتنیکی نوی بۆ دەرکی ئالۆزیەکانی هەستی. ئەزموونیکی بەشکۆ و شاعیرانە بۆ دەربرینی جیهان. و فەلسەفە لە دایك دەبیت. بەم پییە، شیعر بەرد ئەستیی شۆرشە: چوونە ناو ناخی بەشەکانی بوون و گەران لە قوولایی زاتی مادە و رۆح دایە. شتەکان، کەلام، مەرام و چەمکەکان ویستگاگەلیکی بیئەژمارن لەریی سەفەری دژواری دۆزینەوەی راستیدا. وە ریکەوتن لە ویستگای یەکەمەوە، بە بالی نەخش، دۆزینەوەی مرۆڤ دریژماوە و لەسەرخۆ و ئارام کە لە سنوورەکانی راستەقینەی نزیك دەکاتەوە، بە کامل بوونیکی سەر بەرزانە کە ئیستا سەری ئەوی بەرز راگرتوە و تیشکیك کە چاوەکانی بە ئاسۆی روونەوە دووریوە، لە قوولایی میژووەوە دیارە.

ئەم وەرێ کەوتنە بەپیی کامل بوونیکی تەواو، شیعر، مرۆڤ وادار دەکات بەخۆیدا بچیتەوە. ئینسانی شاعیر بۆخۆی لەدەست چووی لە تاریکی کال و کرچی پیشودا ناگەری و بە شوین ئەوەوە نیە کە بگەریتەوە بۆ رابردوەکان، بەلکو بەردەوام لەنامۆ بوونی "من"ی لای "کەسانی دی" کەم دەکاتەوە. ئەم بوونەوەرە خوینی و هەست پیکراوە لە هەولدایە خۆی لەو تەنیاییەیە مەزنەی کە سیبەری خستۆتە سەر هەستی میژوویی و تاقانەی رزگار کا و، لەهەر برگەیەکی زەمانی دا، بوونی شیاوی هەست پیکراوی بەدەست

بینی. هەوڵ و تێکۆشانی بەم چەشنەیە کە بەسەر ئەم نیگەرانیە مێژووییەدا زاڵ بێ و لەگەڵ خۆیدا ئاشت بێتەوە. تەنیا لەم ڕێگایەوەیە کە ئەو خۆی دەدۆزێتەوە و گشتیەتە مێژوویەکەی مانایەکی ئینسانی بەدەست دێنی. گشتیەتێکی کە مرۆڤ ئیتر هەرگیز سەبارەت بە مردنی ئەو نامۆ نابێت و هونەر پشتیوانی ئەو لەم تێپەڕینە دایە.

بەرهەمی خۆتان

شێعر، چیروك، شانۆگەری، وێنە، بۆ پێشەنگ بنێرن.

لە یەکیەتی و ڕێکخراو بوون دایە کە دەسەڵات بە گشتی مسۆگەر دەبێ

(یەکیەتی زامنی سەرکەوتنە)

عەزیز نەسین تەنز نووس و نووسەری بەناو بانگ و سوسیالیستی جیهان لە جیهاندا زۆرتر بە تەنزە کۆمەلایەتیەکانی ناسراوە، بەلام جاروبارەش وتاری سیاسی نووسیوە. ئەمەی لە خوارەوە دەیخوێننەوە یەکێک لەو وتارە سیاسی‌یانەیە.

ن: عەزیز نەسین

ڕووداوەکـانی ئـەم دوایانـە نیشـانی دەدەن کـە ئیعتزازات و جم و جـوولی جیاییخوازای و سـەر بـەخویی لـە ئاسـتیکی تایبەت دا گەشـەیان کردووەو هەر دیت و بە شیوەیەکی گشتی پەرە دەستینی و لایەنی جۆراوجور بە خویەوە دەگری.

نمونـەی بـەر چـاوی سـەرجەمی ئەم ڕووداوانە دەتوانین لە دروشمی ئەم دواییانەی دەولەت دا ببینین کە دەلی:

"لـە یەکـیەتی و یەکـبوونی گشـتی دایـە کـە دەسـەلات بـە شیوەیەکی گشتی مسوگەر دەبی."

دەولـەت بـە پشـت بەستن بەم دروشمە لە میژینەی خوی، تەنیا لە هـەولی ڕیکخسـتن و یەکگرتووتـر کـردنی تـەواوی سـەندیکاکان و ڕیکخـراوەکانی کـریکاری دایە. کەواتە پیویستە کریکارانی گشت شـوینیك کـە وەهـا بـریارکی دەولـەت دەیـان گریـتەوە، لـە ڕیـزی ڕیکخـراوەیەکی سـەر بـەخۆ تەشـکیلاتیکی سـەر بەخۆی خۆیان دا یەکبگرن.

ئەگـەر بیـت و کـریکارەکان خویـان لایـنگرو پشـتیوانی وەهـا دروشمیکی لە میژینەی دەولەت نەبن و لە دەوری یەك کۆنەبنەوە، ئـەوا هیزەکانی سەر بە دەولەت بە پال پشتی یاسا، مـەجبوور بە ڕیکخـراو کردنـیان دەکـەن! ئەگـەر بیـت و ئـەم بیروکەیە بە کردەوە دەربیـت ، ئـەو کات کریکارانی یەکگرتوو لە ڕیگای یاساییەوە، بـۆ گـەیاندنی داخوازیـەکانی خۆیـان بـە گویـی کـار بەدەسـتانی دەولـەت، هـەنگاو دەنـین. هـیچ شك لەوە دانیە کە ئەمە خوی دوور لـە ڕاستییەو هیچ کات بەم شیوەیە نابی هەر لەم پەیوەندیەش دا کـریکارەکان مەجبوور دەبن لە ڕیکخراوەکەی خویاندا، مل کەچی هـەر ئـەو یاسـایە بـن کە بەسەریان دا زالە. پیش هەر شتیك دەبی تیشـك بخریـتە سـەر ئـەم مەسـەلەیە کـە ئایـا بەراسـتی مەبەسـتی دەولـەت لـەم دروشـمە چیـیە و بۆچی بەر دەوام دەلین و تەبلیغیشی بۆ دەکەن. یەکیەتی و یەکبوون لە دەسەلات بە شیوەیەکی گشتی؟ سـەرنج بـدەن. بـازۆریش مەسەلە کە ئالوز نەکەین و نموونەیەکی سادە باس بکەین.

کارخانەیـەك یـان هـەر ناوەندیکیـتری بەرهـەم هینان بیننە بەر چاوی خۆتان. لەم ناوەندانە دا کومەلیك کریکار بەردەوام خەریکی هەلسـوڕانن. هـەندیك پارەشمان هەیە و دەمان هەوی ئەم برە پارەیە لـە نـیوان کـریکاراندا بـەش بکـەین و هەرکامیان تاقە لیرەیەکیان بدەیـنی. دەش زانـین لـە خوا بە زیاد بێ وەزعی بازاریش زۆر باشە نیـە و ئاوسـان و گـرانی ئەمـروکە بۆەتـە کیشـەیەکی سەرەکی ناو

بازار. ئایا بەراستی ئەم تاقە لیرەیەی کە باسمان کرد، دەتوانی لەوەها بازاریکی بێ‌رەحم دا وەلام دەرەوەی پیداویستی‌یەکانی ژیانی هەر ئەو کریکارە بێ کە تاقە لیرەیەکمان پێداوە.

قسەی خومان بی ئایا ئەو لیرە دەردیك دەرمان دەکا. ئایا کەلینیك پر دەکاتەوە. بەلام ئەگەر بیت و ئەم لیرانە گشتیان کۆبکرینەوە و ئەوجار بخرینە گیرفانی کریکاریك چی دەبینین؟ دەبینین کە کریکارەکەمان خاوەنی کومەلیك پارەیە. بێ بیرکردنەوە بۆمان روون دەبیتەوە کە ئەم شیوازە لە دابەش کردن دەتوانی کاریگەری خۆی بێ و کریکارەکە ئەو جار بە خاتر جەمی‌یەوە دەرواتە ناو بازار و بە پال پشتی ئەم لیرانە بەشیك لە داخوازی‌یەکانی خۆی دابین دەکا.

لیرە دایە کە هیزی دەسەلاتی پول واتە ئەو پارەیەی کە کومان کردەوە، دەر دەکەوێ.

ئیستا ٥٠ لیرە بخەنە گیرفانی هەر کریکاریك. پاش ماوەیەك هەر ئەو لیرانە کۆبکەنەوە و بیدەن بە یەك کریکار. بەم شیوەیە ئەم کریکارە لە باری مالی‌یەوە تارادەیەك بارو دۆخی ژیانی بۆ ماوەیەکی کاتی دەگوردرێ و ئەو جار هەر بەم ماوە کورتەش کە باسی لی دەکرا بە خەیالیکی ئاسوودەوە دەتوانی کومەلیك شت بۆ بنەمالەکەی بکری.

لیرەدایە کە دەتوانین بلین: " بەراستی کە لەیەك بوون دایە هیزی دەسەلات مانای راستەقینەی خۆی پەیدا دەکا."

نمونەیەکی تر باس بکەین:

ئەگەر لە بەرامبەر هەر یەکیك لە ئیمە سینی‌یەکی پر لە ساندویچ دابندری و بریاریش بێ هەرکام لە ساندویچەکانیش لە نیوان کریکارەکاندا، دابەش بکەین، دیسانەکانی شتیکی ئەو تۆ بە کریکارەکان نابری و هەموویان برسیەتی گلۆلەیان دەکا. بەلام ئەگەر بیت و سەرجەمی ساندویچەکان بدەین بە کەسیکی دیاری کراو، ئەم کەسە بە تەواوی دەتوانی خۆی بەباشی تیر بکات و ببیتە خاوەنی هیزو توانایەکی زۆر.

یان ئەگەر جاکەتیکمان بی و بمان هەوی ئەم جاکەتە لە بەر هەموو کریکارەکان بکەین، شتیکی سەیر دەبێ. چوونکە نەك بەکەلکیان نایە و هیچ زەرەریەك لە ئەندامی لەشیان داناپوشی، بەلکو جاکەتەکەش پچرپچر دەبێ و بەشی هەموویان ناکا. بەلام بینن هەر ئەم جاکەتە بدەن بە کریکاریك . دەبینین کە هەر ئەو جاکەتە بە تەواوی بەکەلکی کەسەکە دێ‌و تەواوی لەشی دادەپوشی‌و لە سەرماو گەرماش دەی پاریزی و بە تازەیی‌ش دەمینیتەوە.

مەسەلەکە بەم ئاسانی‌یەیە و زۆر ئەم لاو ئەولای ناوی و تەنیا بە بیرکردنەوەیەك دەتواندری چارەسەری کیشەکان بکری و وەلامی شیاوی پێ بدریتەوە. بێ‌هۆ نیە کە ئاگری یەکبوون و یەکگرتن تەشەنە دەسینی و ئاگرەکەی باوەشین دەکری‌وهەولی تایبەتیشی بۆ دەدری. چوونکە لەوەها کردەوەیەك دایە کە دەسەلات دیتە دی.

بۆچی ئامریکا گەورەترین و زل هیزو بەهیزترین ولاتی جیهان و ناوچەکەیە؟

وەلامەکەی زۆر ئاسانە، چون یەکی گرتووە مەگەر ناوی ولاتە یەکگرتووەکانی ئامریکا نیە. ئامریکا ولاتیکی لیك هەلپیکراو لیك جیانیە. سەرمایەداریش بۆئەوەی هیز و توانایی‌یەکانی بە فیرو نەروات و پرش و بلاو نەبێ، لە شوینیکی کۆنترول کراوو و لە دەس کەسیك دا رای دەگری و بەم شیوەیە سەرمایە کەلەکە دەکەن.

مەگەرنەیان وتوە:

دلوپ دلوپ کو دەبیتەوە تا سەرەنجام دەریایەکی پان و بەرین بەدی دێ.

کاپیتالیست بەم شیوەیە دیهەوێ بە کەلك وەرگرتن لەم دروشمە، خۆی پێ بگەینێ.

ئیستا بۆتان دەرکەوت کە بۆچی سەرمایەداری و لە سەرەوەی هەموویان ولاتی ئامریکا. لیرە ئەوندەدە لایەنگریان هەیە و چ بەلا و نەهاتەمەتیکیان بەگژ کومەلانی خەلك دا کردووە و ئاگرەکەش خوشی دەکەن؟

ئەگەر لیم تێگەیشتن.... ئاخرین و بارەکەلا بۆ هەرکام لە ئیوە....!

پێرست

* تیشکی بۆسەر جیگا و شوینی گوتاری ژنانی کورد لە دیداریك لەگەل خاتوو سەمیرە عەلی رۆژنامەنووسدا 67

* مەك كارتیزم: سەردەمی رەشی میژووی ئامریکا وت وویژیکی سەعیدی مستغایی لەگەل مایکل چاپلین 72

تیشکێ بۆ سەر جێگا و شوێنی گوتاری ژنانی کورد

لە دیدارێك لەگەڵ خاتوو سەمیرە عەلی ڕۆژنامەنووسدا

سازدانی: پێشەنگ

❖ تکایە هێندیك سەبارەت بە ژیان و کارە ئەدەبیەکانت بدوێ

❑ سەرەتا زۆر سوپاستان دەکەم بۆ ئەم بەسەر کردنەوەیە،

من لە پائیزی ساڵی(١٩٧٢)دا لە شاری سلیمانی لەناو خیزانیکی زەحمتکیشدا چاوم بۆ ژیان هەلهیناوە، هەر لەو شارەشدا پلەکانی خوێندنم بڕیوە، بڕوانامەی دیپلوم لە پەیمانگانی مەڵبەندی مامۆستایان لە هەولیر بەدەستهیناوەو دواجاریش بڕوانامەی بکالیوریوسم لە زانکوی سلیمانی کولیژی زمان بەشی کوردی بە دەستهینا، ئیستاش ماموستای زمان و ئەدەبی کوردیم لە یەکیك لە ناوەندەکانی ئەو شارەدا و هاوکات سەرقاڵی کاری ڕۆژنامەوانیم لە ڕۆژنامەی ڕیوان. وەك خولیا و ئارەزوویەکی ناخی خۆم هەر لە ساڵی (١٩٩٨) ەوە لەبواری ڕۆژنامە و ڕۆژنامە نووسیدا دەستبەکار بووم، ماوەی دووساڵ لە ڕۆژنامەی ڕێبازی ئازادی وەك سەرپەرشتیاری (ڕیبازی ئەدەبی و هونەر) کەپاشکویەکیمانگانە بوو کارم دەکرد، جگە لەوەیبەرپرسی لاپەرەی ٨ی ڕۆژنامەکەش بووم، تا دواجار ساڵی

(٢٠٠٢)ەوە چوومە ڕۆژنامەی ڕیوان ئیستاش وەك بەرپرسی لاپەرە ٤ی ئەو ڕۆژنامەیە و هەڵە بڕیکی ڕۆژنامەکە کاری ڕۆژنامەوانی دەکەم.

لە بارەی کاری ئەدەبیشمەوە، تا ئیستا من ناتوانم بە خوم بڵێم نووسەر و خاوەنی کاری ئەدەبیم، بەڵکو تەنها خوێنەریکی جددی ئەو بوارەم، هەرچەندە لە ساڵی(١٩٩٥)ەوە ناوبەناو کورتە چیروك و پەخشانی ئەدەبی بە دوو ناوی خوازراوەوە (ویژە، ڕوزا، و هەندێ جاریش(دنیا) دەنووسم و تاك و تەرا لە ڕۆژنامە و گوڤارەکاندا بڵاوەم کردونەتەوە، ئەمانە لە هەوڵدانیکی سەرەتایی بەو لاوە چیتر نین و ناتوانم ناویان لێبنێم دەقیکی جددی ئەدەبی، هەروەها خاوەنی هیچ بەرهەمیکی چاپکراونیم ئەو سستیشەم تاڕادەیەك دەگێرمەوە بۆ بوێرنەبوونم، جگە لەوە من زیاتر وەك ڕۆژنامەنووسێك هاتوومەتە بوارەکەوە، خاوەنی دەیان ڕێپورتاژ و چاوپیکەوتنی ئەدەبی و کەسایەتی و کومەلایەتیکانم، هەروەها چەند کورتە وتاریك و سەرەنج و تیبینی و خوێندنەوەم بۆ چەند دەقیکی ئەدەبی کردووە، چەند کورتە بابەتیکم لەزمانی عەرەبیەوە بۆ ڕۆژنامەکان وەرگیراوە،جارجارەش شیعر دەنووسم بەڵام تەنها بۆ خۆمی دەنووسم.

❖ بۆچی دەنگی ژن لە بواری رومانووسیندا هێندە لاوازە، هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ چ کوسپ گەلیک، واتە هۆی چییە ژن کەمتر خۆی لە قەرەی رۆماننووسین داوە؟

❑ رومان وەك ژانریکی ئەدەبی، بەگشتی کایەیەکە لەو کایە مەعریفیانەی کە نمایشی کەلتور و فەرهەنگ و جۆری بیرکردنەوەی هەر نەتەوەیەك دەکات، گوزارشتە بۆ هەموو ئازارو کوژان و بەهاو پێوانە مروڤایەتیەکان بە تایبەتی. هەروەها یەکێکە لە هەرە ژانرە زیندووەکانی ئەدەب، ئەگەر بێت و لە رووی میژووییەوە لە و ژانرە بڕوانین هەمووی دووسەد سالیك دەبێت لە ئەوروپادا رومانی هونەری سەری هەلداوە، بۆیە دەکریت بلێین: بە چاو ژانرەکانی ترەوە ئەو میژووە نوێیە، لای کوردیش لە چلەکانی سەدەی رابردووەوە ئەو ژانرە سەری هەڵداوە، بەڵام بە شێوازیکی هونەری و زانستیانەتر، زیاتر دەتوانین هەشتا و نەوەدەکانی ئەو سەدەیە بکەینە سەرەتای سەرهەلدانی لەم پارچەیەدا، چونکە لەم میژووە بەدواوە توانیویەتی هەموو بنەما و رەگەزە سەرەکییەکانی رومان لەخۆ بگرێت.

نموونەی ئەوەش زیاتر لە رومانەکانی محەممەدی موکری و بەختیار عەلی و شێرزاد حەسەندا خۆی دەبینێتەوە هەروها چەند رومانووسیکی تری دەگمەنی ئەم سەردەمە. بەهوی ئەوەی ئەم میژووە نوێیە و ژمارەی رومان نووسە پیاوەکانیش دەگمەنن، جا وەرە چ جای ژن ئەمە فاکتەریك، فاکتەریکی تریش ئەوەیە، ژن بە سروشت بوونەوەریکی عاتیفین و شیعریش زیاتر مۆرکی سۆزداری پێوە دیارە، سەرەڕای ئەوەی بەهرەیە و لەگەڵیشیدا توانای دەربڕین و هەست و سۆز و هەڵچوونیکی کاتی ناخی مرۆڤە، پێویستی بە مەعریفەیەکی سادەیە، واتە بەرهەمی عاتیفەیە. بۆیە لە شیعردا زیاد لە ژانرەکانی تر جێپەنجەیان دیارە، بە گەواهی ئەوەی کە لە مێژەوە تا ئیستا خاوەنی چەندەدین دەنگی شیعری ژنانین، ئەوەندە ژنە رۆماننووسمان نییە، چونکە ڕومان بەرهەمی مەعریفی و خەیاڵ و تێڕامانە بۆ ژیان واتە پێویستی زیاتر بە مەعریفە بەخۆ رۆشنبیر کردن هەیە، لێرەشدا مەبەستم ئەوە نییە بلێم ژنە شاعیرە کوردەکانمان خاوەنی تێزێکی مەعریفی و عەقلانی نین، بەڵکو مەبەستمە ئەوە بلێم بەهۆی کەلتوری دواکەوتووی کۆمەڵگەکامانەوە، هێندەی بوار بە پیاو دراوە بۆ خوێندنەوەو خو روشنبیرکردن، ژن هێندە بواری بۆ نەرەخساوە تاکو بتوانێت پەرە بەتوانا مەعریفیەکانی خۆی بدات، ئەگەر هەندێ جاریش بۆی ڕەخسابێت خۆی نەیویستووە. ڕۆمان بە شێوەیەکی گشتی پێویستی بە بیرو هزرێکی ئازادە لەگەڵ ئەزموونێکی پراکتیزەکراو، دەرهاویشتەی کۆمەڵگەیەکی مەدەنی و کراوە و ئازادە، کۆمەڵگەی کوردەواریش کۆمەمەڵگەیەکی فیئودالییە و تا ئێستا کار بەو بەهاو تراديسیۆنانە دەکات، کە پەندە باوەکانی رۆژگار بەسەر ژیندا سەپاندووە، بۆیە لە ئیستادا دەکریت بلێین ژنە ئەدیبە کوردەکان تەنها قۆناغێکی سەرەتای بواری نووسینیان بڕیووە، لەم قۆناغە سەرەتایشەوە دەتوانن هەنگاوەکانیان خێراتر بکەن و پێگەی خۆیان زیاتر و زیاتر پتەو بکەن تاکو بتوانن زەمینەیەك بۆ نووسینی رۆمان برەخسێنن. ئەویش بەخوێندەوە زیاتر و زیاتر دەبێت.

- ❖ ئایا ژن لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا توانیویەتی مۆرکی تایبەتی خۆی، وەك ژن، لە ئەدەبیاتدا بەرجەستە کاتەوە، یان هەر روانگە پیاوسالارانەکەی بەسەردا زالە؟

- ❑ ئەگەر بێت و بگەڕێینەوە بۆ مێژووی ئەدەبیاتی کوردی، دەتوانین بڵێین نەیتوانیوە، نوسەری گەورەی کورد سدیق بۆرەکەیی لە هەر دوو بەرگی (مێژووی ویژەی کورد)دا ئاماژەی بەناوی چەند ژنە شاعیرێك کردووە، کە بە شێوەزاری گۆران شیعریان وتوە. لەوانە (دایە تەورێزی هەورامی، فاتمە لوڕی گۆران، یای حەبیبەی شارەزوری_ نەرگزخانمی شارەزووری...هتد) کاتێك لە شیعری ئەم ژنانە ورد دەبێتەوە و دەیخوێنیتەوە هەست ناکەیت ژنیك نووسیوویەتی، تەواو پیاهەڵدانەکانیان لە هی پیاوێك دەچێت، یان نموونەی مەستورەی ئەردەڵانی کاتیك ئەو شێعرەی بۆ کۆچی دوایی خوسرەو ناکامی مێردی نووسیوە هەست دەکەیت پیاوێك بۆ ژنێکی نووسیوە نەك ژنێك بۆ پیاوێك. هەروەها لە ساڵانی ڕابردووشدا تا رادەیەك ئەو مورکە تەقلیدیە بەسەر هەندێك لە ژنە شاعیرەکاندا زاڵبووە، ئەمەش دەگەڕێنمەوە بۆ چەند فاکتەرێکی تر یەکێك لەوانە کە ژن بەبێ پشتیوان دەنوسێت خاوەنی پاشخانێکی فەلسەفی وا نییە کە پاڵپشتی بکات ئەگەر لە مێژووی فەلسەفە براونین هەموو تێزە فەلسەفیەکان بەرهەمی دنیای پیاون و لە بەرژەوەندی خۆیان نووسیویانەتەوە، هەمیشە تێروانینیان بۆ ژن تیروانیێکی نادروست بووە، نموونەی ئەوەش فەیلەسوفی یۆنانی ئەرەستو" ئافرەت بە ناتەواو(قاصر) لەقەڵەم دەدات، بۆیە کاتێك ئافرەت دەنووسێت ناچار شتێك دەنووسیت بە دڵی پیاو بێت و بێئاگا دەبێتە سیبەری ئەو خەیاڵاتە پیاوسالارانەیە، جگە لەوە، ئاستەنگیکی تر ئەوەیە لەم کۆمەڵگەیەدا سەختە مێینە بتوانیت بە ڕاشکاوی گوزارشت لەئازارە ژنانەکانی بکات، لەوانەشە ئەگەر بشیکات لەو پێناوەدا باجیکی قورس بدات.

بەڵام لەم سەردەمەی ئیستادا لەم پارچەیەی کوردستانی باشوردا تا رادەیەك هەنگاوی بوێرانە نراو و خەریکە ئافرەت لە دەرگا حەرامکراوەکان دەدات، نموونەی ئەوانەش خاتوو کەژال ئەحمەد کاتیك دەلێت:

تۆ بڵێی دڵم نەوەستی و
لەشەرمانا نەبم بە پارچەیەك گریان
ئەو ساتانەی روو سووریەکەم
بەسەر دەستی میردەکەم و
ژمارەیەك لە پیرەژنەوە ئەبیم
ئەیگێڕن کۆڵان بەکۆڵان.

خۆی ئەمە گوزارشێکی راستگۆیانەیە هەموو مێینەیەکی ئەم کۆمەڵگەیە

کاتیك ئەو حاڵەتەی بەسەردا دێت بە واقیعی ئەو شەرم و ترسە ئەزموون دەکات، بەڵام ناشتوانێت لیێ یاخی بێت، بەڵام خاتوو کەژاڵ لە ڕیێ دەقیکی واوە زۆر بوێرانە و راستگۆیانە گوزارشت لەو یاسایانە دەکات.

یان کاتێك خاتوو مهاباد قەرەداغی دەڵێت:

جەستەی داخراوی حەوا
پرە لە نهینی شەهوەت

پڕە لە رازی بێ‌نەوا

زۆر بویرانە باس لەنهێنی جەستەی مێنیە دەكات، كە ئەوەش بە جۆرێك لە یاخیبوون دێتە ئاژمار. جگە لەم خاتوونە بەڕێزانەش خاتوو شیرین كاف و نەزەندبەگی خانی و چەندینی‌ترمان هەیە، بەڵام ئەو بوێریەش هەروا ئاسان نییە رەنگە هەر یەك لەم خاتوونانەش قوربانی زۆریان بەژیانی تایبەتی خۆیان دابێت لەو پێناوەدا كەوتبنە بەر نەشتەری بێبەزەیی كۆمەڵگە، بەڵام ئەوە گرنگنییە گرنگ ئەوەیە توانیویانە خاوەنی دەنگی ژنانەی خۆیان بن، چونكە ئیمە ئەگەر بمانەوێت بەدڵی كۆمەڵگەی پیاوسالاری بین هەرگیز ناتوانین بەدڵی ئەوان بین ئەوان كۆپیەكیان دەوێت لە خۆیان ئەوەش بە هیچ ژنیك ناكرێت. دواجار دەكرێت بڵێین هەوڵدانیك لەلایەن تاكە كەسەوە بەدی دەكریت بۆ بوون بەخاوەن دەقیكی ژنانەی پەتی و كە مۆركی ئەدەبیكی ژنانەی پیوە دیار بێت بەڵام هەر ئەوەندە بەس نییە.

❖ مناسباتی پیاوسالاری و داب و نەریتە كۆنە و ئایینەكان چ دەورو نەخشیكیان لە سەر دواكەوتوو هیشتنەوەی ژنان لە بواری ئەدەبیات و هونەر دا لە چاو پیاوان بووە؟

❑ پیاوان بەگشتی تیروانییان بۆ ژن تیروانینیكی نیگەتیڤانەیە، تەنها وەك جەستە لە ژن دەڕوانن و چەند لە بوارە مەعریفییەكاندا بە توانا بێت دانی پیا نانێن كاتێكیش كە دەیەوێت بێتە بواریك لەو بوارانەوە هەزار و یەك توانجی نابەجێی تێدەگرن، بێگومان داب ونەریتی كۆمەڵگەش دەرهاویشتەی پیاوسالارییە، جگە لەوەی ئاینیش ئاستەنگیكی ترە لە بەردەمیدا، لە بەر ئەوەی كۆمەڵگەیەكی ئیسلامین و ئاینی ئیسلام لە ناوماندا باڵادەستە هەموو جوڵانەوە و هەڵس وكەوتێكی ئافرەت بە جۆریك لە گوناه و یاخیبوون لە قەڵەم دەدەین. جگە لەوەش ئاینی ئیسلام بەگشتی بێگویدانە جیاوازی رەگەزی تێڕوانینی جیاوازی هەیە، هەموو جورە شیعر و پیاهەڵدانیك رەتدەكاتەوە جگە لەو شیعرەی كە لە پێناوی خوا و پیغەمبەردایە.

❖ بێشك یەكێك لە هۆ سەرەكیەكانی گەشە و سەرهەڵنەدانی توانایەكانی ژنان لە بوارە سیاسی، ئابوری، كومەلایەتی، و بەتایبەت هونەر و ئەدەبیاتدا، سەر بەخۆ نەبوونی ئافرەت لەباری ئابوورییەوەیە، بۆ چوونی جەنابت چییە و پێت وایە ئەم گرفتە لە چ ئاستیك دایە؟

و: بێگومان منیش تا رادەیەك هەمان رای بەرێزتانم هەیە، مێینە تا چەند خاوەنی گیرفانی خۆی بێت ئەوەندە ئازادە لە رەفتاریدا، بە گەواهی ئەوەی توێژیك لە مێنەی ئەم سەردەمە خاوەنی بروانامە و ئابووری خۆیانن، لە هەندی بواری ژیانیاندا لە ئەوەی ژنانی پیشوو ئازادترین، بەڵام ئەو ئازادییان نەگەیشتوتە ئاستیك كە بتوانن رۆڵیكی كارا لەم بوارانەدا وازی بكەن.

چونكە بەداخەوە ژمارەیەكی زۆر لەو توێژەی كە لە رووی ئابوورییەوە سەر بەخۆن وابیر دەكەنەوە لەبەر ئەوەی ژنی پیاوەكانیانن پیویستە ئەوان مەسرەفیان بكێشن. ئەو پارەیەی خۆشیان تەنها بۆ رووكەشی و رازاندنەوەی خۆیان بەكار دەهینن، لایەنە جەوهەریەكان فەرامۆشدەكەن، هەروەها لای مێینە نەبووە بە نەریت كە بەشێك لەو داهاتەی خۆی بۆ كڕینی كتیب تەرخان بكات.

بۆیە دەکریت بڵێین لە پاڵ سەربەخۆ بوونی ئابووریدا هوشیاریش خاڵێکی گرنگە، چونکە ئەگەر مێنیە خاوەنی هوشیاریەکی وا نەبوو با لە رووی ئابووریشەوە سەر بەخۆ بێت سوودی نییە.

❖ وەك ژنێکی چالاك لە بواری نووسیندا چ پێشنهاد و رێنماییەکت هەیە بۆ ژنان و ئافرەتان بەگشتی بۆ دەرباز بوون لەم هەل و مەرجە نالەبارە و پڕ مەترسیە و گەیشتن بە یەکسانی تەواو لەگەل پیاواندا؟

❑ بە لێبووردن و تەوازوعەوە دەڵێم من هێندە کەسێکی کاراو قالبووی بواری ژنان نیم تا بتوانم رێنمایی هاو رەگەزەکانم بکەم، بەڵام دەکرێت بڵێم با چیتر رێگە نەدەین پیاوان لەبری ئێمە بیر بەکەنەوە و قسە بکەن و فرمێسکی تیمساحمان بۆ برێژن، بەڵکو با خۆمان بین و خۆمان گوتاری ژنانەی خۆمان ئاراستەی هەمو ئاستەنگەکانی بەردەممان بکەین، بەپێداگرتنەوە دەڵێم هیچ پیاوێك نییە لە دنیادا بتوانیت وەك خۆمان گوزارشت لە کۆژان و ئازارەکانمان بکات، هەرچی نووسەر و روناکبیرو ئەدیبی ناوداری جیهان لە رەگەزی بەرامبەرمان هەیە ناتوانن بۆ تەنها ساتێکیش چییە گوزارشت لەژانی منداڵ بوون بکەن، چونکە بۆ تەنها خولەکێکیش چییە ئەو ئازارەیان ئەزموون نەکردووە.

هەروەها خەباتیشمان دژی (پیاو) نەبێت وەك رەگەز، بەڵکو وەستان بێت دژی دەسەڵاتی ناڕەوا و نامروڤانەی ئەوان، چونکە دواجار هەر یەکیك لە ئێمە ئەوی ترمان لە ناخی خۆماندا حەشارداوە. ئیتر وەك خۆشەویستی یان وەك هاورێ یان وەك هاوسەر بێت.

تابلۆی کچە هونەرمەندی هۆڵەندی (ئانس مارکۆس)

مەك كارتیزم: سەردەمی رەشی مێژووی ئامریكا

دەقی تەواوی وت و ویژیکی تایبەتی سەعید مستغائی لەگەڵ مایکل چاپلین.

و: یوسف عەلی پور

مایکل چاپلین لەو وت و ویژەدا بۆمان لە سینەما و سەردەمی مەك كارتیزم و نەوتراوەكانی رۆژانی تەبعیدی باوكی ئەدوێ.

سێرچارلز ئێسپێنسێر چاپلین ناسیاوی تەواوی سینەما دۆستان و زۆربەی خەڵكی روشنبیری جیهانە، هەر بۆیە پیویست بە ناساندن ناكات. فیلمەكانی گەلیك جار بلاو بوونەتەوە و زەردە خەنەیان خستۆتە سەر لیوی زۆركەس و بینەرانیكی زۆریشیان گریاندوە. چونكە تایبەتمەندی سینەمای چاپلین سەرەرای حالەتی تەنزاوی و كۆمیدی بونی، هەمیشە باس لە تراژیدیاكانی بەشەری وەك تەنیایی و سەر لێشیواوی و لەخۆ نامۆ بوون دەكات.

گەورەیی و ریزی چارلی چاپلین لە میژووی سینەمادا تا رادەیەكە كە ئیستا و دوای تیپەر بونی زیاتر لە ٣٠ سال بەسەر مردنیدا و تیپەرینی ماوەیەكی نزیك بە ٦٠ سال بەسەر ژمارەیەك لە بەرهەمەكانیدا، بەرهەمەكانی سەر لەنوێ ساز دەكەنەوە یان ئەو بەشانە لە فیلمەكانی كە خراپ بوون بۆ جاریكیتر دروست دەكەنەوە. بۆ وینە لە فستیوالی "كەن"ی ئەو سالدا (٢٠٠٣) فیلمی "دیكتاتوری گەورە" بە زیاد بوونی ١٠ خولەك بە كاتی

فیلمەکە وەك دەستپێکی ئەم فستیواڵە پیشان درا. ژمارەیەکی زۆری فیلمەکانیشی خراونەتە سەر فۆرمێتی D. V. D و بۆ جارێکیتر و لە ئاستێکی جیهانیدا بلاو بونەتەوە. بۆ وینە فیلمی "سەردەمی نوێ" بە کەیفیەتی زۆر باشەوە لە ئاستێکی جیهانیدا بلاو بۆتەوە بەلام سەرەرای هەمووی ئەو شتانەی کە خەلك لە چارلی چاپلین و بەرهەمەکانی دەزانن و پشتاوپشت لەگەلی ژیاون، زۆر شتی شاراوەش هەیە لە ژیان و بیروباوەر و روانگەکانیدا، کە جێی خۆیەتی زیاتر باسی لیبکریت. باوکم هۆگرێکی زۆری بە چارلی چاپلین هەبوو، وە لە منداڵیەوە ئیمەی لەگەل بەرهەمەکانی ئەم هونەرمەندە ناودارە ئاشنا کرد. ئەو کاتەش کە بە شیوەی حیرفەیی روم کردە سینەما زۆرتر فیلمەکانی چارلی منیان بەرەو لای خۆیان راکیشا، بە تایبەت زۆرم حەز دەکرد کە لایەنە شاراوەکانی ژیانی بە تایبەت لە سەردەمی تەبعیدی لە ئامریکا، لە زەمانی مەك کارتیزم دا بزانم و روانگەی ئەو سەبارەت بە میژووی رەشی ئەو سەردەمەی ئامریکا بناسم. کاتیك کە لەگەل چکولەترین کوری چارلی واتا "مایکل چاپلین" ئاشنا بووم هەستم بەوە کرد کە هەلیکی باش رەخساوە بۆ ئەوەی کە خەونەکانم بیتە دی، بە تایبەت چونکە ئەمزانی "مایکل" لە سەردەمی تەبعیدی چارلی چاپلین دا لەگەل باوکی بووە. بیرەوەری نەوتراوەی زۆری لە لایە کە لاپەرەیەکیتری ژیانی هونەری چارلی دەگریتە بەر.

دوای ئەوەی کە چەند جار چووم بۆ لای مایکل ئەوەم بۆ دەرکەوت کە مایکل جیا لەو بیرەوەریانەی کە هەیەتی بەهۆی ئەوەی کە زەمانی بەرهەم هینانی فیلمەکانی باوکی لە ستۆدیوی "یونیویرسال" لەگەل "چارلی" بووە عەناسیری سینەماییش بە باشی دەناسی و ئەوەش بوو بەهۆی ئەوەی کە ئەم وت و ویژە رەنگیکی تەحلیلیتر بە خۆیەوە بگریت.

لیرەدا پیویستە ئەوەش بلیم کە مایکل منالی ئیونا ئونیل، (کچی یونین ئونیل نووسەری بەناوبانگ) دوایین ژنی چارلیە کە لە ٣٠ سالی دوایی تەمەنیدا هەمیشە وەك یاریکی بەوەفا هاوریێ و یاریدەدەری چارلی بوو. دوای مەرگی ئیونا مایکل گەرایەوە مالی باوکی و هەر لەو کاتەشەوە لەسەر ئەوە ساغ بۆوە کە ئەو مالە بکاتە موزەخانەی چارلی چاپلین. موزەخانەیەك کە تەواوی بەرهەم و یادگاریەکانی چارلی چاپلینی تیدا بیت. دواتریش مایکل بە یارمەتی خوشکی "جیرالدین" و براکەی "سیدنی" و هەروەها بە هاوکاری ژمارەیەك لە کارناسان و هۆگرانی سینەمای چارلی ئەم کارە بە نرخە بە ئەنجام بگەیەنیت. ئەم موزەخانەیەش ماوەیەك لەمەوبەر دەستی بە کاری خۆی کرد.

ئیستاش ئەو رۆژەم لەبیرە کە مایکل لەژیر زەمینی ئەم مالە ویلاییەیە کە لە "سیمینس" سندوقیکی دەپشکنی، کاتیك لە سندوقە قەدیمیەکەدا چەند فیلمیکی رەنگی لەپشت سەحنەی فیلمی "دیکتاتوری گەورە" دوزیەوە، وەك "ئەرشمیرۆس" هاواری دەکرد کە دۆزیمەوە، دۆزیمەوە.

ئەم وت و ویژەش لە ئاکامی چەند ملاقات و چەند تەلەفون و ژمارەیەك نامە و ئیمەیل و دەریایەك پرسیار و ولام لە مایکلی کوری چارلی چاپلین بە ئەنجام گەیشتووە.

**ئـیوه لـه فیـلمی "سـوڵتانیك لـه نـیویورك"دا لەتەنیشـت باوكـتان دەركەوتن و رۆڵی تازه لاویك بەناوی "رۆپیرت"تان بینی. لـەو سـالانەدا، چـەند سـالیك دەبـوو كـه چارلی چاپلین له تاراوگه بـوو، وه ئـەو فیـلمه بـه یەكـەمین كاری سینەمایی ئەو له دەرەوەی ئامـریكا دەژمـێردرا. گۆیـا لەو كاتەدا تەمەنتان ١٢ سال بوو. لەو تەمەنـه لـه تازەلاوێتیدا وەكـو مـنالی هونەرمەندیكی ناسراو كه ئیستا لەلایـەن جیهانی بـەناو ئـازادی رۆژئـاواوه تۆمـەتی لیدرا و دەیهـەوی ئـەوەی كـه لـه بەرابـەر كومیتـەی مـەك كـارتیدا لییان قـەبول نەكـردبوو، ئیسـتا لـه یەكـەمین دیمەنـه سـینەماییەكەیدا بـیخاته بەرچـاو و گویـی خـەلكی جـیهان. (هـەر ئـەوجۆرەی كـه لـەماوەی هەلسـوورانه هونەریەكـەیدا بـەردەوام پیشـاندانی رەنج و بێبەشـیەكانی ئینسـانی لـه قالبـیكی كومیدی تراژیك دا لەبیر و زەینیدا بوو) دەوری خۆت چۆن دەبینی؟*

**یەكـەمین هاوكـاریی هونـەریم لەگـەل بـاوكم ٦ سال بەر له رۆل بیـنین له فیلمی (سولتانیك له نیویورك)دا بوو، له دیمەنیكی كورتـی فیـلمی "لایم لایت"دا كه سالی ١٩٥٢ دروست كرا. ئەوه دوایین فیلمی باوكم بوو كه له ئامریكا بەرهەم هینرا.

**کـەم كەس له هۆگرانی سینەما ئەم بابەته دەزانن. دەكری بلین لەكام دیمەنی "لایم لایت"دا رۆلتان هەبوه؟*

**لـه سكانسـی سـەرەتای فیـلمەكەدا كـه "كـالورو" بـه سەرخۆشـی دیـته نـاو ئـەو ئاپارتمانـه چـكولەوه و لەگـەل چـەند منداڵـیكی كـەم تەمـەن بـەرەو روو دەبیـتەوه، مـن یەكـیك لـەو مـندالانه بـووم و ئـەوی تریشـیان خوشـكەكەم "جـرالدین" و یەكیكیشـیان "سـیدنی" بـرام بـوو. ئـەو رۆڵەی ئیمه له بەردەركی ئاپارتمانی ناوبـراودا بـەریوه چوو. پیش ئەوەی كه باوكم له نەقشی كـالورو (دەلقەكی پیری پەك كەوته و هەمیشه سەرخۆش)دا بچیته ناوەوه و نزیكەی ٣٠ چركەشی دەخایاند.

**هـەر لـەو كاتـەدا بـوو كـه بـەردەوام باوكـت بـۆ كومیتـەی لیكولینەوەی مەك كارتی بانگهیشت دەكرا؟*

**لـه یادمـه كـه لـەو رۆژانـەدا بـاوكم لەژێـر بـازجوویی و لیكولیـنەوەیەكی زۆرەوه بـوو لەلایـەن F. B. I یـەوه كـه زۆربـەی پرسـیارەكان هـەر ئەوانـه بـوون كه لەلایەن سیناتۆر مەك كـارتی و كومیـته ناسراوەكەیەوه راگەیەندرابوون. هەم سەبارەت به پـەیوەندی بـاوكم لەگـەل كۆمۆنیسـتەكان و هـەم سـەبارەت به دوو فیـلمی دوایـی "سـەردەمی نـوێ" كـه مودیرنـیزم و ماشـینیزم و كاریگەرییـەكانی لـه ئیلیناسیونی ئینسانی ئەمرۆدا رادەگەیاندو ئەندامانی كومیتەی مەك كارتی لەسەر ئەو باوەره بوون كه چاپلین راسـتەوخۆ بـۆ دیفـاع لـه باوەره كۆمۆنیستەكان، پیشكەوتنەكانی ویلایەتـه یەكگرتوەكانی ئامریكای كردبوه ئامانجی هیرش و ویران كـردنەوه و "موسـیو وردو" كـه كوشـت و كوشتاری ئینسانەكانی لـــەماوەی شـــەره جۆراوجۆرەكـــاندا لەلایـــەن دەولەتەكانـــەوه بـــه جینایەتـیكی مەترسـیدارتر لـه قەتلـه ئاسـاییەكانی نـیوخەلكی زانیـبوو وه كومیـتەی لیكولیـنەوەی مـەك كـارتی بـاوكمی بـەوه تاوانـبار كـردبوو كـه لـەو فیـلمەدا مەبەسـتی دەسـت تـیوەردانی ئامـریكا لـه ولاتانیـتردا بـووه. هەلـبەته مـن لەو رۆژانەدا تەمـەنم تەنـیا ٦ سـال بـوو وه هەر ئەوەندەم لەبیره كه باوكم هەموو شەویك كه دەهاتەوه بۆ مالـەوه، پەشێو و توره و ناراحەت بوو.

دواتـر دایكم سەرجەم روداوەكانی ئەو سەردەمەی بۆ گیرامەوه كه چـارلی بەهـیچ شـیوەیەك تەنانـەت بیریشـی لـەوه نەدەكـردەوه كـه رۆژگـاریك بـه خاتـری فیـلمەكانی، كه بەگشتی له روانگەی عەشق بـه ئینسـانەكانەوه دروسـتی كـردبوون، بدریـته بـەر لی پرسینەوه.

دایكم دەیوت چارلی دوای هەر لیپرسینەوەیەك تەواوی دەردەدل و هەستە دەروونیەكانی بۆ دەگیرایەوە و بەجۆرە سوكنایی دەهات.

** زۆر كەسیتریش لە هونەرمەندانی بەنیو بانگی هالیوود هەروەك چارلی چاپلین گیرۆدەی تومەتەكانی كومیتەی مەك كارتی بوون، كاسانیكی وەك جوزیف لوزی، مارتین ریت و ... و زۆربەی تومەتەكانیش بریتی بوون لە پەیوەندی ئەم هونەرمەندانە لەگەل كۆر و كۆمەلی بەناو كۆمۆنیستی و كار كردن لەدژی بوونیەتی ئامریكا. تومەتیك كە تەنیا لە یەك دەیەی دواتر یانی دوای لەسەر كار لاچوونی كەسانی توندرەو و دەمارگرژی وەك سیناتۆر مەك كارتی تەنانەت لەنیو جەماوەری خەلك دا وەك شتیكی گالتەجاریانە پیشاندرا. وە ئەمرۆ لەو سەردەمە وەكو یەكیك لە رەشترین خالەكانی میژووی ویلایەتە یەكگرتوەكانی ئامریكا باس دەكری. هەروەك ئەوەی كە لەم سالانەی دواییدا لە پیداچوونەوەیەكی سەر لەنوێی سینەمای ئامریكا بۆ ئەو خالە میژوییە ئاماژە بەو هەلە رەخساوە گەورە و بە فیروچوانەی ئەو سەردەمە دەكری كە هیچ كات مەجالی قەرەبوو كردنەوەیان بۆ خەلكی ئامریكا نەرەخسا و خەسارەتەكەشی خرابتر لە تەنانەت تەواوی زەرەر و زیانەكانی سالەكانی شەری سارد هاتوەتە ژمار. نموونەكەی ئەو فیلمانەن كە بەناوی "زەینیكی جوان" لەلایەن یەكیك لە هالیوودیترین و سەرسەخت ترین فیلمسازەكانی ئەمرۆی سینەمای ئامریكا یانی "ران هاوارد" دروست كراون یان فیلمیكیتر لەژیر ناوی "مەجێستیك" كە فرانك دارابانت دروستی كردوە و بە توندی رەخنە لە داوەریە روالەتی و نەزانیەكانی مەك كارتیسم دەگری.*

**بەلام بە داخەوە سەرەرای سەرجەم قسەكانی ئیوەش، هەر ئەمرۆكەش دەست مایەكانی هەر ئەو بۆچوونە مەك كارتییە لەناخی سینەمای هالیوودا بەرچاو دەكەوی و هیندیك جاریش خۆی دەنوینی. بۆ نموونە چاویك بخشینین بەسەر هیندیك لەو فیلمانەی كە دوای كارەساتی ١١ی سیپتامبری ٢٠٠١ لەو سینەمایەدا بەرهەم هینراون و هەر ئەو دەمارگرژیەی مەك كارتییان لە شكل و شیوازیكی نوێتردا پیشان داوە. لەگەل كەسانیكی تازەكاری وەك جیری بروكەن هایمیر و ریندال والاس و تونی ئیسكات و كەسانیتری وەك ئەوان و لەم هەرا و هوریا تازەیەدا، هونەرمەندانیكی وەك تەرنس مالیك و شاكارەكەی "خەتی باریكی سوور" دەبی بخرینە پەراویزەوە بۆ ئەوەی فیلمی "رزگاری سەربازیكی راین" كە بەرهەم هینراوی "ئیستیوین ئیسپیلبیرگ"ە گەورە بكریتەوە.

**بەلی ئیوە هەقتانە. هیندیك فیلمی وەك "ئیمە سەرباز بووین"، "دوایین قەلا"، "كایەی جاسوسی"، "پشتی خەتەكانی دوژمن" و... نموونەكانی ئەمرۆیی بۆچوونی مەك كارتی لە هالیوود دایە و بەخاتری بوونی ئەو بۆچوونەیە كە تەنانەت فیلمی دژی سیستمی سینەماگەری وەك مارتین ئیسكورسیسی كە یەكیك لە یەكگرتووگەراترین كارگەردانانی ئەمرۆی سینەمای ئامریكا دەژمیردری یانی "دار و دەستە نیویوركیەكان" سەرەرای هەموو لی وەشاوەییەك لە جایزەی ئۆسكار دور دەكەویتەوە و "نموونەكانی شیكاگو" كە وەبیر هینەرەوەی دەیەی ٥٠ و لایەنیكیتری "داوەری مەك كارتیسم" ییەكانە، جایزەكان كۆ دەكەنەوە.*

**ریك هەروەك دەیەی ٥٠ كە لەژیر كاریگەری پشووبری مەك كارتیسمی دوای سالە پرشنگدارەكانی دەیەی ٤٠ و ریزگرتنی ئاكادمی لەكارە پر بایەخەكانی وەك "خانمی مینیور"، "تەعتیلی لەدەست چوو"، "بەلینی پیاوانە" و... ریزیان لە فیلمە كەم بایەخەكانی وەك "گەورەترین شانۆی سەر گۆی زەوی"، "دەوری دنیا لە ٨٠ رۆژدا" و "لیرەوە هەتا هەتایە" گرت و كەسانی وەك ویلیام وایلر دوای شاكاریك لەژیر ناوی "باشترین سالەكانی ژیانی ئیمە" رووی كردە فیلمە كەم بایەخەكانی وەك "تەعتیلاتی رۆمی". هەلبەتە لەم نیوەدا ژمارەیەك لە فیلمسازان تەنانەت

ناچـار بـوون لـەدژی هاوکارەکانـیان لەبـەر دەرکـی کومیـتـەی لیکولینـەوە شـایەتی بـدەن. وەکـو "ئیلـیا کـازان" کـە لەبری ئەو شـایەتیانەی جیگـا و شـوینیکی باشتریشی بەدەست هینا و سالی دواتـر، بـۆ فیـلمی "لـە ئیسـکلەدا" کـە وەك کـاریکی لاوازتـر نیسبەت بـە فیـلمەکانیتری لـە قەلـەم درا، ٩ خـەلاتی ئوسـکاری وەرگرت.

** چـەند سـال لەمەوبـەر کـە بـە هـەول و کوششـی مـارتین ئیسکۆرسیسی قەرار بوو ئیلیا کازان ئۆسکاری شانازی وەربگری، کـاتی وەرگـرتنی خەلاتەکـە بـە پیچـەوانەی رەوالـە باوەکـانی ئـەو مەراسیمە، زۆربەی بەشداربووان لەبەر کازان هەلنەستان و تەنانەت بـە خاتـری نارەزایـەتی دەربـرین لە هەلس و کەوتی رابردووشی لە کومیتەی مەك کارتیدا، چەپلەشیان بۆ لینەدا. پیتان وایە دوای تیـپەر بوونـی چـەندین سـال، پاکانـە بـۆ ئـەم هـەلس و کەوتـە دەکری؟*

** ئەوە دژوارە کە سەبارەت بە هەلس و کەوتی کەسانیتر کە لـە جیـگا و شـوینیکی تایبـەتیدا بـوون، داوەری بکـەین. چ ئیلیا کـازان و چ ئەوانـەش کـە ناوبـراو تاوانـبار دەکـەن. ئیمە نازانین کە کـازان لە سەردەمی مەك کارتیسم دا لە چ هەل و مەرجیك دا بوە. بەهـەر حـال ئـەو فیلمسـازیکی گەورەیـە و کـاری زۆر گەورەشـی خولقـاندوە لەوانە "ئوتوبوسیك بەناوی هەوەس" یان "بژی زاپاتا" و یـان "سـکالای گیاجار". بەلام هەلس و کەوتەکەی لە کومیتەی مەك کارتیدا بەراستی دەرك ناکری. ئەو ئەم هۆکارەی بۆ هاوکاری کـردنی لەگەل کومیتەی مەك کارتی ناو دەبا. لەوانەیە ئەم هۆیەی ئـەو تـا رادەیـەك پاکانـەی بـۆ بکـری ئەویش تەنیا لەبەر ئەوەی کە ئیلـیا کـازان سـەردەمیك بـۆ خۆشـی ئەندامـیکی گـروپی کۆمۆنیسـتەکان لـە ئامـریکا بـوە و زیاتـر هەسـتی بـە مەترسی ئـەوان دەکـرد. بـەلام بەهـەر حـال ناتوانـری دروست داوەری لەسەر بکری. ئیستا وا دەزانم ناتوانم هەست بەوە بکەم کە بۆچی ئەو وەها کـردەوەیەکی لـەخۆی نیشـان دا. لەوانەیـە باوکیشم هیچ کات بۆی دەر نەکەوتبی.

**وا پیدەچـی چـاپلین روانگـەی خۆی سەبارەت بەو کەسانە، هەر لە یەکەمین فیلمەکەی لە تاراوگەدا یانی "سولتانیك لە نیویورك" زۆر راشـکاوانە بـاس کـردبی. لەبیرتانە لەو فیلمەدا رۆلی کوریکی تـازەلاوت دەبـینی کـە لەبـەر دەرکـی کومیتـەیەکی وەك کومیتەی مـەك کـارتی هەلسـوورانە سیاسـییەکانی دایـك و باوکی ئاشکرا دەکـات و لـەدژی ئـەوان شـایەتی دەدات. لـە روانگـەی ئیـوەوە ئەم کـارەی چـاپلین لـەدژی کەسـانیك نـەبوو کـە لـە کومیـتـەی مـەك کـارتیدا لـەدژی ئـەو شایەتییان دا و ئەویان بە کۆمۆنیست بوون تاوانـبار کـرد؟ ئایـا چـاپلین بـە جۆریك ئەو کەسانەی وەك منـدالی هیچ نەزان و ترسنوك، ناو نەبردوون؟*

**ئـەم بۆچـوونەی ئیوە زۆر جیگای سەرنجە. هیچ کات بیرم لی نەکردبۆوە. لەوانەیە راست بی.

** لـەم روەوە ئـەم هەلویستە لە فیلمەکەدا زەقە کە گویا چاپلین لـە سەرتاسـەری فیـلمی "سـولتانیك لـە نیویورك"دا جۆریك ولام دانـەوە بـەو رووداوانـەی کـە لەلایـەن کومیتـەی مـەك کارتییـەوە بەسـەری هاتـبوو داوەتـەوە و کاراکـتەری "روپـیرت"یش دەتوانـی یەکیك لەوانە بیت.*

** بـەلی راسـتە. ئـەو فیـلمە تایبـەتەن سەبارەت بە سەردەمی مـەك کارتیسم لە ئامریکا بوو و ئەو قسەیەی ئیوە دەتوانی راست بی. بـەلام وەبـیرم نایـە کـە بـاوکم هیـچ کـات لـەم بارەیەوە قسەی کـردبی و یـان دایکـم لـەم پەیوەندییـەدا قسـەیەکی لـە بـاوکم گیرابیـتەوە کـە ئـەو گلـەیی لـە ئیلـیا کـازان هـەبوە و بە پیچەوانە هەمیشە بە باشی باسی لە فیلمەکانی کازان دەکرد. بەهەر حال بۆ

خودی من ئەم ڕووداوانە وەکو ڕازیکی نەکراوە ماونەتەوە کە بۆچی کەسایەتی‌یەکی وەك ئیلیا کازان وەها کردەوەیەکی بەریوە برد، ناتوانم بیزانم.

لەبیرتان دی کە باوکتان سەبارەت بەو بازجوویی‌یانە لە کومیتەی مەك کارتی سینای ئامریکادا، بیرەوەریەکی بۆتان باس کردبی؟

**بەلی بیرەوەری زۆری بۆ نەقل کردوم و سەرنج ڕاکیش ترینەکەشیان تایبەتە بە کاتیك کە لە سینای ئامریکادا پیی دەلین ئامریکا بۆ ئیوە زۆر باش بووە و خۆتت لیرە دەولەمەند کردوە. باوکم ویرای تەئیدی قسەی لیکولەرەوەکان دەلی "بەلی زۆر باش بووە و من کارم کردوە و زەحمەتم کیشاوە تا دەولەمەند بم" دواتر پیی دەلین بۆچی تا ئیستا ری ڕەوی‌کردنی ئامریکای قەبوول نەکردوە؟ باوکم وەلام دەداتەوە:"من پاسپۆرتیکی ئینگلیسیم هەبوو وە پیویستیم بە وەرگرتنی پیناسی ئامریکایی نەبووە! بە پیچەوانە وابیر دەکەمەوە کە شارومەندیکی زۆر باشم. چونکە لە سەرجەمی فیلمەکانی من لەسەدا ٣٠ی لە ئامریکا بلاو دەبنەوە و دەفروشرین و لەسەدا ٧٠ی لە دەرەوەی ئامریکا کریاریان هەیە، بەلام وەزارەتی دارایی ئامریکا مالیاتی سەد دەرسەد بۆ من لە بەرچاو دەگری.

* *وەلامیکی زۆر زیرەکانە و هەلبەتە خیرایە. پیت وایە بۆچی باوکتان ئەوەندە حازر جواب بووە؟*

**پیم وایە هۆکارەکەی ئەوە بوو کە یەکەم: سەردەمی منالیەکی هەژارانەی بەسەر بردبوو وە هەروەها ئەوەی کە بالاشی بەرز نەبووە و ناچار بووە کە فیر بێ کە چۆن دیفاع لەخۆی بکات. هەر بۆ ئەم بابەتە، حازر جەوابی لە تایبەتمەندی‌یە بەرچاوەکانی باوکم بوو کە بە شیوەی ڕاشکاوانە و حازر جواب لە فیلمەکانیشی‌دا جیی خۆی دەکردەوە و لە خالە بەهیزەکانی ئەم فیلمانە لەلایەن ڕەخنەگران و کارناسانەوە دەژمیردرا.

چارلی چاپلین دوای لیکولینەوەکانی کومیتەی مەك کارتی بە دوور خرانەوە لە ئامریکا مەحکوم کرا؟

** نەخیر لەبیرمە لەگەل بنەمالەکەمان بۆ بەسەر بردنی پشوویەکی دریژخایەن چووبوینە ئورووپا. دواتر دایکم دەیوت بە چارلی وترابوو ماوەیەك لە ئامریکا بچیتە دەرێ تا بە ڕوالەت هەموو شتیك بگەریتەوە سەر دۆخی ئاسایی، بەلام لەنیوەی ڕیی نیویورك بۆ لەندەن دا بووین کە داوایان لە باوکم کرد ئیتر نەگەریتەوە بۆ ئامریکا. لەبیرمە کاتیك کە لە کەشتی سەلتەنەتی مەلەکە ئیلیزابیت لە ڕیگای ئینگلیس دا بووین تیلگرامیك گەیشت کە نازانم لەلایەن سەرۆك کۆمار "ترومەن" بوو یان مونشی‌یەکەیەوە یان لەلایەن سیناتۆر مەك کارتی‌یەوە کە تییدا نووسرابوو ئیوە ئیتر ناتوانن بگەرینەوە بۆ ئامریکا.

دژکردەوەی باوکتان چ بوو؟ ئایا ئەو سەردەمە لە بنەرەتدا ڕۆژگاریکی دژوار نەبوو بۆی؟

** پیم وایە لەو کاتەدا تەزویەکی گەورە بە لەشی باوکم دا هات. چونکە تەواوی سەردەمی هەلسوورانە هونەریەکەی لە ئامریکا بوو. ئەو کاتیك کە کوریکی لاو بوو چوو بۆ ئامریکا و لە گروپیکی چکولەی شانۆگەری‌دا دەستی بەکار کرد. دواتر لە کالیفورنیا چوە ناو سینەماوە و ئەوی‌تریشی کە بۆ خۆتان دەزانن. مەبەستم ئەوەیە کە تەواوی کارە سینەماییەکانی لە ئامریکا بە ئەنجام گەیاندبوو و لەپرا دابرانی ئەو لەم هەلسووڕانە بەردەوامە تەزویەکی گەورە بوو. ئەگەرچی ئەو ئورووپای هەر زۆر خۆش دەویست و زۆر بە خیرایی لەگەل ژیان کردن لە ئورووپا ڕاهات. ژیانیکی هیمنی بۆخۆی و بنەمالەکەی پیك هینا بەدوور لە تەمەنیك هەلسووڕانی دژوار و ماندوویی نەناسانە بۆ ئەوەی

ماوەیەك لە ئارامش دا بەسەر بەری، هەر چەند کە رۆژەکانی سەرەتای جیایی ئەو لە سینەما و هاوریکانی زۆر بە دژواری تیپەری. ئەو وردە وردە دەستی دایە ئەو کارانە کە تا ئەوکات مەجالی نەبوو دەستیان بۆ بەرێ لەوانە ٣- ٤ سالیك خەریکی نووسینی کتێبی ژیاننامەکەی بوو و بیجگە لەوەش لە ماوەی ئەم سالانەدا موسیقی هیندیك لە فیلمە سامتەکانی خۆی نووسی و دروستی کرد و کاتیکی زۆری سەرفی ئەوان کرد.

**ئایا موسیقی فیلمەکانی "روناکاییەکانی شار" و "جویەندەگانی تەلا"شی هەر لەهەمان سەردەم دا دروست کرد؟*

**موسیقی ئەم فیلمانە و هەروەها دوایین بەرهەمەکەی لە ئامریکا یانی "لایم لایت" هەتا ٢٠ سال دواتر ئیجازەی چوونەسەر شاشەی پێنەدرا و دوای تیپەر بوونی ئەم ماوە دریژ خایەنە کە ئیزنی بلاو بوونەوەی گشتی پیدرا تەنیا لەبەر موسیقاکەی بوو بە کاندیدای وەرگرتنی خەلاتی ئوسکار. بەلام باوکم لەو سەردەمەی کە لە ئوروپا دەژیا، موسیقی هیندیك فیلمی وەك "سیرك"، "دووش فەنگ"، "زائیر" و زۆربەی فیلمە کورتە ٢٠- ٣٠ خولەکیەکانی سالەکانی سەرەتای فیلمسازیەکەی دروست کرد. هەروەها زۆربەی کاتەکان خەریکی نووسینی فیلمنامە بوو کە کۆتاییەکەیان لەژیر ناوی "سەیر و سەمەرە" گەیشبوو ئاستی بەر لە دروست کردنیش. بەلام باوکم بۆی دەرکەوت کە لە بواری جسمییەوە ئیتر توانایی دروست کردنی فیلمیکی تری نیە. لەبیرمە فیلمنامەی ناوبراو سەبارەت بە ئینسانیك بوو کە وەك خەلکیتر نەبوو. کەسیکی نائاسایی بوو کە نیسبەت بە ژنان حەساسیەتی هەبوو و دەستەکانی وەك بال بوون وەکو فرشتەکان و بە بالەکانی بۆ شوینی جۆراوجۆر هەلدەفری. باوکم تەنانەت بالەکانی ئەو ئینسانە فرشتە ئاسایەشی دروست کردبوو. بەهەر حال باوکم لە تەواوی ماوەی ژیانی لە ئوروپا کاری دەکرد و سەرگەرم بوو.

**سەرگەرمییەکانی چ بوون؟*

**باوکم دۆست و ئاشنای زۆری هەبوو، لەنیو هونەرمەندان دا کەسانیکی وەك ژان کوکتو، پیکاسۆ و لەنیو نووسەرانی ئینگلیسیدا گراهام گریەن و نوئیل کوارد، هەروەها سامریست موام کە زۆر هاتوچۆی مالی ئیمەی دەکرد. ئەو دۆستانەی کە جار جارە لە هالیوودەوە بۆ دیتنی دەهاتن و یان کەسانیك کە وەکو ئەو لە کومیتەی مەك کارتیدا مەحکوم کرابوون و گیروگرفتی نیشتەجی بوون لە ئامریکایان بوو. باوکم زۆر هۆگری ئەوە بوو کە ژیانی بە هاتو وچۆ لەگەل هاوریکانی بەسەر ببات. سەرەرای هەمووی ئەوانە ئەو بنەمالەیەکی گەورە و هاوسەریکی بوو کە بەراستی خۆشی دەویستن.

**بەلام سەرەنجام دوای ٢٠ سال چارلی چاپلین گەرایەوە بۆ ئامریکا و لە مەراسیمی ئوسکاردا بەشداری کرد. خەلاتی شانازیانەی وەرگرت و سەرکەوتنی خۆی بەسەر سەرجەمی ئەو داوەریە ناعادلانە و ناراستانەدا راگەیاند. لەبیرتانە کە لەو کاتەدا باوکتان چ هەستیکی بوو؟*

**باوکم پیشووتریش زۆرجار بۆ ئامریکا بانگهیشت کرابوو بەلام هیچ کات ئەو بانگهیشتانەی قەبوول نەکرد. چەندین جار بالویزی ئامریکا لەلایەن مەقاماتی ئەو کاتەوە بانگهیشتی کرد و ئەو پەیامەی دەولەتی پێگەیاند کە ئامریکا پیی خۆشە چاپلین بگەریتەوە بەلام باوکم قەبوولی نەکرد تا کاتیك کە لەلایەن ئاکادمی علوم و هونەرە سینەماییەکانی ئامریکاوە بانگهیشت کرا بۆ ئەوەی خەلاتی ئوسکاری تەمەنیك هەلسوورانی هونەری وەربگری.

**بۆچی ئەم جارە بانگهیشتەکەی قەبوول کرد؟*

****چونکە لەلایەن دۆستە کۆنەکانی لە هالیوودەوە بانگهێشت کرابوو نەك لەلایەن دەولەت یان مەقامێکی سەر بە ئەوان. ئەو دۆست و ئاشنای زۆری لە ئامریکادا بوو. بە تایبەت لە ئاکادمی ئوسکار کە باوکم هۆگریەکی زۆری پێبوو و ڕێزیکی زۆری لی دەگرتن. لە ڕاستیدا ئەو بە خاتری کەسانیك گەڕایەوە بۆ ئامریکا کە بە درێژایی تەمەنیك هاوکاری لەگەل کردبوون.**

****کاتیك کە چاپلین لە سوئیس دەژیا، هەل و مەرجی بلاو بوونەوە و چوونە سەرشاشەی فیلمەکانی بە چ شیوەیەك بوو؟ ئایا بۆ خۆتان ئەم کارەتان دەکرد یان دامەزراوەیەکی تایبەتی ئەو ئەرکەی وە ئەستۆ گرتبوو؟***

****کاتیك کە بڕیار درا باوکم ئیتر نەگەڕیتەوە بۆ ئامریکا، دایکمی نارد بۆ ئامریکا چونکە دایکم لە ئامریکا دەرنەکرابوو، ئەویش تەواوی ئەو فیلمانەی کە هی باوکم بوون لە ئامریکا هینایە دەری. باوکم دەفتەریکی لە پاریس دامەزراند و ئەو دەفتەرە ئەرکی بلاو کردنەوە و پیشاندانی فیلمەکانی وەئەستۆ گرت.**

****ئایا لەو کاتەدا داخوازی پیشاندانی فیلمەکان کەمتر بۆوە، یان بە سەرنج دان بە هەل و مەرجی قەدەغە بوونی چوونی چاپلین بۆ ئامریکا، ژمارەی هۆگرانی کرینی ئەو فیلمانە چوونە سەری؟***

****لەنیو ئەو فیلمانەی کە باوکم بەرهەمی هینابوون زۆربەیان هی خۆی بوون کە چەند سالیك ئەوانی بلاو نەکردەوە. یانی خودی باوکم بەری بەم کارە دەگرت.**

****لەبەر چی؟***

****لەڕاستیدا هۆکارەکەی نازانم. تەنیا پیم وایە کە ڕەنگە ئەو دەیهەویست وەختیکی زیاتر بۆ دروست کردنی موسیقی فیلمەکانی پیشووی دابنی. یان ڕەنگە دەیهەویست ماوەیەك لە سینەما دوور بکەویتەوە بۆ ئەوەی کاتیکیتر بە شتی تازەترەوە سەر لەنوێ بیتەوە ئەو گورەپانەوە.**

****ئایا وەکو کەسیك کە بە زۆرەملی لە گورەپانی هەلسوورانی سینەمایی دوور کەوتبۆوە تووشی جۆریك لە بێهیوایی نەببوو؟***

****نا، پیم وانیە. وتم سەرەتا زۆری پێ سەیر بوو کە بۆچی سەرەرای ئیدعای ئازادی لە ئامریکا، وەها هەلس و کەوتیکی لەگەل کراوە. ئەو نەیدەتوانی لەم کارەی ئەوان بگات. هەروەها لە پەیوەند لەگەل سەرجەمی ئەو کەسانەی کە وەکو ئەو هەلس و کەوتیان لەگەل کرابوو بۆ ئەوەی ناچاریان بکەن لە ئامریکا بچنە دەری. ئەو هیچ کات لەم هەلس و کەوتە نەگونجاوە تێنەدەگەیشت. باوکم هەتا کۆتایی تەمەنی پیی سەیر بوو کە چۆن لە ئامریکا سەردەمیکی وەك مەك کارتیسم دەتوانی پیك بی.**

****باس لە کات و ساتی گیان لەدەست دانی چاپلین بکە کە گۆیا تا دوایین ساتەکان، لەگەل دایکت لەلای بوون.***

****نزیکەی سەعات ٤ی سەر لەبەیانی ڕوویدا، ڕۆژی کریسمەسی سالی ١٩٧٧. ئەو بە هیمنی گیانی لەدەست دا. باوکم لە دوایین ڕۆژەکاندا زۆر لاواز ببوو. تەنیا لەسەر کورسی دادەنیشت و نەیدەتوانی قسە بکات. ڕۆژ بەڕۆژ لاوازتر دەبوو تا سەرەنجام گیانی لەدەست دا. بە هیمنی ڕۆیشت. چونکە هیچ چەشنە نەخۆشییەکی تایبەتی نەبوو.**

****لەکاتی گیان لەدەست دانی ئەودا ئاژاوەیەکی زۆر هەلایسا، بۆ نموونە وترا کە تەرمی چاپلین دزراوە و دواتر بە هەول و کۆششی پولیسی نیونەتەوەیی گەڕیندراوەتەوە.***

****بەلی ٣ مانگ دوای ناشتنی، تەرمی باوکم لەلایەن کەسانیکەوە لە قەبر هاتە دەری و لە شوینیکی نادیار شارایەوە کە**

هـیچ کەس لەم بارەیەوە زانیاری نەبوو. بەلام دزەکان لەگەل پولیس دەسـتیان کـرد بـە وت و ویـژ تـا ئەوەی کە حەشارگەکەیان ئاشکرا بـوو و لەلایـەن پولیسـەوە دەسـتگیر کـران. ئـەوان دوو پەنابـەری "لەهیسـتان"ی بـوون و لـەبواری مادیـیەوە زۆر فـەقیر دیار بوون. وایان دەزانی دەتوانن لەم ریگایەوە پولیك بەدەست بینن.

**لەلایـەن خـۆم و هاورێیـان و سـەرجەم هۆگـرانی سـینەما و چـارلی چاپلین وەکـو یەکـیك لە سیما درەوشاوەکانی ئەم هونەرە، سپاسـتان دەکـەم کـە زۆریـەك لـەو شتە باس نەکراوانەی ئەم گەورە هونەرمەندەی جیهانی هونەر و سینەمات باس کرد.*

**منیش سپاست دەکەم.

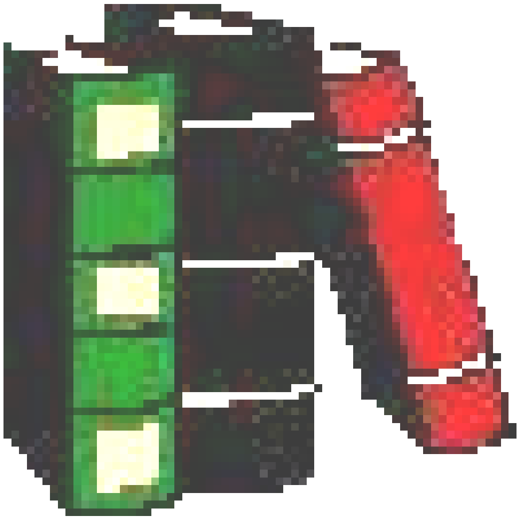

کتێب و گۆڤار بۆ کتێبخانەی پێشەنگ بنێرن.

شێعر و پەخشان

پێرست

* شۆرشیك بۆ کەرنەڤالی کچ 82

* تابلۆ رەش و سپییە کانم زۆر خۆش دەوی 84

* پێلاوە شرەکانم 85

* شۆرش 86

* خۆرنشین 87

* بێگانەیی 90

* لەناو زیندانا زیندان بوون 91

شۆڕشێك بۆ كەرنەڤاڵی كچ

بەهار مەحمود

بە هێمنی منی كچ
لە بەردەم كابوسەكانی ڕۆژگارەوە تێ‌ئەپەڕم،
نایەڵم تۆزی ڕیگا نەبراوەكان، بكەونە سەر پێیەكانم و...
سەر بە فارغۆنی نائومیدیدا ناكەم هاوڕێ!
ئەبرم ڕیگایەكی فرە دوور، دوورتر لە خیابانەكانی (عەدەن)،
دوورتر لەو ڕیگایانەی نامگەیەنن بە (یوسف)!،
دوورتر لەو ڕاستیانەی ناگەنە (دایكە مریەم)!،
دوورتر و دوورتر لە هەموو ئەو كوچانەی
دێنەوە سەر ڕووباری كچێك هاوڕێ!
بەلاملی گوێسەبانەی پیاوە ئبلیسەكانەوە
پەرەسێلكەی خەونم نانیشێنمەوە و
لەرەی تۆنەكانی دەنگم...
نامەوێ حەوشەی دەسەلات، پڕ كا لە ئاواز و گۆرانی هاوڕێ
ئای لەفەتارەی ڕۆژگار...

گەرەكییەتی سەرم بكیشی بە دیواری شەوا، شەو! !
ئەمە دواین بڕیاری كچیك نییە...
دواین شۆڕشەكانی
خانزاد و حەپسەخان و عادیلە خانم نیە هاوڕێ
ئەمە هاوارە بۆ بەتفرِی ویژدان!،
هاوار بۆ بەهەدەر بردنی عەقڵ و مەعریفە،
هاوارە بۆ چنگ كەوتنی بوونیەتی كچیك
ئەشی كۆشكی خەیالات
تا بێ و سەر لە سەقفی ئاسمان بچەقینێ و
بەرهەیوانیك نەكاتە پەناگە هاوڕێ؟
من بینیم لە پەنجەرەكانی خواوە
هەرچی دایكە باخچەكانی بەهاری خوا ئەگەرێن و
بەرائەت ئەبەخشنە هاوسەرە دڵ ڕەقەكانیان...
لەوێوە بە پۆستی ڕەحمەتا
نور بەدیاری ئەنێرنەوە!
داخم لە خەونی كچیك،
چ زوو ڕائەچلەكێ لە بەردەم ڕەهیلەی زەندیقی ڕۆژگاردا...
من هەمیشە گیرفانەكانم پڕن لە تووە سپیەكانی پاكی و ...
گەڵا سەوزەكانی بەخشندەیی...
هەر دەكۆشم زەمبیلەكانی خۆزگەم بۆ پڕ ناكرێن
لە شیلەی چركە ئیوارە عاشقەكان و...
سێبەری دارە زراڤەكان... خەریكن سەرسەرم جێدەهێڵن هاوڕێ!
بینیم شەو كز كز هەڵخراوە بە تەنافی حەوشەكەمانا...
بەدیار قەتارەی سپیدەوە،
ئاخۆ كەی دێ بە كۆڵێ چاوەڕوانییەوە...
تا ئەستیرەكان دەنك، دەنك نەوەرنە سەر باڵای خاك
ئۆف لە خەونی كچیك... كێ دەڵێ ئەم كاروانە هەر دێ؟
لە بازگەی پیاوسالارییەوە ناتوانم سنوور ببڕم!
چونكە ڕەنگم لە ڕەنگی ناسنامەكەی بەر باخەڵت نییە هاوڕێ

لە مەودای نێوان کچێکەوە، تا کچێکی‌تر
پڕن لە ماچی هەنگوینی،
لەناو ڕەنگی ئەو ماچانەیا پڕ پڕە لە زەوقی مردن هاوڕێ!
لەناو بەرچنەکانی کۆشما... سارێژە لە میوەهاتی ڕەزی کچێنی...
سارێژە لە عەتری هەرمێ...
کەی ئیستا مەوسمی ڕنینی ڕەزە و شکانی سەرخەو، هاوڕێ؟!
گوێم لە پارچە پارچە بوونی خۆمە
لەناو گوللەی تفەنگە ژەنگ گرتووەکەی شانی باوکم
زۆر سانایانە پەنجەرەکانم ترازان
بەڕووی بیابانێکی تا چاو بڕ کا خالی، خالی لە هەموو شت...
خالی لە خەیالی کچ...
ئای دیسانەوە لە خەونی کچێک،
کە ماچێکی نەگۆڕییەوە لەگەڵ لێوی هەورا
تا چاو دەبینێ دوور دوور
قەتارەی ڕازێك هەر نەگەیشت...
ئای لە ویرانی ئەم پاسارە مەلی وێڵیش
بۆ دوا ساتی بەلایانایە هاوڕێ
لە دیدەی دور بینێکەوە
دوورگەکانی مەسیح نابینم... تا خاچێکی بەدیاری بۆ بنێرم بە کەشتی ئینتیزاریا
کە دەستکردی کچە قەیرەکانی بەردەلاقەی چاوەڕوانێن هاوڕێ!
لەسەر سوچی کۆلانەکانی سفرەوە
دەست بە گەشتی ژمارەکان ئەکەین و هەرچی سنوورەکانی سفرە دایان ئەخەین
تا سەفەر لەگەڵ ژمارە شوومەکانا نەکەینەوە، هاوڕێ!
بازنەکانی قەدەر تێك ئەشکێنین
تا ئەیکەینە دەستەسرێك بۆ سرینی ناوچەوانی شەرمەزاری
حیکایەتی شەوە یەلداکان لە هەناسەیەکا ئەگیرمەوە
بەدیار تالە سپییەکانی سەرمەوە...
هێلە مەئویسەکانی بەردەم گوێ ئاگردانی پیریش
ناکەمە ئەرشیف بۆ بیر هینانەوەی جەدەل هاوڕێ!
ئەمجارەشیان بەهێمنی
لەسەر گازەرای پشتی ماسییەکم
برسیتر لەو چاوانەی لە تەزوولە حەرامکراوەکانی سەرنجەوە
خۆ بە ژووری سینەی کچە حەیا پۆشەکانی خوای جوانیدا ئەکەن
لەم مەراسیمی من من و تۆ تۆیەدا
وەرە با لە بەردەم عەرشی خوادا...
کەر ناڤالێك بۆ یەکسانی بگێڕین و
ئەم ڕۆژەی خوا،
بکەینە گێرا بوونی دووعاکانی بەرامبەر بوون
ئیدی نوکەشەقی بیچارەیی بەسنگی ئەرزا ناکێشین...
دەستمان لە کەمەری وەهمەکان ئەکەینەوە
لەم ڕۆژەدا نەفرەت لە هەموو ئیبلیسەکانی سالاری ئەکەین...
بۆ دواجار
جادووکانی جەلب بوون فڕێ ئەدەین و
ئایەتەکانی ئەنێرینەوە
بۆ خەزێنەی خوا هاوڕێ! !...

ئەم شیعرە خەلاتی یەکەمی ڤیستیڤالی ئەدەبی لاوانی (٢٠٠٣)ی وەرگرتووە

تابلۆ رەش و سپییەکانم زۆر خۆش دەوێ

تریّ مەحموود

لە ولاّتی شاخ و داخدا من
تابلۆ رەش و سپییەکانم زۆر خۆش دەوێ
چون گوزارشتن بۆ ئەنفال و هەلّقرچاندنی
دلّی دایکی شەهید و خنکاندنی هەلّەبجە
هەنوکە گوزەر بەنێو لەپی سوتاوی نیشتمان و
قاچە برینداەکانیدا دەکەم
چ زامێکی قولّ لە جەستەیدا پەنگی خواردووە
جاویدانە چەندین سالّ رووە و پێشەوە
ملی رێگای گرتووە
ئای لە خەیلەی ئەم نیشتمانەم
ساپیتەی ولاّتم چەندین سالّە بە کۆلەکەی
ئاگر بەند کراوە کەچی دانارمێ
تابلۆ رەش و سپییەکانم بۆیە هێندەی تر خۆش دوەێ
ئای چەنی گوزارشت بۆ ولاّتی وێران
تابلۆکان چەندە تراویلکەش بن
چی زامی گەورەیان لە دلّم چەسپاندووە
تابلۆکانم نامۆن بەرەنگە شادەکان
کەوشەنی ولاّتم پرن لە گاشەبەردی ولاّتان
ئای ولاّتم هێشتا کە چەنێ
زراڤ وجوانی
ئیستا گریشمانە لێت دەروانم

هەژموونەکان لە یەك مەکۆدا دەبوونە
گوللە بۆ سەر سنگی دووژمنان
ئەو تابلۆیەی وێنەی ئەنفالی لە خۆگرتبوو
زەرد و ماهی لە پێش چاوی دوژمنان دانابوو
ئەو تابلۆیەی تریشیان کە زامی هەلّەبجەی
پێوە هەلّواسرا بوو
هەمیشە داکۆکی لەوە دەکرد
روحی دووژمن ئاوها بسووتێ
ئاوها بخنکێ
ئاوها تەفروتونا بکرێ
روخساری تابلۆکان هەمیشە دەبنە
گەوالّە هەوریکی رەش لە پیش چاوی دوژمنان دا
مە کۆی دووژمن کە هەمیشە
وەك ئاوێزە وابوو
لە یەك لە حزەدا بووە خەدەنگ و
لە نێو دلّی خۆیان درا
بۆیە دیسانەوە دەلێم تابلۆ رەش و سپییەکانم
خۆش دەوێ
چوون.... کوتاییان بە دووژمنان هێنا!!!

پەخشانە شێعر

پێلاوە شڕەکانم

پێشکەش بە منالانی ورکەنان فرۆش.

هەژێر نینا

لە دنیای رەش داگرتوی چاوانتانا
جیهانی ئیمە بە بارستایی بیرتانا بەر تەسکە.
جیهانی ئێمە لە چەشنی شەوی بێ نازی ئەستێرانە
کە بەدەم شنەی کازێوەوە هەڵدەوەرێ.
رۆژ تا ئیوارە، بە سەر شەقامەکانی چاوچنوکی ئێودا
بە شەکەتی و بە کۆلێکی پر لە ماندویەتی و ئاواتەوە
رێژە دەرۆن.
بەر لەوەی هەتاو لە بێشکەی شاخ خۆ بدزێتەوە بەرەوئاسمان
تەلیسی کۆلمان بەیانی باشمان پێدەڵی و
شەویش شەکەتی و ئازار دەبێتە پێخەفمان.
هەموو رۆژی رێ دەکوتین بەرەو ناخی شەقام و کۆڵانەکان
بەلام ئاسودەیی و ژیان وەك کوترە شینە لە دەستمان تەرە دەبێ.
زورداران لە بالکونی ماڵە خوا نهۆمی‌یەکانەوە
قاقای سوکایەتیمان تێ دەگرن.

ژیان لە ناو لەپی شەقاربوی ئیمەدا هاوار دەکات
ورکەنان، ورکەنان.
زایەلەی هاوارمان شاردەتەنی و
هاواردەکەین.
ژیان ئەکرین.
ئیمە وایان راهێناوین بەرماوی ناو سفرە رەنگاو رەنگەکان بخۆین
و
تیر بونی بەیانی تۆیشوی شەومان بێ.
هەمو تاریکانێك بە تەلیسیکی بە تال لە ژیان دەگەرێینەوە
باوەشی ماڵە قورینە کانمان.

بالای چلاکی بینا خوانهۆمی‌یەکان
بەریان بە پەنجەرەی ئەستێرەکانی ئیمە گرتووە.
ژیان
شەقامیکە هەنگاوەکانی رەنج و ئارەق رشتن
ورکە نان فرۆشێك پڕ بە گەروی ئاواتەکانی هاواردەکا:
ئەوکاتەی ئاسودەیی لەنگەری هەتاهەتایی لەم زەمەنە بگرێ،
جلە شرەکانم دەکەمە داوەل و
لە دەروازەی شارمی دەدەم، تاکو قەلە رەشەی سەرمایە
بتارێ
هەر بەو جوتە پێلاوە شرەشم شەق دەدەم لە ئاسمانی تاری شارە کەم و
بارانی ئاسودەیی دەبارینم.
ورکەنان، ورکەنان.

شۆرش

ن. موزه فەری ١

ئەم رۆژانە حەنجەرەکان گۆری هاواری قەتیس بووی نەسلەکانی ریسوایی‌یە و بێدەنگیمان مستی چەندان سەدە لە سەرگەردانی وهەلچوون، کات وساتەکانمان بڕوا بە گەرمای هیچ بە هارێك ناکەن.

زەستانە و شەختە و سەهۆڵبەندان. میراتگری سالآنیك ئازارو ژان، شاهیدانی رۆژە سامناکەکانی بێ هەتاو، ئازار چێشتوانی بێ‌هیوا و پر لە دلەراوکێ، برینی هەزاران ساڵە، ئیمە کۆست کەوتوانی ئاویتە بووی وەیشومەی نەهامەتی بووین و رەشپۆشانی مەرگی‌مەلانی کۆچکردووی هەوارو دیارمان، نەوای مەلانی باڵ شکاومان بە پەژارەوە دەگیرینەوە.

ئەم هەوارگەیەی خۆشمان دەویست، کۆیلەی سەرەرۆیان و دژخیمانە، دەبینین کە نوینگەی جەربەزەکانی سەربردەکانی کۆن، مەیدانی رمبازێنی لاشە خورانێکە کە لەهەر لایەکەوە جەستەی بنکۆل دەکەن.

دەبینین کە شەقامی شار، لە ژیر پۆستاڵ و بۆمبادا جمەی دێ. دەبینین کە شەمشەمە کۆیرەکان بە دەریژایی ساڵ خۆریان شاردۆتەوە شەوی ئەنگوستەچاوی تاریکیان بە سەرداکیشاوین.

دەبینین لە سوچی گرتووخانە و سیاچالەکان ئەو ئینسانە گەش و پرشەنگدارانە زنجیروکویلەن کە زامی تاوان و ریسوایان لە جەستە دەکەن.

گورگی چنگ بە خۆین بە هەڵپە هەڵپ، بەراپسکان و داپسکان پەلاماری ئەو پەلەوەرانە ئەدات کە هەوای ئازادی هەڵدە مژن.

دەبی تووڕیی پەنگ خواردوومان بتەقێنینەوە. کەف و کوڵی گرکانی بیزاریمان لە دژی دێوەزمەی شوومی چنگ بە خۆین رەها کەین.

نازانین بوغزی قەتیسی ناوگەرومان چۆن هەڵریژین وئەم دڵتەنگی‌یە سەرسامە بە سەر سەری کام قارەماندا بخوینین و نەماندەزانی کام مستی پۆلاین بۆ دارمانی کۆشکی بلورینی سەرەرۆترین یاساکانی مێژوو بەسە؟

نەماندەزانی پانتایی کام توورەیی و بێزاری، پەیکەرەی کۆشکەکان هەڵدەلۆشی و بارستایی چ هاوارێك گۆیی دیۆەزمە کەڕدەکات. هەتا ئەوەی کە تۆ، بەڵێ تۆ سەوزترو گەشاوەتر لە هەمیشە وەکو خۆردەرکەوتی ئەی شورش .

دێیت و فێرمان دەکەی جەربەزەبین و جەسوور، دەنگ هەڵبرین لەم ساتە بێدەنگی‌یەی سەدەدا، رێرەوی رابەری راهینەری کە بە دەستی بە تاڵ بچینە مەیدانی ئاسن وگورزو مەتال.

تۆ دەبینین و باوەر ئەکەین پەردەی شەوی سامناك بە هاوار بدرین، ئەتوانین بە دیاری هەتاو پێشکەش بە زستان بکەین، دەکری بەهار لە ناو جەستەی زستانی ساردوسەر دەربێنێ و باوەر ئەکەین کە ئەگەر دێوەزمە نەبێ، ستەم و سەرکوت نەبێ، ئەگەر ئینسان بێ وئازادبێ، بووکی بەهار لە کەژاوەی دادەبەزێ و ئێمەش هێشتا لەسەر ئەو باوەرین.

خۆرنشین

پێشکەشە بەو ٧٠ هەڵۆیەی لە بەرەبەیان دا سەفەریان کرد

یونس. م

ئەم بەیانی‌یە خۆلەمێشی‌یە
ئاوس بە مەرگی هەلۆی سوور و بڕوا چیایە
ئەم بەیانی‌یە ئازار لی‌نیشتوە
ژان گرتووی مەرگی نانە
ئەم بەیانی‌یە مەرگە ساتە
ئازاری خەمم رائەژینێ و بالا ئەکات
وردە شەپۆلەکانی ئەم زێ‌سەرچاوە قاقڕە
قاقای مەرگ پڕ بە گەروو دەچرن و ددانە سپی‌یەکانیان نیشانی
هەلۆی سووری بیری سەرکەش دەدەن
ئازار بە بالای خولقینەر هەلئەکشێ و
ئەبیتە خانەخوێی مالەکان
ئەم بەیانی‌یە ئازاریکی لەش گران، بێ‌دەنگی‌یەکی قورس،
مەرگیکی دێوەزمە ئاسا
بالی بەسەر چیاکان و ئەو زەمەنە کیشاوە
ئەلیی ژیان نوقمی ئەم هەوارە غەریبەیە
(١)
کات:
چەند چرکەیەك بەر لە لەدایك بوونی هەتاو
شوێن:
زێدی قاچ قوراوی‌یەکان
سەردەم:
یاخی بوونی شمشیر لە کالانەکەی خۆی
وەرز:
بەفر و، پەپوولە و رۆحی دایکم و خوێن
ئامانج:
سەربرینی زەرنەقووتە و هەلۆی سوور
داریژەر:
دالاشی هەلۆخۆر
کەرەسە:
فیشەك و دووکەڵ
هەواڵ:
گوێی هەموو کەس کپ
(٢)
نازانم، نازانم
دژوارە بۆم، دژوارە، یەکجار دژوار
لە کوێوە بچمە ناو ئەو خەمە ئەرخەوانی‌یە
نازانم
ئەم خەمە ئالەشینە چۆن بگرمە باوەش
گەورە، گەورە، گەورە
وەك ئەندامی ناڕێکی تاوان
نازانم، بێشکەی کام خەمتان بۆ راژەنم
باسی سەربرینی کامە چیا، کامە هەلۆ، کامە ئاگر
باسی گریانی کامە رووبار، کامە زام، کامە عەشق
کامە دایکی جەرگ کوانووی دیلی

باسی نا، بلێن باسی
کامە تەواری خنکاوی زەلکاوی خوێنی سەر چیاتان بۆ بکەم
نا لە خۆم شەرمەزار نازانم
باسی کامەتان بۆ بکەم، کامە
تا بالای بە بالای ئەم ئازارە تازەیەم بێ
تا رەنگی وەك خوێنی هەلۆ، سوور و گەش و خەست و خوڕێن بێ
تا دەنگی وەك دەنگی هەلۆی سوور مچوڕك ئاسا بێ
تا بگاتە سەرچلی داخی سەربڕینی هەلۆی سوور
(٣)
ئەمە وەرزی سەفەرە، کۆچە، سەفەرە، سەفەر
سەفەری بالای درەخت
سەفەری تینی گڕ
سەفەری بەژنی هەتاو
سەفەری خوڕەی ئاو
سەفەری چلە نێرگس و لاسکی گەزیزە و مامزی تەزیو
وەرزی کۆچ و هەواری هەلۆی سوور
وەرزی هەلدانەوەی ئازاری دایك
ئازاری خاك
وەرزی نوشینی بادەی مەرگ و
وەرزی ئازاری منیش و دایکیشم
ئەمە وەرزی خەنەبەندانی تەواری تەوێڵ پێکراوە
ئەمە وەرزی پرسە و پڕمەی گریانی دایکمە
(٤)
لەم مەملەکەتە، مەرگ بە بالای هەلۆ ئەبڕێ
ئەم مەملەکەتە لیتە جاری رۆژهەلاتی سەرمان نوقمی کردوە
لەو مەملەکەتە، مەرگ
کیژۆلەیەکی چواردە مۆم کوژاوەیە
چاوانی سەوز و گەنم رەنگ و تەوێڵ نەخشاوی ژینە
عاشـقانی ژیـن دلداری لەگەل ئەکەن و قالی بلیسەی خۆشەویستی ئەبن
لەو مەملەکەتە، مەرگ
شەهدی شەرابی عەشقە
هەموو بەیانی‌یەك کاتێك خۆر
زەردەخەنە ئەیگرێ، ئەینۆشن
لێرە مەرگ سۆزی دایکە
ئەمانگرێتە ئامێز و ئاوی کەوسەر لە مەمکەکانی ئەخۆینەوە
لێرە مەرگ رەهێلەیە، شەستە بارانە
لە بەهاری حەز و تاسەیا بە سەرمان دا ئەکات
لێرە مەرگ گراوەکەی منیش و دایکیشمە
لێوە تەنگە گوڵ هەناری‌یەکانی پڕ بە دەمم ئەمژم
لێرە و لە مەملەکەتی قاچ قوراوی‌یەکان ژیان مەرگە
مەرگ ژیانە
ژیان ژانە
ژان دایکە، خوشکە، ژنە
(٥)
ئەمە گرمەی هەورە لە گەرووی ئاسمانا شەتەك دراوە
ئەمە دەنگی گریانی دایکمە لە گەروودا پەنگی خواردوە
ئەمە دەنگی شریقەی شاباڵی هەلۆی باڵ پێکراوە
ئەمە هاواری سنەیە
ئەمە زایەلەی دەنگی هەلۆی شەهیدە
ئەمە دەنگی خۆری گەمارۆ دراوە
ئەمە هاواری قوڵپی گریانی هەلەبجەیە
ئەمە قیژەی ئازاری بسکی ئالۆزی تەواری هەوینی شۆڕشە
ئەمە دەنگی مارشی ئازادی‌یە
مێژوو لوولی داوەتە ناو ڕیخۆلەکانی خۆی
ئەمە دەنگی قەتیس ماوی دایکم و زەمانەی دەزگیرانی ئازادی‌یە
ئەمە ئازاری شەهلایە بۆ سیروانی ئەگێڕیتەوە

ئەمە ورتەورتی تاڵەموەکانی ڕەزوانە بۆ دەستەکانی جەلال ئەدوین
ئەمە ژانەکان و تاسەکانی زیوەرن، دەست لە ملانی ئاویەر بوون
ئەمە خشەخشی بیسیمەکەی شۆکێیە بۆ چەك دەدوێ
ئەمە دەنگی گۆی مەمکەکانی سووسەنە
بۆ کچانی بەندکراوی ئەودیوی پەردەی کچێنی ئەدوێن
ئەمە سکڵی ئاگری مێژووی دایکمە
ئەمە دەنگی قاقای مێژووی کۆن و نوێیە
ئازارم دەدەن و ددانە گرەکانیان بۆم دەردەخەن
ئەمە ئازاری سەڵای سەرکەوتنی تاوانە بەسەر هەڵۆی سووردا چوارپەلی تەزاندووم
ئەمە جیرەجیری ئیسقانەکانی دل ڕەشە عەبا شۆرکەیە، گۆرپیچەکەی دڕیوە و لە خۆشی ئەم ئازارە تازەیەم خەنی بوە
ئەمە دەنگی لەعنەت کراوی شەرە لە خۆشیا پێ ئەکەنێ
(٦)
چاومان لێ بوو
دایکم و مێژووش
٧٠ هەڵۆی تەویل ترووسکاوی لە بنارەکەی لای ماڵان ڕوەو شاهۆ هەڵئەکشان
هێواش، هێواش،
نەکا گورگی دڕ شوینی پێیان هەڵگرێ
چاومان لێ بوو،
٧٠ هەڵۆی شەکەت لە چرستانەکەی چەمشار و سارالْ ڕۆچوون
هێواش هێواش،
نەکا قەلەرەشەی دز بۆنی ڕۆحیان بکات
ئەرێ چاوم لێ بوو
٧٠ هەڵۆی تۆز لێ نیشتوو بوون
چوونە خەیرەزنە و کانی شەفا
لە گویزەکوێر دەنووکیان تەڕ کرد و
لە تاقەدار بۆنی میخەکەکەی دایکمیان کرد و چوونەوە ئاریێز

چاومان لێ بوو، من و دایکم و مێژوو
٧٠ هەڵۆ، ئەستێرە ئاسا ڕاخوشین و هاتنەوە ئەودیوی تەلەکە
بەلام،
هەموو شەوێ من و دایکم بە سواری ئەسپی سەرکەشی خەیال و لەگەل کلۆ بەفرەکان دەچووینە لای هەڵۆکان
دوای چرکەیەکیش
مال ئاوا
(٧)
لە ناکاویك برووسکەیەك و گرمەیەك و ژانیك و ئازاریکی تازە
دەنگیکی گڕ کە کولاوکەی گوێی ئەدری بەسەر مێژوودا نەراندی
ڕەهیلەی مەرگ و فیشەك بەخوڕ دائەباری
هەر فیشەك بوو بە لیوەکانی جەرگی تەواری ئەکرۆشت
هەر دیوەزمەی مەرگ بوو چۆکی لەسەر سینگی هەڵۆی ڕوح سووك دائەگرت
سیروان خۆی لە بەریەك ئەکیشایەوە
هەر چیا بوو دەستی بە کلاوەکەی خۆی ئەگرت و تیژ ڕای ئەکرد
ئەژنۆی هەڵۆ ڕۆچی زەوی ببوون
گۆمی خوین قولْپی ئەدا و خۆی دەکوتا بە کەناری ژانەکانی دایکم
دایکم زەیستان بوو
ئیستاکەش زەیستانی ئازاری سەربرینی هەڵۆی ئالآیە
(٨)
ئیستاش من لە خۆرنشینەوە چاوم لییە
هەموو سالێ لە وەرزی بەفر و خوینا ئەم هەڵۆیانە قەقنەس ئاسا قورسایی خاك ئەدڕن و سەر دەردێننەوە
باوێشکی بالیان ئەشکێنن و
بەرەو پێتەختی خۆر دێنەوە
یادیان بەخێر
مارسی ٢٠٠٢

بێگانەیی

سمکو محەممەدی

لەم دیارەی تەم ومژا
لەم ولاتەی خۆر شەرمی هەلاتن دایگرتووە
بۆچی چاویلکە خوریەکانتان لانادەن؟
بلـیی راو و رووتـتان لە یەك کردبێ و روتان نەبێ چاوتان بە چاوی یەك کەوێ
یان خود لە شەرمی ئەوەیە:
نەکا بارەش چارشیو لادات، لەشی ژنێ وەدەر کەوێ
ولاتیکە بێ سریوە و
وەلامی پرسیارم نی‌یە

***

چەندە ولاتیکی رەشە، ژینگەی چاویلکە خوریەکان
لیرە دەرون رەنگی شوشەی چاویلکەیە و
کەس وەلامی پرسیاری من ناداتەوە و
هەر هەمووکەس
تەنیا خوی ئەبینیت وبەس
***
لەبەر دەروونی رەشە یان
بەهۆی لەمپەری گەشبینی‌یە
یا نا بەهۆی تەم و مژی ژینگەیە
کە کەس کەسی‌تر نابینی و
هەر هەمووکەس
هەست بە بوونی خۆی دەکا و بەس.
وەلامی پرسیارم نی‌یە؟
دیسان، ئەوە بێ سریوە؟
دیسان، ئەوە مرۆڤی کەڕ؟
دیسان، ئەوە مرۆڤی لال؟
دیسان، ئەوە مرۆڤی کوێر؟
دیسان، کەس هەست بە بوونم ناکات؟
دیسان و دیسانیش ئەوەتا وەلامی پرسیارم نی‌یە!!!

لەناو زینداندا زیندان بوون

قادر ژاکاو

لەکام پەیکەرەی
ژانی ژین
داریژین هەتوانی دەردان!
لەکام قوزاخەی
ئازارا
وە دوزین ریگەی دەرەتان!
بەکام ریگای
رزگاریدا
دەستەمۆ دەبی ئازادی!
بەکام خەباتی
بێوچان
رەنجەر دەگا بە مرادی!
لەکام بنکەی
ئازار چیژتن
خولقینەری ژین دەخولقی!
لەکام ریکخراوە و
شورشدا
رابەری پیشرەو وەدیدی!
لیلە دەریای ئەوجارەمان
قەندیلی ژین تەم و مژە
تا چاو بڕ دەکا سوتمانە
گورگ شوانی هەژارانە
مەرگ و نەمان
تویشودانە
داخ بە جەرگم
بۆ ئەم ژان و کارەساتەی
ئەو هەوارە پرجەخارە
کە ئیستاکە
ئەو ناوەندە
چیمکوت لە قەلی ئازارە
بژیو دەدەن بە ئاوارە
واقی ورماوم لەکارە
جاچون ژین لە قورگی ماوە!
تالە لالو یەکجار تالە
ئەم قوناغە
ژیانی زیندانیش قاچاغە
لەبەر ماری سیس
هەلاتن
چونە باوەشی ئەژدەها
دوارۆژی ئەنگوستە چاوە
گورگی مەرگی تیدا زاوە
هو لالوی
مال بە شانەوە
ئاوریك بیریکی لیکەوە
لەناو زیندان دا زیندان بون
ئاخۆ چۆن دەبی بە ریچون!
ئەو ژینەی بۆ دادەریژن
زیاتر ژان و پیی ئەچیژن
ئەژدەهای

گەورەی سەرمایە
کایەی مەرگی لەسەر دایە
هو لالو
لالوی بێبژیو
ماکی ئازار لەشان نیشتوو
دادەرێژن لە کوردستان
سەبرا و شەتیلایەکی کە
بۆ خاپور بوون تیدا چون
رژدە ئەو هەورازە لیژە
لە مەرگی بێنان سارێژە
هەویریکی
زورئاو گیرە
دان و تەلەی گورگی پیرە
بە بیری نوی لێی نەروانی
ناخی ژاراوی نازانی

پێڕیست:

❖ وینە کێشان 94

❖ ئینسانی شەڵوارپۆش 96

❖ رازاندنەوە 103

❖ تەواوی عەترەکانی عەرەستان107

وێنەکێشان

ن: سمکۆ محەممەدی

قوتابیەکان بەریز چونە ناو پۆل و دەستیان کرد بە مقۆ، مقۆ. هەریەکەی لە هەوایەکی لێدەدا. دوو دوو سێ سێ، سەریان بە سەرییەکەوە نابوو، لە بەر خۆیانەوە خەریکی قسە کردن بوون. موبسیری پۆلەکە دەرگاکەی کردەوەو چاوێکی لە دەرەوە کرد و خێرا سەری کێشاوە ژورێ:

"بێدەنگ بن خانم جەوادی هات"

مناڵەکان هەموو بێدەنگ بوون، دوای چەند چرکەیەك، بێدەنگی بە جیرەی دەرکاکە شکا، مامۆوستا جەوادی هاتە ژۆرێ و هەموو یەك پێ لەبەری هەستان. مامۆوستا بە سەرلە قاندنێك، داوای لێکردن دانیشن.

سێ چوار قوتابی وەك ئەوەی کە سرتە بکەن سڵاویان لێکردو ئەویش بە سوکە سەر لەقاندنێك وەڵامی دانەوە. دەفتەرەکەی دانایە سەر مێزەکەو دەستی خستە گیرفانی مانتوکەی و دەسماڵ کاغەزییەکی دەرهێنا و سەندەلیەکەی پێ سری و دانیشت. خانم جەوادی هیچ کات حازر، غایبی نەدەکرد. ئەو روژەش چاوێکی پێدا خشاندین ووتی: موبسیر کەس غایب نییە؟

نە خێر مامۆوستا

م: هەموتان وێنەتان کێشاوەتەوە

مندالەکان یەك دەنگ

:بەڵێ مامۆوستا

لای دەفتەرەکەی کردەوەو دەستی کرد بە نێو خۆیندنەوە

÷ مریەمی عەزیزی

: بەڵێ

÷ دەفتەرەکەت بێنەو وەرە

هەروەك هەمیشە چاوێکی لێ دەکرد و نمرەیەکی لە ناو دەفتەرەکەی دادەنوسێ بەپێی عادەتیك کە بووی دڵی نەدهات وێنەکە خەت دات، لەسەر وێنەکە هیچ کات نمرەی دانەدەنا وتەنیا لە دەفتەر نمرەکەی خوی نمرەکەی دەنوسی.

بیتا یوسف زادە: بەڵێ وینەکەت بێنە....١٩

شەهێنی ئازادی داوەرە بزانم چت کردوە.....١٧،

و..

سارا نورەتە وینەکەت بێنەو وەرە

سارا هەستاو بەرەولای مێزەکەی جەوادی وەرێکەوت. هەموو چاوەڕێ بون جەوادی بلێ ئافەرین ئاوا دەبی وێنەکێشان. سارا کە وێنەکەی لەسەر پەرە کاغەزێك کێشابۆوە، وێنەکەی لە بەر دەمی مامۆستا جەوادی دانا.

خانم جەوادی چاوێکی پێداخشاندو ناباوەڕانە چاوێکی لە سارا کرد.

پۆلەکە بێسریوە بوو. یەك دوانیکیان بە چرپە لەگەڵ پاڵدەستیەکەیان قسەیان دەکرد. چەند کەسێك بە دڵەڕاوکێیەوە چاویان لە وێنەکەی خۆیان دەکرد و خەونیان بە بیستەوە دەدی.

بەڵام زۆربەمان چاومان بریبوە دمی جەوادیو گوێمان دەدایە بزانین کە کێ چ نمرەیەك وەردەگرێ.

مامۆستا جەوادی عەینەکەکانی توزێك کێشا خوارەوە و لەسەرعەینەکەکانیەوە چاوێکیتری لەوێنەکە کرد بە نیشانەی سەرسورمان لێوی هەڵقرچاندو دواتر ناوچاوانی تێك ناو روی کردە سارا:

ئەوە کوا وێنەیە؟ خو تۆ لەوێنەکیشان دا زۆر باش بووی.

سارا نەیدەزانی بلێ چی کەوتە تێ تێ، پێ تێ:

مە... مەگەر خوت نەتوت ئەگەر دە.... دەتانهەوی وێنەکێشیکی باش بن لە ڕوی هەر نمونەیەك کە لە بەر چاوتان بوو وێنەیەك بکیشنەوە.

خانم جەوادی کە ئەوەی بیست سور سور بۆوە!

وەڵا جوانە تاوانباریشمان کە وێنەکەی تێك هەلپیچاو هەتا دەست دەیگریت، فریی‌دا بە دیوارەکەی‌دا دا.

بە توندی قیژاندی و وتی" بڕو دەرێ هەتا زەنگ لیێ دەدا لەپشت دەرکەکە راوەستە.

هەنیسکەکانی سارا بەو قیژەی جەوادی بوو بە قرمەی گریان و....

بە ستەزمانە سارا، سەری داخست و بە وردی بەرەو دەرکەکە رویشت، وەك کەسێکی‌کە بیبەن بۆ ئیعدام بەچاو لیێکردنێك دوایین وەسیەتەکەی بۆ درکاندم. چاوێکی داواکارانەی لە من کرد و چاوەکەی‌تری بەرەو وێنە هەڵپیێچراوەکەی خۆی کە توزێك لە بەردەم منەو لەخوار سەندەڵیەکەم کەوتبوو.بەبزەیەکی یەك چرکەیی و سەر لەقاندنێکی چکۆلە:

تێگەیشتم

بەو کارەی من چرکەیەك بزە بوو بە میوانی گوناتەرەکانی و چاویکی لیێکردم: زۆر سپاس

ئیتر سارا لەو دیوی دەرکەکە بوو. مامۆستا چاوێکی لە ئیمە کردوو دەستێکی بە نێو چاوانی داهێناو دەستی لە ناو لەچکەکەی‌دا لەزولفی چەقاندووتی من کەی وتومە ئاوا وێنە بکێشنەوە. عەینەکەکانی دانا وسەری داخست. بە هەڵم زانی پێنوسەکەم فڕیێدا بەردەمی خوم و لە گەل داهاتنەوە بۆ هەڵگرتنی پێنوسەکەم، داوین وەسیەتەکەی سارا شم بەجێ هێنا. لەپشتی لاپەرەکەی شتێك نوسرابوو، بەڵام بە پەلە لاپەرەکەم بڵاوکردەوە تا هۆی تورەبون و سەر سوڕمانی جەوادی کەشف بکەم و وەسیەت نامەکەی سارا ببینم....چی!!!!... تەنیا لاپەرەیەکی ڕەش و چەند پریشکەیەکی سورلە سەر رەشاییەکە. زۆرم لاسەیر بوو بەپەلە لاپەرەکەم هەڵگیراوە نا، وەسیەت نامە نەبوو. کاتیك کە نوسراوەکەم خۆیندەوە چاوێکم لە جەوادی کرد، هەروا سەری داخستبوو لەبەر چاوم زۆر ناشیرینی دەنواند لە دڵی خوم داوتم سارا راستی دەکرد.

لە پشتی لاپەرەکە نوسیبوی:

دەقی وتاری رۆژنامەیەك

فڕێدانی چارشێوێکی ڕەش دڵوپ، دڵوپ خوینی سووری لەسەر رژا.

ئینسانی شەڵوارپۆش

ن: بڕانیسلاونوشیج

و: ع.م

برانیسلاو نوشیج کە خەلکی یوگسلاویە بە رەچەڵەك سربستانی یە. زۆربەی بەرهەمەکانی ئەو نووسەرە بە زمانی تەوس و تەشەر و تەنزیکی شیرین، مەسەلە کۆمەلایەتی و سیاسی یەکان شی دەکەنەوە.

چیرۆکی ئینسانی شەڵوارپۆش یەکیکە لەو چیرۆکانە. لەو چیرۆکەدا مەسەلەی باندەستی پیاوان لە کۆمەلدا، چۆنیەتی پێکهاتنی کابینە بورژواییەکان و شەری نیوان دەولەتان باس دەکرێ.

لەگەل ئەوەیدا کە لەوانەیە جیگای سەرسورمان بێ، لە راستی دا ئەوەندە بەسە کە ئینسان لە دامەن لە بەرکردن بێتە دەر تا دەست بەجێ ببێتە مەوجوودیکی لیهاتووتر و لیبراوتر. ئەمە راستی یەکی حاشا هەلنەگرە، کە سەرتاسەری میژووی بەشەرییەت شاهید و سەلینەریەتی. دامەن، وەك زنجیر دەست و پیی ئینسان دەبەستی، ئیجازەی پی نادا بە شیوەی جیددی هەنگاو هەلینێ، لە حالیکدا ئینسانیکی شەلوارپۆش ئازاد و ئاسان ریگای ژیان دەگریتە بەر.

شەلوار نەك هەر جنسیەتی مەوجوودیك، بەلکوو شیوەی ژیان و چونیەتی بەسەر چوونی رۆژگاریشی دیاری دەکا. بۆ نموونە هەر

کەسیك شەلوار لەپێ بکا ئیوە دەست بەجی تیدەگەن کە ئەو کەسە مەوجوودیکی دوو پێیە. لە لایەکیترەوە، شەلوار لە باری ئەخلاقیشەوە چەندین قازانجی هەیە، نەك تەنیا لەبەر ئەوەی کە دوگمەکانی هەلدەپیکری، بەلکوو لە بەر ئەوە کە، چ بە پیوە راوەستابی و چ لاقت لە حەوا کردبێ، بە هەر شیوەیەك بێ ـ لە

هەرحالداش شەلوارت لەپێ دایە، جگە لەمەش، شەلوار دلنیاتر و بە قازانجترە، هەلبەتە نەك لە بەر ئەوەی کە دامەن بە سەرچاوەی گوێرایەلی و تەسلیم بوون و بێدەسەلاتی بە حیساب دێ، بەلکوو لەبەر ئەوە کە ئینسان بێورە و بێئیرادە دەکا. بەلگە میژوویی یەکان سەلینەری ئەم راستیەن. تەواوی میللەتانی سەردەمی کۆن، هەلبەتە ئەو میللەتانەی کە عادەتیان بوو دامەن لەبەر بکەن، زۆربەیان لەناو چوون و نەماون، بەلام لەناو چوونیان بە کارەساتیکی ناخۆش بەحیساب نایە، ناخۆش ئەوەیە کە سەرەرای لەناو چوونی ئەم میللەتانە، هیشتا دامەن زیندووە و ماوە، هەلبەتە لەم نیوانەدا حالەتیکی سەرسوورهینەرتر هەیە. ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر دامەن سەرچاوەی تەسلیم بوون و بێدەسەلاتی یە (کە هەر بەم بۆنەوە ئەو میللەتانەی کە دامەنیان لەبەر دەکرد لەناو چوون) بۆ ئیستاش وەك بەشیك لە جل و بەرگی سوننەتی

دەسەلاتدارانی جیهانی ئەمڕۆ و وەك كراسی رەسمی پاشاكان و كەشیشەكان ماوەتەوە؟

من لە نەخشی دۆستێك و لایەنگری راستی، شەلوار تەحسین دەكەم، نەك وەك دوژمنی سەرەكی دامەن. پێم خۆش بوو ئاگادار بن كە لە بارەی بە كەڵكیی شەڵوارەوە زۆر قسەی باش و بە كەڵك دەتوانرێ بكرێ. ئەم هەموو پێداگرتنەم لەسەر گرینگی شەلوار بۆ ئەوە نیە كە دوژمنایەتی یان لە نیواندا ساز بكەم، بەڵكو مەبەستم زیاتر ئەوەیە كە غوروریك كە لە یەكەم جاری شەلوار لەبەر كردنم دا لە دەرونم پیكهات، بۆ خۆمی پاساو بكەم.

* * *

هەڵبەتە دەبێ دان بەوەدا بنێم كە یەكەم شەلوار كە لە بەرم كرد ئەوەندەش غورور هینەر نەبوو. چونكە شەلواری برا گەورەكەم بوو، شەلواریك كە تەواوی بە سەرهاتی كورت و لە هەمان كاتیشدا تاڵ و ئالوزی براكەمی پێوە دیار بوو. سپی بوونەوەی سەر ئەژنۆكانی ئەوەی دەگەیاند كە بە بەردەوامی بۆ تەمبێ كردنی، ناچار بوو چەندین سەعات بە حوكمی موعەلیم، چۆك لەسەر زەوی دا بدا. قایشەكەی بە شیوەیەك شەلوارەكەی شی كردبوەوە كە هەمیشە هەستم بە لەشخوران دەكرد.

لە بیرمە راست لەو كاتەدا كە شەلوارم لەبەر كرد، بووم بە تۆپەلە ئاگریكی بلێسەدار كە نە ترسم لە هەرەشەی باكم بوو، نە لە راوەدونان و گرتن. لە راستی دا نەمدەزانی كە ئەو هەموو نەترسی یەم بەهۆی تایبەتمەندی شەلوارەكە بوو یان تایبەتمەندی زاتی خۆم بوو. یانی تایبەتمەندییەك كە لە وجوودمدا پەنگی خواردبووەوە و، دەبوایە بە دەست پیكردنی سەرەتای قوناغی "شەلوار لەبەر كردن" لە ناكاو خۆی بنوێنێ. تا كاتیك كە شەلوارم لەبەر نەكردبوو، تەواوی هەڵسووڕانم لە چواردیواری ماڵەوە بوو. بەلام هەر كە شەلوارم لەبەر كرد، هەڵسووڕانم گوازرایەوە بۆ حەوشەكەی خۆمان و لەویوە بۆ حەوشەی دراوسێكان و سەرتاسەری گەرەكی گرتە بەر. پێم وابوو شەلوار بۆ ئەوە دروست كراوە كە ئینسان بە ئاسانی بتوانێ بەسەر دیوار و پەرژینەكاندا باز بدا و بەم بۆنەوە بوونی هیچ جۆرە سنووریكم لەنیوان باخچە و حەوشەكەی خۆمان و باخچە و حەوشەكانی دەوروبەردا بە رەسمییەت نەدەناسێ.

بە داردا سەركەوتن، یەكەمین سەرگەرمی دەورانی شەلوار لەبەر كردنم بوو. بوونی شەلوار وەك شتیكی بە كەلك یارمەتی دام تا بتوانم خۆم بگەیەنمە پۆپەی دار و درەختەكان. ئەم سەرگەرمی یە قازانجیكی تری هەبوو. ئەویش ئەوە بوو كە هەركە زانیبام لە ماڵەوە دەیانهەوێ بمگرن، وەك پشیلە بە داریكدا هەڵدەگەرام و خۆم دەرباز دەكرد. بەلام بە بیسكویت و شیرینی فریویان دەدام و ئەمجار دەیانگرتم و بە كیشەكیش بەرەو ماڵ دەیانبردمەوە بۆ ئەشكەنجەگا. تەقریبەن هەر لەو سەروبەندەدا بوو كە تێگەیشتم كەسانیك كە نوختە زەعفیكی بچووكیان هەبێ بۆ دەربرین و نیشاندانی بێباكی و نەترسی، لیوەشاوەیی یان نیە.

جگە لەمانەش سەرگەرمی سادە و دلپاكانەی ترمان هەبوو. بۆ نموونە شەویك تەواوی مامەكانم و كەشیشی گەرەكمان بۆ شام دەعوەت كردبوو. چوومە ژێر مێزی نان خواردنەكە و تۆق تۆقیلەیەكم تەقاند. وەزعێك بەبار هات كە ئینسان لەبەر پێكەنین خۆی پێ نەدەگیرا. مێزەكە وەرگەرا و سەر و چاو و جل و بەرگی هەر هەموویان لە چێشتەوە تلا.

جاریكی تر چەند كلكە رێوی یەكم وەگیر كەوتبوو. چەند رۆژێك لەسەر یەك، بەیانی و نیوەرۆیان، لەپشتی دەرگای ماڵەكەمانەوە خۆم حەشار دەدا تا بتوانم كلكە رێوی یەكان بلكێنم بە پشتی كارمەندانی دەولەتی یەوە كە بەوی دا هات و چۆیان دەكرد. ئەم كارمەندانە، بە بێ ئەوەی ئاگایان لە خۆیان بێ، بە فیز و دەماریكەوە بەرەو ئیدارەكانیان دەچوون و خەلك ئەوەندە پێیان پێدەكەنین كە مەپرسە. هەڵبەتە بە زوویی دەردەكەوت كە منم و ئاسایی یە كە جاریكیتر لیدانیكی باشم نۆشی گیان دەكرد. بەلام راستی یەكەیت دەوێ ئیستاش بە تەواوەتی لەو باوەرەدام كە

لەراستی دا زۆربەی ئەم کارمەندانە هەر ئەوەیان لایەق بوو کە کلکیان هەبێ.

* * *

سەرگەرمی یەکی ترم ئەوە بوو کە هەر کاتێك چەند کەسێك دەبوون بە میوانمان شت و مەکی گیرفانی پالتۆکانیانم دەردەهێنا و شتی ئەمم دەکردە گیرفانی ئەو و هی ئەوەم دەکردە گیرفانی یەکێکی تر. پاش تەواو بوونی میوانی یەکە، جەنابی قازی قوتووی سپیاوی یەکێك لە ژنەکانی دەبردەوە بۆ مالی خۆیان. خانمێکی تر قوتووی تووتنەکەی موعەلیمی مێژووی سربستان، ژنەکەی کەشیش قوتووە تووتنەکەی بەخشدار و ئاغای بەخشداریش گۆرەویی نیوە چنراو و بەرمووری خانمی مەئمووری وەرگرتنی مالیاتی دەبرد. بۆ سبەینێ را، دەرگا لیدان و مالە و مال کردن بۆ گورینەوەی شتەکان دەستی پێدەکرد. ئەو کات نۆبەی تەشەنە کردنی ناکۆکی خانەوادەیی، گۆمان لە یەکتر کردن و دلپیسی سەری هەلدەدا و دیارە ئیتر سەرئەنجام تەواوی کاسە و کووزەکان لەسەری مندا دەشکا.

هەر کاتێك کە نیوەرۆیان شەو میوانمان دەهاتن پیم خۆش بوو بخزیمە ژێر مێزەکە. ئەگەر تەجرەبەی ئێستام هەبا، لەم جۆرە گەرانە عیلمی‌یانەدا بە دەستکەوتێکی زۆرەوە دەگەرامەوە. هەلبەتە ئەمەم دەزانی کە رەنگی پیستی لاقەکان و ئەندازەی گەورە و بچووکی لاقەکان، دەتوانن قسە بکەن و زمانی تایبەت بە خۆیانیان هەیە، بەلام بە هیچ جۆرێك نەدەم زانی ئەو لاقانەی کە لەژێر مێزدا بن بۆ خۆیان زمانیکی تایبەتی‌یان هەیە. ئەوە بوو کە لەو سەردەمەدا بە هیچ شیوەیەك سەرنجم نەدەدایە لاقی ژنەکەی دەرمانساز و لاقی جەنابی قازی دادگا کە لەژێر مێزەکە وا لیك ئالا بوون، دەتگوت ماری عاشقە و ماشقەن. نەمدەزانی کە لاقی بانگ بێژی کلیسا، کە لەژێر عەباکەیەوە هاتبوە دەر و من پیم وابوو لاقی پوورمە، بۆ دەبێ لاقی خانمی موعەلیم بگووشێ. سەد حەیف و مەخابن کە من لەو رۆژانەدا لە رووداوەکانی ژێر مێز سەرم دەرنەدەچوو. راست کاتێك توانیم لەم جۆرە مەسەلانە سەر دەر بێنم کە، کار لە کار ترازابوو. گەورە ببووم و ئیتر نەمدەتوانی بخزیمە ژێر مێزەوە.

ئەمانە بەشێکی کەم لە کایە و سەرگەرمی و نەترسی‌یەکان بوو. بێباکی و سەرگەرمی ئەسلی لە کۆلان و شەقام و بەگشتی لە دەرەوەی مالدا سەری هەلدەدا. چونکە لە دەرەوە، هەموو کاتێك پلیزیقان و قال و مقالی کوری مندالانی هار و هاج کە بە قسەی دایك و باوکیان نەدەکرد، چاوەروانی دەکردم. هەر لەگەل ئەم مندالانەدا بوو کە سەربان و باخچەکانی خەلك دەگەراین و بە کایەی چاوشارکێ و دز و وەزیری، خۆمانمان سەرگەرم دەکرد.

ئەو کایە و یاریانەی کە بە ئیلهام وەرگرتن لە رووداوەکانی دەوروبەرمان شکلی دەگرت لە تەواوی کایە و یاری‌یەکانی‌تر، لامان خۆشتر بوو. بۆ نموونە بە هاتنی هونەرمەندانی "سیرك" بۆ شارەکەمان، هەموومان دەبوین بە هونەرمەندی سیرك: کورسی‌یەکانمان تێك دەشکاند، ئەو تەنافانەی کە جلیان لێ هەلدەخست لەت و کوتمان دەکردن، بۆشکە تەنەکە و کاسە و گۆزەمان لە ژێرزەمینەکان دەهێنا دەر و بە کورتی دەستمان لە هیچ جۆرە زیان و زەرەردانیك نەدەپاراست تا پەی بە نهینی‌یەکانی کاری سیرکەکان ببەین.

هەر کاتێك دەستە یان گرووپێکی شانۆگەری دەهاتنە شارەکەمان، مندالەکان لە مالەوە هەر شتیکیان لە کاغەز و پەتوو و سەرین و تەختە و شتی‌تر وەبەردەست کەوتبا دەیانهینا بۆ شوینی کایەکردنمان. لە کاتیکدا کە سەربازگیری دەستی پێدەکرد هەر هەموومان دەبووین بە مەشموول وەزیفە و هەر کاتێك کە دەستەیەك سەربازی پیادە بە شاردا تێدەپەری، هەموو جیگایەکەمان دەکردە سەربازخانە و ئوردوگای سەربازی.

تەنانەت لەبیرمە کە جاریکیان کایەیەکمان داهێنا کە ناوی "بوحران" بوو. دەبێ لیرەدا ئەوە بلیم کە "بوحران" بە دیاردەیەك دەلین کە هەمیشە لە یەکەمین رۆژی پیکهاتنی دەولەتیکدا پیك دێ و تا دوایین رۆژەکانی ژیانی ئەو دەولەتە دەمێنیتەوە. بە لە

بەرچاوگرتنی ئەوەی کە تەواوی منداڵانی دنیای سیاسەت ئەم سەرگەرمی‌یەیان پێ خوشە هیچ دەلیلیك نەبوو کە ئێمە لێی غافڵ بین.

هەڵبەتە لەم کایەدا من فەردی پێکهێنەری کابینەی دەوڵەت بووم. کابینەکەی من دەنگی ئیعتمادی هیچ مەجلیسیکی لە پشتەوە نەبوو و جێگای خۆیەتی بڵێم کە لەژیانی سیاسی ولاتی ئێمەدا ئەم مەسەلەیە بە دیاردەیەکی نائاسایی بەحیساب نایەت. لەبەر ئەوە کە تەواوی منداڵەکان لە حەوشەکەی ئێمەدا کۆ ببوونەوە من خۆم بە هەقدار دەزانی، تەنانەت هەقدارتر لە لوویی چواردەیەم کە بڵێم: من خۆم دەوڵەتم و هەر بە پاڵ پشتی ئەمەش تەواوی دەسەلات بە دەستەوە دەگرم و بەناوی خۆم تاپۆی دەکەم.

* * *

تەواوی منداڵەکان پێیان خۆش بوو کە ببنە وەزیر (بەجێیە بوترێ کە ئەمە، نوختەزەعفیکە نەك تایبەت بە منداڵان گەورەکانیش هەیانە) چونکە فەلا و رەعیەتمان نەبوو و (لەبەر ئەوەی کە هیچ کەسیك ژێر دەستەیی پێخۆش نەبوو) لەم رووەوە نەمان دەتوانی کە مەجلیسیشمان هەبێ.

ئەوەی کە شایانی وتنە، ئەوەیە کە ئێمە، ئەگەر ریبەری کردنی قاز و قەل و مراوی و بوونەوەرە بێئازارەکانیترمان لە ئەستۆ گرتبا کە بە فراوانی لە بەردەست دا هەبوو و بەهۆی دژایەتی نەکردنیان لەگەل حکومەتدا بە رەعییەتی باش بەحیساب دەهاتن، تەنانەت گەر ویستبامان مەجلیسمان پیکهینابا دیسان سەرکەوتوو نەدەبووین. هەڵبەتە لەوانە بوو تەواوی ئەم رەعییەتانە لە باشگاکانی خویاندا یەکیان گرتبا. بەڵام نەیاندەتوانی دەسەلات و ئیختیاراتیك کە ئێمە وەك ئەندامانی دەوڵەت بە خۆمان بەخشیبوو، ئەوان بەرتەسکی بکەنەوە. چونکە هەر وەك بۆ تەواوی ئەفرادی بەشەر روون و ئاشکرایە، باشگا سیاسی‌یەکان تەنیا و تەنیا بۆ ئەوە پیك دێن کە ئەندامانی خۆیان فێر بکەن کە لە میشکی خۆیان کەلك وەر نەگرن و لە هەر شتیك ببێتە هۆی عەزابدانی ویژدان، خۆ بپارێزن. هەڵبەتە ئێمە بە هەر قاز و قەل و مراوی‌یەك کە بە بەرپرسی باشگا هەڵدەبژێردرا، بەڵینمان دەدا کە (تەنیا خۆیان) لە خۆراکی باش و زیاتر بەهرەمەند دەبن. بەم شیوەیە، هەم مەسەلەی زۆرینە چارەسەر دەبوو، هەم گیروگرفتی دەنگی ئیعتماد و متمانە پێبەخشین.

لەناو گیان لەبەرانی حەوشەکەی ئێمەدا ژیشکیك هەبوو کە، بە لە بەرچاوگرتنی شیوە و سەر و لمۆزی، دەیتوانی نەخشی ریبەری لایەنی موخالف لە ئەستۆ بگرێ، بەڵام شەو و رۆژ دەخەوت. دیارە دەزانن کە لایەنیکی موخالف کە هەمیشە لەخەودا بێ ناتوانێ جیگای مەترسی بێ. بە روالەتیش مەترسی هینەر نەبوو. دیارە شتیك کە درکەکانی تەنیا بۆ جوانی بێ، نابێ لێی بترسی.

بەم شیوەیە هەل و مەرج ئامادە و لەبار بوو تا ئێمە بتوانین لە دەسەلاتیکی فراوان بەهرەمەند بین. هەڵبەتە دەسەلاتی فراوان، کاتیك کە کەسیك بەرتەسکی ناکاتەوە، هەمیشە بە پالپشتیك بۆ ئاسوودەیی و رەزامەندی سوننەتی میللەتی ئیمە لە قەڵەم دراوە.

* * *

لە ئاوا هەل و مەرجیکی لەباردا کە پیکهاتبوو، من بە ئاسانی توانیم هەم بوحرانی کابینە چارەسەر بکەم و هەم هەیئەتی دەوڵەت پیك بهینم. بۆ خۆم پۆستی وەزارەتی خارجەم لە ئەستۆ گرت. لەو سەردەمەدا هیچکام لە ئیمە لەو شوغلە بێدەردیسەر و پرداهاتە کە "وەزیری موشاور" لە ئەستۆی دەبێ ئاگادار نەبووین. ئیمە زۆر وەزارەتخانەی بێوەزیرمان پێشك دەهات، بەلام وەزیری بێوەزارەتخانەمان نەبوو. ئەم کارە، بە کەشفیاتی ئەم دوایانەی سیاسەتمەداران، بە حیساب دێ. هەڵبەتە ئەگەر لە دەورانی منداڵی ئیمەشدا ئاوا شوغلیك هەبوایە بێگومان بۆ خۆم دەبوومە بەرپرسی و لە ئەستۆم دەگرت. بەلام بۆچی پۆستی وەزارەتی خارجەم هەڵبژارد؟ ئەم هەڵبژاردنەم بە حوکمی تایبەتمەندی‌یەکی‌تری دیپلوماتەکانی ولاتەکەمان بوو. یانی هەم لە خانەوادەیەکی باش بوو، هەم زمانە خارجی‌یەکانم دەزانی. هەیئەتی

دەوڵەت جگە لە من، چوار وەزیریتری بوو: وەزیر پۆلیس، وەزیری دارایی، وەزیری فەرهەنگ و وەزیری ئەرتەش.

لەو سەردەمەدا کە ئیمە خۆمان بە "دەوڵەت بازی"یەوە سەرگەرم دەکرد، ژمارەی وەزیران کەم بوون. بۆ نموونە وەزارەتخانەیەك بەناوی "بیهداشتی میللی" لە ئارادا نەبوو چونکە بە پەرۆش بون بۆ لەش ساغی و بیهداشتی میللەت بە کاریکی پیویست و زەروری بەحیساب نەدەهات. وەزارەتخانەی "ریگا و بانیش" نەبوو هەڵبەتە نەك لەبەر ئەوەی کە ولاتەکەمان ریگای پەیوەندی و هات و چۆی نەبووبێ. هەڵبەتە دارستانیشمان هەبوو، بەلام تەنیا چەتە و رێگر حوکمیان بەسەر دارستانەکاندا دەکرد تا دواتر وەزارەتخانەی دارستان دامەزرا و وەزیرەکان جیگای دز و چەتەکانیان گرتەوە. کان و مەعدەنی جۆراوجۆریشمان هەبوو، بەلام چونکە تەواوی خەڵك بە بێ کەم و کەسر مالیاتەکانی خۆیان دەدا، ئیتر پیویست نەبوو کە دەوڵەت بەدوای سەرچاوەی داهاتیتردا بگەرێ. لەو رۆژگارانەدا ریگای ئاویشمان هەبوو کە ناوچەکانیتری ولاتی پێکەوە پەیوەند دەدا.

کابینەکەمان تەقریبەن بەم شیوەیە بوو: بۆ خۆم پۆستی وەزیری خاریجەم داگیر کرد. چدماتیچ، کە لە کەلاسی یەکەم و دووهەمی دەبیرستاندا دەرنەچووبوو و چەند جاریش لە مەدرەسە دەریان کردبوو، بۆ وەزیری فەرهەنگ هەڵم بژارد. چونکە ئەو تەواوی قانوونەکانی مەدرەسەی بەلاوە فشە بوو. لە هەمووی ئەمانە گرینگتر ئەوەیە کە ناوبراو، ئینسانیك بوو کە راست وەك وەزیرەکانی ئەمرۆی ئیمە خویندنی بە گالتە و سەرگەرمی دادەنا، نەك بە ئەمریکی زەروری و پیویست.

پۆستی وەزارەتی پولیسم دا بە سیما ئیستانکۆویچ، سیما کوڕی پۆلیسێکی ناوچەکە بوو. چونکە لەو باوەرەدا بووین کە لە لایەك پیشینەی خزمەتی باوکی لە ژاندارمریدا و لە لایەکیترەوە شێوە تەربییەتێك کە دەکەویتە ئەستوی کوڕە پۆلیسێك، ئیمتیازاتێکە کە بۆ بەریوەبردنی وەزارەتی پولیس لە سربستاندا کافیە. جگە لەمانەش، سیما چەند تایبەتمەندییەکیتری هەبوو. بۆ نموونە دەیتوانی بە توورەییەوە جنێو و قسەی ناشیرین بە حەریفی خۆی بلێ، یان دەیتوانی لە چەقۆ بۆ ترساندن و بەزاندنی حەریف کەڵك وەربگرێ و جار و باریش دەم و ددانی حەریفی ورد و خاش دەکرد. سیما تایبەتمەندی پۆلیسێکی تایبەتی هەبوو و بەم تایبەتمەندییانەوە وەزارەتی پولیس پر بە پێستی بوو.

پەریتا، خویندکاری کەلاسی سێهەمی سەرەتاییمان هەڵبژارد بۆ پوستی وەزارەتی دارایی. ناوبراو هیشتا مندال بوو، شەلواری وای لەبەر دەکرد کە لە پشتەوە درابوو. هەمیشە گۆشەی کراسەکەی لە شوینی دراوەکەوە هاتبوە دەر و وەك کلك بە دوایدا دەکشا. پەریتا لیوەشاوەیی هیچ کاریکی نەبوو. نە کاریکی لە ئەستۆ گرتبوو و نە کاریکیتریشی لەدەست دەهات. بەلام نابێ ئەوەمان لەبیر بچێ کە لینەهاتوویی، هیچ کاتیك کۆسپی سەر ریگای وەزارەت نەبوە. کلکەکەشی نەك هەر رێگر نەبوو بۆی، بەلکوو بە نیشانەیەکی دیاریکراو بۆی بەحیساب دەهات. نیشانەیەك کە دەکرا ناوبانگ پەیدا بکا و وەك نیشانە و عەلامەتی دیاری کراوی هەمیشەیی تەواوی وەزیرانی دارایی دابندرێ.

پۆستی وەزارەتی جەنگمان دا بە دوستیکی یەهوودیمان (بەناوی دەیوید مشوولام) ئەم هەڵبژاردنانەمان بێهۆ نەبوو. لەبەر ئەوە ئەم یەهوودییەمان بۆ ئەم پۆستە هەڵبژارد کەخۆمان لە شەر لەگەل دەوڵەتانیتر بپاریزین. جگە لەمەش دەمانهەویست ئەم دۆستەمان لە بەستنی قەراردادەکاندا کە لەلایەن وەزیرەکانی شەرەوە ئیمزا دەکرین، بەشدار بێ و شتیکی وەدەست کەوێ.

کۆبوونەوەکانی ئەم دەوڵەتەی ئیمە لەسەر بانەبەرزەکان و بەسەر لق و پۆی دارگوێزەکانەوە ئەنجام دەدرا. دەکرێ ئاوا جیگایەکی بەرز بە هەر دەوڵەتیکیتریش پیشنیار بکرێ. چونکە تەنیا لەسەر دار یان لە سەربانی ساختمانی چوارقاتدا دەوڵەت دەتوانی خۆی لە شەری هەوالنیران بپارێزێ.

* * *

بەم شێوەیە، دەوڵەتی ئێمە کە دەیوید مشولام فەرماندەی ئەرتەشەکە بوو، جگە لەو نەخشانەی کە لە مێشکی خۆیدا بیری لێ دەکردەوە، دەیتوانی ئازادانە لەبارەی مەبەستی ئاشتی خوازانەی خۆیەوە قسەی بێ سەر و بەرە بکا. لەبیرمە ڕۆژێکیان قەرار بوو مەسەلەی هێرشی تێکرای ئەندامانی دەوڵەت بۆسەر باخی نانەواکە وەك گرینگترین مەسەلەی ڕۆژ بکەوێتە بەر باس و لێکۆلینەوە. هەڵبەتە میوەکانی باخی نانەواکە ئەوەندە ئاودار و جوان و گەیشتبوون کە بە دڵنیاییەوە هەر دەوڵەتێکیتر دیبای هەوەسی دزینی ئەم میوانەی دەکەوتە سەر. وەزیری جەنگ لە ناکاو مەسەلەیەکی باس کرد کە لایەنی نێونەتەوەیی هەبوو. ئەو لە گوزارشی خۆیدا، بە هەیئەتی دەوڵەتی ڕاگەیاند کە هاوڵاتییەکی ئێمە لە ڕووداوێکدا زیانی پێگەیشتوە و دەوڵەتی ئێمە، لەبەر پاراستنی حەیسیەتی نەتوایەتیشمان بوە دەبێ بە توندترین شێوە تۆڵە بکاتەوە. هەڵبەتە هەموومان ئاگاداری ڕووداوەکە بووین. چەند ڕۆژ پێشتر، قازێکی ئێمە بەژێر پەرژین دا ڕۆیشتبوە حەرەمسەرای قازە نێرەکەی دراوسێیەکمان. قازەکانی دراوسێمان هێرشیان کردبوە سەری و بەڵایەکیان بەسەر هێنابوو کە نیوەی کلکی و پەرەکانی لە خاکی دوژمن دا بەجێ هێشتبوو و بە هەزار حاڵ توانیبووی پاشەکشە بکاتەوە خاکی نیشتمان. بەم بۆنەوە، وەزیری جەنگ وتی: سبەی ئیعلانی جەنگ بە وڵاتی دراوسێ بدەین. ڕۆژ و سەعات و کاتی شەر دیاری کرا. بەڵام ئەمە بە ڕێکەوت نەبوو. چونکە بۆ سبەینی مەدەرسە تەعتیل بوو، لە لایەکیترەوە دەیوید مشولام زانیاری وەدەست هێنابوو کە دوانیوەڕۆی سبەینی دراوسێکەمان بە خاو خێزانەوە، دەچن بۆ باخە ڕەزەکەیان.

وەزیری جەنگ بەم ڕێنوێنییانەی خوارەوە کە لە تەورات وەری گرتبوو قسەکانی کۆتایی پێهێنا: بۆ تۆلە کردنەوە لەبری نیوەی کلك و چەند پەری قازەکەمان، کلك و پەری تەواوی قازەکانی دراوسێمان لێ بکەینەوە.

ئەم بڕیارەی وەزیری جەنگ لەلایەن ئەندامانی دەوڵەتەوە پەسەند کرا، وەزیری جەنگ نەخشەی ستراتیژی عەمەلیاتی داڕشت. بەپێی ئەم نەخشەیە وەزیری دارایی بەهۆی کەم تەمەنی و لێ نەهاتوویییەوە نەدەبوو لە شەردا بەشدار بێ. بەڵکوو لەسەر پەرژینەکەوە نیگابانی بدا و هەر کەسێك هات زوو ئاگادارمان بکا. من و وەزیری پۆلیس ئەرکمان ڕووتاندنەوە و لێ کردنەوەی پەری قازەکان بوو و قەرار بوو خودی وەزیری جەنگیش پەرەکان کۆ بکاتەوە.

بۆ سبەینی نیوەڕۆ، وەزیری جەنگ بە بەرگە سەرینێکەوە لەشوێنی دیاری کراودا ئامادە بوو. ڕاست لە سەعاتی دیاری کراودا، یانی بڕێك دوای ئەوەی کە دراوسێکەمان بە خاوخێزانەوە سواری گارییەکەیان بوون و بەرەو باخە ڕەزەکەیان وەڕێ کەوتن، هێرشەکەمان دەستی پێکرد. بەسەر پەرژینەکەدا بازمان دایە ئەو دیو و سنورمان بەزاند. وەزیری دارایی کرا بە نیگابان. من و وەزیری پۆلیس و وەزیری فەرهەنگ کەوتینە پەڕ لێ کردنەوەی قازەکان.

قازەکان، بە داماوی و نائومێدییەوە قیژە و قاویان وەڕێ خستبوو، بەڵام ئێمە بە پەیڕەوی لەم ئایەتەی تەورات کە دەڵێ "ددان بەرانبەر بە ددان و چاو بەرانبەر بەچاو" پەر بەرانبەر بە پەرمان لێ دەکردەوە و وامان لە قازەکان کرد کە دەتگوت ئێستا لە هێلکە دەرهاتوون. لەم نێوانەدا وەزیری جەنگ بە وردی پەرەکانی کۆ دەکردەوە و بەرگە سەرینەکەی دەئاخنی.

پاش ڕووتاندنەوەی ئەم قازە، پەلاماری قازەکانیترمان دا و بەپێی نەخشەی گەڵاڵە کراو دەچووینە پێش و ئەوەندەی نەمابوو کە بە تەواوەتی سەرکەوتن وەدەست بهێنین، بەڵام هەر بەو شێوەیەی کە لە داڕشتنی پرۆژە ستراتیژییەکاندا ڕوودەدا، وەزیری شەر لەبیری چووبوو ڕمل لێ بدا لەوانەیە دوژمن لەلایەن هاوپەیمانەکانیەوە

پشتیوانی لی بکریَ. هەر بۆیە لەناکاو سەگی خاوەن مال پەلاماری داین و هەمووماں دەستەپاچە بووین و شلەژاین. وەزیری پولیس کە خەریکی پەر لی کردنەوەی قازیك بوو لە ترسان بەریدا و بەردیکی بۆ سەگەکە هەلگرت و توانی پاشەکشەی پیَ بکا.

بە بەرزبونەوەی چەق و لووری سەگەکە، کریکاریك کە لە ژوورەوە خەوتبوو، وەخەبەر هات و بە کوتەکیکەوە هاتە مەیدانی شەر و شەر گەرم بوو.

تەنانەت بە تەجرەبەترین ئەرتەشیش، لەکاتی بەرەورووبوونەوە لەگەل ئاوا هیرش و ئاگربارانیکی قورس دا مەحالە کە پاشەکشە نەکا. لەبیرمە کە یەکەم کوتەکی کریکاری دراوسیَمان وەبەر پشتی وەزیری فەرهەنگ کەوت و نالەیەکی بەژانی لی بەرز بۆوە. وەزیری پولیس وەك پشیلە بە درەختیك دا سەرکەوت و لەوێوە بازی دایە سەر ئەنبارەکە. منیش دارم بەر کەوت، بەلام بە هەر حالیك بوو توانیم خۆم بگەیەنمە ئەو دیوی پەرژینە دەرباز بووم. وەزیری دارایی بەسەر پەرژینەکەوە وا دەگریا و قیژ و قاوی دانابوو، دەتگوت کەوتۆتە بەر محاکەمە و لیپرسینەوەی نوینەرانی مەجلیس. هەولی دا خۆی دەرباز بکا و هەلیَ، بەلام گوشەی کراسەکەی کە راست لە کلك دەچوو، بە قیسپیکەوە گیری کرد و شۆر بۆوە. دەمزانی کە ئەم کلکەی رۆژیك کار دەداتە دەستییەوە. کریکاری خاوەن مال بۆی چوو و وەك بلیَی هەرمی لەدار دەکەنیَتەوە،دایگرت و لی دانیکی باشی لیدا و پاشان بە شەقیَك فرییَ دایە ئەو دیو پەرژینەکەوە.

پاش ئەو شکستە گەورەیە کە ترسمان نەما و بریك هاتینەوە سەرخۆ، لە سەربانی مالی ئیمە کۆبووینەوە تا لە بارودۆخی ئەرتەشەکەمان بکولینەوە.

ئاکامی ئەم هیرشەمان بەم شیوەیەی خوارەوە بوو:

باری رۆحیمان، زۆر شپرز و ئالوز بوو!

زیانی دەولەت: بریندارێك و بیَسەر و شوینیك بوو. (وەزیری جەنگ کە دیار نەبوو بە بیَسەر شوینمان دانا).

ماوەیەك دواتر بۆمان دەرکەوت کە وەزیری جەنگ، هەر کریکاری دراوسیَیەکەمانی بینیوە، خیرا خۆی لەپشت دیواری ئەنبارەکەدا دەشاریتەوە و پاش ئەوەی کە بارودوخەکە هیَمن دەبیتەوە و کەس بە دەرەوە نامیَنیَ، بە ئەسپاییەك لە حەشارگا دیتە دەرەوە و پریَ بەرگە سەرینەکە پەری قاز دەباتەوە بۆ مالی خۆیان. بەپیی ئەو زانیارییانەی کە لە جاسووسەکانی وەزیری پولیسەوە وەدەستمان هینا، دەرکەوت کە ئەم شەرە تەنیا لەبەر پیویستی پووری مشوولام بە پەری قاز ساز کراوە. بەم شیوەیە جاریکیتر ئەم راستییە سەلیندرا کە، زۆربەی بیانوە بچووکەکان ئاکامی گەورەیان بەدواوە دەبیَ.

هەلبەتە ئاکامی شکستەکەی ئیمە لەمانەش زیاتر بوو. ئاشکرایە و ئاساییە کە ئاکام و شوینەواری شەرە گەورە نیونەتەوەییەکان دوای کۆتایی پیَهاتنی شەر دەردەکەویَ. هەلبەتە ئەگەر شیوەی پیکهاتنی کابینەی ئیمە لە بەرچاو بگیری ئاوا دیتە پیش چاو کە نابیَ دوژمن و موخالفی هەبیَ. سەرەرای هەموو ئەمانە، دلنیاتان دەکەم کە لە سەرتاسەری میژووی ولاتی سربستاندا، ئیمە تەنیا دەولەتیك بووین کە لەم بارەیەوە ناچار بووین کە تەواوی قورسایی باری بەرپرسایەتی کردەوەکانمان بکەویَتە سەرشانی خۆمان.

ڕازاندنەوە

ن: ئاڵدۆس هاکسلی
و: کەریم ئەحمەدی

"نووسەری ئەم چیرۆکە "ئاڵدۆس هاکسلی" نووسەرێکی بە ناوبانگی خەلکی ئینگلستانە. کتێبی فەلسەفەی ڕۆژهەلات، دنیای جوانی نوێ و دووڕەگە و هەروەها چەندین چیرۆکی ناسراو و چەند کۆمەلە شیعر و وتار لە بوارە جۆراوجۆرەکانی ڕۆشنبیری و ڕەخنەی ئەدەبی، چەند نموونەیەك لە کارەکانیەتی".

نزیکەی سێ چارەکە سەعات دەبوو بەمجۆرە دەمەقالەیان بوو. قسەی ناشیرین و هات و هاواریان لەو سەری ڕاڕەوەکە دەنگی دەدایەوە.

سۆفی خۆی بەسەر ئەو لیباسەدا خوار کردبوەوە کە خەریکی دروونی بوو. بەسەر سامی‌یەوە بیری دەکردەوە: ئەم جارەیان مەسەلە چیە؟

هەروەك هەمیشە دەنگی ژنەکە زیاتر دەکەوتە بەر گوێ. لە ناکاودا دەتەقییەوە و بە توورەیی‌یەوە بە توندی لە پرمەی گریانی دەدا. کابرا زیاتر دانی بەخۆیدا دەگرت و بۆلەبۆلی کەمتر دەگەیشتە لای دەرگاکە و لەنیو ڕاڕەوەکەدا کپ دەبوو.

بۆ کابرایەکی وەك سۆفی کە لە ژوورە سارد و بچووکەکەیدا بوو، پرتە و بۆلەی ژن و مێرد، زۆر جاران وەکوو شانۆیەك دەهاتە بەرچاو کە تەنیا یەك ئەکتەر دەوری تیدا دەگێری. ئەویش ژنەکەی بوو کە بە قسەی یەك لایەنە و هێندیك جاریش کروکپی‌یەکی ناخۆش، بێدەنگی‌یەکی دەگرتە خۆ.

بەلام هێندیك جار کابرایش ئاشکراتر دەبوو، خراپ هەلدەچوو، ئەمەشیان لە دەنگ هەلبڕینیدا هەستی پێدەکرا. ئیدی ئەوکات کروکپی لەنیو قسە توند و ڕەقەکانیدا نەبوو، بەلکوو لە جیاتی ئەمە، هات و هاوارێکی شێتانە دەهاتە بەر گوێ. توورەیی کابرا تا دەهات زیاتر دەبوو. دەنگی، زیاتر حالەتی هەلچوونی بەخۆوە دەگرت. زۆر جاران هات و هاوارەکەی لەکاتی توورەیی و نارەحەتیشدا یەك ئاوازی هەبوو، وشەکانی پچرپچر لەدەم دەردەچوو، بەلام ئەم جارەیان تاویك بە دەنگی بەرز و تاویك لەسەرەخۆ قسەی دەکرد، بە جۆرێك کە هەستی پێدەکرد بەشدارییەکەی لەو مشت و مڕەدا وەکوو زەنجیرە تەقینەوەیەکی لەسەرە خۆ و بەردەوامە و گوێچکە ئازار دەدا.

پاش کەمێك سۆفی ئیدی ئەوەندە گوێی بە هەرا و هوریا و مشت و مڕەکان نەدا، بەلکوو خەریکی دروونی کراسی ژنەکەی بوو. ئەلبەتە ئەم کارەش لێوردبوونەوەیەکی باشی دەویت. زۆریش هیلاك و ماندوو بوو. دوێنی هەروابوو، هەروەها پێرێش ئیدی هەموو ڕۆژێك ئازاری دەکێشا و وەك جارانیش لاو نەبوو. دوو سالی دیکە تەمەنی دەگاتە ٥٠ سال. لەوەتەی بە بیری دێ ژیان و گوزەرانی هەموو ڕۆژێك بەمجۆرە دژوار و سەخت و پڕ دەردیسەر بوە.

تەلیسە پەتاتەکانی هاتەوە بیر وەختی خۆی کە بچووك بوو، چۆن لەنیو کێلگەکەدا بە کۆلی خۆیدا دەدا. ئەوەی هاتەوە بیر کە هێدی هێدی بە تەلیسە پەتاتەکەوە چۆن ملی ڕێگای پڕ لە خاك و خۆلی دەگرت و دەڕۆیشت. هەمیشە، لەبەر خۆیەوە دەیکوت: تەنیا ١٠ هەنگاوی دیکە ئەگەر دان بە خۆیدا بگری، تەواو دەبێ. هیچ کات کۆتایی هاتن لە گۆڕێدا نەبوو، دەبوایە سەرلەنوێ دەس پێبکاتەوە.

سۆفی سەری خۆی لەسەر چەرخی دروومانەکە بەرز کردەوە و ئەم لاولایەکی کرد، چاوی ڕیشکە و پیشکەی دەکرد، ئەمە دواخالە سپییەکانە، یا ڕەنگی دیکەیە کە لەبەر چاویدا، لەنێو بازنەی دیدەیدا دەهاتنە سەما کردن و لەم ڕۆژانەدا زیاتر هەست پێدەکران. جۆرە کرمیکی ئاوریشمی، ڕەنگ زەرد لە گۆشەی لای سەرەوەی چاویدا بەرز دەبوەوە، بە جۆرێك کە هەمیشە بەرەو سەرەوە لە جوولەدا بوو، دیسان لە هەمان گۆشەی چاویدا دەمایەوە، هێندێك جاریش خالی سەوز و سوور بە وێنەی ئەستێرەی پرشنگدار دەدرەوشانەوە و لەنێو دەچوون و لە دەوری کرمی ئاوریشم ون دەبوون. ئەم خالانە لەبەر چاوی ئەو و دروومان کردنەکەیدا دەجوولانەوە و هەتا چاویشی دەنووقاند، هەر دەمانەوە.

تاویکی دیکە دیسان دەستی بە کارەکانی خۆی دەکردەوە. ژنەکەی دەیهەویست کراسەکەی بۆ سەر لەبەیانی سبەی تەواو بێ. بەلام ئیستا کارەکە لەم لاوئەولای کرمی ئاوریشمدا، ئیدی زەحمەت بوو. لە پریکدا هات و هاوار لەولای ڕارەوەکەدا زیاتر بوو، لایەکی دەرگاکە کرابوەوە و ئیدی قسەکان بەرگوێ دەکەوتن.

خراپ سەرچیخ چووی، ئەگەر وابیر دەکەیەوە کەوا من کویلەی تۆم، بە هەلەدا چووی، هەر کاریکیش حەزم لیی بێ، ئەنجامی دەدەم...

"منیش بە هەمان جۆر" کابرا ئەم ڕستەیەی بە پیکەنینیکی توند و مەترسیدار خستە ڕوو، لە ڕارەوەکەدا تەپەی پییەکی قورسی هاتە بەر گوێ و لە شوینی هەلگرتنی چەترەکاندا، دەنگی هەلگرتنی چەتریك هاتە بەرگوێ. دەرگای هاتنە ژوورەوە لەگەل دەنگیکی بەرز پیوەدەدرایەوە. سۆفی وەك جاران خەریکی دروومان بوو. ئاخ کە کرمە ئاوریشمییەکان و ئەستێرە ڕەنگاوڕەنگەکان دیسان پەیدا بوونەوە. ئاخ کە ماندوویەتی پڕ ئازار، دیسان لەنیو تەواوی ئازاری لەشمدا دەکەوتە جوولە. چی دەبوو ئەگەر بیتوانیبایە تەنیا ڕۆژیکی تەواو لەنیو پیخەفدا کەمیك بحەسیتەوە.

دەنگی زەنگەکە هینایەوە سەرخۆ، هەمیشە لەگەل ئەم دەنگەدا کە دەلیی دەنگی ویزەویزی زەردەوالەیە، لە جیگاکەی خۆی ڕادەچلەکێ.

لەجیی خۆی هەستا سەرپێ، دروومانەکەی لەسەر میزەکە بەجی هیشت، دەستیکی بە پشتینەکەیدا هینا و کلاوەکەی لەسەر خۆی وەرسووراند و ریکی کرد و چووە ناو ڕارەوەکە، جاریکی دیکە دەنگی زەنگەکە بەرز بۆوە، ژنەکە دیسان هاتەوە قسە، ئاخری هەر هاتی سۆفی؟ لەو بڕوایەدا نەبووم پەیدا بیت. سۆفی هیچی نەکوت و هیچیشی نەبوو بیلێ.

ژنە بەرانبەر بۆفی جلەکان ڕاوەستابوو، دەستەیەك جل لەسەر دەستی بوو، کۆمەلیك جلیتریشی خستبوە سەر تەختەکە.

پیاوەکە کاتیك کە لەسەر خۆ و بە زەوق بوایە، ئەوا ئەوی بە تابلۆیەکی جوانی ڕۆبنز دەهاتە پیش چاو. ناوی لێ نابوو هیلین خۆرمەن.

ژنە کردبوویە خوو کە بەدەستە خۆشکەکانی خۆی بلی بە ڕاستی دەبی ڕۆژیك سەردانی مۆزەخانەی "لۆڤەر" بکەم و سەیریکی تابلۆکەی خۆم بکەم، هەمان تابلۆکەی "ڕۆبنز" ئایا دەزانن شتیکی سەیرە! بۆ کەسیك کە تەواوی ژیانی خۆی لە پاریس بەسەر بردبێ و مۆزەخانەی "لۆڤەر"ی نەدیبێ ئەدی وا نیە؟ ئەم شەوەیان بە ڕاستی ژنەکە کەوتبوە گەڕ، کولەکانی سوور و تەڕ هەلگەڕابوون و چاوە شینەکانی دل ڕفینانە لەنیوان برژانە دریژەکانیدا ترووسکەیان دەدا.

ژنە بە لیبڕاوییەوە وتی: سبەی دەچینە ڕۆم. سبەی سەر لەبەیانی زوو، هاونشینەکەی جل و بەرگی دیکەی لەنیو بۆفیەکەدا دەرهینا و خستیە سەر تەختەکە.

- پیویستە یەکسەر بوخچەکان بپیچمەوە.
- بۆ چەند ڕۆژ خانم؟
- دوو هەفتە، سێمانگ.... نازانم.
- ئاخر پیویستە بزانین، خانم ئەمە کە کاریکی گرینگە:

- گرینگ ئەوەیە بروین و لیرە رزگار بین، چونکە ئەم قسانەی ئەم شەو گویم لی بوون، ئیدی پیم نایەتەوە ئەو ماڵە، مەگەر داوای لیبوردنم لی بکەن. دەباشتر وایە بوخچە گەورەکە هەڵگرین. با بچم بوخچەکە ریك بخەم خانم. هەوای ناو بۆفی‌یەکە ناخۆش و شیدار بوو، بۆنی تۆز و خۆڵ و پیستەی لی دەهات، بوخچە گەورەکە لە گۆشەیەکدا بە توندی جێگیر کرابوو، ناچار بوو خۆی خوارکاتەوە و بە زۆر دەریانبینی. کرمە ئاوریشمی‌یەکان و ئەستیرە رەنگاورەنگەکان لەبەر چاوی‌دا ترووسکەیان دەدا و ون دەبوون، کاتیك کە خۆی راست کردەوە، سەری گیژ ببوو، کە سۆفی خەریك بوو ئەو بوخچە قورسەی بە راکیشان دەردینا، ژنەکە کوتی: بوخچەکە گرێ دە و منیش یارمەتیت دەدەم.

پیرە سۆفی ئەم رۆژانە چەندە لەڕ و لاواز دەهاتە بەرچاو، ژنەش بیزی لە دیتنی ئینسانی پیر و ناشیرین لە دەوروبەری خۆی هەڵدەستا. بەلام لەگەل ئەوەشدا سۆفی بە پیچەوانەوە ئەوەندە کار جوان و چوست و چالاك و ئەمین بوو کە وەلانانی کاریکی شیتانە بوو.

- خانم! پیویست ناکا زەحمەت بکیشن.

سۆفی دەیزانی کە ئەگەر ژنە دەرگای بۆفی‌یەکان بکاتەوە و جلەکان بلاو بکاتەوە، ئیدی کاریکی باش و تەواوی ئەنجام نەداوە، بۆیە کوتی:

خانم! باشتر وایە بچی بخەوی، چونکە وەخت درەنگە. نەخەیر، خەوی نایە، خراپ دەماری گیراوە و شلەژاوە، خوا دەزانی ئەم پیاوانە... چ بوونەوەریکن، بەلام کەسیك خۆ کویلەی ئەوان نیە، هیچ کەس بەری رەفتاری نەگونجاو و خراپی ئەوان ناگریت.

سۆفی خەریکی پیچانەوەی بوخچەکان بوو، لەبەر خۆشیەوە بیری دەکردەوە کە رۆژیکی تەواو لەنیو پیخەفدا، لەسەر تەختیکی گەورەی نەرمی وەك تەختەکەی خانم، بخەوی و بحەسیتەوە.

ژنە بە توورەیی‌یەوە دەیکوت: دوا گاڵتە جاری ئەو ئەمەیە کە بلی پوولم لە گیرفان دا نیە و منیش نابی جلی دیکە بکرم و ئەمەش زۆر جیگەی پیکەنینە.

مەگەر دەتوانم بە رووتی بسووڕیمەوە، دەتوانم؟ لەگەل ئەم قسانەیدا دەستەکانی بە توورەیی تەکان دەدا، ئەگەر بلی نیە، ئەوا قسەیەکی پڕ و پووچە زۆری هەیە، بەلام رەزیل و سەقیلە. ئەگەر لەجیی وتنی شیعری گەوجانە و بلاو کردنەوەی لەسەر حیسابی خۆی، کاریکی رەوشت بەرزانەی دیکەی بکردبایە ئەوا پوولیکی زۆری پیکەوە دەنا و دەیتوانی هیندیکیشی لی پاشەکەوت بکا و وەلای بنی.

ژنە ئەم سەر و ئەوسەری ژوورەکەی دەکرد و لەسەر قسەکانیشی بەردەوام بوو، جگە لەمە، باوکە پیرەکەشی خۆ هیشتا لەسەر ژیانە، ئەو بە چ کەلکی دیت، لە راستی‌دا دەمهەوی بزانم بە چ کەلکی دیت. هەمیشە دەلی: دەبی شانازی بکەیت بەوەی کە میردەکەت شاعیرە و دەنگی خۆی وەکوو دەنگی پچرپچر و لە رزۆکی کابرای پیرەمیرد لی‌کرد و بە لاسایی کردنەوە کوتی: تەنیا شتیك کە دەتوانم بیکەم ئەوەیە کە بە قسەکانی پێ‌نەکەنم.

دەلی: میردەکەت چ شیعریکی جوانی بەسەر تۆدا هەل نەکوتوە.

ئەویش بە چ تین و تاویك، بە چ گەرم و گوڕی‌یەك، لەگەل ئەم قسانە و بە یادی پیرەمیردەکە دەمی خۆی خوار کردەوە و لاسایی ئەوی دەکردەوە و دەستەکانی خۆی وەك ئەم دەجوولانەوە و پاشان قاقا لە پیکەنینی دەدا. کاتیك بیری لی بکەیتەوە کە کابرای بەستەزمان هەم سەریشی رووتاوەتەوە و هەم ئەو چەند تالە مووەی بەسەریەوە ماوەتەوە رەنگیان دەکا، لەسەر سامی‌یاندا لە پیستی خۆتدا جیت نابیتەوە.

دیسان بۆ ئەو هەستەی کە پیرەمیردەکەی لەم لاوئەولای شیعرەکانیدا سەبارەت بەو نیشانی دەدا، کوتی: ئەوەی لەسەر منی دەرکردوە، هەمووی رووکەشی‌یە.

بەلام ئەی سۆفیە چاکەکەی من! خەریکی بیر لەچی دەکەیەوە، ئەم کۆنەپۆشاکە سەوز و پیسە بۆچی دەخەیتە نیو بوخچەکە؟

سۆفی بێ‌ئەوەی ورتەی لیوە بیت، هیواش پوشاکەکەی لەنیو بوخچەکەدا دەرهینا. سۆفی لەبەر خۆیەوە بیری دەکردەوە و دەیکوت: باشە ئەم ژنە بەم شەوە بۆ ئەوەندە پەریشان حال و

نەخۆشە؟ ڕەنگ و رووی سپی هەڵگەڕاوە، زەردایی ددانەکانی لە جاران زیاتر دیتە پیش چاو، لەم هەست کردنەی بە خۆیدا، لەرزی دەهاتێ، کاروباری سۆفی بۆ ئەو مەترسیدار و بیزەوەر بوو. دەبوایە سۆفی ڕەوانەی ناو جێ و پیخەفی خۆی بکات. بەلام دەبوایە چی بکات تا کارەکەی بە ئەنجام بگات. هیچی لەدەست نەدەهات، بۆیە زیاتر لە جاران هەستی بە خەمباری دەکرد. ژنە ئاهیکی هەلکیشا و وتی: ژیان ترسناکە، بە هەموو توانایەوە خۆی فرێدا سەر تەختەکە. حەیف نیە کە ئینسان ژنی کابرایەکی ئاوا بیت؟ زوو پیر و کەتەر دەبم. هەمیشە دەرهەق بەو وەفادار ماوم، بەلام سەرنج بدە ئەو چۆن لەگەل من رەفتار دەکا.

سەر لەنوێ هەستایەوە و بێ بیرکردنەوە لە ژوورەکەدا ئەم سەر و ئەوسەری دەکرد و لە ناکاو دەستی بە گریان کرد و وتی: ئیدی ئەمە تەحەمول ناکرێ. لە بەردەم ئاوینەکەدا راوەستا و شکۆمەندانە بەلام بە خەمباری سەیریکی خۆی کرد، ئەگەر یەکیك لیی ورد بوایەتەوە نەیدەتوانی بڕوا بکا کە تەمەنی لە ٣٠ سال زیاترە.

لەودیوی ئەم وینە خەمگینەی نیو ئاوینەکەدا، دەتوانی بوونەوەریکی لاواز و پیر و پەککەوتە ببینی کە بەخۆ و بە روخساریکی شین هەلگەراو و ددانی زەرد بوو، لەسەر بوخچەی جلەکانیدا، خۆی کوورِ کردبوەوە کە دیتنی خۆی بەدل نەبوو. لەم حالەتەدا سۆفی وەك ژنانی سوالکەر، خۆی دەهاتە پیش چاو کە زۆر جاران لە سەرمای سەر لە بەیانیان لەژیر کەپرەکانی سەر شەقامەکاندا رادەوەستن. خەلکی بەبەر دەمیاندا تیپەر دەبن و هەول دەدەن نەیانبینن، هیندیك جاریش یەکیك رادەوستی و کیفی پوولەکەی دەکاتەوە و خەرجییەکی دەداتی، ئەگەر وردەیشی نەبوو، پوولی کاغەزیان دەداتی. بەلام مرۆڤی ئەم تەرحە کارانە هەرچی بکەن ئەوە هەست بە خزمایەتی و ئاشنایەتی ناکەن، تەنانەت هەست بە سووك کردنی باری دۆستیکی خۆشیان ناکەن، هەست کردنیك کە هاوسەنگە لەگەل شیوەیەك لە داوای لیبوردن هینانەوە دەرهەق بە مرۆڤ.

تەواوی عەترەكانی عەرەبستان

ن: فرناندو ئارابان

و: كەیوان خویوز

ئـەم بەرهەمـە یەكیك لەو چوار شانۆنامەیە كە فیرنـاندو ئارابـان لەژێر نـاوی "بەرەبەیانی سوور و رەش" یان "بیرۆكە-شۆرش" كە لەسالی ١٩٦٨دا نووسیویەتی.

ناوبـراو "تـەواوی عەتـرەكانی عەرەبسـتان" و سێ بەرهـەمی دیكەی بە دەرس و وەرگرتن لە دەورانی زیندانی خۆی لە ئیسـپانیای فـرانكۆ بـە بـیانووی سـووكایەتی كـردن بـە دروشمەكانی میللی و رابەری نەتەوە (سالی ١٩٦٧)وە هەروەها هەلچوونی نەسلی لاو لە فەرانسەدا و لەویوە بۆ تەواوی جیهانی (سالی ١٩٦٨) نووسیوە.

ئارابالی نازیسم لە حالی پێگەیشتن دا، رەگەز پەرەستی، ئەرتەشی دژی جەماوەری و كلیسای پاوا نخواز ریسوا دەكات و قسە لە هەناسەكیشانی ئازادی ئینسان، بە تاییەت لاوان و ئەوین و ئازادی دەكات.

شوینیك كە كارەساتەكە لەوی روو دەدا:

ئیسپانیای ئەم سەردەمە یان هەر شوینیك كە ئیستبداد دەسەلاتی بە دەستەوەیە.

سەحنە:

دەكـری كـە ئـەم شانۆگەرییە لە شەقام دا بەریوە بەری. و هەروەها دەكریـت كـە بـە شـیوەیەكی ئاسـایی لـە پیشـانگەیەك دا نیشانی بدەیـت. لـەبان سـەری بیـنەرانەوە لـە گوشـەیەكەوە بـۆ گوشەیەكی دیكـە پەردەیـەكی خویـناویان كیشـاوەتەوە. ریـك لـە نیوەراسـتی پەردەكـەدا دلۆپـە خوینـیكی لیـیە كـە خەریكـە دەور و بەرەكـەی دەتەنیتەوە. بینەریك لەژیر دلوپە خوینەكەدا دانیشتوە، بەلام لەوی بەرمیلیكی لییە كە لە تەواوی ماوەی ئەو شانۆگەرییەدا لەسەرەوە دلـۆپ دلۆپ، خوین دیتە ناوی. سەعاتیكی ئاوەنگی كە بە ئاخری دیواری سەحنەی شانۆگەرییەكەدا هەلواسراوە خۆ دەنوینی.

لەژیـر سەعاتەكەدا هاوسەری ئەو پیاوە كە بە مەرگ تاوانبار كراوە راوەستاوە كە كلاویكی لە شیوەی تلفونچی‌یەكانی لەسەر دایە.

كەسایەتی‌یەكان:

مائیدا MAIDA، هاوسـەری پـیاوی مـەحكوم بـە مـەرگ كراو

ئیبار YBAR، مەحكوم بە مەرگ

كەشیش

*

ژنرال

بانكدار

شانۆ

جارچـی لـە جـل و بەرگیكی سەردەمـی "گوتیك"دا بە دهۆلیكەوە دیتە ژووری.

جارچی (بە زاراوەیەکی وشکەوە): توندوتیژی ئیستبداد... پاشان ریژەی ئیعدامەکان چەندین بەرابەر بوونەوە.

(جارچی خیرا دەچیتە دەری. سەعاتی ئاوەنگی چواری بەیانی نیشان دەدا.)

مائیدا: مادموازل تکات لی دەکەم خیرا کە، ژمارەکەم بگرە.

(چەند ساتیك بێدەنگی)

هەلبەتە. دەزانم کە تەواوی کارمەندانی موخابرات خۆشەویستیyan بەرانبەر بەمن هەیە. بۆ هەموویان ریزم هەیە، سەرەرای ئەمانە تکایە... ئیستا سەعات چوارە. بریار وایە کە سەعات پینجی بەیانی شووەکەم تیرەباران بکری.

(گوشییەکە دادەنیت)

خوداوەندا، بۆ دەبی کە ئاوا بەلایەکم بەسەردا بیت؟ هەمووان بە گیان و دلەوە کەوتوونەتە شوین کارەکەم. لەگەل هەموو کەسیك دا پەیوەندی دەگرن، لەم تەلەفونەوە بۆ ئەو تەلەفون. سەرەرای ئەمانە هەست دەکەم کە ون بووم... ئاخ خۆزگە دەمتوانی کە لە تەنیشتیدا بم.

دەنگی تەلەفونچییەکە: ئیستا تەلەفوونی ئۆسقوفی مەزنت بۆ دەگرم.

(چەند ساتیك بێدەنگی) لەگەل یەکیك لە هاوکارەکانی خۆی قسە دەکات:)

ئەلو ئیسپانیا؟ گوشی، تکایە.

مائیدا (قسەکەی دەپچرینی): ئیوە باوکی "بیوسکا کوتوواد"ی بەریزن؟

(شەوقی نوورەفکەنەکە دەکەویتە سەر بەرمیلەکە. کەشیش کە گوشی تەلەفونەکەی بە دەستەوەیە دەبینری، پیاویکە کە کلاوی تایبەتی ئۆسقوفەکانی لەسەرە.)

کەشیش (قسە خۆش و زوان چەور): قسە بکە کچەکەم. چ کاریکم لەدەست دیت؟ بیلی تا جێبەجێ بکەم.

مائیدا: ریك سەری سەعاتی پینج، واتە سەعاتیکی دیکە... دەیانهەوی کە شووەکەم تیرەباران بکەن تکایە، لیتان دەپاریمەوە کە لە لای سەرۆکی دەولەتی ئیسپانیاوە نیوبژیوانی بکەن. ئیوە دەتوانن هەستی خۆشەویستی بجزوینن.

لەبەر ئەوەی تۆ کەشیشی رازەکانی ئەوی.

کەشیش: کچەکەم. هەموومان کە لەم سەعاتەدا لیرەین لەبیری هاوسەرەکەی تو داین. دلنیا بە کە هەموومان بۆی دەپارینەوە.

مائیدا: بەلام مەسەلەکە لیرە دایە کە داوای لی بووردنەکەی وەربگری... کە نەیکوژن.

کەشیش: کچەکەم رەحمەتی خودا ئەوەندە بێئەوپەرە کە، تەنانەت ئەوانەش کە تووشی هەلە گەورەکان بوون لەبەر دەگری.

مائیدا: ئاخر شووەکەی من کە...

کەشیش (قسەکانی دەپچرینی): راستە، راستە کچەکەم. من ئاگاداری ئەمانە هەم. هەست دەکەم کە ئیوەیش لە بیرتان بی کە لەماوەی سالەکانی شەری نیوخۆییدا من لە بالیوزخانەیەکی خارجیدا بووم. بە چروپری ئاگاداری وەحشیگەرییەکانی ئەو سەردەمە هەم. لەوانە هەدم و سووتانی سومعەکان. کچەکەم خوداوەند لیی دەبوری.

مائیدا: شووەکەم جگە لەوەی کە دەیهەویست هیزی دەستی جەماوەری خەلك بیت تووشی تاوانیکی دیکە نەبووە...

(چەند ساتیك بێدەنگی)

داوای لیبوردنت لێ دەکەم. لە هەل و مەرجیك دا کە من ئیستا گیرۆدەی هەم، ناتوانم تەنانەت یەك دەقیقەیش کات لەدەست بدەم. باوکی ئایینی بەوەی کە دیپەرستی سویندت دەدەم، بە گیانی خۆشەویست ترین کەست سویندت دەدەم کە لە سەرۆکی دەولەت داوای لیبوردن بۆ شوەکەم بکەی. ئیوە هاوریی ئەون.

کەشیش: لەکاتی پارانەوەدا بیرت دەکەم. هیوادارم کە خودا بتخاتە بەر رۆحم و گەورەیی خۆی.

(کەشـیش گوشـیەکە دادەنـێ. دەسـتەکانی بـە شـێوەیەکی شانۆگەریانە لە بەرمیلەکەدا دەشوات. دەستەکانی وشك دەکاتەوە. سەلیبێك هەڵدەگرێت و دەڕوات. نووری لەسەرە. پاشان تاریکی.)

دەنگی مائیدا: ئیمکانی نیە تیرەبارانی بکەن ئیمکانی نیە

ئاخ، ئیبار! ئیبار!

بێدەنگی

بیرەوەری:

ئەوکات تیشکێکی نامۆ.

تیشکی نورئەفکەنەکە دەکەویتە سەر مائیدا و ئیبار

خۆرەتاوێکی درەوشاوە جێگای سەعاتەکە دەگریتەوە

ئیبار: مائیدا! مائیدا!

مائیدا: ئیبار! لەگەڵتا زۆر بەختەوەرم چەند ماوەیەکە لە پشوودانەکاندا لە تەنیشتت نەبووم. لم بریژە بەسەر رانەکانما!

ئیبار: مائیدا!

مائیدا: نیگەرانتم. دەرۆی بۆ ئیسپانیا؟ بۆ ئیسپانیا؟

ئیبار: دەبێ لەگەڵ هاوڕێکانم بم. دەبێ دیکتاتوری بروخێنین. جەماوەر دەبێ تێکرا ئازادییەکانیان بەدەست بێنن.

مائیدا: لەبیری من و منداڵەکانیش دا بە.

ئیبار: تو هەموو کاتێك لەبیری من دای.

مائیدا: ئیبار دەزانی؟ ڕۆژانەیش کە تو نیت من دەورییەکەت لەسەر میزەکە دادەنیم. هەموو ڕۆژێك من لە چاوەڕوانی تودا دەگەینیمە شەو و هەموو شەویك لە لای ڕاستی تەختی خەوەکەدا دەخەوم، لەبەر ئەوەی لای چەپ جێگای تۆیە، ئیبار.

ئیبار: مەگری، خەم مەخۆ. تو قارەمانی منی. کاتی منداڵیم! هەورە شینەکانم! ڕووناکاییم! خۆشم دەوێی، مائیدا!

مائیدا: من لەسەر زەویدا چۆك دادەدەم و جل و بەرگ دەشوم تا بە تورا بگەم.

کاتێك کە نیت دیوارەکان ڕەنگی شێتی بەخۆوە دەگرن، و منیش دڵەکەم دەبەستمەوە.

یەکتر لە ئامێز دەگرن

تەلەفون زەنگ لێ دەدات

تاریکی

ڕووناکی دەگەڕێتەوە. سەعاتە ئاوەنگییەکە چوار و چارەك نیشان دەدات.

مائیدا گوشییەکە هەڵدەگرێت.

دەنگی تەلەفونچی: خانم، هەواڵێکی گرینگ: ئیستا ئاگادار کراین کە بڕیار وایە پاپ و سەرۆك کۆمارەکانی ئامریکا و رووسیە و فەرانسە یەك بەدوای یەك دا لە سەرۆکی دەوڵەت بۆ شووەکەتان داوای لێبوردن بکەن.

مائیدا: چ بەختەوەرییەك! یانی ئایا ئیمکانی هەیە کە ڕزگار بێت؟

دەنگی تەفەفونچی: خانم مادرید ئیستا لەسەر خەتە.

مائیدا: ژنرال ئالواریز دی لینەرا؟... خۆتی؟

لە تەنیشت بەرمیلەکەدا، هەر ئەو ئەکتەرەی پێشوو، بەڵام ئیستا لە جل و بەرگی ژنرالێك دا خۆ دەنوێنی. گوشی تەلەفونەکەی بە دەستەوەیە.

نورەفکەن.

ژنرال: (بە وتەیەکی نەرم و نیان و پتەو، بە شێوازی نیزامییەکان):

خان!م وەکوو شوالییەکی ئیسپانیایی و مەسیحییەکی بە بروا ئامادەی بیستنی دەستوورەکانتانم. هیچ کات ژنێکی ئیسپانیایی لە ئیسپانیادا بەهۆی جینایەتەکانی هاوسەرەکەی بە تاوانبار ناژمێردرێت.

مائیدا: ئیجازە بدەن کە لەم هەل و مەرجەدا نەچینە ناوەڕۆکی ئەم بابەتەوە. بەڵام ئەوەیشتان لە بەرچاو بێت کە لەژێر ناوی پیاوێکی سیاسی بەهیچ شێوەیەك ناتوانن بەهۆی هەڵسووڕانەکەیەوە دڵی برەنجێنن. هەڵبەتە بیروبۆچوونی ئێوە و ئەو لەگەڵ یەك دا جیاوازی هەیە. بەڵام من دڵنیام کە ئەو تەنانەت کاتێکیش کە دەیهەوی

بیروبۆچوونەکەی خۆی بسەلمێنی ریز بۆ بیروبۆچوونەکانی دیکە دادەنی.

ژنرال: نیشتمان پیرۆزە. نیشتمانی ئیمە چەکدارە ئیسپانیاییەکان، لەناخی دلمان دایە. ئیجازە بدەن کە بە ئاگاداریتان بگەیەنم کەسانیك کە بەهۆی بوونی بیر وبروایەکی پیشکەوتوو زەرەر لە یەکگرتوویی نیشتمان دەدەن، باشی و نەزم و ریز لە بەرانبەر داب و نەریتە نەتەوەییەکان دەخەنە مەترسییەوە و زیانیك دەگەیننە نیشتمان کە قەرەبوو ناکریتەوە.

مائیدا: من دەلیم کە گرینگ ترین زیانیك کە قەرەبوو ناکریتەوە ئەوەیە کە هاوسەرەکەم تیرەباران کەن.

ژنرال: خانم، ئیوە لە خارج دا دەژین. ئەگەر ئیوە لە راستیدا ژنیکی ئیسپانیایی، واتە ژنیك بای کە تەنیا ترسی ئەوەی بی کە وای لینەبیت کە پیرۆزترینی شتەکان، واتە داب و نەریتەکەی، لەدەست بدات... ئەری، ئەگەر بەراستی ژنیکی ئیسپانیایی، وەکوو ژنانی قارەمانی ئیسپانیایی باستانی نۆمانس، دەتوت:"ئەگەر هەزاران کەسیش بکوژری خەمیك نیە، کاتیك کە رزگاری نیشتمان پیویستی بەم شتانەیە؟"

مائیدا: من خەلکی ئیسپانیام و ئەگەریش لە دەرەوە دەژیم تەنیا بەهۆی ئەوەیە کە لە ئیسپانیادا ئەمنیەتیکم نیە.

ژنرال: تکایە، خانمی بەریز! ئەوەی کە دەلین وانیە. ئەمە یەکیك لەو پروپاگەندانەیە کە دوژمنەکانمان لەدژی ئیمە بەکاری دینن. هەموو کەس لە ئیسپانیادا ئازادە، هەلبەتە بە مەرجیك کە هیرش نەکەنە سەر ئەو یاسا و ریسا پیرۆزانە کە بەسەر چارەنووسی ولات دا زالە.

مائیدا: ئاخ! داوای لیبوردنت لیدەکەم. رەنگە جاریکی دیکە، لە هەل و مەرجیکی دیکەدا، بتوانم سەبارەت بە تەواوی ئەم شتانە لەگەلتان قسە وباس بکەم. شتیك کە ئیستا دەمهەویست ئەوەیە کە ئیوە لەلای سەرۆکی دەولەتەوە نیوبژیوانی بکەن بەلکوو شووەکەم تیرەباران نەکریت. تکات لیدەکەم لەبەر ئینسانییەت، بەهۆی هەستی مرۆڤ دۆستییەوە، ئەم کارە بکەن.

ژنرال: ئیجازە بدەن کە ئەم وت و ویژە لەمە زیاتر دریژەی پینەدەین. من دەبی ئەرکی چەکدارانەی خۆم بەجی بینم. سەرەرای ئەوەی کە ریزم هەیە.

ژنرال گوشییەکە دادەنی. دەستەکانی بە شیوەیەکی شانۆگەریانە لە بەرمیلەکەدا دەشوا.

رووناکییەکە تیشکی خۆی دەخاتە سەری.

دەستەکانی وشك دەکاتەوە

مەشعەلیکی تازیەباران هەلدەکات، هەلیدەگریت و دەروا.

تاریکی.

دەنگی مائیدا: چۆن دەکری کە "ئیبار"ە خۆشەویشتەکەم تا ئەم رادەیە دوژمنی هەبی؟ بۆ دەبی بەسەر خۆم دا زال بم؟ ئەویش لە بەرانبەر قاتلەکانی تۆدا، ئیبار؟ نازانی چەندە پیم خۆش بوو کە تەواوی ئەو شتانەی لەنیو دلم دا کۆم کردبوونەوە پییان بلیم... چ بکەم کە، بایخی ژیانی تۆ گرینگ تر لە هەموو شتیکە.

بیدەنگی

بیرەوەری:

تیشکیکی نامۆ

نورەفکەن تیشکەکەی کەوتوەتە سەر مائیدا و ئیبار.

سەعاتە ئاوەنگییەکە جیگاکەی خۆی بە خۆرەتاو داوە.

ئیبار: مائیدا! مائیدا!

مائیدا: ژیانی من تۆی. کاتیك لەگەلمان دای هەست دەکەم وەکوو کچیکی چکولە کە لەژیر چەتری قاچکیکی گەورەدا دانشتووە، پشتیوانیکم هەیە. تۆ ئاسۆی منی، و من بە ئاوات بووم کە خەونی لاو و گەرمی تۆ بام.

لەپال سینگتەوە

ئیبار: ئەوەندە بیر لە سەفەری مادریدم مەکەوە

مائیدا: باشە ئیبار... بەلام تۆ بیرمان لیبکەوە. تۆ سندووقی ئەسباب بازیەکانمانی. تۆ لووتکەی بەرزی ئیمەی.

ئیبار: نەتەوەی ئیسپانیا دەبی بە ئازادی خۆی بگات. چەکمەکانی ئەرتەش، نەتەوەی پێشیل کردووە.

ئەرتەشیك کە سەدان سالە بە شیوەیەکی ریك وپیك لە تەواوی شەرەکاندا شکست دەخوا ئیستا دەیهەوی کە تۆلە لە خەلك بکاتەوە. ریکخراوی لیکۆلینەوە لەبیر و بۆچوونەکان، ئەم سەردەمە، سەدەی بیستەم، هیشتا وجوودی هەیە."هیشتا بۆنی خوین دێ... تەواوی عەترەکانی عەرەبستان ناتوانیت بیشواتەوە...*

مائیدا: دەزانی دەبی چ بکەی. تو ریشەی، توشاخی، ئیمەیش هەموومان، چاو بەستراو، ریگای تۆ دەگرینە بەر.

ئیبار: تۆ ئەوەی کە من لەم دنیایەدا زۆرتر لە هەموو شتیك خۆشم دەوی. یەکتر لە ئامیز دەگرن.

زەنگی تەلەفونەکە لیدەدریت.

تاریکی.

تیشکەکە دەگەریتەوە. سەعاتە ئاوەنگی‌یەکە چوارونیو نیشان دەدات. مائیدا تەلەفونەکە هەلدەگری.

دەنگی تەلەفونچی: خانم، دەمهەویست بە ئاگاداریتان بگەیینم لە سەرچاوەیەکی باوەر پیکراو و جی متمانەوە بیستوومە کە پاپ و سەرۆك کۆمارە خارجی‌یەکان لەسەر سەعاتی چوار و چارەکەوە لە سەرۆکی دەولەت داوای لێبوردنی شووەکەتیان کردووە.

مائیدا: یانی ئیمکانی رزگار بوونی هەیە؟

ناتوانی بەرگیریانی خۆی بگری.

دەنگی تەلەفونچی: تەلەفونەکەت بە مودیری تەواوی بانکە ئیسپانیاییەکانەوە پەیوەست دەکەم.

مائیدا: سپاس. (پاش چەند ساتیك بێدەنگی) عالی جناب!نزیك بەرمیلەکەی ئەکتەرە پیشووەکە، لە وەفدی بانکداردا دەردەکەوی. تەلەفونەکەی بە دەستەوەیە.

بانکدار:خانم لیت دەپاریمەوە کە، بە "عالی جناب" بانگم لیمەکە. ئەم وشەیان پیشتر بۆ سەرمایەدارە گەورەکان بەکار دەهینا. ئەمرۆکە ئیمە زۆر بەرەو پیشکەوتوویی چووین. لە جەماوەری خەلك نزیك بووینەتەوە. لەگەل ئیمە و خەلکی ئاسایی بە یەك شیوە قسە دەکەن. تەنانەت هیندی جاریش بە "تۆ" بانگمان لێدەکەن.

مائیدا: شووەکەم، بەوجۆرەی کە رەنگە ئیوەیش ئاگادار بن تا چەند دەقیقەی دیکە...

بانکدار (قسەکەی دەپچرینی): بەلی، هەوالەکەیان پێداوم. یانی ئەمن گۆڤارە خارجی‌یەکانیش دەخوینمەوە. وا بیر نەکەیتەوە کە ئیمە پیاوە ئابووری‌یەکانی ئیسپانیا لەنیو ئەشکەوت دا دەژین و تەواوی دەرگاکانی ژیانی پیشکەوتنخوازانەمان لەسەر خۆمان داخستووە. بروات هەبی من یەکیك لە مشتەری‌یە سابتەکانی باشترین رۆژنامەکانی پاریس و لەندەن و نیویورکم.

مائیدا: بەلی، دەزانم کە تەواوی رۆژنامەکانی ئیسپانیا، لەم بەسەر هاتەدا بێدەنگ بوون.

بانکدار: خیرا قەزاوەت مەکەن. ئەگەر گۆڤارەکانمان لەم بوارەوە شتیکیان نەنووسیوە هۆکاری ئەرکە ئیخلاقی‌یەکەیانە: نابیت کاریك بکەین کە ببیتە هۆی لە یەکتر جیابوونەوەی خەلکی ئیسپانیا. نابیت هەستی رق و تووڕەیی خەلك هەلخرینیت و هان دەری بیت.

مائیدا: ببوورە. مەبەستیکم لە هینانە گۆری ئەم مەسەلەیە نەبوو. تەنیا لەبەر ئەوەی ئاگادارم کە ئیوە یەکیك لە هاوری نزیکەکانی سەرۆك دەولەت و یەکیك لە کەسایەتی‌یە سەرەکی‌یەکانی کە لە بواری مادی‌یەوە کودەتاکەی لەدژی کۆماری‌یەکان دابین کردبوو، وادەزانم کە بتوانیت نیوبژیوانی بکەیت و داوای لێبوردنی شووەکەمی لی بکەی.

بانكدار: ئەوە راستە. لە راستیدا من شانازی پێوە دەكەم كە هاوری ئەو پیاوەم كە جیگای پەرستێشە. كەسیك كە بۆ بەختەوەری ئیسپانیا ژیانی خۆی فیدا كردووە.

مائیدا: نە تەنیا ژیانی خۆی، بەلكو ژیانی ئیسپانیاییەكانیشی فیدا كردووە. خۆی جاریكیان وتبوی ئەگەر پیویست بی ئامادەیە كە نیوەی خەلكی ئیسپانیا بكوژی...(هەست دەكات كە نابی بەم شیوەیە قسە بكات) ئاخ! ببوورە. مەبەستیكم نەبوو كە قسەیەك بكەم كە ببیتە هۆی دل رەنجاندنتان، تەنیا دەمەویست كە سەبارەت بە شووەكەم لەگەلتا قسە بكەم. سەبارەت بە لیبوردنی.

بانكدار: پیویست ناكات داوای لیبوردن بكەی. من كەسیكی دیموكراتم. لەبیرت نەچی كە هەلبەتە دیموكراسی ئیسپانیا دیموكراسییەكی دیكەیە، بەلام هەر شتیك بیت دیموكراسییەكە. بەلینی ئیمە دریژەدان بە ریگای لیبرالیزمە.

مائیدا: لە راستیدا هیوادارم كە بە تەرحی مەسایلی سیاسی دلم نەرەنجاندبی.

تەنیا داواتان لی دەكەم كە لەبەر میهرەبانی، لەبەر ئینسانییەت، هەنگاویك هەلگرن.

بانكدار: خانمی بەریز خۆتان دەبینن، كە دەكری لەگەل مندا قسە بكەی. ئەم تەسویرە هەلەیە دەبی لە میشك دا بشوردریتەوە كە ئیسپانیا ولاتیكە كە لەژیر دەسەلاتی ئیستبداد و ئیرتجاع دایە. بۆ نموونە خۆتان ئاگاداری ئەوە هەن كە كەسیكی وەك من، واتە لیبرالیكی راستەقینە، كنسرسیومی گرینگترین بانكەكانی ولات ئیدارە دەكات.

مائیدا: هەر بەم بۆنەوەیە كە نیوبژیوانی ئیوە لەم بوارەوە كاریگەریەكی باشی دەبیت.

بانكدار: ئاخ، خانمی خۆشەویست... بەختی ئیسپانیای ئیمە، سەرۆكی ئیمەیە. پیاویك بەهیز و لیبراوی خۆی دەسەلاتی ئەم نیشتمانەی بە دەستەوە گرتووە. رابەریكی بەرپرس، هەموومان، تەنیا خزمەتگوزاری ئەوین. هەلبەتە دروست بەپی تەواوی ئەو ئازادیانەی كە هەمانن. بەلام لەبیرت نەچی كە لە هەموو حالیكدا لە خزمەتی داین. ئیوە گەلیك جیاوازیتان هەیە. من تا رادەیەك دەتوانم بلیم كە لە خارج دا سەبارەت بە ئیمە چی دەبیستی...

مائیدا: ببوورە!

بانكدار: ئیجازە بدەن تا بۆتان شی بكەمەوە. ئیوە دەلین كە ئیسپانیا بیجگە لە ناردنی خزمەتكاری ژن بۆ هەموو چەشنە كاریك، و كریكاری بیكار و كۆمەلی روناكبیر بۆ دەرەوەی ولات كاریكی دیكەی لەدەست نایە. باشە، خانم، كەسیك ئەمانەی ناچار كردووە كە لە ئیسپانیا بچنە دەری؟ ئیوە وا بیر دەكەنەوە كە لیرەدا ئیمە پیكاسۆ و كازلس بە كالی دەخوین؟ ئەگەر ئەمرۆكە چینی خویندەوار ئیسپانیایان بەجی هیشتووە لەبەر ئەوەیە كە لیاقەتی نیوی جوانی "ئیسپانیایی"یان نیە.

بڕواتان هەبی كە ئەو نووسەرە بەناوبانگانەی كە ژیانی دەرەوە هەلدەبژیرن، خۆیان ئەو جۆرەیان پیخۆشە. ئیمە لە ئیسپانیادا بە ئامیزیكی ئاوەلاوە پیشوازییان لی دەكەین، تەنیا هەلبەتە سروشتییە كە نابی هیرش كەنە سەر ئەو یاسا و ریسایانەی كە پیك هینەری یەككرتوویی نەتەوەیین، هەروەها بە بیر و باوەرەكانی رابەری سیاسی ولات.

مائیدا: هاوسەرەكەم مەحكووم كراوە...

بانكدار: وە دادگۆستەری ئیسپانیاش بە سەربەخۆییەكی تەواوەوە كار دەكات. بەبی ئەوەی كە لەژیر دەسەلاتی قسەی كەسیكی دیكەدا بیت. هەلبەتە بیجگە لە ئەو بابەتانەی كە زۆر زۆر بە كەمی روو دەدەن تەنیا گوی رایەلی ویژدانی خۆیەتی.

مائیدا: شووەكەم لە دادگایەكی نیزامیدا موحاكمە كراوە.

بانكدار: بەلی، بەلام موحاكمە نیزامییەكانیش وەكوو موحاكمە ئاساییەكان عادلن، و تەنانەت من لەسەر ئەو بڕوایەم كە كردەوەیان تا رادەیەك لە دادگاكانی دیكە عادلانەترە، بەم هۆكارە سادەوە كە لەم دادگایانەدا هەموو شتیك لەژیر چاوەدیری ئەرتەش دایە، ئەرتەشیك كە هەموو كاتیك رزگاری دەری ولاتەكەی بووە.

هەر بەم بۆنەوەیە کە بە جیگای هەلبژاردنی وەکیل کە زۆرجار مەوجوودیکی فریودەرە و لە تریبون کەلکی ئەوە وەردەگری کە بە دژی قازانجەکانی نیشتمان قسە بکات، دادگا نیزامی‌یەکان دەرجەداریك بە وەکالەت و دیفاع لە تاوانبار دیاری دەکات کە بە رابەر وەفادار بیت. بەجۆرە کەسیك کە لە تاوانبار دیفاع دەکات، رەنگە- هەرچەند- لەوە دەچی- ئاگاهی قەزایی نەبیت، لانی‌کەم باشتر لە زمانی قەزاوەت حالی دەبی.

مائیدا: دادگایی کردنی شووەکەم هەمووی سێ سەعاتی خایاند.

بانکدار: یانی ئیوە پێتان خۆش بوو کە وەکوو هیندیك لەو ولاتە گەندەلانە دادگایی چەندین حەوتوو دریژەی هەبیت؟ و لەماوەی دادگایی کردنەکەدا هەروا شاهیدەکان لە سالونی دادگادا رژە بڕۆن. شووەکەی تۆ شانسی هیناوە کە ئاوا موحاکمەیەکی خیرای بۆ ساز دراوە. بۆ دەبی ناچاریان کردبا کە رۆژگەلیکی بەردەوام لەبەر چاو بینەرانەوە، قورسایی تاوانەکانی وەئەستۆ بگری....؟

مائیدا: شاهیدیك لە موحاکمەکەیدا نەبوو.

بانکدار: شووەکەت ئەرتەشی‌یەکان موحاکمەیان دەکرد، شاهیدتان دەویست؟ چ دەبوو؟ وا دەزانی کە شاهید لەسەر رەئی دادگادا کاریگەری هەبوو؟ چەکداری ئیسپانیایی تەنیا لەبیری یەك شت دایە: خزمەت بە نیشتمانەکەی، وە ئەگەریش پیویست بیت لە ریگای بەخت کردنی گیان و جەستەی.

مائیدا: پیم خۆش بوو ئیوە لەگەل سەرۆکی دەولەت دا قسەتان کردبا...

بانکدار: ئابەم پیاوە کە هەلبژیردراوی رەحمەتی خودایە ئیعتماد بکەن. ئەو هیچ کات کاریك ناکات کە بە یاسا و ریسای پیرۆزی نیشتمانمان و پرشانازی‌ترین خزمەتگوزاری واتە: ئەرتەش، سووکایەتی بکریت....

مائیدا: ئایا شووەکەم لە ئیعدام رزگار دەکەن؟

بانکدار: خانمی خۆشەویست! چی روو دەدات، گرینگ نیە. بەلام دلنیا بن کە هیچ کەس ناتوانیت لە ئەرزش و ئیعتبار و نیو سەربەرزی ئیمە کەم بکاتەوە. خانم، من، هەست بە ژانەکەت دەکەم. تۆ لە دەروونی من دا پیاویك دەبینی کە ئامادەیە بەریز و خۆشەویستی‌یەوە لە بەرانبەر ئەو برینانەی کە لە ئاکامی کردەوەی هاوسەرەکەتەوە دروست بوون سەری ریزت بۆ دانەوینی. لە راستی‌دا ئەوەندە پیم خۆش نیە بەر بە هەول و تێکۆشانی تۆ بگرم. خانمی خۆشەویست ریزم بۆت هەیە...

گوشی‌یەکە دادەنیت و دەستەکانی بە روالەت لە بەرمیلەکەدا دەشوا. رووناکایەکە تیشکی دەخاتە سەر.

دەستەکانی وشك دەکاتەوە.

سەری ئەسپیك کە هیشتا خوینی لی‌دی هەلدەگری. سەرنەیزەیەکی تیدەکات و لەگەل خۆی لە سەحنەکە دەیباتە دەری.

تاریکی.

نورەفکەن، مائیدا رووناك دەکاتەوە.

مائیدا: چۆکی داداوە و دەگری. تەویلی ناوەتە سەر خاك. سەعاتیکی لمی زۆر گەورە خراوەتە پالی. بالندەیەکی چکۆلە بە دەوریدا دەسووری. مائیدا سەیری بالندەکە دەکا و وادیارە کە ئەهوەن بۆتەوە.

تێدەکۆشی کە بەسەر خویدا زال بیت.

رادەپەری، خۆی لە عەبایەکی گەورە و سپی‌دا کە تەواوی لەشی دادەپۆشی، دەپیچینی.

تاریکی.

سەعاتە ئاوەنگی‌یەکە سەرنجی رووناکایی بەرەولای خۆی رادەکیشی:

١٠ دەقیقەی دەوی بۆ پینج.

ئەکتەریك کە رۆلی بانکدار و ژنرال و کەشیشی دەگیرا، دیتە ژووری. بەرەولای سەعاتە ئاوەنگی‌یەکە دەچی. بۆ ئەوەی دەستی بگاتە سەعاتەکە لە پێنیژەیەك دەچیتە سەری. عەقرەبەکان لەسەر سەعاتی چوار و پینج دەقیقە کەم میزان دەکات و لە پینیژەکە دیتە خواری. ئاگر لە سەلیبیك بەردەدا کە وەکوو "کوکلوس

کـلان"ەکـان دەسـوتێ: ئەوکات سەری دەباتە ژێر عەبایەکی گەورە کە تایبەت بە کەفارە دەرەکانی ئیسپانیایە.
زەنگی تەلەفونەکە بەرز دەبێتەوە.
ئەکتەر: تەلەفونی سەرۆکی دەولەتم پێ بدەن.
دەنگی سەرۆکی دەولەت: بەلێ.
ئەکتەر: حەزرەتی ئەشرەف؟
دەنگی سەرۆکی دەولەت: قسە بکەن.
ئەکـتەر: ئاگـادار کـراومـەتەوە کـە سـەبارەت بـە ئـیعدامی ئەمرۆ، پـاپ، سـەرۆك کۆمـاری ئامـریکا، هـەروەها ژمـارەیـەك لە سەرۆك دەولەتـەکان لـە ریگـای تەلەفونـەوە لـە ئـیوە داوای لێبوردنیان بۆ کردووە.
دەنگی سەرۆکی دەولەت: وایە
ئەکـتەر: ئایـا بیرتـان لـەوە کـردۆتەوە کـە بۆ هیمن بوونەوەی هیزە خارجی‌یەکان رۆژی ئیعدامەکە وەدوا خەن؟
(بێدەنگی)
دەنگی سەرۆکی دەولەت: نا.
ئەکتەر: کە واتە دەستووری چ دەدەن؟
(بێدەنگی‌یەکی دریژماوە)
بەبی راوەستان لەسەر سەعاتی چوار تیرەباران بکری.
ئەکتەر: دوایی ژنە بیوەکەی داوای جەنازەکەی دەکات.
دەنگـی سەرۆکی دەولەت: بە شیوەیەك جەنازەکەی لەبەین ببەن کە هیچ ناونیشانیکی لی نەمینیتەوە.
گوشی‌یەکە دادەنی.
تاریکی.
دەنگی رەگباری کەرکەری گوللەکان.
رووناکایەکـە دەگەریـتەوە و دەکەویـتە سەر پەردەی بان بەرمیلەکە. پـیاویکی سـوورپۆش وەك ئـەوەی کـە لـەخوێن دا خووسـابی لەنیو پەردەکـەدا راکشـاوە. جەنازەیەکـە. لەنیو پارچەکەدا بەر دەبیتەوە و دەکەویتە ناو بەرمیلەکە.
جەنازەکەی ئیبارە.
بە پەردەکەوە، لەکە خوینیکی یەکجار زۆر سـەلیبی گـڕ گـرتوە، هـەروەها لەوپـەری سـەحنەکەدا دەسـوتیت. تەنیشـتی سـەلیبەکە، ئەکـتەر، کـە لـە جل و بەرگی کەفارە دەرەی تاوانبارانی "هەفتەی پیرۆز" مەشعەلیکی گەورە دەگیرێ.
نـــیوەی روومـــەتی هاوســـەری مەحکوومەکـــە، راوەســـتاوی، لـــە سیبەرەکەدا دەبینری.
ئـەو عـەباکـەی ئـەمدیو و ئـەودیو دەکـات و بـە تـەواوی رەشـایی عەباکە، لەنیو خویدا ونی دەکات.
کوتر پڕ دەنگی نالە و هاواری بەرزی دلتەزین نامینیت.
بێدەنگی.
و. ئیرەجی زەهری
و. لە فارسی‌یەوە. کەیوان خویوز

تیبینی:

* یـەك ئەکـتەر ئـەم سـێرۆلە دەگـیری کـە بەپـیی رۆلەکـە، بـە گـریمی جۆراوجۆرەوە خۆی دەنوینی.
١- NUMANCE لەسـالی ١٣٣ بـەر لـە میلاد "سی‌پیون ئێمیلی‌ین"دا گیری کرد و تیکی شکاند.
٢- لە تراژیدی "مکبس"دا، مەجلیسی ئەوەل لە پەردەی پینجەم. "لیدی مکبس" بە ئاماژە کردن بە دەستەکانی لەگەل خۆیدا ئاوا دەدوێ: "لیرە هیشتا بۆنی خوین دی. تەواوی عەترەکانی عەرەبستان ناتوانیت ئەم دەستە چکۆلانە بشواتەوە..."
مکـبس بەرهـەمی ویلـیام شیکسـپییر. وەرگیرانی دوکتور عەبدۆ رەحیمی ئەحمەدی- ئینتشاراتی نەشری ئەندیشە ١٣٤٦ی هەتاوی.
٣- پـابلو کـازالس Pablo casals ژەنـەری ویۆلـۆن سـێل، دانەری ئاواز و رابەری ئورکێستێری ئیسپانیایی.

ئاسۆی شۆڕش
تایبەتە بە بیرەوەری

هاواری پشت میلەکانی زیندان

ن: سادقی ٢٥

ئەم سەربردەیە پەیوەندی بە هەلسوورانی کۆمەلیك لە هەلسووراوانی کۆمۆنیستەوە هەیە کە لەسالی ١٣٦٦ لەلایەن دەست و پیوەندەکانی رژیمی کۆماری ئیسلامیەوە گیران و رەوانەی سیاچالەکان کران.

هاوری لەگەل ژمارەیەکی‌تر لە لاوانی ئاوایی‌یەکانی دەور وبەری سنە لە پائیزی سالی ٦٦ لەلایەن شەمشەمە کویرەکانی جەهل و نەزانی نیزامی سەرمایەی ئیسلامی لە شەویکی ئەنگوستە چاودا بە کۆمەل گیراین و دەست بەسەر کراین.

ئەو شەوە پاسدارەکان و بەکریگیراوانی خۆجیی واتە جاشەکان لە سەعاتی ٢ی نیوەشەو بوو کە رژانە نیو ئاوایی و ئەو مالانەی کە پیشتر دیاری‌یان کردبوو، دەست نیشان دەکرد و هەر چوار کەس و پێنج کەس لە هیزی بەکریگیراوی رژیمی ئیسلامی بەسەر دیوار و پەردوی مالەکاندا سەر دەکەوتن و دەچوونە ناومال و حەوشەی خەلکەوە. لەو شەوەدا نزیکەی ١٠ کەس لەو لاوانەی کە بەهۆی کاری سەخت و تاقەت پروکینەوە ماندو و هیلاك نوقمی خەوی شیرینی دەمەو بەیانی ببووین، لە خەو دایانچلەکاندین و بە تاوانی کۆمەلە بوون و لایەنگری لە کۆمەلە گیراین و رەوانەی یەکیك لەو پاسگایانەی رژیم کە لەو نزیکانە بوو، کراین و بەچاوی بەستراوەوە و دوور لە یەکتر دایاننابووین، ئیمە کەسمان نەئەبینی و بانگی یەکترمان ئەکرد:" ئەحمەد تۆشیان گرت؟ بەلی. ئەکبەریش گیراوە؟ وەلام: بەلی منیش لیرەم و جەمالی کاك رەشیدیش لیرەیە، بە کورتی بە دەنگی یەکیك لە بەکریگیراوان کە وتی بیدەنگ بن، قسەکانمان بری. هەر لەو کاتەدا ٣ ماشینی پاسدارەکان هاتنە نیو پاسگاکە و بەخیرایی سواریان کردین کە نەکا بنەمالەی گیراوەکان پی‌بزانن و بین و ریگەیان لی بگرن کە رۆلەکانیا نەبەن.

بەکریگیراوان و ئینسان دزەکان، ئەو لاوانەی کە گرتبوویانن لەنیو ماشینەکەدا رایانکیشابوون و کەوتنە ری. لەو ماوە کورتەدا ژمارەیەکی زۆر لە خەلکی ئاوایی ویرای بنەمالەی گیراوەکان بەرەو پاسگاکە دەهاتن. لەسەر ریگاکە لە حالیکدا کە هات و هاواریان بەرز کردبووەو جنیویان بە پاسدارەکان دەدا و تەنانەت ژمارەیەکیان دەگریان، هەولیان دەدا پیش بە ماشینەکان بگرن. لەو کاتەدا یەکیك لە نۆکەرانی رژیم کە دیار بوو سەرۆکی چەتە و ئینسان دزەکان بوو، دەنگی هەلبری کە فەرمانی‌دا ماشینەکان بە خیرایی هەرچی زیاتر لی بخورن و هەرکەس هاتە سەر ری بیکەن بە ژیرەوە. بە خیرایی بەنیو خەلکە داخدارەکەدا تێپەرین و ئیمەیان رفاند و لە ئاوایی دەرکەوتن. لە هەر ماشینیکدا ٣ تا٤ کەس لە ئیمەیان لەنیو ماشینەکەدا راکیشابوو، وە ژمارەیەك جاش و پاسدار بە چەکەوە لەسەرمان راوەستابوون کە نەکا رابکەین. لەماوەی ریگا یەکیك لە گیراوەکان وتی: بۆچی ئیمەتان گرتووە، چ کاریکمان کردوە، لە خۆتان ناترسن. یەکیك لە بەکریگیراوانی خوجیی وتی: بە گۆری باوکی ئەو کەسەی ئیوەی ئاشکرا کردوە و راپۆرتی لیداون، ئیمە چبکەین. لاوە گیراوەکە وتی: بەهەر حال لانی‌کەم بۆ هەر شوینیکمان دەبەن، بنەمالەکانمان ئاگادار بکەن و شوینەکەیان پی بلین هەتا بە شوینمان دا نەگەرین و سەرگەردان نەبن. وتی بەلین بێ ئاگاداریان دەکەم. بەلام چونکە بەکریگیراو بوو، ئالقە لەگوی رژیم بوو، تەنیا درۆی لەگەل ئیمە دەکرد و بەلینی‌یەکەی بەجی نەهینا، راستی ئیمەش لەوە زیاتر

چاوەڕوانیمان لی نەدەکرد. چونکە ئەوان تەنیا بەکریگیراو و خۆ فرۆش بوون. بەهەر حال ئیمەیان بۆ شاری سنە برد و پاش ماوەیەکی کەم مانەوە لە شوینیك یەك راست رەوانەی یەکیك لە سیاچالەکانی رژیمیان بەناوی دادگای ئینقلاب کردین. بەچاوی بەستراوەوە یەك یەك بردیانینە نیو ساختومانیکەوە کە لەو شوینە دەنگی قفل و زرەی زنجیر و دەرگا دەهاتە بەرگوی. منیشیان بردە ناو ژووریك و دەرگا کرایەوە و خستیانمە نیو سلولیك، بەلی سلولی تار و تەنگ. ئەو کاتە تیگەیشتم کە ئەوە دەنگی ترسناکی قفل و زنجیری سلولەکان بوو، سلولیك بە دەرگای ئاسن و قفل داخرا و کە ئەو ئینسانە شەریف و شورشگیرانەیان تیدا حەپس دەکەن کە بیجگە لە دادپەروەری و بەرابەری ئینسانەکان هیچیتریان ناوی و یان تەنیا خۆشەویستی تاوانیانە، چونکە خۆش ویستن لە کۆمەلگای مەزهەبی سەرمایەدا تاوانە و سزای هەیە و جیگای ناو سلولی تاریك و تەنگە و حەپس دەکرین کە مەبادا نیزامی گەندەلیان تووشی مەترسی بی. بە کورتی کاتیك چاوم کردەوە، لە شوینیکی سامناکدا بووم کە هەرگیز بە خەویش نەم دەبینی. هەتا ئەمرۆ شوینیکی ئاوا ترسناك و سامناکم نەدیبوو. شوینیکی تاریك و ئەنگوستە چاو، دەستم برد بۆ گیرفانم و شقارتەیەکم دەرهینا و دامگیرساند. ئەوە گۆری تەنگ و تاریکە و زیندەبەچال کراوم. هەتا شقارتەکە تەواو بوو هەموویانم داگیرساند و سەیری دیوارەکانی ئەم گۆرەم دەکرد. نووسراوەکانی سەر سینەی دیوارەکەم دەخویندەوە، زیاتر و زۆرتر بیزار و عاجز دەبووم. یەکیك نووسیبوی "چەند رۆژیتر ئیعدام دەکریم". یەکیکیتر نووسیبووی"٧ مانگە لەو سلوولە دام". کەم و زۆر بەسەر دیوارەکەوە نووسراوەی جۆراوجۆر دەبیندران. دیار بوو ژنانیش ریان کەوتبووە ئەم گۆرستانە کە هەر یەکە و بە جۆریك تیدا چووبوون و لە ناویان بردبوون. ئەو شەوە بەروانین لە نووسراوەکان و خویندنەوەیان شەوم بە رۆژ کردەوە.

لە حالیکدا کە ئەم نووسراوەیە دەنووسم و ناوی سلوول و بەندیخانە و شکەنجە وئیعدام دەبەم، سەرتاپیم دەلەرزی و دەهەژی بەلام چار نیە و دەبی بنووسم هەتا دوژمن ریسوا بی.

لە یەکەم ساتەکانی بەرەبەیان دا دەنگی شەو ژەنی دەرگا هاتە گویم و کەسیك بە دەنگیکی گرو و سامناکەوە وتی چاوت ببەستە. چاو بەستیکیان پیدابووین کە هیچی تیدا نەدەبیندرا. چاوم بەست و کەسەکە هاتە ناوەوە و پرسیاری لیدەکردم، سەرەتا وتی ناو: ئەمین، ناوبانگ قوبادی و دواتر وتی بۆچی لیرەیت، وتم: نازانم، وتی مەگەر دەکری نەزانی. وتی: سەیر کە من بەرپرسی لیکۆلینەوەی تۆم و تۆش بە تاوانی لایەنگری لە کۆمەلە گیراوی. ئیستاش هەر کاریکت کردوە خۆت بیلی، بە من بلی، هاوکاریت دەکەم. منیش لە وەلامدا وتم: بیتاوانم ئەوەی تۆ ئیشارەی پیدەکەی من کاریکم نیە بەم شتانە و لەپال ناوی کۆمەلەدا ناوی حیزبی دیموکراتم ئیشارە پیکرد کە بە هینانی ئەو ناوە، بە روالەت بیلایەنی خۆم دەربخەم. مەئمورەکە وتی بەلی راستە کاریکت بە دیموکرات نەداوە، تەنیا کارت بۆ کۆمەلە کردوە، منیش وەك تۆ کارم بە دیموکرات نیە. وتم من کاریکم نەکردوە. دیسان دریژەی پیدا کە ئیرە شوینیك نیە بتوانی بەم قسانە خۆت ئازاد بکەی ئیمە کەر دینینە قسە و دواتر لە سلولەکە چوە دەرەوە. پاش سەعاتیك سەر لەنوی قفلی دەرگا کرایەوە و راپسان راپسان منیان بۆ ساختومانیکیتر برد و دایان نام. کەسیك کە بەرامبەرم دانیشتبوو وتی گوی بگرە لە دەنگیرا ناسیمەوە کە هەر ئەو کەسەی پیشوو بوو. وتی ئیمە لە هەموو شتیك ئاگادارین بەلام دەمانەوی خۆت شتەکان بلیی و تاوانەکەشت کەم دەبیتەوە و هەم ریگای ئیمەش ئاسانتر دەکەیتەوە. وتم هیچ کاریکم نەکردوە. زللەیەکی توندی لیدام و وتی دەتهەوی بەم قسانەت خۆ لە راستییەکان گیل کەی، ئیمە هەموو خەیانەتکارییەکانی تۆ دەزانین. منیش لەو کاتەدا بیری رینوینییەکانی رادیو کۆمەلەم کردەوە کە بۆ شیوەی لیکۆلینەوەی پولیسی سیاسی رژیم لە

گیراوەکان دەبێ بزانێ کە ئەوان چ زانیاریەکیان هەیە و ئیتلاعاتیان چەندەیە لەوکەسەی کە گیراوە. وتم من بێتاوانم. بە تورەیی‌یەوە وتی بەلی راست دەکەی بەسەری باوکت، قسە بکە، قسە بکە، پاشان ٣ تا ٤ مستی توندی لە سەر و سەکوتم دا و بە خێرایی فەرمانیدا کە من رەوانەی شوێنیکیتر بکەن. ئەو شوێنە ئیتر شوێنی زللە و مست نەبوو بەلکو کوشتارگا بوو، شوێنی ئەشکەنجە و لیدان هەتا سەرە مەرگ بوو. پاش نیوسەعات ئەشکەنجەی دەروونی و لیدان بە کابل، کەسیکیان هێنا کە بە ئەشکەنجە و لیدان و تۆقاندن ناچار بە قسە کردنیان کردبوو، هێنابوویان هەتا رووبەرووی منی بکەن. چەند قسەیەکیان لە من پرسی کە ئەو کەسە درکاندبووی. هەرچەند من ئەو کەسەم لەژێر چاو بەستەکەمەوە بینی بەلام نەمهیشت بزانن کە من دەبینم و لە بەرانبەریان رادەوەستم و ئەوان تەحریك بکەم. وتم بەلی من هەر تەنیا ئەو کارەم لەگەل ئەو کەسە ئەنجام داوە و زیاتر نا.

دواتر تیگەیشتم کە ئەو شوێنە، شوێنی ساواك بوو لەژێر چاوبەستەکەوە بۆ دەور و بەرم دەروانی کە لەبەردەم چەندین سلولەوە تێپەرین. کەسیکم بەرچاو کەوت کە لەو تاریکی‌یەدا لەسەر سەندەلی دانیشتبوو سلولەکانی لەژێر چاوەدیری‌دا بوو بۆ ئەوەی کە ئەگەر زیندانی‌یەك ویستی لەگەل زیندانیەکیتر قسە بکات و لە دیواری سلولەکە بدات بیناسی و شکەنجەیان بکەن و یان ئەگەر کەسیکیان تازە دەگرت و دەیانخستە نیو سلولەکانەوە کە لەگەل هاوسلوولی‌یەکەی ئەو کارانەی کە کردویانە لەپشت دەرگاوە گوێیان لی بگری و لە رووی قسەکانیانەوە زانیاری کۆکەنەوە. پاش هێنان و بردنیکی زۆر سەرەنجام بۆ سلوولی پیشوویان بردمەوە. هەرچەند قسە درکاندنی ئەو کەسە زۆر کاریگەر بوو لەسەر من بەلام هەروا هیوادار بووم کە زۆر شت نازانن و دەبی زیاتر خۆم بپاریزم و دەبی بزانم زانیاری‌یان لەسەر من چەندە. هەرچەند ئەو کەسە تەسلیمی بوو وە لە هەموو شتەکانی من ئاگادار نەبوو، بەلام دیسانیش جیگای هیواداری بوو چونکە لەوە زیاتر هیچیتری نەدەزانی. لەو رۆژەوە بەردەوام سەردانی سلوولەکەیان دەکردم و شکەنجەیان دەدام، شکەنجەی روحی و جسمی، سەریان بە دیواردا دەکیشام و بە خیرایی پرسیاریان لی دەکردم، یەکیان ماندوو دەبوو ئەویتر دەهات، یەکیان بەرپرسی لیکۆلینەوە بوو، ئەویتریان تەواب بوو بەناوی سەدیق زەریف.

پیویستە بلیم کە گیرانی ئیمە زۆر دژوار ببۆوە کە بتوانین قسەیەکیان لی بشارینەوە چونکە حەوزەکەی ئیمە ویرای ٧ کەسیتر کە پەیوەندی‌یان بە ئیمەوە هەبوو، هەموویان گیرابوون و هەموو هاوریێیانیش ئەزمونیکی زۆریان نەبوو.

ئەزیەت و ئازار، شکەنجە و تۆقاندن بەشی ئیمەی زیندانی بوو. گیراوە سیاسی‌یەکانیان لەسەر پشت یان لەسەر سك و بە قەولی خۆیان هەر فەرمانیك کە حاکمی شەرع و تبای جیبەجی‌یان دەکرد و دەست و پی‌یان توند بە تەختەیەکەوە دەبەستن و بە کابل بەر دەبوونە گیانیان. زۆرتر بەهۆی ئەوەی کە ورەی زیندانی‌یەکانیتر بروخینن و ترس و وەحشەت سەرتاپای سلوولەکان دابگری دەمی کەسەکانیان لە کاتی شکەنجەدا نەدەبەست، بۆ ئەوەی هات و هاوار بکەن. هەرچەند تیکرای گیراوەکان ئەم قۆناغە تێپەر دەکەن بەلام دیسانیش ئەو کارانە دەکەن. شەو نەبوو کە دەنگ و هاواری ژنان و کچان و پیاوان بەرز نەبیتەوە کە لەژێر مەئمورانی مەرگ و شکەنجەی پیاوانی مەزهەبی‌دا نەتلینەوە و نەگرین. زۆرجاریش بە فەرمانی جەنابی حاکمی شەرع هەتا سەرە مەرگ زیندانی‌یان ئەشکەنجە دەکرد. زۆر کەس هەبوون کە بەهۆی برینی دەست و لاقەکانیان و زۆربوونی کیچ و ئەسپی، تووشی نەخۆشی دەبوون و برینەکانیان چلکی دەکرد. یەکیك لە پ. م کۆمەلە کە بە برینداری گیرابوو، بیجگە لەوەی کە ئەسپی لیی دابوو، ئیسقانی ژیر برینەکەی رەش هەلگەرابوو کە پاش ئەم هەموو ئازار و مەینەتە پاش سالیك ئیعدامیان کرد. ئەو کەسەش ناوی جەمال بوو ناسراو بە جەواد باوەریز یادی بەرز و بەریز بیت.

پاش دوومانگ مانەوە لە سلوولەکانی بەناو دادگای ئینقلاب ڕەوانەی ساواکی کۆن و ساوامای کۆماری ئیسلامی‌یان کردم. یەکیک لە بەندیەوانەکان دەستی گرتم و پاش چەند دەقیقە ڕەوانەی بەندیکیان کردم کە زۆربەی هاورێیانی کۆمەلە لەوێدا حەپس کرابوون. دیسان چاوبەستەکەیان کردە چاوم و بردیانمەوە بۆ ئەو شوینەی کە چەند دەقیقە پیشتر لەوێ بووم. چاوبەستەکەم کەمیک لادا دیتم لەبەردەمی سلوولیکدام کە هەر بە دیتنی ئینسان زەندەقی دەچوو. زۆر نارەحەت و دلتەنگ بووم لەوەی کە لەو سیاچالانەدا زۆر ئینسانی بێتاوانیان حەپس کردبوو کە خۆم یەکیک لەوان بووم. لەم فکر و خەیالانەدا بووم کەسیك هات و وتی هەستە، دەستی گرتم و بردمی نزیکەی ٢٠ هەنگاویك کە ڕۆیشتین، دەرگای سلوولیکی کردەوە و چوومە ناوە و دەرگا داخرا. چاوبەستەکەم لادا، کەسیکم بینی وەك ناسیاو دەچوو، ئەویش کە منی چاو پیکەوت هەستایە سەرپێ و دەستی خستە ناو دەستم و یەکترمان ماچ کرد و وتی دانیشە. سەیریکی کردم و وتی دەمناسی. وتم لە ناسیاو دەچی. وتی من سەباح باوەریزم. بیرم کەوتەوە. زۆر گۆرابوو. ٨ مانگ بوو لەناو سلوول دا بوو. سپی هەلگەرابوو. وتم حالت چۆنە. وتی: دەمبینی حالم چۆنە!! پاشان ڕۆژنامەیەکی نیشان دام کە پر بوو لەو وینانەی کە لە سالەکانی ٥٧، ٥٨ و ٥٩ ئەو جینایەتانەی کۆماری ئیسلامی ئاشکرا دەکرد، تیربارانی بەکۆمەلی خەلکی نیشان دەدا. سەباح لاپەرەکانی هەلدەدایەوە و وینەکانی نیشان دەدام. هیشتا سەیری هەموویانم نەکردبوو کە سەرلەنوی دەرگا کرایەوە، پاسداریك هات و وتی چاوبەستەکە لیدە و وەرە، مالئاواییم لە سەباح کرد، منی بردە سلوولی روبەرووی سەباح کە بە بەندی عەباس ناسرابوو، عەباس تەوابی بوو کە دواتر یەکیك لە پیاو کوژ و جینایەتکارانی کۆماری ئیسلامی لیدەر هاتبوو. چوومە ناو سلوولەکە و چاوبەستەکەم هەلگرت. چاوم بە چەند کەسیك کەوت، هاورێیانی کۆمەلە بوون، ناسیمن. یەکیان سەعید بوو کە ناوی ئەسلی‌یەکەی فەرەهمەندی سادق وەزیری بوو، جەمشید خ و هەروەها چەند ڕۆژ دواتر هاوری غولام حەق بەیانیان هینا کە پیشتر لەناو سلوول دا بوو. لە سەعید و جەمشیدم پرسی، کەی گیراون. وتیان: نزیکەی ٧ مانگ دەبی گیراوین. ئاساری ئەشکەنجە و ئەزیەت بە روونی بەسەر جەستەیانەوە دیار بوو. لەماوەی ئەو ٧ مانگەش دا هیشتا ئەشکەنجە و لیکۆلینەوەی جەمشید تەواو نەببوو.

پاش چەند ڕۆژ ڕەوانەی بەندیکیتری ساواك واتە لە بەندی عەباسی‌یە بۆ نیو بەندی ئەسلی زیندان یان کردم کە بریتی بوو لە ٣ ژوور و هەر ژوورەی نزیکەی ٢٥ کەس زیندانی لەخۆ دەگرت. پیویستە ئیشارەی پێبکەم کە لە بەندی عەباسی‌دا هاورێی شورشگیر سەلاح سەقزیشی تیدا بوو، وە ژمارەیەك هاورێی چەپ کە زۆربەیان کۆمەلە بوون لە لایەنگر و پ.م کە دەستگیر کرابوون، لەم گرتووخانە تەنگ و تاریکانەدا حەپس کرابوون. لەنیو ئەوانەدا لە هاورییانی حیزبی کۆمۆنیستی ئیران وەك کەیوان مهاجر بەناوی محەممەد ئەمین و حیکمەت باوەریز و موختار ئەویهەنگ و کاك زاهید و دەیان کەسیتر کە بە تاوانی لایەنگری لە کۆمەلە گیرابوون، بەرچاو دەکەوتن. لەماوەی ١مانگدا کە لە بەندی ساواکدا بووم هەموو شەویك شاهیدی ئەشکەنجە و لیدان و ئەزیەت دانی زیندانیانی سیاسی بووین. شەو نەبوو هاوار و نالەی پیاوان و ژنانی ئەشکەنجە کراو نەبیسین کە لە سیاچالەکانی کۆماری ئیسلامی‌دا دەست بەسەر کرابوون. ئەو ئینسانە شەریفانە کە لەژیر توندترین ئەشکەنجەدا گیانیان لەدەست دا خوازیاری عەدالەت و یەکسانی بوون و دوژمنی نابەرابەری و هەلاواردن و چەوسانەوە. ئەوە چ جیهانیکە کە عەدالەت خوازی تیی‌دا تاوانە.

ترس و وەحشەت و جینایەت فەزای زیندانەکانی تەنیبوو. چکۆلەترین حەرەکەتی ئیعترازی لەلایەن گیراوەکان، بێچارەنووسی، کەم کردنەوەی هەواخۆری، نەدانی خواردن و ملاقاتی بنەمالە و کەم کردنەوەو بەرتەسك کردنەوەی شوینی خەوتن و پشوودان، غەیرە بیهداشتی بوونی ناو زیندان و ئەشکەنجە

و سەرەنجام ئیعدام کردنی بە شوینەوە بوو. سەبارەت بە زیندانیانی سیاسی دەبی بلیم کە بەردەوام هەرەشەی مەرگیان لێدەکرا، هەرچەند لە مەرگ بەدەستی جەلادان نەدەترسان و چاونەترس بوون، پێیان باشتر بوو کە بمرن هەتا تەحەمولی ئەو هەموو بێحورمەتی و ئەشکەنجەیە بکەن.

هیچ گیراویک لە چارەنووسی خۆی ئاگادار نەبوو، تەنیا چاوەڕوانی بەشی ئەوان بوو، چاوەڕێ بوون کە هاکا کەسیك هات و توندترین و دژی ئینسانیترین حوکمیان پێڕابگەیەنی، یان حوکمی ئیعدامیان بۆ بێنی.

پاش ٣ مانگ چەرمەسەری ڕۆژیك منیان لە بەندەکە بانگ کردە دەرەوە، چاوبەستیکی ئەستووریان لە چاوەکانم بەست و کەل و پەلەکانیشیان هەلگرتم. تیگەیشتم کە دەمبەن بۆ شوینیکیتر. پیویستە بوتری کە کاتیك زیندانی بۆ شوینیکیتر رادەگویزن، بەندییەوانەکان عادەتیان بوو بۆ ئەوەی کە گیراوەکان لە چارەنووسی یەکتر ئاگادار نەبن هەرکات زیندانیەکیان رەوانەی شوینیك دەکرد خۆیان پیشتر دەبردە دەری و دواتر کەل و پەلەکانیان لە بەندەکە رادەگواست و ریگایان پێنەدەدان کە مالئاوایی لە هاورێکانیان بکەن و باسی خۆیان بکەن، مەگەر دواتر کە لە ریگای بنەمالەکانەوە سۆراغی یەکتریان دەزانی کە چیان بەسەر هاتوە، ئیعدام کراوە، زیندانی دریژماوەیان پیداوە یان بۆ سلوولیان بردۆتەوە هەتا ئەشکەنجە و ئەزیەتی بدەن.

کەل و پەلەکانی منیان هینا. وتم بۆ کویم دەبەن. وتیان ئیمەش نازانین، دواتر تێدەگەی. بردیانم بۆ شوینیك لە حەوشە دەچوو. چەند کەسیك لەو لاترەوە دەنگیان بەرگویم دەکەوت، سواری ماشینیك بووین و کەوتینە ری و لە ناوەندی ساوامای رژیم چوینە دەرەوە. سەرەرای ئەوەی کە شوینەکەمان ترسناك و شکەنجە و نارەحەتیمان زۆر بوو بەلام چونکە هاورێی سەمیمی یەکتر بووین و کۆر و کۆمەلیکی دۆستانە و شۆرشگیرانەمان هەبوو، کاتیك لێیان جیا بوومەوە زۆر نارەحەت بووم و دلم پربوو، هەموو بیر و هۆشم بەلای ئەو خۆشەویستانەوە بوو. ئیمەیان بردە دادگای بەناو ئینقلاب و لەناو کالیدوریکیان کردم. هەرچەند ئەو شوینە بەناو دادگا بوو بەلام جیاوازییەکی نەبوو. هەم زیندان بوو، هەم دادگای بێدادی رژیم بە رادەیەك ترسناك بوون. چونکە هەر جینایەتیك لەدژی زیندانیەکان بەریوە دەچی لەو دادگا چەپەل و گەندەلەدا فەرمانی دەردەچوو. من لەبەر دەرگاکە راوەستابووم چاوم بەسترابوو، ئیتر نەمدەزانی کەسیك لە دەوروبەرم هەیە یان نا. چونکە زۆر بیدەنگ بوو. دەرگا کرایەوە. کەسیك هاتە پیشەوە و وتی ناوت چیە وتم ناسر وتی تۆ ناسر کۆمەلەیت، هیچ وەلامیکم نەدایەوە. پاش چەند دەقیقەیەك بردیانمە ژووریك و چاوبەستەکەیان لەچاوم کردەوە. ئەو کەسە دادیار بوو لەپشت میزیك دانیشتبوو. پاش ئەوەی کەمیك تیمەوەراما و وتی دانیشە. دەستی کرد بە خویندنەوەی "کیفر"ەکان. هەرچی وتم ئەمانە گشتی درۆیە، گویی پینەدا. چونکە هەرچی ئەوان خۆیان بیلین هەر ئەوە حیسابە و چونکە عەدالەتیك لەکاردا نیە، هیچ مافیك بە زیندانی نادری کە دیفاع لەخۆی بکات و لەپشتی دەرگای داخراوەوە بە مەیلی خۆیان بۆ زیندانی تەسمیم دەگرن و بریاری لەسەر دەدەن کە چ بەلایەکی بەسەر بینن، پاشان وتی ئەحمەق، جینایەتکار زمان دریژی دەکەی و سووکایەتی بە برایانی لیکۆلینەوە دەکەی، بە توورەییەوە وتی برۆ بۆ دەرەوە. ئەم جینایەتکارە کە دادیاری دادگا بوو، ناوی شارام خەلکی کرماشان بوو.

پاش هاتنە دەرم لە ژوورەکە پاسداریك کە لەبەر دەرگاکە بوو توند چاوی بەستم و دەستی گرتم سەرلەنوی بەرەو زیندان کەوتینەوە رێ. لە فکری خۆم دا وتم کە رەنگە دیسانیش بچمەوە لای هاوریکانم لە ساواما بەلام نا بەرەو ئەو شوینە نەچووین، لەژیر چاوبەستەکەوە بۆ دەور وبەرم روانی دیتم بەرەو شوینیك دەروات کە یەکەم رۆژی گیرانم هینابویانم. واتە دادگای ئینقلاب یانی سلولەکان، بەلام دیسانیش بە پیچەوانە هەر لەنیو ئەو قسانەی خۆم دا بووم لەچەند پلیکانیك سەرکەوتین و دەرگایەکی

گەورەی کردەوە و چاومی کردەوە و وتی برۆ و پاسدارەکەش گەڕایەوە. کاتێک سەیرم کرد سەرەتا پێم وابوو دەرەوەی زیندانە و خەڵکی ئاسایی لەسەر شەقامەکان هات وچۆ دەکەن بەڵام بە داخەوە تێگەیشتم کە بەندیکی گەورەترە و هەرکەس گرتوویانە هیناویانەتە ئێرە، هەموویان بۆمنیان دەڕوانی، چونکە هەر کەسێک تازە بیگرن دیتە ئەو شوینە، هەموو بەسەر سوورمانەوە سەیریان دەکردم کە بزانن شناسە یان نا، یان چ کەسیکە، چەند کەسیک کە منیان دەناسی هاتن بۆ لام و یەکترمان ماچ کرد و پاش ئەوە چوینە بەندیك کە هاوریکانم لەوی بوون. بەگشتی ئەم بەندە ٧ ژووری هەبوو کە هەر ژوورەی چەند میتریك دەبوون و لەهەر ژووریکدا نزیکەی ٢٠ تا ٢٥ کەسی تیدا بوو بە ئیمکاناتیکی کەم و غەیرە بیهداشتی. ئەم بەندە کە گیراوە بێچارەنووسەکان تیدا بوون نزیکەی ٢٥٠ کەس لەو ٨ ژوورەدا زیندانی کرابوون کە چاوەروان بوون ئاخۆ چ بەلایەکیان بەسەر دیت. لەم بەندەدا هیچ خەبەریك لە بیهداشت نەبوو. تەنیا ٢ یا ٣ کابینەی حەمامی هەبوو کە لە حەوتوودا نۆرەی تەنیا کەسیك دەهات، سەرەرای ئەوەی کە زیندانی زۆر پیویستی بە حەمام هەیە، زیندانەکان زۆر پیس بوون و چەندین جۆر نەخۆشی پیستی و جۆراوجۆری وەك گال و قارچ زۆربەیانی گرتبۆوە. شوینەکە زۆر بەرتەسك بوو. بۆ خەو هەر کەسیك ٥٠ سانتی مەتری بەردەکەوت. رژیم پیش بینی کردبوو کە شەر لەگەل عیراق بەرەو کۆتایی دەچی و لەم لایەنەشەوە لەناوخۆی ئیران، هەولی دەدا کۆتایی بە شەریك بینی کە لەگەل خەلك و کۆمۆنیستەکان و نەیارەکانی خۆی دەرگیری ببوو. هەرچەند رژیم لە سەرتاسەری ئیراندا ئەم هەمووە زیندانیەی دەستگیر کردبوو بە خەیالی خاوی خۆی ئیتر کەس لەدژی نیە، بەلام کریکاران و زەحمەتکیشان لەگەل هەل و مەرجی دژوار راهاتوون و بەهیزتر دەبن و بە ئیرادەیەکی پۆلایینەوە دریژە بە خەبات و موبارزەی خۆیان لەدژی نیزامی سەرمایەداری دەدەن.

هەرچەند لەهەر ژووریکدا ٢٥ کەس دەخەوتن لە کالیدۆرەکەشیدا ئەگەر دەرزیت هەلاویشتبا نەدەکەوتە سەرزەوی، لەنیو زیندانیەکاندا منالی ١٥ سالە هەتا پیرە پیاوی ٨٠ سالە بەرچاو دەکەوت کە بێ ئەوەی تاوانیکی هەبی گیرابوون. هەموویان بەهۆی ئامانج و بیروڕای سیاسی گیرابوون یان بەتاوانی هاوکاری لەگەل حیزبە سیاسیە کوردستانیەکان گیرابوون بەلام چونکە کۆماری ئیسلامی ترسی لەو ئینسانانە هەبوو، رەوانەی بەندیخانەی کردبوون.

لە هاوری‌یەکم پرسی وەزعیەتی ئیرە چۆنە. وتی هەرچی بێ و لە باشترین حالەتدا، هەر زیندانە و ئەزیەت و ئازار بەلام تا رادەیەك بە بەراوەرد لەگل سلوولی تار و ئەشکەنجە و ئەزیەت دان و زۆر شتی‌تری وەك ئەشکەنجەی رووحی و سوکایەتی، باشترە و ئیستا تووشی شەری جینایەتکارانی مەزهەبی بووین. پاش چەند سەعاتیك بەرپرسی بەند کە یەکیك لە تەوابەکانی زیندان بوو وە پیشتر لایەنگری حیزبی دیموکرات بوو بەناوی جەمیل فارسیان خەلکی سەقز، بانگی منی کرد و وتی: شوینی تۆ هەتا لەم بەندەدا بی ژووری ژمارە ٤ و دوو پەتوی دا بە دەستمەوە، بەرەو ژوورەکە کەوتمە ری. دوو پەتوی چلکن و پیس کە لە ئاوت خستبا ماسی قر دەکرد و هیچکات نەشۆرابوون. زیندانی دادگای ئینقلاب ٢ تا ٣ بەندی هەبوو، ٣٠ تا ٤٠ سلولیش لەناو زیندان و ژیرزەمینیکیش کە چەندین سلولی‌تری تیدا بوو. بەندیکیش تایبەت بە ژنان و کچان لە ئارادا بوو. سلولوکانی‌تر دیار بوو کە بۆ چ مەبەستیك کەلکیان لی‌وەردەگرن. سەرتاسەری ئەوانە زیندانیانی سیاسی لەخۆ دەگرت کە زۆربەیان لایەنگری کۆمەلە و زیندانیانی سیاسی بوون. تەنیا دژایەتیك کە لەنیو گیراوەکان بەرچاو دەکەوت لەگەل ئەو کەسانە بوو کە ببوونە داردەستی رژیم و خۆیان فرۆشتبوو، جاسوسیان بۆ رژیم دەکرد. کەمتر کەسیك قسەی لەگەل دەکردن و تەریك کەوتبوونەوە. شوینەکە زۆر بچووك بوو کە ئەم هەموو زیندانی‌یەی لەخۆ گرتبوو، پاك و خاوینی ناو

زیندان سەرسوور هێنەر بوو، هەربۆیە زیندانی‌یەکان تووشی نەخۆشی دەبوون. خۆراکیان کەم پێدەدان و زۆربەی کات نانی وشکی خواردنمان بوو. ٣ مانگ بێ‌چارەنووسی لەو زیندانەدا چاوەڕێی کردم. ئەوەش باس بکەم کە لە دوایین ڕۆژکانی مانگی ڕەشەمەی ٦٦ کوت و پر لەرێگای تەلەفزیونی بەندەکەوە و لەزمان فەرماندەیەکی جینایەتکاری ئینسان کوژی ڕژێمەوە هەوالی گیانبەخت کردنی هاوڕێیانی گوردانی شوانمان پێ‌گەیشت. لە سەرتاسەری گیرانم دا ئەوە تالترین و بەژان ترین ئازار بوو کە من و سەرجەم هاوڕێکانمی داگرت. بە ناچار و بەسەر سوومانەوە گوێمان لێ‌گرتبوو وبەلام باوەر کردنی دژوار بوو، خەیالمان دەکرد کە ئەوە تەنیا بۆ دابەزاندن و رووخانی ورەی ئێمەی زیندانی‌یە. بەلام دواتر لەرێگای بنەمالەکانەوە کە دەهاتن بۆ ملاقات راستی هەوالەکەمان زانی.

لەو ڕۆژەوە جینایەتکاران و بەندی‌یەوانەکانی ڕژێم شیرینی‌یان بلاو دەکردەوە و پیرۆزبایی ئەم کارە دژی ئینسانی‌یەیان لە یەکتر ئەکرد. جاریکی‌تریش دەستی چەپەل و جینایەتکاریان بە خوینی کۆمەلیك ئینسانی شەریف و کۆمۆنیست کە خۆشەویستی خەلك بوون، سوور بوو. گیراوەکان لەناو زیندان و خەلکی کوردستان بەوجۆرە کە هەوالەکەمان پیدەگەیشت، لە پەژارەی لەدەست دانی ئەم خۆشەویستانەی کە پاریزەری مافی کریکاران و زەحمەتکیشان بوون، ماتەم دایگرتبوون.

ڕۆژی ١٠ی بانەمەری ١٣٦٧ بوو. بەمەبەستی موحاکمە کردن ڕەوانەی دادسەرایان کردم و بردیانم بۆلای قازی کە ئاخوندیك بوو بەنێوی سادقی و پاش لیکدانەوەی پەروەندەکە و خویندنەوەی "کیفر"ەکان لەریگای بەردەستەکەیەوە کە لە پەنا ئاخوندەکە بوو "کیفرەکان" کە ٢٠ تا ٣٠ بابەت بوو خویندرانەوە و وتی ئەمانەت قەبوولە، وتم نەخیر. وتی بۆچی مەگەر کۆمەلە نەبووی، جینایەتت کردوە و ئیستاش قەبولت نیە. وتم من بە تاوانی لایەنگری لە کۆمەلە گیراوم بەلام ئەوانە گشتی بە مەیلی خۆتان نوسیوتانە. هەرچەند لەناو سلوولەکاندا زیندانیەکان ئەشکەنجە و ئازار دەدەن کە ڕۆژی دەجار دەمرن و زیندوو دەبنەوە، هەرچی بینووسن بۆ قازی هەر ئەوە دروستە ئیتر شوینیك بۆ ئیمە نامینیتەوە کە قەبولمان بێ یان نا!!. بۆ ئەوان جیاوازی نەبوو چونکە لەپشتی دەرگای داخراو و بێ‌ئەوەی کە زیندانی مافی وەکیل گرتن و دیفاع لەخۆ کردنی هەبی، کە وابی مەعلوومە کە ئیتر دیفاع کردن مانایەکی نیە، بیجگە لە چەرمەسەری زیاتر.

من چەندین بابەتم ڕەد کردەوە، بەلام چونکە هەرچی بێ‌عەدالەتیە لەناو دادگا و سیاچالەکان دا دەیکەن، دیفاع کردنیش خۆی بە تاوان حیساب دەکری و بە سووکایەتی بە موقەدەساتی ئیسلام لیك دەدریتەوە و بێ‌حورمەتیە بە ئاغای قازی و حاکمی شەرع.

پاش چەند ساتیك قازی دەستووری دا کە بمبەنەوە، منیان بردەوە بۆ بەند، لە زیندان جێ‌کەوتبوو کە هەر کەسیکیان بردبا بۆ دادگا و گەرابایەوە هەمویان لە دەوری کۆ دەبوونەوە و پرسیاریان لێ‌دەکرد کە ئازادی یان حوکم دراوی.

ئەویش بۆ ئەوە بوو کە بزانن خۆیان چ بەلایەکیان بەسەر دیت. حوکم دەخۆن یان ئازاد دەبن. چونکە زیندانی لەهیچ ئاگادار نیە و هەمیشە چاوەروانن و دەلین بەلکو لە زمان یەکیکەوە بیبیسن کە چیيان لیدەکەن، بە ریکەوت بنەمالەکان دەچنە لای دادگا و خەبەر دەزانن یان لە ملاقات دا گیراوەکان پیی‌یان دەلین موحاکمە کراوین بچن بۆ دادگا بزانن حوکمەکەمان چیە؟

پاش چەند ڕۆژیك منیان بانگ کرد بۆ دەفتەری بەندیخانە. لەبەردەم دەفتەر کوت و پر چاوم کەوت بە بەرپرسی لیکولینەوەکەم یان راستی بلیم بەرپرسی ئەشکەنجە و ئازاردانم و یەکیك لە شارەزاترین ئەشکەنجەگەرانی ڕژیم بوو. ڕووی تێ‌کردم و تی فلانی تۆ ئازادی!! سەرم سوورما و واقم ورما، سەیرە من لیکم دابووە کە ئەگەر ئیعدام نەکریم لانی‌کەم ١٠ تا ١٥ سال زیندانیم بەسەردا دەسەپینن، چۆنە ئیستا پیم دەلی ئازادی؟ وتی

ئـازادی بـەلام مـەرجێکی هەیە. ئەویش هاوکاری کردنی ئیتلاعاتە. وتم هاوکاری ناکەم. وتی ئەگەر هاوکاری نەکەی ئیعدام دەکری. وتم نـاتوانم ئـەو کـارە بکەم. زۆر پێی‌داگرت کە بەڵێنی هاوکاری بدەم. وتـی بـۆ دوایـین جـار پێت دەڵێم کە دەبی هاوکاریمان بکەیت. وتم ئیمکانی نیە.

بـە خێرایـی ڕۆیی و پاش چەند دەقیقە بە تورەیی‌یەوە کەسێك بۆ لای مـن هات و وتی ناوت چیە. وتم فلانی. یەکێك لە دادیارەکانی دادگا بوو. منیان برد بۆ بەندی زیندانێك کە حوکمیان درابوو. ئەو مەسـەلەیە لەنـێو زیندانـیەکاندا بـلاو بـۆوە. مەسـەلەی بـەگژدا چـوونەوەی مـن بـەروی جەللادەکاندا و وەلامی ڕەق و توند کە پێم دابـونـەوە بۆ زۆربەی گیراوەکان جێگای خوشحالی بوو وە بۆ خۆشم سـەدان کـەرەت خۆشـتر. ئـیتر هەرچی ڕووی دابا بە لامەوە گرینگ نـەبوو، ئـیعدام یـان حوکمـی زیـندانی. پـاش مـاوەیەك کە چاوم بە بـنەماڵەکەم کـەوت، وتـیان حوکـم دراوی؟ وتم نـازانم مـەگـەر ئێوە نـازانن کـە مـن حوکمـم خـواردوە یـان نا؟ ئەوانیش بێ‌خەبەر بوون چـونکە دادگـاش هیچـی بـەوان ڕانەگـەیاندبوو. دواتـر بنەماڵەکەم فشـار بـۆ دادگـا دیـنن و ئەوانـیش ناچـار دەبـن کـە بلـێن ٣ سـال حوکمـی پێدراوە و دواتر منیش لیی ئاگادار بووم. منیان ڕەوانەی زیندانـێك کرد کە حوکمیان بۆ دەر چووبوو. ئەو بەندەش پڕ بوو لە زیـندانی کە هەربەکە و حوکمێکی قورسی بەسەردا سەپابوو. لە ٣ ساڵەوە بگرە تا ٤٠ سال حوکم درابوون. هەر ٢٠ کەس لە ژورێکی ١٠ تـا ١٢ مـیتری زیـندانی کـرابووین. بەندەکـە ٨ ژووری هەبوو، نـزیکەی ٢٠٠ کـەس زیندانی سیاسی لەخۆ دەگرت. لە ئیمکاناتی بیهداشـتی خەبـەرێك نـەبوو کـە ئـەوەش خـۆی بـبوو بەهۆی ئەوەی زۆربـەیان نـەخۆش بکـەون. بەندوانـیەکانی ڕژێمـیش بـە ڕوونـی ئەو مەسـەلەیان دەزانـی بـەلام بـە ئانقەسـت هـیچ هەنگاوێکـیان بـۆ هەڵـنەدەگرت. بـەلام لەلایەکی‌تـرەوە بـەهۆی فـەزای پـڕ لە سەفا و خۆشەویسـتی نـێوان گیراوەکان کە هەموویان ئینسانی شۆڕشگێڕ و وشـیار و سیاسـی و خـاوەنی ئـەزموونی بەنـرخ بـوون، سـەرجەم پـیلانەکانی بەکرێگیراوەکانـیان پووچـەڵ دەکـردەوە و کـەم و کوڕی‌یەکانـیان پـڕ دەکـردەوە و هاوکـاری و یارمـەتی یـەکتریان دەکرد.

بـەلام مەسـەلەی ملاقـات بـاس بکـەم. ڕۆژانـی چـاوپێکەوتن گیراوەکانـیان دەبـردە حەوشـەی زیـندان. حەوشـەیەك کـە جـێگای هـەواخۆری زیندانـیەکان بـوو. لە حەوشەوە چەند کەس، چەند کەس دەیانـبردنە ژوورێـك کـە لەنـێوان گیراوەکـە و بنەماڵەکەی تۆڕێکی ئاسـنی تەندرابوو. لەو کاتەدا کەسێك لە مەئموورانی بەکرێگیراوی چڵکاو خۆری ڕژێم لە پەنایان ڕووبەڕووی بنەماڵەکە ڕادەوەستا، بۆ ئـەوەی هـیچ شـتێك بـە یـەکتر نەڵێن و کەڵ و پەلیان پێ‌نەدەن. ئەو مــەئمورە چـاو لەسـەر بـنەماڵەکەیان ژن و خوشـك و دایکـی گیراوەکـان هەلـناگری و بێ‌ئەوەی بیلی گیراوەکە هەست پێ‌بکا، بە چـاوی سـووکەوە سـەیری بـنەماڵەی زیـندانی دەکـەن و دژی ئینسانیانە لەگەڵیان دەجولێنەوە. بنەماڵەکەش لەبەر ئەوەی مەبادا گیراوەکە زیاتر نارەحەت و ئەزیەت و ئازار بدەن، هیچ ناڵێن و تەنیا ڕوویـان لـی وەردەگـێڕن. ئەگـەر کەسـێکیش قسەی کردبا یان خۆی دەخـواردەوە یان ئەگەر زیندانیەکە ئیعترازی کردبا بە تاوانی ئەوەی کـە سـووکایەتی بە مەئمور کراوە ڕەوانەی سلوولیان دەکردین و بە کابل بەر دەبوونە گیانمان.

سـەرباری ئـەم هـەمـوو نارەحەتی و شکەنجە کەلکیان لە کەسانی فاسـد و جاسـووس وەردەگـرت. دووکـەس لـە گیراوەکـان ئەگـەر لە پەنایـەك دانیشـتبان و قسـەیان کـردبا، یـان قسـەیەکیان لـەدەم دەرهاتـبا یـان لـە ڕاستی‌دا کەسانێك کە خاوەن هەلویست بوون و زۆریـش پێ‌یـان حەسـاس بـوون، بە چکۆلەترین ئیشارە لە بەندەکە دەیانـبردن و لـەناو سلوولیان دەکردن. بۆ ماوەی حەوتوویەك توندو تیژترین ئەشکەنجە لـە سـەریان بەڕیوە دەچوو، دواتر پاش ١ تا ٢ حـەوتوو مـانـەوەی نـاو سـلوول بـۆ بـەند دەیانبردنەوە و بە فەرمانی ئاغـای جـەللادی حـاکمی شـەرع بـە بەرچاوی هەموو زیندانیەکان ١٠٠ تـا ١٥٠ زەربـە کابلـیان لەپشـتی دەدان. لـەم کـارە دوو

ئامانجیان هەبوو کە زیندانیەکە هاوار و نالە بکات و زیندانیەکانیتریش زیاتر بترسین و دیفاع لە هەلویستی خۆیان پێنەکری. بەلام سیاسەتی چەپەل و گەندەلی جەللادانی رژیم لەلایەن هاورێیانەوە پووچەل دەکرایەوە، چونکە هەر زیندانیەك کە بەمجۆرە ئەشکەنجە دەدرا، زیندانییەکە بیجگە لە پیکەنین هیچیتری نەدەوت. کە لە ئاکام دا بەکریگیراوانی رژیم زیاتر سەرشۆر و ریسوا دەبوون. چەندین جار چەند کەسیکیان هینا و بیبەزەییيانە و لە کردەوەی دژی ئینسانیدا دەیاندانە بەر کابل و وەك گورگی هار و درندە بەر دەبوونە گیانیان کە لە هاورییانی کۆمەلە بوون بەلام دەستیان لە موبارزەی شۆرشگیرانەی خۆیان هەلنەدەگرت. لە حالیکدا ئەم زیندانیانە حوکمیش درابوون بەلام دیسانیش ئەشکەنجە و ئازاردان هەر دریژەی هەبوو، بەلام هاورییانی خۆشەویستی شۆرشگیر و کۆمۆنیست سەریان نەوی نەدەکرد و تەسلیم نەدەبوون و دەستیان لە خەبات هەلنەدەگرت. ئینسان کوژەکانی رژیمیش، ئەو ئینسانە شەریفانەیان ئازار دەدا و لەو زیندان بۆ ئەو بەندیخانە و شوینیتر رەوانە دەکرد. تەبعیدیان دەکردن. بۆ وینە لە سنەوە بۆ کامیاران، لە کامیارانەوە بۆ شاریکیتر و دوورتر، کە هیچ کەس لە چارەنووسیان ئاگادار نەبوو.

ژیانی زیندانیانی سیاسی و کۆمۆنیست لەناو سیاچالەکانی کۆماری ئیسلامیدا بەمجۆرە تیپەر دەبوو.

لە خەرمانانی ٦٧ ئیعدام کردنی زیندانیانی سیاسی لەلایەن رژیمەوە دەستی پیکرد. رۆژیك بەندیەوانەکان هاتن و بە گیراوەکانیان وت لەم رۆ بەدواوە نابی لە ژورەکانتان بینە دەرەوە، بێئەوەی زیندانیەکان لە رووداوەکان ئاگادار بن، بەردەوام ترس و وەحشەت زیاتر فەزای زیندانی دادەگرت، زیندانیەکان هەستیان دەکرد کە دەبی مەسەلەیەك لە ئارادا بی. ئەم سەروبەندانە هیرشی موجاهیدینیش لە غەربەوە دەستی پیکردبوو. هەرچەند ئیمە لەوەش ئاگادار نەبووین بەلام جار و بار قسە و باسیکی لەم چەشنە بەر گویمان دەکەوت. ملاقاتەکان قەدەغە کران بۆ ئەوەی کەس لە هیچ ئاگادار نەبی. رۆژیك یەکیك لە گیراوەکان کە خەلکی ئاوایی کەرجۆ بوو، بەهۆی کاریکەوە بردبوویان بۆ حەوشەی زیندان کە لەو کاتەدا چاوی بە هاورێ غولامی حەق بەیان کەوتبوو کە لەژیر زەمینی زیندانەکە واتە لە رەش ترین شوینی زیندان دا هینابوویانە دەرەوە غولامیش دەستی بۆ بەرز دەکاتەوە و بە ئیشارەی دەست حالی دەکات کە ئەمشەو ئیعدام دەکرین. پاش چەند سەعاتیك گیراوەکە هاتەوە قسەکەی بۆ زیندانیەکان گیرایەوە و وتی غولام بە ئیشارەی دەست کە لەسەر ملی خۆی داناوە ئەو مەسەلەیەی تێگەیاندووم کە ئەمشەو بە کۆمەل ئیعدام دەکرین. گیراوەکان لەباری روحیەوە نارەحەت بوون و زۆر لەو مەسەلەیە کە خەریك بوو روبدات نیگەران بوون و هەموو زیندانیەکان نارەحەت ببوون. هیچ کەس قسەی نەدەکرد. بەلام پیشتر زیندانیەکان پیکەوە قسەیان دەکرد و بەخۆشی کاتیان رادەبوارد و قسە وباسی دۆستانەیان زۆر بوو. بەلام بە دەست پیکردنی ئیعدامی بەکۆمەلی زیندانیەکان، لە بواری دەروونیەوە تووشی ئالۆزی ببوون. کەس بروای نەدەکرد زیندوو بمینی. هەر زیندانیەك چاوەروان بوو کە بانگی کەن و ئیتر بۆ هەمیشە نەگەریتەوە. کاتیك تەقەی دەرگایەك بەرز دەبۆوە، هەموو زیندانیەکانیتر گوی قولاخ دەبوون ئاخۆ کێ دەبەن؟ و ئیعدامی دەکەن. ئەم سەر و بەندانە خوین دەباری، خوینی زولالی شەریفترین ئینسانەکان و بێتاوانترین ئینسانی کۆمۆنیست و ئازادیخواز و بەرابەری تەلەب نەمامی خەباتی چینایەتییان ئاودیر دەکرد، خوین رژان، کەللە پژان بەدەستی خوینخۆرانی مەزهەبی کە دژمنی ئازادی بوون، بەدەستی پاریزەرانی جەهل و خورافە و پاریزەرانی سەرمایە و نیزامی سەرمایەداری. جەللادان و ئینسان کوژەکان پۆل پۆل رۆلە بێتاوانەکانی خەلکیان بە کۆمەل رەوانەی جوخەی ئیعدام دەکرد و دلی هەزاران ئینسانیان داخدار و ماتمبار کرد. لەلایەکیتریشەوە

بـنـەماڵەی زیندانـیـە سیاسـی‌یەکان لەبـەردەم زیـندانەکان کـۆ دەبوونەوە هەتا لە چارەنووسی رۆڵەکانیان ئاگادار بن.

رۆژێـك بـنـەماڵەی یەکـێـك لـە ئـیعدام کراوەکان لە حاڵیکدا کە کەل و پەلی رۆڵەکەیان وەردەگرتەوە دایکی ئیعدام کراوەکە دەستی کـرد بە گریان، بەلام خوشکەکەی بە دایکی وت: بۆچی دەگری، بۆ ئیمە شانازی‌یە کە براکەمان بە سەربەرزی گیانی بەخت کرد، دایە گیان مەگری، بە گریانت دوژمن خوشحال دەکەی. ئەوان بیزیان لە بزەیە و دل کویرن بە ماتەم و شیوەنی تۆ دڵخۆش دەبن.

ئـیعدام و کوشـت و بر لەناو سیاچاڵەکانی کۆماری ئیسلامی‌دا نـزیکەی ٣ مـانگی خایاند. ملاقات و سەردانی زیندانیەکانیش بۆ مـاوەی ٣ مـانگ قەدەغـە کـرابوو. ئـیمەی زیـندانی بێ‌خەبـەر لـە زۆرشـتی دەرەوە کـە چـی رووی دابـوو. بـنـەماڵەی گیراوەکانـیش بێ‌خەبـەر لە رۆڵەکانیان، بە نیگەرانی و نارەحەتیەکی زۆر لەماوەی ئـەو ٣ مانگـەدا لەبـەردەم زیـندانەکان رۆژیـان بـە شـەو کـردەوە، بی‌ئـەوەی کەسـیك وەلامـیان پێ‌بداتەوە. لە راستی‌دا هەرچەند ئیمە زیـندانی بوویـن و زۆر بێ‌بەزەیی‌یانـە ئەشـکەنجە دەدرایـن، بـەلام بـنـەماڵەکان لـە ئـیمەی زیـندانی زیاتـر مەیـنەت و ئازاریـان چیشـتبوو. برسـیەتی و بێ‌ئـیمکاناتی، لـە چاوەروانی ئەوەی کە بۆ چـەند دەقـیقەش بـێ چـاویان بـە گیراوەکانـیان بکـەوی سـەرما و گـەرمایان تەحەمول دەکرد. بێ‌حورمەتی و سووکایەتی‌یان لەلایەن پاسـدارانەوە پـیدەکرا و تەنـیا شتیك کە ئارامی دەکردن ئەوە بوو، پیکەوە هاودل و یەکرەنگ و هاوچارەنووس، دەردی دلیان دەکرد و سوکنایی‌یان بە یەکتر دەبەخشی.

یەکـیك لـە رۆژەکانی زستانی ٦٦ دووکچ خەلکی ئاوایی گەنمان لـە دەوروبـەری سنە دەگیرین. پاش ماوەیەك لەناو سلوولدا لەلایەن جیـنایەتکارانی درندەخوی رژیمەوە دەست دریژی جینسیان دەکریتە سـەر و پاشـان زۆر بێ‌بەزەیی‌یانـە و دژی ئینسـانیانە یەکـیك لـەو کچـانە دەخنکیـنن و دواتـر بـە بـنـەماڵەکەی رادەگەیـەنن کە خۆی خنکاندوە و بە لۆکە خۆی خەفە کردوە. ئەوە لە حالیکدایە کە هەر زیندانـیەك کە رەوانەی سلوولی دەکەن، سەرتاپیی دەپشکنن و هەر شـتیکی کـە پـیی بـی لـیـی دەسـتینن و ریگـا نادەن هیچ لەلایان بمینیتەوە.

سـەرەنجام ئەوە نموونەیەکی بچووك بوون و قەترەیەك لە دەریایەك لـە جیـنایەت و درندەیـی نـاو سیاچاڵەکانی کۆماری ئیسلامی کە لەلایـەن مەئمووران و بەکریگیراوانی رژیمەوە دەرحەق بەو ئینسانانە دەکران.

تویێشووی پێشەنگ

هەر جارەی تایبەتە بە ژیان و بەرهەمەکانی هونەرمەند و نووسەرێکی تێکۆشەری ڕێبازی ئازدای و یەکسانی

تۆیشووی ئەم ژمارەیە تایبەتە بە شاعیر و نووسەری شۆرشگێڕ مەحمودی سەجادی (م.خارا)

تویێشووی داهاتوو تایبەت و نووسەری شۆرشگێری ئێران سەمەدی بێهرەنگی

پێشەنگ: ٤-٣

هونەرمەندێکی خەڵتانی خوێن

ئامادە کردنی: شۆرش تریك

بە دریژایی خەباتی چینی کرێکار بۆ گەیشتن بە ئامانجە ئینسانی و خواستە رەواکان، گەلێك هونەرمەند بەم خەباتە رەوایە پەیوەست بوون، جەوهەری خامەیان لە هەورازو نشێوەکانی ئەم چینە پاراو بووە و لە جیاتی خۆ قەتیس کردنەوە بە لایەنە لاوەکی و بەدورەکانی واقعی ژیانی خەڵکی چەوساوە و ژێر دەستە، ئەسپی سەرکەشی قەلەمیان لە گورەپانی راستییەکانی ناو کۆمەڵگادا لە تاو داوەو گەلێك بەرهەمی بە پێزی شورشگێرانەیان خولْقاندوە. لە ترسی دیوەزمەی سانسور و خەفەقان و زیندان و ئیعدام، شیعر و چیروك و شانۆو لێکولێنەوە بونەتە پێشمەرگە و لە چیاهەلبون و لە لوتکەوە سەلای ئازادی و بەرابەریان سەرداوە.

بون و هەشن ئەو نوسەر و هونەرمەندانەی کە بۆ دیفاع لە دەسکەوتەکانی خەڵکی چەوساوە و کرێکار ئاوێتەی خەباتی چەکداری بوون و لەم پێناوەش دا گیانیان بەخت کردووە.

رێزگرتن لەم هونەرمەندانە بە تەنیا رێزگرتن لە کەسێك نییە، بەڵکو رێزگرتن لە خەباتی رەوای چینێکە کە بۆ دامەزراندنی حکومەتی خۆی خەبات دەکات.

بە دریژایی خەباتی کرێکارانی کوردوستان بو ئازاد ژیان و بەرابەری، گەلێك نوسەرو هونەرمەندی بە توانابوون، کە خۆیان و هونەرەکەیان لە سەنگەری ئەو خەڵکەوە تێکوشاون و گوللەیان بە سینگی سەرمایەداران و چەوسینەرانەوە ناوە.

مێژوی بەرەی چەپ و رادیکالی کوردوستان و ئارشیفی هونەری شورشگێرانە لە کوردوستان پرە لە ناوی ئەم هونەرمەندە شورشگێرانە کە لەم پیناوەدا گیانیان لە دەست داوە. دیارە ئەوان ئیستا لە ناومان دانین و جیگایان لە سەنگەری بزوتنەوەی شورشگێرانەی کوردوستان خالییە، جیگای گومان نیە کە بەرهەمەکانیان بەشیك لە مێژوی هونەری شورشگێرانە پیك دین و هەتا کریکاریك هەبی بەرهەمەکانیشیان هەردەم تازەن و گەردنایانگرێ. جەمالی موفتی، مەحمودی سەجادی(م_خارا)، کەریم بلوری، رەحیمی تلوعیفەر، کەریمیفتحی، بیژەن و چەندانیکیتر لە جوملەی ئەو کەسانەن کە ناویان بوتە ویردی سەرزاران.

پێشەنگ باهەوڵ بدات لە تویشوی خۆییدا بە رهەمەکان و کەسایەتیان هەر چی زیاتر بە خەڵك بناسێنی.

ئەگەر بمانهەوی یادیك لە هونەرمەند"موحمودی سجادی"(م_ خارا) بکەین، بێگومان دەبێ ئال و گۆرەکانی سیاسی و کۆمەلایەتی ئەو ٢٠ ساڵە هەلدەینەوە کە ئەم هونەرمەندە لە ئیران و کوردوستان تیێدا ژیاوە. ئەم ئال وگۆارنە کاریگەری بەر چاویان هەبووە لە سەر بیروبۆچوون و تێکوشانی شورشگێرانەی.

لە راستیدا دەبێ بروانینە رەوتی سەرهەڵدانی خەباتی کۆمەلانی کرێکار و زەحمەتکیش لە کوردوستان و شکل پیدانی حەشیمەتێکی بەرین لەو مرۆڤانەی کە بوونیان و کاروژیان و دا خوازەکانیان و ئامانجیان لە دژایەتیدا بووە لەگەل کۆمەڵی سەرمایەداری تازە سەر هەلداو لەم مەلبەندە.

م_ خارا خۆی لەم کۆمەڵگایەدا ژیا، بە لام وەك مروڤیکی ئازادیخواز و رزگاریخواز بەردەوام هەستی بە دژایەتی و ناکۆکییە لە ئاشتی نەهاتۆکان لە گەل نەزم و نیزامی لەسەر کار دەکردو وردە وردە بەم بەرەیە پەیوەست بوو، لەم ریگایەش دا خەباتی سیاسی ئەو گەشەی دەکرد و هەرچی زیاتر خۆی لە گەل ئەم نیزامە بە پیچەوانەیە لە دژایەتیدا دەبینی.

محمودی سەجادی لە تافی لاوەیەتی‌دا فەقێ بوو.بەلاّم ناکوکیەکانی نێو کۆمەڵگا کارێکی وای کردەسەر کە روو لە زانست بکات و زیاتر لە گەڵ بیروباوەری عیلمی و پیشکەوتوی کۆمەڵگا ئاشنا بێت و لە چوارچیوەی خوارفە وجەهلی مەزهەبی‌دا خۆی قەتیس نەکات.

لێرەدا بیرەوەری هاورێ‌یەکی‌ئەو سەردەمی(م.خارا) باس دەکەین و ئەم ناکۆکی‌یەی شاعیر لە گەڵ جەهل و خورافە پەرستی و بنەما فکری‌یەکانی باوی ناو کۆمەڵ باشتر روون دەکەینەوە.

*....یەکەم جار کە محمودم ناسی پائیزی ساڵی **١٣٣٨** بوو. من و کاك مەحمود و دەیان فەقێی‌تر پۆل، پۆڵ لە مزگەوتەکانی شاری سنە خەریکی خوێندنی دەرسی مەلا یەتی بووین.*

لەو سەردەم دا لە هەمو حوجرەکان داباس باسی فەقێ‌یەکی خەلکی ئاوایی کێلانە بوو کە ئاکارو رەوشەکانی لە گەڵ هەموان جیاوازی هەبو. حازر نەبو لە بەر دەرگای ئیدارەی ئەوقاف دەستی موحتاجی درێژ بکات، بۆ دابین کردنی بژیوی ئەودەرکەودەرك بکات، هاوین و پاییز بۆماوەی دوو مانگ کەل وپەل و کتێبەکانی دەپیچێتەوە و روو دەکاتە شیرکەتە ساختومانی‌یەکان کە ئەوکات لە پادگانی شاری سنە یان لە مسیری سنە/ کرماشان و جادەی حەسەناوا کاریان دەکرد، کرێکاری دەکات. تێکەلاّوی کرێکاروو زەحمەتکیش دەبێ و بە رۆژی چورار تمەن حەقدەست ژیانێکی دژوار تێپەر دەکات و لە پاڵ ئەو کارەشی‌دا دەخوێنی و زۆر زیرەکە. زستانانیش ئەو بەیانیانەی کە بەفر دەبارێ وەرەوەریەکی لە سەر شانەو لە کوچەوکۆلاّنەکان دەگەرێ و بە فردەماڵی، وە بەو شێوەیە خۆی دەژینێ و بەو پولّەش دەخوینێ. هەروەها باسیان دەکرد کە ئەو فەقێیە بێجگە لە دەرسی مەلا یەتی، شەوانەش لە مەدرەسە دەخوێنێ و ئیمتحاناتی موتەفەرقە دەدا وکەلاس بە کەلاس دەچێتە سەری. ئەو کەسەناوی مەحمودی سەجادی‌یە. عەلاقەی زۆری بە خوێندن و فێربوونی علیم و زانستی جۆراو جۆر هەیەو دەڵێ کاریش دەکەم هەتا پێی بخوێنم و بژیم.

....ئەم شیوە رەفتار و ژیانەی کاك مەحمود کاریگەری زۆری لە سەر فەقی کانی دەووربەری دانا بوو و ژمارەیەکیان وەك ئەو هەلسووکەوتیان دەکرد. ئەم ژیان و خووخدەیە لەنێو ئەو کرێکارانەی کاری لە گەل دەکردن کردبوی بە یاوەرێکی خۆشەویست و رێزی تایبەتی‌یان لێ‌دەگرت.

(م. خارا) لەو دەورانەدا دەستی بە هەڵسورانی سیاسیش کردبوو وە بەدژی زولّم و زۆری رژیمی شا بوو. لەم بارەشەو هەر ئەو هاوری یەی ئاوا باس دەکات.

*بە هۆی ئەوەی کە ماویەك لە کوردوستانی عیراق بووم و لە خەباتی سیاسی‌دا بەشداریم کردبوو، ساڵی **١٣٣٩** کە گەرا مەوە بۆ شاری سنە، مەحمودی سەجادی نێوبانگێکی بەر چاوی هەبوو. ئێمە کە چەندلاویکی شۆرشگێر بوین و حەولی پێك هێنانی رێکخراویەکی نەتەوایەتی بەناوی" کۆمەڵەی شۆرشی کوردمان" بوو یەکەم کەس کە بە تەما بووین لەو بارەیەوە قسەی لەگەل بکەین و متمانەمان پێی کرد، کاك مەحمود بوو. هەرکە پرس ورامان پی‌کرد قەبولی کرد و دواتریش بوو بە ئەندامی هەڵسواروی ئەو رێکخراوەیە.*

*ساڵی **١٣٣٩** چوو بۆ تاران و ئیمتحانی داو مەدرکی دیپلومی وەرگرت. بەو مەدرەکەوە لە شاری سنە وەك کارمەندی پەیمانی لە رادیو سنە بوو بە تەهیەکوننده و پاش سالێك دەورە لەسەر ئەو کارەدا مەزرا. بەلام بە مەش رانەوەستا و دواتریش درێژەی بە خوێندن داو و رشتەی حقوقی لە زانکۆ تەواو کرد.*

هەر لەم سەردەمەدا بەیارمەتی چەند کریکارو دۆستە ناسیاوەکانی لە گەرەکی هەژارنشینی شەریف ئاوای سنە مالێکی سادە و هەژارانەی پیکەوە ناو ژیانی هاوبەشی پێك هێنا. کاتێك کە مەدرەکی فەوقی لیسانسی حقوقی وەرگرت، بە هۆی ئەوەی کە دژایەتی هەبوو لە گەل دام و دەزگای دادگوستەری و قەزاوەتی ئەوکات نەیتوانی ببێ بە قازی یان پاریزەر، هەر بۆیە بۆبە موعەلیم.

(م.خارا) لە مانگی خەزەڵوەری ساڵی١٣٣٧ دا بۆ ماوەی ٣ مانگ زیندانی کرا. ئەو کاتەی کە لەتارانیش دەرسی خویند تێکەڵی کۆڕو کۆمەڵی سیاسی خۆیندکاران بوو و هەلسوراوانە لە دژی رژیمی پاشایەتی کاری دەکرد.

سەرهەلدانی شورشی کۆمەڵانی بەرینی کرێکارو زەحمەتکێش لەدژی رژیمی پاشایەتی لە سالەکانی ١٣٥٦-١٣٥٧ هیوایەکی گەش و ئاسۆیەکی رونی بەروی(م.خارا) دا کردوەو ئەو وەك تێکوشەرێکی شورشگێر تێیدا بە شداری کرد.

دوای سەرکەوتنی شورش و هاتنە سەرکاری رژیمی کۆماری ئیسلامی، بە ناسینی پیناسەی دژی ئینسانی و دژ بە کریکاری ئەو رژیمە لە خەباتی شورشگێرانەی کوردوستان دا بە شداری کرد. ئەوکات ئەو کەسیك بوو کە لە بواری ئەدەبیشەوە دەستیکی بە توانای هەبوو وە لە گەل ژمارەیەك هونەرمەندی دێکە"ناوەندی گەشە پێدانی هونەرو ئەدەبیاتی کورد"یان لە شاری سنە دامەزراند. ئەو ناوەندە بە هۆی هیرشی رژیمی ئیسلامی بۆ سەر کوردستان، نەیتوانی عومرێکی زۆر بکات. بەڵام بریار بوو کە گۆڤاریك بە نێوی" گەشە" بلاوکاتەوە کە مەحمودی سەجادی لە ئامادە کردن و نوسینی یەکەم ژمارەیدا دەستی بالای بوو کە بەداخەوە ئەم گۆڤارەش بە هۆی هێرشی رژیم بۆ سەر کوردستان چاپ نەکرا. دواتر(م. خارا) لە گەڵ" جەمعیەتی دیفاع لە ئازادی و شۆرش" دەستی بە فەعالیەتی سیاسی کرد و لەم کاتەوە بە دوا پشتی کرد لەو بیرو بۆ چونە مەزهەبی و ناسیونالیستە بەرتەسکانەی کە نەیاندەتوانی هەستی نارازی و شۆرشگیرانەی خۆی و کۆمەلانی کریکار گەشەدراتر و بە هیزتر بکەن. لەمەو بەدواو لە دریژەی هەلسورانی سیاسی خۆیدا بە کۆمەڵەوە پەیوەست بوو.

کاتیك کە رژیم دەستی بە سەر شاری سنەدا گرت ئەو هونەرمەندە دەستگیر کراو پاش ماوەیەك بۆ یەکیك لە شارەکانی دەوروبەری ئیسفەهان تەبعید کرا. لەو شارەش دەستی کرد بە کریکاری کردن و لە گەل باقی کریکاران پەیوەندێکی قولی دامەزراند.

کاتیك پاش چەند سال تەبعید گەرایەوە شاری سنە و بە هۆی زەحمەت و زۆری هێزەکانی رژیم شاری بە جیهیشت و بوو بە پێشمەرگەی کۆمەڵە،

سەجادی لە نێو تەشکێلاتی کۆمەڵەدا لە بەشی وەرگیران سازماندەهی کراو، لەو بەشەدا گەلێك هەڵسورانی بە نرخی بە رەوپێش برد. حاسلی کاری ئەو لەم دەورەیەدا بریتی بوو لە تەرجەمەی چەندین نامیلەکەو وتار لە ئەدەبیاتی مارکسیستیەوە کە لە لاپەرەکانی کۆڤاری پێشرەوی کوردی دا چاپ وبلاو کراونەتەوە. پێ بە پێی ئەوەش" م-خارا" کاری نوسینی فەرهەنگێکی بەچوار زمانی کوردی، فارسی و ئینگلیسی و عەرەبی کە دەمێك بوو دستی پێ کرد بوو بە سەرەنجام گەیاند.

ویرای ئەوەش بە نووسینی شیعرو چیروك لە هەڵسورانی هونەری و ئەدەبی پێشرەودا بەشداری دەکرد و لەم بوارەش دا چەند بەرهەمی بە نرخی لە پاش خۆی بەجێ هێشت.

لەبەرهەمەکانی سەجادیدا زۆرتر ئەوشتانە رەنگدەدەنەوە کە هاندەری خۆی بوون بۆ دابران لە بیرو بۆ چونی مەزهەبی و لە سونەتی دواکەوتوانە. گەران و ئەم شارەوشار کردن بە شوین خویندن دا، دور کەوتنەوەی لە شوینی ژیانی لە کاتیك دا کە لە سەر تیکوشانی سیاسی تەبعید کرا، ژیان و هەستان و دانیشتن لە گەل زەحمەتکیشان و کریکارانی شوینی تەبعید، تیکەلاو بوون لە گەل مەسەلەو گیروگرفتی جۆراوجۆری کۆمەلانی خەلك لە کاتیك دا کەوەك پارێزەری داد گوستەری کاری دە کرد، هەموی ئەوانە(خارا)یان کرد بووە کەسێکی بەئەزمون و لێهاتوو، هەربۆیە لە نوسینی وتار و شێعر و چیرۆك دا گەنجینەیەکی بەنرخی ئەزمون و بیرەوەری دەکردەوە.

محمودی سەجادی(م-خارا) ئەندامێکی هەڵسوری کانونی هونەر و ئەدەبیاتی کریکاری کوردوستان بوو لەم بوراەش دا جیگا پەنجەی دیاری بوو و گەلێك چالاکی لە خۆی نواند.

خارا گەلێك شانۆ، شێعرو وەرگیرانی لە پاش خۆی بە جێهیشتووە کە بەحەقیقەت هیچ کات نوێ بونی خۆیان لە دەست نادەن. وەرگیرانی بەرگی یەکەمی کتیبی شەر لە نووسینی "کارل فون کلاوزویتز" یەکیك لەو نموونانەیە.

"سەجادی"سالی ١٣٦٥ هەتاوی بۆ بە ئەندامی حیزبی کۆمۆنێستی ئیران و تا کۆتایی تەمەنی ئەندامی ئەو حیزبە مایەوە.

لە ئاکام دا ئەم دەنگە زولاڵەی هونەر رێکەوتی ٢٧ی رەشەمەی سالیٚ١٣٦٦ لە ناوچەی هەڵەبجە و لە نزیك چۆمی سیروان دلیٚ پر لە هیواو هومیدی کەوتە بەر گوللەی جنایەتکارانی کۆماری ئیسلامی و لە لیدان کەوت و بۆ هەمێشە مالئاوایی لە ژیان و شیعر و خەبات کرد و شێعر، چیروك و شانۆو کاری وەرگیران و خەباتی بۆ قەڵەمەکانی پاش خۆی بە جێهێشت. کانونی هونەرو ئەدەبیاتی کریکاری کوردوستان و کۆڤاری پیشەنگ یەکیك لە چالاکترین ئەندامان و نوسەرانی خۆی لە دەست دا و بیٚشك خەسارێکی گەورەش بۆ خەباتی چینایەتی لە کوردستان بوو.

یادی بەرز و هەمیشە زیندووە

یەکی ئەیاری ئەمجارە

سوارە، سوارە!
گولی سووری لاسەرەت تاوە
لە هەورارگەی خوودەکەت
داوە
لە شەپولی سروودەکەت
رواوە
بوچوونت روون
بوارت دیارە

***

ئەم شورشەت
ئەم شورشە خۆش و گەشەت
بە رەوتی خۆر و خۆرەمی
کریکارانی پول بە پول
کردە شەپول
ئامانجیانی کردە گەمی
ئەم بوارە
یەکی ئەیاری هەوارە

***

کاتی توفە و لەم ریبازە
بازی تازە
دیسانەوە لە پەروازە
چی لووتکەیە، چی هەورازە
بە پەری دا هەلدەواسی،
کامە گۆرە، کام گۆرینە
کامە هەلسوورانی ژینە

لەخوی دان و دەیانناسی
ئەیەوی هەر بە شابالی،
کزی وگزی
بەرزی و نزمی
رابمالی
ئازیزەکەم، پیدا دیارە
کە راهاتووی رەنج و کارە

***

هاوارم، هاوریم
بەرەو لووتکە، بەرەو تۆ دیم
هاژەی شورش
شریخەی هیرش
کیو و شیوی
خستە لەرزە
ئەم تۆفانە
بە تۆ جوانە
ئامانجەکەت بۆ گەمیەوان
بۆ وون بوونی رەشە شوان
پول ئەستیرەیەکی بەرزە،
کی لی ئالا
تەواو بالا
لە پەژارەی ئەم رۆژگارە
رزگارە.

***

گێژاوەیە و ئەم ژینە
پیویستی بە راپەرینە
لیتە و جلەی ئەم گیژاوە
زۆری ماوە
دوا ئاخیزمان
پیکهاتوو لەوپەری هیزمان
ئەبیتە گڕی
سری و کری
لەمیشك بەرێ
لەلەش بسری
کە گوری کار کەوتە رەوتی
بۆ گورینی دنیای چەوتی
لەبەر دەرکی پاشە رۆژدا
لەرۆژ و ساتیکی خۆش دا
بە ویست و برشت
ئەبینە مشت،
دەرك و دەروازەی دەرباز بوون
بە چوقیك دەخریتە سەرپشت
بە ئەو مرۆڤەی تینووی ئاوە
هەتاو ئەکەینە سەرچاوە
یەکی ئەیارە ئەمجارە
چەژنی راستینەی کریکارە

م- خارا

٢٩/ ١/ ١٣٦٥

دڵی گەڵا

"بەیادی گیانی پاکی شەهیدان بارام و گەلاویژ ژن و میردی پیشمرگەی کۆمەلە"

دڵی گەڵا
لەگول ئالا
کە گولیان کوشت

گەلاشیان خوین رشت
رۆژێ گەلا
بەشنە جوولا
روی کردە گول
لیم مەکە سل
لەسەر بەندگەی دلم شینی
درکی لەپیت، لەپت رۆچێ
دلم دەدا لینی خوینی
گول لە دلەوە هەستی کرد
بە بزووتنەوەی نەرم و ورد
وەك بەر بەرامی لیوەری
پەریەکی دایە بەری
پری پەری بو گەلا برد
گەر ئەتەوی بێ دوژمن بی
یا لەچاوی رقی ون بی
لەناخی رەقی داخەوتوو
نەگۆرینی نە دوژمنی
نە ژیانی نە مردنی
گەریش رۆلەی خورۆش نەبی
نە بە دوژمن نە بە مەرگ، پەروش نەبی
***
گول و گەلا بە بزووتن
لیك جووتن
ئەوسا لەدژ
بزووتن کوژی بەهرە مژ
رەگیان بە ریگە گۆریەوە
تاکەی ئەمەگ
بە بنج و رەگ
هەرگۆرانە
کەم دۆرانە
دەبا هیندە ژینمان بگۆری
دوژمنان بەسەر شۆریەوە
سەدی نیژرابێ لە گۆری
گیران و گەران
بو گۆرینە و گۆران
***
جا گەلا و گول
فریو لەچل
بو هینانی بەختەوەری
بوونە پەری
لەنیو ئاسمانی خەباتا
لەنیو هەزاران ئەستیرەی
پیشمەرگانەی ئەم وەلاتا
ئەو بوە بارام ئەم گەلاویژ
دوو ئەستیرەی
نەنزە بەرز و پشوو دریژ
شنەی سروە و هۆنەی وەشتیان
لەم جیهانە، وەك بەهەشتیان
بە میشك بەدل
بەسوزی گیان
هەست پی ئەکرد
کامە بەرامە بە دیاری
لە بەهاری شاری رزگاری
کردیانە کۆش
خۆش پی سەرخۆش
بۆ چەوساوەی کاریان ئەبرد
***
خاو فریوی بوە گوللەیەك

دەرچوو لەچەك
هات و دلی گولی سمی
خوین بو بە هەور
بو بە باران
تەنی گەلا
سووری و نوقمی
※※※
باسکی گەلا بوە دارەتەرم
تەرمی گولی لیٚ راکشا
ئەژنوی پتەو
هەنگاوی نەرم،
بە تەرمەوە
بە تەرمی هیشتا گەرمەوە
بەرەو کوشی ئامانج خوشا
※※※
گەلا ئەمجار بە خوینی گول
ئالایەکی سووری سوور بوو.
ریگای ئەبری
دەربەست نەبوو،
ریگا دوور بوو
بەرەو ژوور بوو.
بەسەر باسکی یالّە و یالاّ
چقلی چاوی دوژمن ئالا
ئەچوو ئەچوو
تەرمی گولی لەسەر دەس بوو
※※※
گەر هەوراز بوو
گەر قەدپال بوو
بەفری شاخ بوو
لالەی باخ بوو
بە خوینی ئال
شەلال شەلال
دلی گەلا
لەگول ئالا
کە گولیان کوشت
گەلاشیان خوین رشت
※※※
بو بە سالی
گەلا گەرا و
گولی گیرا
لەسەر یالی بو سەریالی
نیشانی دا بە چوار وەرزە
بە ئاسمان و ئەستیرەکان
بەچی گیان و جیانی بەرزە
ببوە چەپەر
کەوتبوە بەر
سوارەی گری
پیشمەرگەش گەش
لەپشتە سەر
※※※
ئەم سالەوە، ئەم ساتەوە
بەرەو شوینی پار هاتەوە
کە گول بەر گوللە کەوتبوو،
کاتی پیشمەرگەکان گەیشتن
گەلا لەپال گول خەوتبوو.
کات ئەوکات بوو
جی ئەو جی بوو
بەلام تەنی گول گوللەیەك

تەنی گەلا سەدی لی بوو.

م- خارا

٢٧/ ٣/ ١٣٦٥

شانۆنامە

رەش و سوور

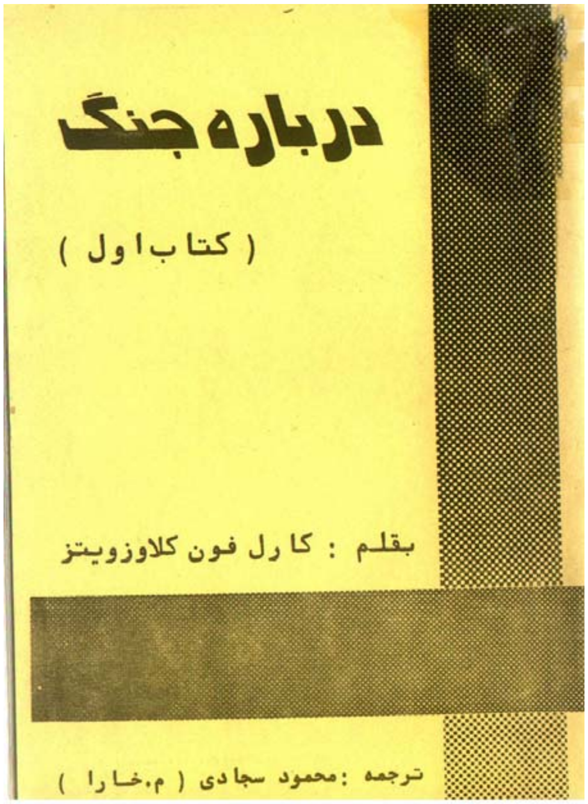

شانگەی (١)

(تاریك و روونە و لە پشتەوە پەردەیەکی سوور وەك هیلی ریگەیە دەنگی بایەقوشیك جاربەجار دێ)

سیامەند (لەنیو چالیکەوە هەر سەری دیارە و لوولەی تفەنگەکەی)

کیت کورە؟

رەشاژو (تەگزاسیانە و گۆچان بەدەس دێ) منم!. باشە، باش خشە ئەبیسی!

سیامەند: توی قوربان؟ (هەلئەسیتەوە. سەرتاپای رەشە)

رەشاژو: نەهیلی ریبوار لەم ریبارزە تیپەرێ

تەنانەت مەل بە ئاسمانی دا نەفرێ

سیامەند: دلنیا بە قوربان میروولەی لی تیپەری، سەری ئەپەرێ.

رەشاژو: خوت چی؟ لە ئیشکی ئەو سیاچالە ماندوو نابی؟

سیامەند: بە هیوای بەهەشتی ئەم ژیانەوە،

لە سیاچال دا مانەوە، خۆشە

بە قوربانی بەهشت بی هەزار لەم ژیانە بوشە.

رەشاژو: پیم خۆشە، پیم خۆشە، جا هەر لە کەوسەر بنوشە و بنوشە!

بەلام ئەو ریگە ئاگرە. گەر ئەتەوی بەگر نەبیە پشکویەك سوور، لیی بگرە دوور!

کاتی ئەو رۆژە، دۆژە، لەدار بوونی تیپەراندی

قرچەی ئاگری بەدل و گیان دا گەڕاندی، فریات کەوتم،
لە چنگ ئاگرتم سەندەوە.
سیامەند: قوربان! خۆ من چاوم نیە چارەم چیە؟
سامم لەوەیە، تا بوسووك بوونەوە، لەچال ترازاوم،
لەگری رێ بکەوم: تاکەس بیتە هاوارمەوە، خۆ سووتاوم.
رەشـاژو: (گوچـانەکەی ئـەداتی) هـا! ئـەو شـاخوکەیە بگـرە! وەك شاخوکەی مێروو وایە.
لارێ لەری، جیا بکەوە پێ. هەر بە لارێدا بڕوی باشە
لەری گەڕێ، گری سوتانی ئەم دنیاش و ئەو دنیاشە
ویژەر (دیتە نیو. ئەوان وشك ئەمیننەوە)
دار مردو سەوزایی لەبیر برد. خەوی سەوزی درایە دەم ئاگرەوە.
گڕیەی دۆژەی ئیسلامانەی تێبەر بوو. ببووە خەلووز کە تیپەر بوو.
رۆبوت ساز و بوت سازی ئەمپرپالیزم، رەشاژو،
خەلووزەکەی کردە مرۆ.
شان و مل و، قاچ و قول و، دەس و پل و، ریش و جلی لێنا؟
وەك ریگری ریگەی سوور لەوێی نا.
تا دوایی ژیان، با لەو سیاچاڵە راوەستێ،
رێ لە ریبوار و سواری سوور ببەستێ.
بەلام رسکێنەر و، چاوی لە سیامەند نەناوە،
نەك رووناکی و رەنگی سوور، کار بکەن لەوچاوە.
کوێر، حەز لە تاریکی ئەکا، بە تایبەت گەر خۆشی رەش بێ.
ئەلێ گشت کەس، با وەك خۆی بی، لە رووناکی بیبەش بێ.
بویە رەشاژو تا شەو بێ، میری ئەبی هەر هی ئەو بێ.
شەویش خۆ هەتا رەشتر بێ، لای کوێر ئەبی خۆشتر بێ.
نەبینین و نەزانین، دالدەین و پشتیوانین.
ئاخۆ شەو بێ، یاخۆ بینایی نەمابێ.
هەموو شت و شوینی ئەبی رەش هەلگەرابی.
نە سوور، نەسنوور، نە نزیك نە دوور، ئیتر نابێ.
جا نازانی کامە چالە، کام لەمپەرە؟ تەنانەت سووریش هەر رەشە.

جولان و لەجی ترازان، لەبوون، لەمان، ئەبنە هەرەشە.
(ویـژەر ئەچـی. سـیامـەند گوچـانەکەی بـە دەورسەریدا سوور ئەدا. بەدەور خۆیدا هەردی پی تاقی ئەکاتەوە)
سیامەند: شتیکی چاك دیارە
رەشـاژو: دیارە! بزانە چەندە لە پەرۆشت دام؟ ریگەی سوور ئاگرە و ئـەت سوتینی مـن هەر لەوە بیر ئەکەمەوە چۆن بت پاریزم. بەلام لە مـن چەکە و وابکە و وامـەکە.
گەر تۆش خۆت نەپاریزی کارت پەکە.
سـیامـەند: شـەوم خـۆش ئـەوی چـەندە رەش تـر بـێ. دوژمـنم بـە روونـاکی چـەندە گەشـتر بـێ بەلام سەد حەیف! چاوم کوێرە و بەندم لیرە.
ناتوانم بەم چەکەم (هەلی ئەبڕێ) بکەومە راوی ئەستیرە
پیم خۆش بوو، ئاسمان وەها بێ، خۆم ئەی بینم.
ئەستیرەیەك نەتوانی ببیتە خەوشی شەوە زەنگ
ئاسمان بێ کون بیت و یەك رەنگ.
رەشاژو: خوزگە وا ئەبوو، جگەرەش رەنگیتر نەئەبوو!
سیامـەند: تفەنگم، (هەلی ئەبری) لەدژ هەمـوو رەنگی ئەجەنگی.
رەشاژو: (چەپلە ئەکوتی) بژی بژی! دیارە لە هەموو رەنگی دژی.
وریـای ری بـەو وریـای خـۆ، خەمی ئەسترانیش مـەخۆ! کورت پیکە ئەو چەکەی تۆ.
بـۆ ئەسـتیران خۆمـان چارەمـان لایە. ئەستیرە هەر لە وزەی فرچەکی مـەمـان دایە

شانگەی (٢)

(هودەیـەکی مـالی بـابی پشـکۆ- دەنگـی پەسای سیسرك- چرای شەو)
پشـکۆ(سـوورپۆش): دایە، بابە! خوشکم! برام! (هەر چوار لەوین) ریم لەبەرە،

ئەرکم لەسەر. بەیانی زوو تاریك و روون بەڕێ ئەبم. چەك و مەچەکم ئەسپێرمە رێ. خەمم مەخۆن چیم بەسەر دێ.

خەم بەرهەمی زەبوونیە، شیاوی پیاوی خورۆشاو نیە

دایك: ری سەختە و پشکۆم لی براوە، دایکی هەژار چی بۆ ماوە؟

حەزم ئەکرد رۆلەی هەبا، لە خەمی ئیسك و پرووسك هاڕی دایکی هەژاری

بێخەبەر نەبا. چون ئاگابێ؟ نابی، نابی!

پشکۆ: دایە! تو هەر خەمی منت لەدل دایە، من خەمی هەموو رەنج بێوەرێ تۆ خەمی کەمی ئەمرۆت هەیە، من خەمی جەمی پاش و بەرێ.

لێ، خەمی من، لەبری ئەوەی بم سووتینێ،

لیم بوەتە بال، ئاسۆ بەئاسۆ، یال بەیال، بەدووی چارە و دەرمانیدا ئەم فرینی.

خوشك: کاکە! شیرین توی خۆش ئەوێ. بە چوونت چۆن دلی بسرەوی؟

پشکۆ: خوشکی بزانە! ئەرکم گرانە و تیپەریوم لەو قسانە.

گەر شیرینیش، ژینی تالی هەزارانی ئەزانی

پیشکەش بە شورشی ئەکرد نەك خۆش ویستن، بلکە ژیانی.

هەزاران سالە، چی پیر و لاو و مندالە، سەرنج ئەدەن لەم حالە.

کەچی گوێیان، لە بانگەوازی ری بیستن، کەڕ کردوە،

پەنایان وەبەر، ئەوینیکی ژین لەبیر بەر بردوە، کامیان بەختەوەر مردوە؟

دایك: پشکۆ! مەچۆ! شیرین دەسگیرانتە خۆ، چی بکەم، چی بکا بە بێتۆ؟

پشکۆ: بلیم و نەلیم خۆی لی ئەبری.

یا بەیانی زەبوون مردن، میرد و مالیك، وەك سیاچالیك، بۆ خۆ ئەکری،

یاخۆ یاسای هەزاران سالە، دائەدری، پەتی کویلەتی ئەبری،

ئەویش وەك من ئەکەویتە رێ

باوك: کۆرم! نامەوی سەرزەنشی کەس بکەم. بەلام ئەگەر نەختی سوزی باب و دایك و خوشك و برات لاهەبا، وا سووك وسان، نەئەبرای لیمان. خویش ویستنی خیزان سووکنایی دەردانە. هەزار دەردی بێدەرمانم گەر بووبێ،

هەمووم بە خۆش ویستن و دیتنی ژن و مندال، داوتە بال.

پشکۆ: تەنیا کەسیك ئاگای لە خۆش ویستن نیە، گوشە بگری و تەنیا سوودی خۆی لا گرنگ بی، ئەوەی من ئەخاتە ری، سوز و خوش ویستنیکە، وەکو دەریا شەپول ئەدا و، هەر وەکو کیو بنج بەستەیە. خۆش ویستنی ئەو دەستە قلەشاوە، پەترۆبەستەی تۆ.

رەنجی بێوچانی هەر مندالی هەتا پیریت.

سوزی خوشی نەدیویەکەی دایکمم هەیە، کە لە کونجی خەمی مال و مندالیکی بەخت بیوەردا، هەموو تەمەنی دۆراندوە. لە خەو تاخەو، خۆی بەدار و بەرددا داوە، پەرۆ- پینەی هیشتا- هیشتا هەرماوە. خەمی کەمی پاشە رۆژی خوشك و برای ئازیزم، لەم ریگەم دا ئەبنە هیزم، خەمی ئەو گرەی چاوەروانە مایەی تەمنیان بسوتینی، شیرەی گیانیان، لەباتی، نیوەنان و نیوە بەرگی لی بستینی... خۆشم ئەوین پر بە گیانم. وەلی نامەوی بتان کەمە مایەی لەبیر بردنەوەی دەردەکانم. لەبری ئەوەی سوکنایی بدۆزمەوە، بۆ ژانی ژیانم، ئەمەوی بچم! سەرچاوەی ژان کویر کەمەوە. هەستێ کە هۆی پێگلان بێزیانبارە، هەستیك هانم بدا، بەرەو کردە و چارە، ئەوە سۆزە و پیم پیرۆزە.

باوك: بەهرەی رەنجی ئەم ژیانم توی کورم! بە خەمی چوونت دل پرم.

یەکەم، مەرۆ! یارم بە بۆ بەریوە چوونی مال و ژیاری واشرم! بۆ دەورانی پیری و پەك کەوتوویيەکەم، تۆی گۆرم. گەرلیش براوی هەر بروی ئەوا دلنیا و پتەو برۆ! خەمی سەرکەوتنی ئامانج نەبی خەمی هیچ مەخۆ!

دەرونت هیندە گەورە و بەرین بێ، جیی شەپولی هەزار دەلیا و هەزار ئاسوی روونی ژین بێ.

پشکۆ: بابە! دلنیا بە! دەروونم دەفریکی بەرینە، ژیانمی تیدا گونجاوە.

ژیانم دەفریکی هەراوە، مال و جیهان و ئەستیرە و ئاسمانی لی ئالاوە.

دەروونم دەلیای بێقەراخە، تا خەوتوە، لەبیر چوە

کە شەپولی دا، ژیان و جیان و ئەستیرەکان و ئاسمانان، رائەژەنی، بەرەو گۆران هەلیان ئەنی.

ژیانم شەپولی ئەو دەلیایە، کە گۆراندی گۆری گۆرینی تیدایە.

ژیانم وەك ریبواریکە، کەوتە گەران خۆم ئەگۆری

کە وتەگەران جیان ئەگیرنی، کەوتە گیران مەرگ ئەهیری.

لە دوورترین ئەستیرەوە، تا قوولترین ناخی دەلیا و زەوینی پی هەلئەسووری.

دەروونم دەفری بی سنوورە، چیڕوودا‌وە، تیا گونجاوە،

هەزاران تافی، کەمتر شیرین پتر تالی تیڕژاوە

هەزاران ئاواتی، تاساوی پەنجەی کات و ساتی، تیدا نیژراوە.

دەروونم مەلیکە، جیهانی لەسەر پەلیکە.

کاتی شەوی، لەسەر کەژێ

بە بینینی ئاسمانی پر لە کاکەشان، ملیون ملیون سەرچاوەی روون لەدژی رەشان گیانم بە پرشنگی خاویان، چاو ئەرەژی،

ئەبینی بالی تاکوی ئەچی؟ سنوور نیە کە ئەوی لی دەر نەچی،

ژار نیە ئەو چاری نەکا، زام نیە تیماری نەکا.

خەم جیهان بی، یەند گران بی، ئەو ئەتوانی بیرە وینە.

ئامانج لەوبەری کاکەشان بێ، ئەتوانی بەدەستی بینی.

کە دەروونیشم لە خوترازا، لەگەل خەمی، هاوسەرکەمی منالیکی چکۆلە سازا،

خەم ئەم جارە، لەسەر دل و میشکم سوارە.

جا دەروونم تەلبەنی تەنگە. دیوارەی ئەستوور و بێکون، لە ئاسنی تواوە و سەنگە. نەك کاکەشان، چاوم بەر پی شەم نابینی

خەمی چولەکەیەك بی پەر، ئەم گری، تیکم ئەروخینی.

پەیمان:کاکە! کە چوویت، جار و باریك لابکە دواوە، دیم بە شوینتا و ئەت دۆزمەوە. بە هەموو ریبەکی سووردا دیم و دیم، شوینی پیت هەلئەگرم و پیت ئەگەم.

ئامانجتم پی پیرۆزە بە هەموو سۆزمەوە.

دایك: (ئەگری) پشکۆ، پشکۆ! دووری تۆمان بەسە! پەیمانیشمان لی مەکە!

پشکو: پەیمانی برام ئازادە خۆی، هەر چونەی لی ببری، من راسپاردەم نیە بوی. منیش بۆخۆم لی براوم، هەرکارتی کردنم ئەوە بووە، بە دلی برانەم هەل و مەرجیك تازەم بۆ ئەو رسکاندوە. ئەوەش ئەو جەیە و هەمانە، ئەم دەمانە.

ویژەر: (دیتە نیو ــ ئەوان بیدەنگ ئەبن) ریبواری سوور! پشکر، پشکۆ! گۆلە باخیك بووی پیشان تۆ.

رەنگی سوورت نیشانەی رێ، نیشانەی رابوردووی دوورت....

ئەو گۆلەی پاراوی نیۆ باخ بوو، لە راوەستانی نیۆ باخان بیدەماخ بوو.

شنەباهات و ئەوی راژەند، ئەوەندە باسی بزووتن ۆریگەی بۆ کرد، لە خشەی برد،

وەستان تاکەی، تا چەند؟ شنە ئەوی لە دەس راوستاوی سەند.

نەبوو بەمەل، بفری بەگەل، چونکە مەل هەر بالی هەبوو.

نەبووە روباری روون و خۆر، رەوتی بەرەو چالی هەبوو.

لە بەر سەد هۆ، بوو بەمرۆ، بۆرێ دلی لە باخ هەلگەند:

بۆ ئامانجی بەرز و بەتین، بۆ هۆگری لە بەر ئەوین،

لە بەر بەرنامە و ئاکاری، بۆ گۆرینی نالە باری

حەسانەوەی سیبەر و جیگەی، گۆریەوە با ئارەق رشتنی هەورازو نەشیوی ریگەی

هات و بووبە کۆری مالی، لە دایك و براو خوشکی ئالی.

شانگەی(٣)

(دارستانە ــ دەنگی پەلەوەران ــ دایکی سەرتا پا سەوزەکەی دارستان)

پشکۆ (چەك و رەختپۆش): بەیانیت باش دایکی داران! پەلکە سەوزەکەی دارستان!

دایکی داران: بەیانیت باش سووری ریبواران! بەیانیت باش پشکۆ گیان!

پشکۆ: زووهەلساوم، چاوەروانی هەتاوم.

دایکی داران: جریوەی مەل و کازیوەی کەل لەسەر بالی شنەی بەیان رۆژ نیە پیشواز لە هەتاو نەکەن. هەتاو هەر هەلدی و سووری و سەوزی پەخش ئەکاتەوە.

بەلام کە پیشوازی لیّ کرا گزنگی گەشتە ئەبیتەوە، هەموو جاری نوی دیتەوە.

پشکۆ: بەیانی زوو بۆیە خۆشە، کەدەم بە دەم سەرکەوتنی رۆناکایی بە سەر رەشی

دادیتەوە ناو: تابەتاو، گۆران ئەبینی بەچاو هەتاو بزەی سووری سەر کەوتن

دا ئەبارینی. سووری، رەشی و خەم و تەمی ئەتارینی.

سوور، سەر چاوەی رەنگەکانە. هەموو رەنگی بە رووناکی گەش وجوانە.

رووناکائیش خۆی ئەو پەری گەشەی سوورە.

هەتاوی سوور تینە کۆشی، رەشی گەشی هەلئە لووشی.

دایکی داران: بۆیەش بەرەش بینایی چاو ئە چیتەوە.

چوونکە کەهات، هەموو دەنگی جگە لە خوی ئەسریتەوە.

هەر بۆ ئەوەش کونپەرەستی، لە تیك لە شەوی کردە چارشیو، کردی بە درنج و خیو،

چارەی ملیون ملیون ژنی، پیّ رەش کرد. کردیە عەباو میزەری ئەوەی مرۆڤایەتی تیدا مرد

رەش لە پالی رەنگی ترا گەرخۆشە، کە هەرەشەی لە بینین کرد.

بەرە پرایی خوی لە نیو بردە

قەت توشی ئەوندە رەپرانەبی، جگە سوور چاوت رەنگ نەبینی.

هەرەشە کاری رەشە رەپرا دوورە لە کەشە

پشکۆ: هەرەشە هەرەشە ئەبزوینی ژیانیش پارازتن دینی.

گەر دارستان خوی پارازتنا لە ئاگرو ئاگروەژی

نەئەبوە رەژی کە ئاگروەژی پی ئەژی.

بەلام من هەر یەند ئەلیم:

بەرەنگی سوور، سەدان رەنگ ئەکەونەروو. کە وایە رەپاییم نەبوو(سیگاریك هەلئەکا)

دایکی داران (هەول ئەبیّ): ئاخ ! ئاخ ! ئاگر! دووکەلّ !

پشکۆ: هیچ نیە، هیچ نیە! هەول مەبە ! ئاگری دارستان نیە.

دایکی داران: ئەی چیە؟

پشکۆ: هی منە، سیگارە.

دایکی داران: هی تویە؟ ئەتەوی خۆت بسووتینی؟ مەگەر بە قسەی من رەنجای؟

پشکۆ: (مری لی. ئەدا) خوسووتاندنی چی وەرنجانی چی؟ خوویە کە پیی راهاتووم.

دایکی داران: بەراستی خوویەکی سەیرو سەمەرە و راهاتیکی زیانبارە.

پشکۆ: دیارە. بەلام چارم ناچارە؟

دایکی داران: بەراستی قەت ناتوانی مروڤ بناسی. یانی چی، چارم ناچارە؟

پشکۆ: واتە: حەزی لی ئەکەم. وەها پی راهاتووم، تەرك ناکری بۆم.

دایکی داران: لە میشکم دا جی ناگری، حەز بە ئاگری؟! بۆچی بە چاك رانەهاتووی؟

ئەو سیگار کیشانە، حەز کردن بە سووتان و ئیشانە.

بە ئاگرو دوو ئەسووتی و ئەمری، کەچی لە نیو جەرگ و دلت دارای ئەگری؟!

پشکۆ: ئەمەوی تەرکی کەم، ناتوانم. وەك خوێنی لێ هاتوە بۆ گیانم.

دایکی داران: ئەگەر نەتوانی خوویەکی قۆری خۆت بکوژی،

چون دەتوانی بۆ گورینی جیهانی پر لەرەوتی چەوتی هەلسووری؟

چون ئەتوانی دارستانیك هەزار سالە چەقیوی خاك، توبیکەیتەو ریبوار سەر پاك؟

ئەبینم خوت ئاگر ئەدەی،

لە کوی بزانم، تویش وەك ئاگروەژەکانم، دارستانم ئاگر نەدەی؟!....

لە خۆتەوە، لە خوتەوە!

با بروام بێ بەسەر کەوتن، بانە سووتیم بە سوتەوە، پشکۆگیان! لە خوتەوە!

پشکۆ(سیگارەکەی ئەکوژینیتەوە و فری ئەدا)

: چاوی تویە هەموو خەوشی من ئەبینی. رەخنەت نەبێ خەوشەکەی من هەر ئەمینی.

(پاکەتی سیگارەکەی ئەگریتە دەستەوە و نیئەکوشێ بۆ لیبران)

باران بم شۆ! تەنم بۆتۆ! گیانم بۆتۆ!

خۆربە! پر بە! ژیانم بۆتۆ.

لە بەر دەستانم پەتی پەتی، نەجل و بەرگ نەخەفەتی (شریخەی هەور)

باران! بم شۆ، بم شۆ! بەرەوزا درانیك سەر لە نۆ!

بم شورە لە زام و برین،

من وتۆ خۆ، پر لە هیوای ژیانە وەیەك سەوزیترین.

باران بم شۆ، بم شۆرەوە! بم شورەوە، بەشۆرەوە.

ریبواریکم لە دورەوە، بە هیوای ئالای سورەوە

هەزار پەتروی بۆرژوازیە بە لەشمەوە.

ئەی بارانی هەوری نەرمی رەخنەی یاران! بە بەیانی، بە ئیواران،

(پەردە)

ئەوندە بە گور بمشۆرەوە، ساریژم کە بمگورەوە! جاریکی تر بگەشمەوە! (پاکەتەکەی فرێ ئەدا)

دایکی داران: چاوم لە تیکوشانی رەوانی گیانت بوو. چاوم لە پەرەسەندنی لیبرانت بوو.

پشکۆ: (پشوویەك ئەدا) باش بوو، سەرکەوتم

دایکی داران: هەتاویش سەرکەوت

پشکۆ: رەنگیش دەرکەوت (ئەروانی بۆ ئاسۆ)

وا سەدان رەنگ هاتنەوە بوونەوە

بە شەونم خۆ لە شەوە زەنگ ئەشۆنەوە، خۆیان لەشنە ئەسوونەوە.

خەلوزی شەویش رووی رەشی بەرکەوت.

دایکی داران: کە تاو ئەروا، رەشی روودینی.

هەرشەوە، بە ئاگرەوە، چەندین دارم دەسوتینی

رەشاژۆ خیرا، خەلووزی چەند روبوت تاشین بەدەس دینی.

وەك بیستوومە، رەشاژۆ، تازە، ئاگری لە دارستانەکەی ئیمامی سیزدەهەم بەرداوە.

چرە دووی داری تەرۆ پاراو، لەپیر و لاو، رووی ئاسمانی داپۆشیوە.

هەزاران دار، بوتە خەلۆز، بوتە کەرەسەی دەس رەشاژۆ،

پشکۆ: هەزارانیش بە بانگەوازی ریگەی سوور، لە دارستان بزووتوە.

لیرە و لەوی، کەوتوەتە رێ، دلیر و پرچەك بە گەرووی رەشاژۆدا چووە.

واتە هەر دار، بەستە بە سرشت و بەهرەکەی، بەگری ئاگر یا خەلۆزە یا خولەمیش، یاخۆ بوەتە گرپە و لە گیانی ئاگروەژ بەربوە.

دایکی داران: لەدژی ریگەش، هەزاران رەش، گوی پر و کویردا مەزراون.

کراونەتە بەندی و هەرواش پاریزەری سیاچالن.

بە هیوای بەهەشتی پشتی ئەم ژیانە و کلیلی بەهەشت وەرگرتن، خەلەتاون.

بۆ مالیکی خیالاوی، لەژیر داردا خورەی بێئاوی، مالان بە تالان دراون.
پشکۆ: ئەو بەهەشتەی پرە لە فریشتە، لەم دنیایەی بەرهەم دینم.
منالی کریکار و زەحمەتکیش، دوور لەئێش، فریشتە من.
بەهەشتیشیان ئەوە ئەبی، بۆ خۆیان بێ چی بەرهەمن.
بەچەك لەمپەر ئەروخینم، بە گوری مەچەك بەهەشتی گشتی ئەرسکینم.
وا من ئەرۆم، لە پیناوی ئاواتم دا ئەدەم خوینم.
لەگەل هەزاران ریبواری سوور، ئەکەومە ری لەسەر ریگەی نزیك و دوور،
سیاچالی پالی ریگە، بۆرە شپە رست و رەشاژو ئەکەینە گۆر،
لە نیوانی ئەم دارستان- ئەو دارستان، ئەسرینەوە هیلی سنوور.
دار لە وەستان، ری لە لاری پەرستەکان رزگار ئەکەین.
وانە و هیزی، گشتاخیزی، بەدار ئەدەین.
دایکی داران: با پیرانمان بیستویانە و وتویانە،
کاتی کە ئەم دارستانە، بکەویتە ری و لەرەگ گەری، ئەوە ئیتر دوا دەمانە.
دوا دەمانی کی و کامانە؟ دوا دەمان و نەمانی رەشپەرەستانە.
پشکۆ: ریگە پردن، بۆ رابوردن.
دارکە هەستان، نازانن وەستان، تا مردن (گورانی دیم ودیم، لە دوورەوە)
بانگەوازی ری، لە قوومەشی گویەوە دێ.
دەم بەدەمە تەقی بواردن، واتە خۆ لەری وەشاردن.
دایکی داران! بەیادی بەرزی ریبواران،
مەهیلەشەو، دارستانت بکاتە خەو.
سا بەهیوای دیتنەوە! بەهیوای هوورەی هەیپای دارستان بیستنەوە!
دایکی داران: بەهیوای سەرکەوتن، بەهیوای لەسەر لووتکە دەرکەوتن!

لە دارستان داریك ببری، لەجیی دایە سەدکچ و کۆری.
کچ و کۆران، کەلی بران دلیر ئەبن، بەلیك گەیشتن، کەوتنە رێ فیر ئەبن. (بەرەودوا ئەچن)
ویژەر: (دیتە نیو): پشکۆ، پشکۆ! هوی پشکووتنی ژیانی تۆ!
بۆ ریگای سوور گیانی تۆ. خیرا بە! رابە! گیانم بە قوربانی تۆ!
بیر و بروات هەتاوی ژینم، پشکۆی گیانم! پشکۆی تینم!
بە ژنت لەسەر ئاسۆی ئەوبەری کولانەی هەژارانەم ببینم!...
پشکۆ کەوتە رێ، بۆ مالان و یالان دیاری واپێ:
هەندی لە ریگەی سووری قرتاند، بە راژەیەك لەسەر یالی کیوی چاند.
ئالایەك بێ، دروشمی خوین، دروشمی ری.
بە لەرەی با، پەیامی ری، بۆسەر بەرزاییەکان ببا، بۆ چاوی دارستان بەری.
بۆ هەر کوی چوو، ریگەی خوشەویستی پیبوو.
فاقی لە ریگە سوورەکەی، بردە بەر دەرکی هەر مالێ،
ریگەی سووری کردە بەرق و بۆ هەر مالەی کیشا تالی ریگەی سووری کردە زانین و هیوایەك، لە هەموو میشك و دلیك ئالی.
بۆ هەژاندنی دارستان گشت،
لەنیو تۆشەبەرەی سووری، تۆشەی زانینی بەستە پشت
هۆ پشکۆ! پشکۆ...
(پەردە)

شانگەی (٤) (وەك شانگەی یەك)

سیامەند: (سەر لە چال دەردینی و تفەنگەکەی نیشانە ئەگری)
کیت کورە! دەنگ نەکەی کوژراوی!
پشکۆ: ریبواریکم
سیامەند: کە ریت ون کردوە؟
پشکۆ: کە ریگەی خۆی قەت ون ناکا.

سیامەند: ئەمجارە ئەوەتا ونت کردوە. خێرا نەگەڕیتەوە سەرت چوە.

پشکۆ: سەریك بایەخی ئەبی، لە پیناوی ریگە بێ.

سیامەند: گەر قسەت راسە وەدەر کەوە، وەرە ویزی تفەنگمەوە!

تیپەرینت لی ئەکەمە سەر پەرینت.

پشکۆ: ریبواریك نیم دەوران دەوری ری نەبینم.

سیاچالی سەر رێ هەلئەچنم، ئەو سایە نورەی تیپەرینم.

سیامەند: ئادەی! بزانم چۆن سیاچالت بۆ ئەگیری؟ بە دەنگت دا ئەزانم کە خۆت حەشار داوە. ئازای توزی وەرە ئەم لاوە!

پشکۆ: گەر ویستبام بە کوشتنی تۆ هەلی چنم، کە وتت "کیت" میشکتم پەراندبوو.

ئەزانم چی فیشالت بۆ رەشاژو کردوە، درو بوە. تونە رەشیت پێخۆشە نە سیاچال نە دوژمنی بە سووورى و بە رووناکی.

سیامەند: ئەو گوو خواردنەیان بە تۆ نەداوە. ئەگەر ئازای وەرە ئەم لاوە.

پشکۆ: تۆم خۆش ئەوی کە بی‌بەشی. حەز ناکەم بمری، بەرەشە نۆکەری رەشی، وەرە ریگە و رووناکی بناسە! وەرە بزانە ئەم ژیانە چ باسە؟!

سیامەند: ژیان بایەخی وەهای نیە. مەرگیش بۆ من دوایی نیە. دوای مەرگ نورەی زانین و خۆش رابواردنە. بەهەشت هیلانەی گیانی منە.

پشکۆ: ئەوەش فریوی رەشاژۆیە. ئەم دنیا بۆ ئەو، ئەو دنیا بۆ تۆیە.

وەرە ئاوەژوی بکەرەوە. ئەم ژینە لە کیس مەدە و ژینەکە بەمل خۆیدا بدەرەوە!

سیامەند: ئەوە فریو نیە و قسەی خودایە.

پشکۆ: خودات دیوە؟

سیامەند: مەر تویش کویری؟ نابینی من کویرم؟

پشکۆ: ئەی لە خوات بیستوە؟

سیامەند: نە لە خوا خۆی!

پشکۆ: ئەی لە کێ؟

سیامەند: لە رەشاژۆی!

پشکۆ: پیی نەوتووی خوا چۆنە؟

سیامەند: با، شەپکیکی لیوارە پانی لەسەرە، لەوسەرە، دو دەمانچەی لەدوو پەرێ کەمەرە.

پشکۆ: هەژارۆ! ئەوانە ناونیشانی خودی رەشاژۆن. بۆ فریودانی تۆن،

سیامەند: شەیتان سەرم لی مەشیوینە، لەم دنیایە خیرم نەدیوە، بەهەشتیشم لی مەستینە!

پشکۆ: (دیتە رو) تاریکی شتیکی زۆر ناخۆشە

سیامەند: مەیە پیشەوە، ئەتکوژم!

پشکۆ: (خوین سارد) تاریکی دادرە! تیکۆشە! لە تاریکی‌دا هەموو شتی بۆشە.

سیامەند: چی؟ نزیك نەکەوی!

پشکۆ: وتم، لە تاریکی‌دا هەموو شتی بۆشە.

سیامەند: بۆشە بۆشە! من هەموو شتم لا پرە! هیندە بوشاییم نیە کە سەری تیدا بادەم. سەر بادەم ئەتوسم بەدار و بەرددا دەم.

پشکۆ: تۆ کە تووشی سیاشەوی، ئەو چۆن لەبەر دو بەرزی‌یەوە داناکەوی؟

سیامەند: مەگەر شیت بی لەبەر دوو بەرزی سەرکەوی، سەریش نەکەوی داناکەوی.

پشکۆ: ئەی چۆن ناکەویە چالەوە.

سیامەند: کە هەر لەنیو چالدا ژیام و دەر نەهاتم، ناش کەومە نیو چالەوە. لیرەش سەر و دەس و قاچم با نادەم، نە وەك بەدار و بەرددا دەم.

پشکۆ: سا بلی، بەدەسی خۆت، گۆریکت کەندوە بۆ خۆت، هەر بە زیندویی، تێچوویی، ئاگات نیە لە رووناکی و رەنگ و ریگە. دەی ئەوە کەی پی ئەلین ژیان؟!

سیامەند: ئەو رەنگەی من ناسیومە رەشییە، کە تاکە رەنگە و ژوورتری نیە. ریگەشم ریگەی دنیای مەرگەن بروم و نەروم، پیدا ئەروم. کاتی کە من چاوم نەبی، با هەر رەنگ و ریگە نەبی.

پشکۆ: رەنگ و ریگە هەر ئەبی، توش ئەتوانی چاوت هەبی!

سیامەند: (بێپروایانە) هە! چاوم هەبی! (هەلئەسیتەوە)

پشکۆ: بەلی، ئەبی! کام دەردە دەرمانی نەبی؟!

سیامەند: بە هیوای پووچ خۆم فریو نادەم. چاوم تەنیا لای خودایە وپاش مردن پیم ئەداتەوە.

پشکۆ: ئەو هیوایەی خۆت هەتە فریوە. لەم دنیایە چیت نەدی قەت نەت دیوە! وەرە دەری لە چالی، لە هەر دوو بەرد و دار ئالی! ویستی بینینت پتەو بی، حەزت لە جوولان و ریگە و لەم و لەو بی! کاتیک زانی، گەیشتووتە دەرمانی و بە چاوی خۆت ئەروانی.

سیامەند: (سەر با ئەدا) لە کوی بزانم، ئەم قسە و باسە، کامی واسە؟

پشکۆ: لەوی کە هەر بەچاوی خۆیت بروانی، رەشاژۆ، توی، بۆخۆی ئەوی چی قسەی هەبی، وەها ئەبی بەرژەوەندی خۆی تیدا ئەبی من تۆم بۆخۆت ئەوی و خوشتم ئەوی. تا سرینەوەی هەموو ژانی ئەم ژیانە دلم ناسرەوی.

سیامەند: نازانم بۆ؟ نازانم بۆ؟ ئەم لاوینی و بروام پتەو ئەکاتەوە قسەی تۆ.

پشکۆ: کە وایە دلنیا بە و لەو چالە وەرە دەری.

دەسم بگرە(دەسی بۆ رائەکیشی) ریمان وا لەبەرێ.

لە گەلتام و چاوت بۆ ئەکەمەوە.

ژیان هەر ئەمەیە و مەساچینە بەکەمەوە... دەسم بگرە!

سیامەند: (دەس ئەگیری و دەسی پشکۆ ئەگری) لەمە تالتر نابی، شتیکم نیە لە دەسم دابی!

پشکۆ: (بە تفەنگ و گوچانەکەوە، سیامەند لە چالەکەی دەر ئەکیشی)

وەرەدەری، هەنگاو فیر بە! یەك! (هەنگاو ئەنین)

دوو!... سێ!...

(بە هەنگاوی سیهەم تەقە بەرز ئەبیتەوە و هەردوو ئەکەون. رەشاژۆ چەك بەدەس، بە پیکەنینەوە لەلای سیاچالەکەوە دی و رەشولی لە دوایە، کە بە تەشك و چەکەوە هەروەك سیامەند وایە. رەشاژۆ بە پەتیك بەدوای خۆیدا رای ئەکیشی)

رەشاژۆ: (بە ئیشارە بە کوژراوەکان- بە قاقای پیکەنینەوە) ئەوەیە سزای لە یاسا ترازان!

(بەرەشول) بچۆ جیگەی سیامەندەوە و وەك ئەو مەبە.

رەشول: بەلی قوربان!

(دەس و پەل ئەکوتی بەرواتە چالەکەوە. رەشاژۆ گوچانەکەی سیامەند هەلئەگری و ئەی داتی)

رەشاژۆ: خۆ چاوت نیە، چارەنووسی ترازان لە سیاچال ببینی. گویت هەیە و بیبیسە و پەندی لی بگرە. وەرە تی بچوا! چی لەم ریگە رابوورد بیکوژە. سەرەنجامت بەهەشتە، نەیکوژی کوژراوی. لەچال دەرهاتی تووشی کارەساتی.

(بالی ئەگەری بەدە و چالەکەی بەری، پشکۆ سەر هەلئەبری، نیشانە ئەگری. تەقە دی و رەشول و رەشاژۆ ئەکەون...

(ویژەردیتە نیو، سەری پشکۆ هەلئەبری. نیو چاوانی ماچ ئەکاتەوە. ئەرواتەوە جیگە هەمیشەییەکەی خۆی.)

ویژەر: ئەمرو بیستم، مالی پشکۆ، کەوتە بەر هیرشی رەشان.

گوی لە مستانن لە خوشك و برا و دایك و بابی خوروشان.

ئەوەندەیان لە بابی دا، بە ئازار مرد... پەیمان چەکی بەچارە کرد:

پەلاماری دایە دوژمن، پینجی کوشتن، جا خوشك و دایکی هەلگرت و هەلاتن.

شوینە پاکەی پشکۆیان هەلگرت و هاتن.

(گورانی "ریگات ریگامە دلنیام" دەس پێ ئەکا. لە مەودای دادایك و برا و خوشکی پشکۆ دین، یەکە یەکە پیشانی ماچ ئەکەنەوە و هەر یەکە چەکی لە داکەوتوەکان هەلئەگرن و ئەی کەنە شانیان.

ویژەریش چەکی چوارەم لەشان ئەکا. بەریز رائەوەستن.)
هەر چوارە: (یەك رەنگ- دوای گۆرانیەکە)
"هەرداو هەردم کرد دەشت کۆ
نامە ژیر پێ گەرانم بۆ تۆ
لە دارستان لە کانی و ئاو
لەگشت لاتۆم هاتە بەرچاو
گرتم شوینی هەنگاوەکەت
پرسیم سۆراغی چاوەکەت
ئامانجت ئامانجمە ئارام
ریگات ریگامە دلینام"
ویژەر: رەشاژۆ یەك کوژراوە، سیاچالیك گیراوە.
بەلام ریگە دریژەی هەیە و نابریتەوە.
لەدەور ری دا هیشتا گەلی سیاچال ماوە.
خەلکینە! ئیستە تازە سەرەتای شورشیکی بەتینە!
شۆرش بە خەلك سەر ئەکەوی، نە بە یەك قارەمان و دوو،
بەبێ ئیوە ری کر کەوتوە، دارستان خەوتووی خەوتوە
داراپەرن! چەك هەلگرن! هەموو، هەموو!
ریگەی سوور ریتانە. تینووی چرپەی پیتانە
(هورەی بای دارستان دی)
دایکی داران (لەنیو بینەرانەوە دی)
خەلکینە! دارستان، پاش هەزاران سال وەستان، کەوتە ری بە هوورە خەریکە دێ.
دە راپەرن! وا دارستان راپەریوە.
باپیرانمان بیستویانە و وتوویانە،
کاتێ کە ئەم دارستانە: بکەویتە ری و لەرەگ گەری، ئەوە ئیتر دوا دەمانە.
دوا دەمانی کی و کامانە؟ دوا دەمان و نەمانی رەشپەرەستان.
دە، دانیشتوان! دە، بینەران! هەسنە سەرپێ!
ویژەر: هەلسنە سەرپێ! (بینەران هەلئەسنەوە)
لەگەلدا بیلینەوە!
بە چەگمان لەمپەر ئەروخینین (ئەیلینەوە)
بەگۆری میشك و مەچەکمان
بەهەشتی گشتی بەرهەم دینین!
پەردە

رسکاندن: افریدن
فرچەك: سلاپرتابی
لی: اما
ئەوجە: احتیاج
وەپرا: دگماتیك
پارکروژ: اتش افروز
فاق: فرع، انشعاب
١٣٦٥/٥/٥

کچە پێشمەرگە

هەوا زریەیەك بوو پرپیل
لە رەشاوی لیل و لیخن
دوور لەچاوی مانگ و هەتاو
تیدا خنکابوون کچ و ژن

***

پێچە و چارشێو
سۆقاتی دێو
دیاری شەو
رەخت و پەخت بوون
هەلوورا بوون لەم و لەو

***

چی کچە، چی ژن
دلیان هەنجن هەنجن
میشکی کاسیان کرایە خەو

***

لەپر کچی پیشمەرگە وەك
وەك خۆی راسا
لەسیا یاسا
پەلی دایە چەك

***

لەسەر شاخی ناخی ئاسمان
برووسکایەوە
بوو بە قاسپە، شیوی پرکرد
زەبوونی سووتانە
رەشاودا مرد
خەوە و وری
لەتاو سری
رەشی و پەستی
کردە تەوقی هەمیشەیی
کردیە ملی کۆنە پەرەستی

***

ئەی گیانی پاکی ستەمکیش!
ئەی دلسۆزی لەخۆ بوردووو
پر بە میژوو، ناخ پر لە ئیش
هەڵکشێ هەڵکشێ
قەت هەست نەکەی چیە ماندوویی
بیرکە لەوەی لەسەر ریتە
بسرە لەخۆ ئەوەی بوویی
ئاواتی بەرزی میژینە
بەدی بێنە
بەیادی ملیارد ملیارد
ئاواتی بەگل ئەسپاردە
هەلکشی هەلکشی پر بە هیزت
ئاواتت بگرە ئامیزت

م- خارا
٢٧/ ٩/ ١٣٦٤

چکولە دلتەنگەکان

شیوان، شیوە مارن
لە نشیوان، گوللە دەبارن.
شیوان، چکولان دلتەنگن
تەنیا کەوتووی جەنگن
هودە بەندە، کوفە
ئەستیرە ونە

***

ماتەم و تەم
رژاوەتە شاخ و چەم
چی خەمە، چی ماتەمە،
لە دلی بچکولەکەم جەمە

***

دلی بچووکی چولەکەکەم
دلی کپی چکولەکەم،
درنگ درنگ...
تیك ئەشکینی
چوار چیوەی سنگ.

***

چولەکەکەم،
چون یاد نەکەم؟
لە بلیسەی مار،
مەلوچەکەی هەژار،
ئەفسوون بووە،
بالی فرەی لەبیر چووە.
هاکا رەپەی دلی بچووکی،
ببیتە فرین،
بوری برین.
لەدل، لەتەن
دەرباز بی بە سووکی،
بەرەو کویستانە دوورەکان
بۆ لای بابە...
تیك بشکینی سنوورەکان.

م- خارا
١٥/ ١١/ ١٣٦٤

تۆ دەمن ئالاوی

وەك تینوویی.
بەناخم دا هەڵگەراوی،
وەك خوازی ژیان
وەکوو گیان.

***

تۆدەمن ئالاوی
وەك لەگیای بەهاران، باران.
تۆ لەناخم هەلقولاوی،
وەك شریخەی هەور و کارگ
وەکوو کویستان و کانیاوی
تۆ لەگیانم رواوی
چۆن لە مرۆڤ روان
نەونەهالان.
تۆ...تۆ...تۆ

تۆدەنگی من کو

هاورێ گیان!

پێشەنگ: ٣-٤